

SADIK IDRIZI ALJABAK
ADMIR IDRIZI ALJABAK

KRUŠEVO
(GORA)

Monografija

Kruševo, 2020

SADIK IDRIZI ALJABAK
ADMIR IDRIZI ALJABAK

KRUŠEVO
(GORA)

Izdavač
UTILIS – Prizren

Recenzent
Dr. Sejfidin HARUNI

Tehnički urednik
Amir JAKUPI

Štampa
Grafoprint, Priština

Tiraž
500

*"Da li ste čulje, razbralje,
šo bilo čudo golemo,
vo tija selo, dado, Kruševo,
Jusuf ga turif Džemilja,
Džemilja, dado, nišan vo selo,
Džemilja, dado, tenka visoka..."*

SADRŽAJ

Predgovor	9
POGLAVLJE I	
PRIRODNO-GEOGRAFSKE ODLIKE GORE	11
GORA U HISTORIJSKIM DOKUMENTIMA	14
STANOVNIŠTVO GORE	24
Iseljavanje.....	26
Iseljavanje u vrijeme balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata	28
Iseljavanje između dva svjetska rata	38
Iseljavanje poslije Drugog svjetskog rata.....	38
Iseljavanja u vrijeme raspada Jugoslavije	41
POGLAVLJE II	
KRUŠEVO - FIZIČKO-GEOGRAFSKE ODLIKE	45
Geografski položaj.....	45
Reljef	46
Klima	48
Hidrografija	55
Rijeka i potoci	55
Česme (Češme)	59
Bunari	66
Praljišta (Praljišća)	67
Vodovod	68
Mostovi (Mozoj)	70
Šume	73
Planina (Plajna).....	86
POGLAVLJE III	
KRUŠEVO KROZ PROŠLOST	89
Ime naselja	89
Toponimija Kruševa.....	91
Kruševo u predosmanskom periodu.....	94
Kruševo u osmanskom periodu	94
Kruševo od 1912. do 1918. godine.....	101
Kruševo u periodu između dva svjetska rata.....	107
Kruševo za vrijeme Drugog svjetskog rata	114
Kruševo poslije Drugog svjetskog rata	118
Kruševo 2019. godine	135
Mahale (Maala).....	140
POGLAVLJE IV	
RODOVI I PORODICE (KABILJINA)	143
Abidinovci	143
Aljabakovci (Omerovci).....	148

Bećirler, Bećiri (Fetišovci)	152
Be(h)ljulji – Iljjazi (Ljupani)	155
Berovci (Aljušovci)	158
Brenoli (Čaljani)	161
Durovci (Osmani, Hasani).....	166
Dutevci	171
Dželjo (Rušitovci)	173
Gaziu/Kačar (Ibrovci, Eštrefovci)	174
Hadžijinci (Isljamovci)	176
Haruni - Aginski	180
Hodžinci (Muaremovci/ Aljimanovci)	183
Koska (Jasmidin).....	187
Kuši.....	188
Mazlamovci (Prcanovci)	190
Mustafinci (Hamzovci, Gajtanarovci)	193
Nedžipi (Imerović)	196
Ramadani (Topoljci)	198
Seferi/Dauti/Omerović (Kendovci)	201
Sejrani (Đeljkovci).....	205
Sopi (Bilalovci)	207
Šerifi (Kendovci)	209
Torovci (Šarovci).....	214
Iseljene i nestale porodice i rodovi	218
Kajrakovci (Ekremovci)	219
Redžepi	220
Seljimi	220
Ljakuševci	221
POGLAVLJE V	
NACIN ŽIVOTA.....	222
Objekti za stanovanje	222
Kuća i sporedne zgrade.....	222
Nošnja (Ruo, Aljišta, Promena)	228
Posteljina (Postelja).....	240
Ishrana (Rana)	244
POGLAVLJE VI	
ŽIVOTNI CIKLUS.....	252
Rođenje (Rodujene, Rađane)	252
Sunečenje / Obrezivanje djece (Sunet)	255
Brak (Ženene /Mužene)	260
Svadba	264
Smrt (Mreška, Menujene vek, Umirane)	289
POGLAVLJE VII	
EKONOMSKI RAZVOJ	292
Stočarstvo	292
Ovce	292

Bačilo.....	294
Goveda (Gujeda).....	304
Konji (Koni).....	306
Ptice i divlje životinje (Piljiča i Divjač).....	315
Poljoprivreda.....	316
Zanati (Zanajeti).....	328
POGLAVLJE VIII	
VJERA, OBRAZOVANJE, ZDRAVSTVO	340
VJERA	340
Prihvatanje islama.....	340
Džamije.....	342
Mekteb (Mejtep)	353
Imami (hodže) u Kruševu.....	354
Praznici	359
OBRAZOVANJE.....	363
Obrazovanje do 1912. godine	363
Obrazovanje poslije 1912. godine	366
Obrazovanje u Kruševu poslije 1945. godine.....	369
ZDRAVSTVO.....	399
Centar porodične medicine - Kruševo	400
POGLAVLJE IX	
JEZIK, KULTURA, SPORT	404
Goranski govor	404
Muzika (M'zika)	412
Javna biblioteka u Kruševu	420
Sport	421
Ostale institucije.....	427
POGLAVLJE X	
TRADICIJA, OBREDI, OBIČAJI, FOLKLOR	430
Praznici promjene vremena	430
Narodna vjerovanja i sujevjerja	437
Narodna tradicija.....	442
POGLAVLJE XI	
KRUŠEVLJANI (KRUŠIJANI)	448
Kruševljani prema stepenu obrazovanja.....	448
POZNATE LIČNOSTI IZ KRUŠEVA	451
KAZIVAČI (INFORMATORI).....	466
LITERATURA	467
PRILOZI	
Kruševo u narodnoj poeziji	471
RJEČNIK	484
Dr. Sejfudin Haruni / Recenzija knjige "Monografija Kruševa"	502

Predgovor

“Ono što nije zapisano, i ne postoji; bilo pa umrlo.”

Meša Selimović

Svjedoci smo velikih promjena koje su zadnjih decenija zahvatile cijeli region, posebno našu Goru. Monografija *Kruševo* nastala je iz ljubavi prema rodnom selu, ali i iz potrebe da se kroz riječi, dokumenta i fotografije, na jednom mjestu nađe sve što ovo naselje čini posebnim.

Svjesni da se pred naletom globalizacije, urbanizacije i tzv. civilizacije urušavaju i nestaju viševjekovna tradicija, običaji, folklor i cjelokupni način i organizacija života, pokušali smo da sadašnjoj i budućim generacijama ostavimo zapis o njihovom selu. To je najmanje što smo mogli učiniti za svoje rodno mjesto, koje nas je iznjedrilo i podiglo.

Posljednji trenutak je bio da se ovo uradi jer je proces „urušavanja“ u odmakloj, gotovo završnoj fazi. Jedino nam je žao što prikupljanje materijala nismo započeli mnogo ranije, dok su bili živi svjedoci velikih društvenih promjena: propast Osmanskog carstva i iseljavanje u Tursku, vrijeme gladi i Prvi svjetski rat, period Kraljevine, Drugi svjetski rat...

Namjera nam je potpuno iskrena i čista. Ovom knjigom želimo ukazati da Kruševo i Kruševljanji (*Krušijani*) imaju čime da se ponose, kao uostalom i cijela Gora. Naše selo je primjer dobrih komšijskih odnosa, solidarnosti i uzajamnog poštovanja. Kroz cjelokupnu historiju nije zabilježen veći incident a kamoli ubistvo. Kad je neki strani istraživač postavio pitanje da li u Kruševu postoji krvna osveta, poznata kod naroda u okruženju, odgovor je bio veoma kratak: „Ne.“ Na njegovo insistiranje da sazna koji su razlozi za to, uslijedilo je objašnjenje: „U našem selu nije zapamćeno ubistvo“.

Ovom Monografijom htjeli smo da na jednom mjestu prikupimo i prezentiramo podatke iz života i historije našega sela. Želja nam je da ova knjiga sadašnjoj i budućim generacijama, bude uvijek pri ruci kao dokument i lična karta Kruševa.

Mnogi Kruševljanji su napustili rodni kraj, neki još u osmansko vrijeme, drugi nakon 1912. godine, sve do danas. Veliki broj se tokom Prvog svjetskog rata iselio u Tursku, kada je selo gotovo opustjelo. Tamo, na obali Crnog mora, nalazi se još jedno Kruševo (Podima /Yaliköy), u blizini Čataldže (Çatalca). Nažalost, ova knjiga ne obrađuje iseljenički dio našeg naroda („madžiri“). Za takvo nešto potrebno je posebno istraživanje koje zahtijeva mnogo truda i sredstava. U ovom trenutku nismo imali takvih mogućnosti, ali se nadamo da će to neko u budućnosti uraditi.

I danas veliki broj naših komšija napušta zavičaj i odlazi u svijet. Neki završavaju razne škole i zanate, drugi su na visokom položaju u državnoj službi, nauci, školi, univerzitetu, ali niko ne treba da zaboravi da ga je podigao i othranio znoj njegovih predaka, njegov zavičaj. Ako to zaboravi, izgubio je smisao za pamćenje, za život, izgubio je zavičaj, historiju svoga kraja, a to znači izgubio je sebe!

Bićemo zadovoljni ukoliko ova knjiga, makar i najmanje, doprinese da neke stvari budu sačuvane od zaborava. Jer niko od nas ne smije dozvoliti da nam grobove predaka prekriju koprive i trnje. Niko nema pravo da svojoj djeci i unucima ne prenese i ostavi u amanet našu vjeru islam, naše pjesme, nošnju, običaje, jezik. Ako to uradimo, bićemo prokleti na ovom, a i na budućem svijetu.

Zahvaljujemo se svim kazivačima (informatorima) koji su nam, na bilo koji način, pomogli u prikupljanju dokumenata, fotografija i drugog dragocjenog materijala, bez čije pomoći bi ova knjiga bila siromašna i nepotpuna. Posebno se zahvaljujemo Fatimi Abidini, rođ. Ramadani (1930), koja nam je u toku pisanja monografije dala veoma značajne i dragocjene informacije.

Zahvalnost dugujemo Mjesnoj kancelariji i matičaru Kurtali Mustafi, koji nam je pomogao da dobijemo podatke bez kojih bi ova knjiga ostala krnja i nekompletna.

Posebno se zahvaljujemo svim donatorima (sponzorima) koji su pomogli štampanje knjige, koja će kao *hedija* (poklon, dar) biti podijeljena svakoj porodici u selu, kao i bibliotekama, institucijama i pojedincima. A poznato je da poklon ili hedija ostavlja veliki trag na učvršćivanju veza među ljudima. Ova knjiga ima takvu namjenu, da jednostavno bude most među generacijama.

Napominjemo da su moguće izvjesne greške kod godina rođenja pojedinih ličnosti. One su rezultat naknadnog upisa, koji je vršen tako što su podaci dobijani od samih lica ili članova njihovih porodica. Mnogi nisu znali tačnu godinu rođenja i, ukoliko su oni pogriješili, nismo htjeli vršiti ispravke, čak i kada su greške očigledne. Smatrali smo da je bolje da ostane kako je zapisano u matičnoj knjizi, dakle sa greškom, nego da se načini još jedna pogreška.

Nadamo se da će ova knjiga biti podsticaj i drugima u Gori, Župi, Podgoru, pa i šire, da ostave zapis o svojim selima. Ako ništa drugo, knjiga može poslužiti kao model i matrica za pisanje sličnih monografija.

U Kruševu, 2020. godine

Autori

POGLAVLJE I

PRIRODNO-GEOGRAFSKE ODLIKE GORE

Gora se nalazi na krajnjem jugu Kosova, na padinama Šar-planine, na tromeđi Kosova, Makedonije (Polog) i Albanije (Ljuma). Reljef Gore je izrazito brdsko-planinski. Gora se prostire u pravcu jug – sjever sa usječenim riječnim dolinama, prije svega dolinom Brodske i Resteličke rijeke koje, ulivajući se u Plavsku rijeku, predstavljaju prirodnu vezu sa donjim tokom Bijelog Drima.

Kosovski dio Gore obuhvata površinu od 385, 6 km².

Karta br. 1: Gora i susjedne oblasti

Sa jugoistočne strane Gora je ograničena najvišim šarskim vrhovima, s visinom između 2.322 i 2.623 metra; sa sjeverozapada Koritnikom (2.394); a od Prizrena je odvojena niskim pobrđem Cvilena.¹

I pored znatnih visina, velikog prostranstva i razuđenosti, Šar-planina je prohodna u gotovo svim pravcima. Preko brojnih planinskih prijevoja vodili su karavanski putevi između Pologa i Gore prema

¹ Milisav Lutovac, *Gora i Opolje - Antropogeografska proučavanja*, Srpski etnografski zbornik, knj. LXIX 35, Beograd, 1955. str. 233.

Opolju, Prizrenu i Kuksu. Ovi prijevoji su u prošlosti bili jedina komunikacija prema Makedoniji. Iako je Gora, prema pravcu Bijelog Drima, upućena na Albaniju, ovaj pravac je bio bez značaja za Goru, pošto je od Albanije odvajaju visoke i gotovo neprohodne planine i klisure koje su bile i nesigurne zbog pljačkaških napada. Tek u novije vrijeme, nakon otvaranja granice i povezivanja Gore s obje strane granice, te asfaltiranja puta između Šišteveca i Kruševa, pojačani su kontakti i kretanje stanovnika Gore prema Albaniji.

Zbog geografskih a i drugih okolnosti, Gora je u prošlosti mnogo više bila upućena na komunikaciju sa zapadnomakedonskim zaleđem (Tetovo, Gostivar, Debar). Do kasno, čak i nakon propasti Osmanskog carstva, mnogi stočari iz Gore su tokom zimskih mjeseci tjerali svoja stada na ispašu u Ovče polje, Solun, Janjinu i druga mjesta u Makedoniji i Grčkoj. Također, mnogi su Gorani držali svoje zanatske radnje (dućane) po gradovima u Makedonij, Grčkoj, Bugarskoj, Albaniji i Turskoj: Istanbulu, Sofiji, Skoplju, Tetovu, Solunu, Kavali, Skadru, Elbasanu, Draču i dr.

Gora je do 1912. godine bila u sastavu Kosovskog vilajeta u Osman-skom carstvu, i bila je jedinstvena cjelina. Zakonom od 1865. godine obrazovan je Prizrenski vilajet i njemu je pripalo skoro cijelo područje Kosova.

Poslije Berlinskog mirovnog ugovora 1878. godine od ostataka Bosanskog i Dunavskog vilajeta, zatim dijelova koji su ranije pripadali Prizrenskom vilajetu, osnovan je Kosovski sa sjedištem u Prištini. Ovaj vilajet je obuhvatao Novopazarski sandžak, Pečku, Prizrensku i Tetovsku ravnicu, cijelu Moravu i Skopsku ravnicu.

Kosovski vilajet se dijelio na šest sandžaka i to: Skopski, Prištinski, Prizrenski (u kome se nalazila kaza Gora), Pečki, Pljevaljski i Novopazarski. Prizrenski sandžak je sem Gore obuhvatao i kaze Tetovo i Gostivar, kao i kazu Ljuma.

Nakon povlačenja Osmanskog carstva sa Balkanskog poluostrva, Gora se našla na mjestu gdje su crtane nove granice, pa će stanovništvo živjeti u dvije, a kasnije, i u tri različite države.

Londonskim mirom kojim je izvršena podjela teritorija, potvrđena Bukureštanskim dogovorom 1913. godine, devet goranskih sela pripalo je Albaniji. Konačna podjela uslijedila je marta 1923. godine, kada je definitivno uspostavljena granica između Albanije i Kraljevine SHS. Ovom podjelom najveći dio Gore pripao je Kraljevini Jugoslaviji (21 selo), a manji dio Albaniji (9 sela). Kasnije su, poslije Drugog svjetskog rata, dva sela (Urvič i Jelovjane) pripala Makedoniji, kojoj geografski i pripadaju.

Danas 19 sela Gore pripada Kosovu: Restelica, Brod, Kruševo, Globočica, Zli Potok, Vraništa, Mlike, Bačka, Dikance, Kukaljane, Ljubošta, Lještane, Dragaš (Krakošta), Radeša, Orčuša, Dornji Krstec, Gornji Krstec, Dornja Rapča i Gornja Rapča.

Albaniji su pripala goranska naselja: Šištejec, Borje, Zapod, Pakiša, Orgosta, Crnjejevo, Košarišta, Orešek i Očikle.

U Makedoniji, sa južne strane Šar-planine, na obodu Pologa, nalaze se Urvič i Jelovjane, dva goranska („torbeška“) sela, čiji su stanovnici uglavnom Gorani (doseljeni ovdje krajem XVIII vijeka) ili potpuno goranizirani doseljenici iz drugih krajeva.²

Karta br. 2: *Naselja Gore*

² Блаже Ристовски, *Кон проучавањето на народната поезија на Гораните, Македонски фолклор 3-4, Скопје, 1969.*

GORA U HISTORIJSKIM DOKUMENTIMA

Imena mnogih naselja Gore pominju se u raznim srednjovjekovnim dokumentima. Neka imena su podudarna sa današnjim, dok se druga razlikuju zbog jezičkih promjena koje su se dogodile kroz historiju. Pojedina naselja koja se pominju u dokumentima srednjeg vijeka danas ne postoje. Nekima je, vjerovatno, vremenom promijenjeno ime, dok su druga nestala. Neka su zapaljena u vrijeme velikih bolesti i epidemija, dok su druga napuštena iz drugih razloga (erozije, poplave, pljačke). Imena mnogih sela mogu se danas sresti kao toponimi, u legendama, ili u kolektivnom pamćenju stanovnika susjednih naselja.

Najstariji poznati dokument iz srednjeg vijeka u kojem se pominje ime nekog naselja Gore je Dečanska hrisovulja iz 1327. godine. U njoj se javlja selo sa imenom *Vrabča*, što je, svakako, ime današnjeg sela Rapča.

Nešto kasnije, u Hrisovulji manastira Svetih Arhangela iz 1348. godine pominju se imena većine današnjih naselja Gore: *Orčuša* (орчкиноу Орчуша), *Radeša sa zaseokom Radešicom* (Радеша и сѣ заселкомъ Радешицом), *Lještane* (Лѣштани), *Zapod* (Заподани), *Rapča* (Врабча), *Gornji i Donji Krstec* (Оба Крстѣца), *Zlipotok* (Зли Потокъ), *Brod* (Брод), *Dikance* (Дроуги Бродъ с попови Дикановики и сѣ заселкомъ Грѣмляни), *Globočica* (Глѣбочица), *Kruševo* (низ рекоу Кроушевѣскоу), *Vraništa* (Враникк), *Pakiša* (Пакиша), *Košarišta* (Кошарици), *Borje* (Ѡ Борѣскога Поля).³ Selo *Mlike* se ne javlja pod ovim imenom, ali se možda krije u imenu *Milčeva košarišta* (Милчева кошарица) ili u toponimu *Mlake*.

Ime sela *Šištejec* se pominje u povelji cara Dušana pod imenom *Sištević*. S. Mišić navodi da je car Dušan „manastiru dao polovinu sela Sišteveca i zaselak Orašak kod Crnoljeva“.⁴ Mišić, također, navodi da je „Sištevac selo u Gori koje danas ne postoji, a Orašak je zaseok Crnaljeve severoistočno od Prizrena“.⁵ Međutim, selo *Šištejec* (*Šištevac*) danas postoji, doskora je bio opštinski centar i najveće naselje u albanskom dijelu Gore. Također, postoje i sela *Orešek* i *Crnoljevo*.

U nastavku donosimo pregled naselja Gore koja se pominju u dokumentima od XIV do kraja XVI vijeka:

³ Siniša Mišić, Tatjana Subotin-Golubović, *Svetoarhandelovska hrisovulja*, Historijski Institut, knj. 3, Beograd, 2003. str. 85-114.

⁴ Isto, str. 12.

⁵ Isto, str. 12 (u fusnoti)

Brod. U pisanim dokumentima prvi put se pominje 1348. godine u Hrisovulji manastira Sv. Arhangela kod Prizrena. U Rumelijskom defteru iz 1452-1453. godine pominje se kao naselje *Brod* sa 50 kuća.⁶

Kao naselje *Brod* pominje se u Muhasebe-i Vilahet-i Rum-ili Defteri, Prizrenski Sandžak 1530. godine. U opširnom popisu br. 368. Prizrenskog Sandžaka ovo naselje je bilo veliko i sastojalo se od 14 mahala i 97 kuća.

Dikance. Pominje se u Svetoarhangelskoj hrisovulji kao *Drugi Brod* sa mahalom *Grmljani*. U Rumelijskom osmanskome defteru iz 1452-53. godine registrovano je pod imenom *Dikanica* i imalo je 15 kuća. Kao naselje pominje se i u defteru iz 1530. godine kao *Dikanča* i imalo je 44 kuće.

Brod

Globočica. Pominje se u hrisovulji iz 1348. godine. U Osmanskom defteru iz 1452-53. pominje kao *Lipočica*. U Rumelijskom osmanskome defteru iz 1530. godine javlja se pod imenom *Globočica* sa 29 kuća i 13 bećara.

⁶ Tatjana Katić, *Vilajet Pastric (Paštrik) 1452/1453 godine*, *Micelleanea*, Historijski Institut Beograd, 2010. str. 54-58.

Globočica

Krstec. Pominje se u hrisovulji iz 1348. godine pod imenom *Oba Krstca*. U osmanskome defteru iz 1452-53. godine pominje se pod imenom *Krstas* sa 7 kuća. U osmanskome defteru iz 1530. godine javlja se pod imenom *Kristič* i imao je 36 kuća i 3 bečara.

Kruševo. Pominje se u hrisovulji prilikom određivanja granica sela Brod („niz reku Kruševsku“).

U Rumeljijskom defteru iz 1452-53. godine pominje se kao *Krušova* sa jednom kućom. U defteru iz 1530. godine pominje se kao *Krušova* (Krušova k., Gora n., Hasha-i Arnavud kz., Prizrin l.: TD 368/17) i imalo je 40 kuća i 9 bečara. U defteru iz 1579. godine javlja se kao *Krušova* sa 68 kuća, 7 muslimana i 3 bečara.

Kukaljane. U osmanskome defteru iz 1530. godine pominje se kao *Kukoljan* i imalo je 34 kuće.

Lještane. Pominje se u Svetoarhangelskoj hrisovulji iz 1348. godine kao međa selu Radeša.

U osmanskome defteru iz 1452-53. pominje se kao naselje *Leštani* sa 5 kuća. U osmanskome defteru iz 1530. godine pominje se kao *Leštan* sa 24 kuće, 1 musliman i 1 udovica.

Ljubošta. Pominje se u osmanskome defteru iz 1452-53. godine pod imenom *Ljubović* sa 11 kuća. U defteru iz 1530. godine javlja se kao naselje *Libovik* sa 28 kuća, 1 musliman.

Mlike. Pominje se 1348. godine kao *Milčeva košarišta*. U defteru iz 1530. godine pominje se pod imenom *Milika* sa 9 kuća i 4 muslimana.

Orčuša. Pominje se kao *općina Orčušta* u hrisovulji iz 1348. godine. U defteru iz 1452-53. godine pominje se pod imenom *Orčušta* sa 3 kuće. U defteru iz 1530. godine pominje se kao selo *Orcušta*.

Radeša. Pominje se u hrisovulji iz 1348. godine sa zaseokom *Radešnicom*. U defteru iz 1452-53. pominje se kao *Radeša* sa 13 kuća. U defteru iz 1530. godine pominje se kao *Gornja i Dolna Radeša*. *Gornja Radeša* sa 37 kuća i *Dolna Radeša* sa 16 kuća, 3 bečara, 1 musliman.

Rapča. Pominje se u Dečanskoj hrisovulji iz 1327. godine pod imenom *Vrabča*. Javlja se i u hrisovulji iz 1348. godine. U defteru iz 1452-53. godine pominje se kao *Rapča* sa 9 kuća. I u defteru iz 1530. godine javlja se pod imenom *Rapča*. U vakufnami Kukli-bega iz 1537. godine stoji da je on, između ostalog, „uvakufio i zaveštao četiri vodenice u dvema zgradama koje se nalaze u selu *Rapči* u kadiluku Haslar.”⁷

Restelica. Prvi put se pominje u defteru iz 1530. godine pod imenom *Hresteliçe*. Jastrebov oko 1870. godine pominje *Restelicu* sa 350 kuća.

Restelica

Dragaš (Krakošta). Jastrebov oko 1870. godine pominje *Krakoštu* sa 20 kuća i *Dragaš* sa 30 kuća.

Vraništa. Pominje se u hrisovulji iz 1348. godine kao toponim *Vraniške* (ВРАНИКЪ). U defteru iz 1452-53. godine ne javlja se selo sa ovim ime-

⁷ Hasan Kaleši i Ismail Redžep, *Prizrenac Kukli-beg i njegove zadužbine*, Prilozi za orijentalnu filologiju VIII-IX, Sarajevo 1958-59, str. 161.

nom, ali se javlja naselje *Premenje* sa 24 kuće, koje se vjerovatno nalazilo na prostoru između Vranište i Kukaljana. To potvrđuju toponimi *Premenje* kod Vranište i *Premisko* kod Kukaljana. U defteru iz 1530. godine Vraništa se pominje sa imenom *Ivrani*. (Ivrani k., Gora n., Hasha-i Arnavud kz., Prizrin l.: TD 167/395)

Zli Potok. Pominje se u hrisovulji iz 1348. godine kao granično mjesto sela Brod (Зли Потокъ). U defteru iz 1452-53. godine pominje se kao *Zlopotok* sa 11 kuća. U defteru iz 1530. godine pominje se pod imenom *Izlipotok* i imao je 45 kuća i 1 baštinu.

Šištejec. Pominje se 1348. godine kao *Sištevc*. U defteru iz 1452-53. godine pominje se kao *Šištevica* sa 12 kuća. Pominje se i u defteru iz 1530. godine pod imenom *Şiştoviçe* sa 70 kuća.

Borje. Pominje se u hrisovulji Sv. Arhangela kao toponim *Borsko polje* (᠄ Борѣскога Поља). Pominje se u defteru iz 1452-53. godine kao selo *Borje* sa 10 kuća.

Crnoljevo. Pominje se u hrisovulji iz 1348. godine. U defteru iz 1452-53. godine pominje se kao *Crnaljeva* sa 6 kuća. U defteru iz 1530. godine pominje se kao *Çirneliva* sa 12 kuća i 2 bečara.

Zapod. U Svetoarhangelskoj hrisovulji pominje se kao selo *Zapođani*. U defteru iz 1452-53. godine pominje se kao selo *Zapot* sa 7 kuća. U defteru iz 1530. godine pominje se pod imenom *Zabod* sa 22 kuće, 2 muslimana.

Košarišta. Pominje se u hrisovulji iz 1348. godine pod imenom *Košarišti*. U osmanskom defteru iz 1452-53. godine pominje se kao *Košarište* sa 5 kuća. U defteru iz 1530. godine pominje se kao *Koşarişte* sa 13 kuća i 3 bečara.

Orgosta. U defteru iz 1452-53. pominje se pod imenom *Orkošte* sa 14 kuća. U Defteru iz 1530. godine javlja se pod imenom *Orgošta* sa 23 kuće i 3 bečara.

Pakiša. Pominje se u hrisovulji iz 1348. godine sa imenom *Pakiša*. Sa imenom *Pakša* pominje se i u defteru iz 1452-53. godine sa 4 kuće. U Rumelijskom defteru iz 1530. godine pominje se pod imenom *Pakiša*

Orešek. Pominje se 1348. godine kao „zaselak Orašak kod Crnoljeva. U defteru iz 1452-53. godine javlja se kao naselje pod imenom *Orešk* sa 6 kuća. U Rumelijskom defteru iz 1530. godine pominje se pod imenom *Oraška*. Jastrebov pominje selo *Orišek* sa 24 kuće.

Orčikle. U defteru iz 1452-53. godine pominje se pod imenom *Orčikle* sa 3 kuće. U defteru iz 1530. godine pominje se kao *İvirçikle* sa 21 kućom, 6 muslimana, 2 bečara i 1 udovicom.

Ostala naselja Gore koja se pominju u defterima iz 1452-53. i 1530. godine koja više ne postoje:

Gradište. Pominje se u defteru iz 1452-53. godine kao *Kradište* sa 4 kuće. Pod imenom Gradište pominje se u defteru iz 1530. godine sa 40 kuća. Vjerovatno se nalazi u Albaniji. To potvrđuje toponim *Gradište* koji se nalazi u blizini današnjeg naselja Novo Selo, kao i ruševine na tom mjestu.

Preminja. Pominje se u defteru iz 1452-53. godine pod imenom *Preminje* sa 24 kuće. U defteru iz 1530. godine pominje se pod istim imenom sa 26 kuća i 3 bećara. Vjerovatno se naselje nalazilo na potesu između Vranište i Kukaljana. To potvrđuju toponimi *Premenje* kod Vranište i *Premisko* kod Kukaljana.

Gušafce. Pominje se u defteru iz 1452-53. godine pod imenom *Kršavica* sa 5 kuća. U defteru iz 1530. godine pominje se pod imenom *Gošaviće* sa 16 kuća. Postoji usmena predaja prema kojoj se naselje sa ovim imenom nalazilo između Borja i Globočice i da je zapaljeno zbog kuge. Potvrda ima u toponimima *Gušavce* u blizini Borja i *Guševa voda* ispod Globočice.

Gljivnik (Gljivnike). Pominje se u defteru iz 1530. godine kao *Glovnik* sa 7 kuća i 1 bećarom. Naselje se, vjerovatno, nalazilo negdje na potesu oko Karadžine reke, ispod Vučjame. Potvrda ima u toponimima *Gljivnike* i *Gljivničica*.

Borje

Dikance

Crnojeko

Rapča

Dragaš (Krakošta)

Šištejec (Šištevac)

Radeša

Mlike

Zli Potok

STANOVNIŠTVO GORE

Prve podatke o stanovništvu Gore u novije vrijeme dao je ruski konzul u Prizrenu Ivan Stepanovič Jastrebov. On se u dva svoja rada bavi sastavom goranskih naselja. To su radovi *Stara Srbija i Albanija* i *Podatci za historiju srpske crkve*.⁸

Prema njegovim podacima goranska sela u tom periodu (oko 1870. godine) imaju sljedeći broj kuća:

Tabela 1: *Broj domova po naseljima Gore 70-tih godina XIX vijeka prema I. S. Jastrebovu*

Red. broj	Naselje	Broj kuća	Red. broj	Naselje	Broj kuća
1.	Rapča (Vrapča)	170	15.	Globočica (Glubočica)	83
2.	Krstac Gornji	38	16.	Zli Potok (Zli-potok)	110
3.	Krstac Doljnji	35	17.	Restelica (Ristelica)	350
4.	Pakiša	32	18.	Brod	500
5.	Zapod	39	19.	Bačka	56
6.	Košarište	24	20.	Dikance	10
7.	Orčiklje (Očiljke)	31	21.	Mlike (Mlake)	48
8.	Orgosta (Orgošte)	42	22.	Kukaljane (Kokaljane)	40
9.	Orčuša (Orgušta)	45	23.	Vraništa (Vranić)	60
10.	Borje	152	24.	Ljubošta (Ljubovište)	44
11.	Crnojlevo	38	25.	Radeša (Radeš)	50
12.	Orešek (Orišek)	24	26.	Lještane	55
13.	Šištevac	210	27.	Dragaš	30
14.	Kruševo	118	28.	Krakovišta	20

Jastrebov iznosi podatak da „u selima gorske župe ima 2.617 kuća sa 11.404 stanovnika muških glava“.⁹ U ovaj broj Jastrebov je uračunao i dva sela u kojima žive Albanci (Bela, Novo Selo).

Milisav Lutovac navodi da u Gori od 208 rodova i 2200 domova na starosjedioce dolazi 184 roda i 1855 domova, a na doseljenike 22 roda i 375 domova. U starosjedioce se računaju oni kojima se nikako nije moglo utvrditi drugo porijeklo, a u doseljenike oni rodovi za koje se sigurno zna da su doseljeni.¹⁰ To ne znači da među ovim starosjediocima nema

⁸ Ivan Stepanovič Jastrebov, *Podatci za historiju srpske crkve*, Državna štamparija, Beograd, 1879.

⁹ Isto, str. 137-138.

¹⁰ Milisav Lutovac, *Gorai Opolje-Antropogeografska proučavanja*, Srpski etnografski zbornik, knj. LXIX 35, Beograd, 1955. str. 44-45.

također doseljenika koji su zaboravili svoje porijeklo. Lutovac navodi i strukturu doseljenog stanovništva:

Tabela 2: *Oblasti iz kojih je doseljavano stanovništvo Gore prema Milisavu Lutovcu*

Doseljenici	Broj rodova	Broj domova
Nepoznatog porijekla	2	39
Iz Hasa i Podrimlja	7	202
Iz okoline Tetova	3	32
Iz Kruševa (Makedonija)	1	11
Iz Kičeva (Makedonija)	1	12
Iz Ljume	4	38
Iz Albanije (uopšte)	4	41
Ukupno	22	375

Lutovac je istraživao i razloge doseljavanja. Ističe da su iz Makedonije dolazili na goranske planine kao „ćaje“ (stočari) i tu ostajali. Takav je slučaj bio i sa Jurucima, od kojih je ostala samo jedna kuća. Albanci iz Elbasana su dolazili kao puškari, dok su iz Ljume dolazili kao „sejmeni“ – čuvari stoke i vodenica. Najviše doseljenika bilo je iz Hasa i Podrimlja a kao razlog se navodi „izbegavanje krvne osvete“.¹¹

Lutovac smatra da je većina doseljeničkih rodova došla u Goru krajem 18. i početkom 19. vijeka.¹² Lutovac pominje samo doseljenike u posljednja dva vijeka, međutim doseljenika je bilo i u prethodnim periodima, o čemu svjedoče popisni rezultati iz XV i XVI vijeka.

Podaci iz turskih izvora XV i XVI vijeka upućuju na znatno useljavanje u Goru u tom razdoblju. Poređenjem broja popisanih kuća u KP 1452/55.¹³ i popisom iz 1591. godine¹⁴ uočava se petostruko uvećanje stanovništva Gore. Glavninu doseljenika su mogli činiti, s obzirom na bogate pašnjake u Gori, stanovnici stočarskih oblasti zapadne Makedonije.¹⁵ Na kretanje stanovnika s juga upućuje i poređenje imenoslova Gore iz KP 1452/55, kao i mnogi toponimi koji su identični, ili potpuno isti, sa onima u zapadnoj Makedoniji.

¹¹ Isto, str. 45-46.

¹² Isto, str. 45.

¹³ Mitar Pešikan, *Stara imena iz donjeg Podrimlja*, Onomatološki prilozi VII, Beograd, 1986.

¹⁴ Selami Pulaha, *Popullsia shqiptqre e Kosovës gjatë shek. XV-XVI*, Tiranë, 1984.

¹⁵ Mitar Pešikan, isto. str. 88.

Iseljavanje

Muhadžiri dok čekaju trajekt u Istanbulu na putu za Anadoliju

Prije 1912. godine, odnosno u vrijeme Osmanskog carstva, sa ovih prostora nije bilo znatnijeg iseljavanja. Bilo je pomjeranja stanovništva, što su u to vrijeme bile uobičajene pojave. Trifunovski je na osnovu terenskih istraživanja utvrdio da je bilo iseljenih goranskih rodova u pološkim selima Tearcu, Donjem Palčiču, Setolu, Siničanu, Gradecu, uglavnom iz Restelice i Broda.¹⁶ Iseljenih goranskih porodica ima i u selu Brodec, u Gornjoj Reci, kao i selu Kruša u Skopskoj kotlini.¹⁷

Milivoj Pavlović navodi da i u selima Župe – Rečanu, Nebregoštu i Manastirici – ima relativno starijih doseljenika, naročito iz Prizrenske Gore.¹⁸ Jedan rod u Manastirici je zadržao prezime Gorani. Cvijić pominje doseljenike iz Gore u Mušnikovu i Gornjem Selu.

¹⁶ Jovan Trifunovski, *Arnautashi – posebna grupa šarplaninskog stanovništva*, Etnološke sveske X, Beograd, 1955.

¹⁷ P. Nikolić, *Širenje Arnauta u Srpske zemlje*, Glasnik SGD-a, sv. 3-4, Beograd, 1914.

¹⁸ Milivoj Pavlović, *Govor Sretečke Župe*, Beograd, 1939. str. 4.

Iseljenih goranskih porodica ima i u drugim kosovskim mjestima. Mnoge porodice danas nose prezime u čijoj se osnovi nalazi ime Gora. U Mamuši, u kojoj danas uglavnom žive Turci, poznata je Goranska mahala u kojoj su doseljenici iz Gore. Međutim, mještani ne znaju tačno vrijeme doseljenja. Nekoliko porodica u Poslištu, selu nadomak Prizrena, zna da su njihovi preci doseljeni iz Restelice i Krsteca i ističu da su do prije tridesetak godina održavali rodbinske veze.

I u drugim selima u okolini Žura, na obodu Šar-planine, žive doseljenici iz Gore. Milenko Filipović pominje porodice iz Gore u Biluši, Vljašnji, Hoči Zagradskoj i Leskovecu. U selu Vljašnje živi domaćinstvo Bećirović rodom iz Rapče u Gori, koje je ranije bilo u Žuru i Graždaniku. U selu Poslište živi rod Kruezi i „drugi (6 domaćinstava) koji su došli iz Lopusnika u Gori, a daljim su poreklom iz sela Krstaca“. U Biluši pominje rod Torbeš ili Memedović (1 domaćinstvo), čiji je djed došao iz Restelice u Gori. U selu Hoča Zagradka „rod Samardži (25 domaćinstava) su starinom iz Gore a računaju se u fis Kruezi“, dok je Arifoviću (1 domaćinstvo) i Bajramoviću (1 domaćinstvo) djed došao iz Globočice u Gori. I Skender (1 domaćinstvo) je porijeklom iz Globočice u Gori, ranije su boravili u Podrimi. U selu Leskovac hodža Idrizović (1 domaćinstvo) je došao iz Šištevcu. Filipović navodi „da im terzije dolaze iz Gore“. Prema Filipoviću, u ovim selima iz Gore je doseljeno 4 roda sa 41 domaćinstvom, iz Opolja su 2 roda sa 2 domaćinstva, te 1 rod sa 9 domaćinstava iz Ljubinja u Prizrenskom Podgoru (valjda u Župi?).¹⁹

Iseljenih goranskih porodica ima i u udaljenijim mjestima na Kosovu – u Davidovcu kod Štimlja, Pokleku kod Glogovca, a naročito u gradskim sredinama. Većina je asimilirana, osim što su neki zadržali prezimena Gorani, Goranci, Gora i druga, koja upućuju na oblast iz koje su doseljeni njihovi preci.

Dakle, u vrijeme turske uprave bilo je pojedinačnih slučajeva iseljavanja, ali broj stanovnika koji je Gora imala do 1912. godine pokazuje da je situacija bila dosta stabilna i da prelazak na islam nije pokrenuo iseljavanje već je bio faktor održanju stanovništva.

Proces prelaska na islam u Gori trajao je dugo, gotovo dvjesta godina (od kraja XV do kraja XVII vijeka), što je suprotno tvrdnjama mnogih autora da je „islamizacija“ u Gori nasilno izvršena u vrijeme Kukli-bega i Sinan-paše. Prema historijskim dokumentima, Kukli-beg je umro 1537. godine, kada je, na osnovu turskih deftera, broj muslimana u Gori bio još neznan.

¹⁹ Milenko Filipović, *Žur i okolna sela*, Srpski etnološki zbornik kn. LXXX, SANU, Beograd, 1967. str. 121-148.

U ovom periodu bilo je pomjeranja stanovništva i unutar Gore, zbog bolesti i velikih epidemija koje su harale na ovim prostorima. Jedna takva epidemija zahvatila je Goru krajem XVII vijeka kada su pojedina sela bila zapaljena i uništena. Bila je to kuga, bolest poznata u narodu kao „crna čuma“. I danas žive legende da su na pojedinim mjestima nekada bila naselja, kao što su Gljivnike, Gušafce, Preminje, Grmjane i druga, o čemu svjedoče historijski dokumenti i toponimi.

Pouzdana se zna da su u tom periodu formirana i dva sela na drugoj strani Šar-planine – Urvič i Jelovjane, kao goranska subgrupa (danas u Makedoniji). Najveći dio stanovnika ovih naselja zna da su njihovi preci porijeklom iz Borja, Broda, Restelice, Kukuljana, Kruševa i drugih sela sa druge strane planine i da su, vjerovatno, tu doseljeni u XVII ili XVIII vijeku.²⁰ Prema istraživanjima koje je 1952. godine obavio Jovan Trifunovski, 78% domaćinstava ovih sela vodi porijeklo iz Gore.

Iseljavanje u vrijeme balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata

U jesen 1912. godine počinje Prvi balkanski rat kada Goru zaposjeda srpska vojska. Gora se našla na poprištu oružanih sukoba koji su se vodili na liniji uspostavljanja granice između Srbije i Albanije.

U septembru 1913. godine izbila je albanska pobuna, koja nije zaobišla ni Goru. Tokom operacija za uspostavljanje granice prema Albaniji, srpska vojska je izvršila nekoliko zločina nad nedužnim i preplašenim stanovništvom Gore. To je pojačalo nesigurnost i ubrzalo iseljavanje u Tursku, koje će u narednim decenijama primiti dimenzije egzodusa.

Najveći masakr izvršen je u Restelici, kada je ubijeno 11 mještana,²¹ o čemu svjedoče mezarluci Javori. Poznata su neka imena ubijenih: Muhamed Hodža (Koljošoski), Alija Hodža (Koljošoski), Arif Hodža (Koljošoski), Rahman Ese, Rahman Bazda, Arif Bazda, Mustafa Bajro i Maksut Šiko. Ovaj masakr su preživjeli Ragip Ese, Ćamilj Efendija, Rizvan Balje, Veysel Bazda i drugi, koji su kasnije svjedočili o zločinu. Pojedinci, koji su preživjeli ovaj masakr, pričali su da su vojsci davali zlato i nakit kako bi bili pošteđeni.

U Kruševu je kod mjesta *Mlake* ubijeno devet članova porodice Gaziu (Ibrovci), među kojima je najviše bilo djece i žena.

²⁰ Jovan Trifunovski, *Urvič i Jelovjane*, Glasnik Etnografskog instituta, SAN, Beograd, 1952.

²¹ Nema tačnih podataka o broju ubijenih u Restelici, ali se kreće između 10-13.

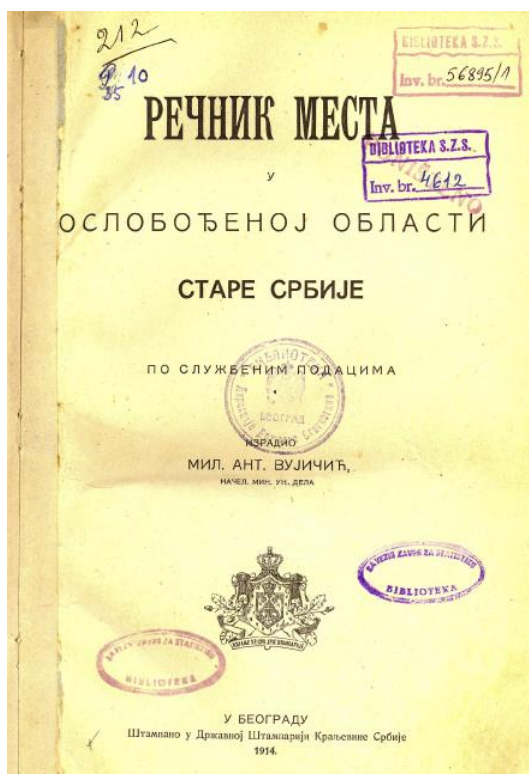
Mlake

U Brodu je na lokalitetu Zdražejec, također, izvršen masakr i ubijeno desetak nedužnih mještana. Poznata su imena nekih ubijenih Brođana: Ferat Keče, Idriz Pačka, Adem Čučulj, Magmut Mido i Ibiš Adžija. Zločini su se dogodili i u drugim selima Gore – Vraništi, Radeši, Globočici. U Vraništi su ubijeni Hadži Ridvan i njegov sin Arif, mola Sezair i izvjesni Hasan iz Dikanca. Svi su pokopani u dva mezara na mjestu zvanom Kika. U Globočici, na mjestu Karpa, ubijen je i ukopan seoski imam mola Kahriman (*Kahrimanov grop*). U Dikancu je na mjestu Rača njive ubijen Rahman Bećir.

Poslije povlačenja Osmanskog carstva, Srbija je izvršila prebrojavanje stanovništva koje se zateklo 1. marta 1913. godine. Obuhvaćena su mjesta Stare Srbije i izvršene sve administrativne podjele na okruge, srezove i političke opštine. Procjena stanovništva je izvršena preko policijskih službenika i novoformiranih opštinskih vlasti. Popis je vršen u toku kraćeg vremena preko popisivača koji su išli od kuće do kuće.

U novoformiranoj državi Gora je administrativno bila definisana kao srez. Nalazila se u pokrajini Južna Srbija, okrug Prizren. U tom periodu nije bila definisana granica prema Albaniji, a razgraničenje je

završeno tek nekoliko godina kasnije, pa su i na popisu 1913. i 1921. godine popisana sela koja će kasnije pripasti Albaniji, kao i sva sela iz Gore i Opolja. Sela Jelovjane (980 stanovnika) i Urvič (908 stanovnika) pripala su okrugu tetovskom, opštini Dolno Palčište, te u ovom radu nisu ušla u konačan broj stanovnika Gore.

Popis iz 1913. godine

U „*Rečniku mesta u oslobođenoj oblasti Stare Srbije*“, po službenim podacima koje je izradio Mil. Ant. Vujičić, načelnik Ministarstva Unutrašnjih Dela, prizrenski okrug je obuhvatao 4 sreza: Gorski sa sjedištem u Vraništi, Podgorski sa sjedištem u Suvoj Reci, Podrimski sa sjedištem u Orahovci i Šarplaninski sa sjedištem u Prizrenu. Ručno je dodat i Srez Ljuma (sa sljedećim opštinama: Bicanska, Štičanska, Pobreška, Kolo-sjanska, Ujmiška, Ljusanska, Vasijetska, Vilska, Kališka i Čajlanska. (*Ovi podaci su dobiveni od Načelnika Sreza Ljumskog 21. juna 1921. godine*)

U gorskom srezu je bilo 19 opština, 51 selo, 1 varošica. Te 1913. Godine cijeli je srez imao 28.117 stanovnika. Međutim, od samog štampanja „*Rečnika mesta...*“ i situacije na terenu došlo je do različitih pomjeranja pojedinih sela iz jedne opštine u drugu, pa je u gorskom srezu poslije

kratkih ispravki bilo 16 opština, 51 selo i 27.879 stanovnika (238 stanovnika manje, jer je u tabeli u originalu bila ubačena i opština Novčanska, kasnije i prekrížena, ali je taj broj ušao u ukupan broj stanovnika u srezu).

Sreska kuća se nalazila u Vraništi i bila je udaljena 5½ sati hoda od okružnog mjesta. Sresko mjesto je imalo poštu i telegraf.

Tabela 3. Srez Gorski 1913. godine

Tekući broj	Naziv opštine	Sela i zaseoci, koja opštinu sastavljaju	Mesto u kome je opštinska sudnica	Koliko je sati udaljena opštinska sudnica od sreza	Broj stanovnika u pojedinim mestima	Ukupan broj stanovnika u opštini
1.	Bljačka	Bljač Zgatarce Zapluža	Bljač	¾	420 551 552	1523
2.	Borjanska	Borje Orešek Crnojjevo	Borje	½	1156 116 245	1517
3.	Brodosavačka	Brodosavce Kukljibeg Kukovce	Brodosavce	¾	1079 244 563	1886
4.	Brodsko	Brod	Brod	2	2624	2624
5.	Brutsko	Brut Belobrod Zjum Buzec	Brut	½	715 321 175 103	1314
6.	Bučanska	Buče Brezna Plava	Buče	2	375 840 452	1667
7.	Vraniška	Vranište Mlike Kukoljane Dikance Bačka	Vranište	¾	634 326 506 458 410	2334
8.	Kosavačka	Kosovce Plajnik Kapre Rence Zrze	Kosovce	½	428 284 229 151 118	1210

9.	Kruševska	Kruševo Zli Potok Globočica	Kruševo	1¾	405 914 607	1926
10.	Orgoška	Orgosta Orčuša Košarište Orčikle Zapod Pakiša	Orgosta	1¾	368 376 141 150 228 199	1462
11.	Radeška	Radeša Lještane	Radeša	2	467 417	884
12.	Rapčanska	Rapča Krstac	Rapča	1¼	711 637	1348
13.	Rastelička	Rastelica	Rastelica	3½	2279	2279
14.	Topoljanska	Topoljane Brekinje Džafer Nivča	Topoljane	3½	1068 742 344 359	2513
15.	Šainovačka	Šainovac Ljubovište Krakovište	Šainovac	1½	642 316 244	1202
16.	Šištevačka	Šištevac Novo Selo Straševo	Šištavec	2¼	1230 830 130	2190
					UKUPNO: 27879	

Prema ovom popisu, broj stanovnika u kosovskom dijelu Gore iznosio je 12.331. Najveće naselje je Brod sa 2.624 stanovnika, zatim Rastelica sa 2.279, Zli Potok sa 914, Rapča (Gornja i Dornja) sa 711, dok je najmanje stanovnika imao Dragaš (Krakošta) svega 244. U albanskom dijelu Gore najveći je Šištejec sa 1.230 stanovnika, zatim Borje sa 1.156, dok je najmanje stanovnika imao Orešek – svega 116.

U cjelokupnoj historiji Gore Prvi svjetski rat ostaće zapamćen po najvećim stradanjima i muhadžirluku koji se dogodio tokom nekoliko ratnih godina. Gora se ponovo našla na udaru mnogih vojski i pljačkaša (haramija). Većeg iseljavanja stanovništva bilo je iz naselja koja su se nalazila u blizini mjesta uspostavljanja granice između Srbije i Albanije. To govori da su i pljačkaški upadi iz pravca Albanije, naročito iz Ljume, mogli biti jedan od uzroka iseljavanja stanovništva.

„Bugari su okupirali Prizren 3. novembra 1915. godine. Njihova vlast potrajala je samo tri godine (1915-1918), ali je nanijela ogromne štete. Veliki dio imovine je oduzet od stanovništva u vidu rekvizicije za potrebe bugarske vojske. Od velikog broja obitelji bugarska je vojska za-

plijenila velike količine žita, brašna i drugih namirnica i mnogo stoke. Veliki dio stanovnika nije imao žita ni za sjeme, pa ni dovoljne radne stoke za obradu zemlje.

Carovala je nemaština i glad ne samo u Prizrenu nego i u okolici, osobito u planinskim predjelima, i to najviše u Gori. U nadi da će lakše dolaziti do hrane mnogi Gorani su se doselili u Prizren. Na žalost, ni u Prizrenu nisu naišli na bolje životne uvjete. Veliki dio Gorana i mještana je pomro od gladi i tifusa. U Prizrenu je svakog dana umiralo po 10-15 ljudi, a jednog dana čak 27. Osobito je teško tifus pogodio stanovništvo 1917. godine. Samo za tri godine bugarske okupacije na prizrenskom području je umrlo oko 7 000 stanovnika od gladi i tifusa.“²²

Za vrijeme rata Gora je bila pod austrijskom okupacijom, dok su Prizren i Tetovo, mjesta iz kojih su Gorani dobijali žito, bili pod bugarskom kontrolom. Pošto su Bugari zabranili izvoz žita a 1915. i 1916. bile nerodne godine, veliki broj Gorana umro je od gladi, a mnogi su otišli u susjedne oblasti u potrazi za hranom. Nikad se neće saznati tačan broj ljudi koji su stradali što od gladi, a što od zuluma koji su činjeni sa svih strana. Pološkom kotlinom tumarale su izglednije grupe ljudi koji su tražili spas i izbjavljenje. Po zulumu su tada zapamćeni Bugari i haramije (pljačkaši) iz Ljume, koji su vršili strašne zločine. Ljudi su prodavali sve što su imali ne bi li preživjeli. Prodavali su sve što su imali – nakit, posteljenu, stoku. Mnogi koji su se spustili u Tetovsku kotlinu, nikada se nisu vratili u Goru.

Drugi su se spustili prema Prizrenu gdje su, također, doživjeli velika stradanja. Petar Kostić piše da se u Goranskoj ulici u Prizrenu 1917. godine „nastanila sva bežanija iz Gore, gde se usled teške gladi sklonila i sva pomrla.“²³

Većina preživjelih produžila je put prema Turskoj. Tada su mnoga sela Gore potpuno opustjela. Prema popisu iz 1913. u kosovskom dijelu Gore je živio 12.331 stanovnik, dok je prema popisu iz 1921. bilo svega 7.177 stanovnika (v. tabelu br. 3). Indeks smanjenja broja stanovnika iznosi 42%.

U svim selima Gore došlo je do smanjenja broja stanovnika, ali najveće je u Brodu, Restelici, Zli Potoku, Kruševu i Rapči. U svim selima Gore je 1921. godine broj stanovnika manji u odnosu na onaj iz 1913. godine. U ovom periodu dogodio se prvi muhadžirluk, dok će se u

²² Esat Haskuka, *Historijsko-geografska analiza urbanih funkcija Prizrena*, VPŠ „Bajram Curi“, Đakovica, 1985, str. 123-124. str. 200.

²³ Petar Kostić, *Prosvetno-kulturni život pravoslavnih Srba u Prizrenu i njegovoj okolini u XIX i početkom XX veka*, Skoplje, 1933. str. 174.

narednim decenijama dogoditi najmanje još tri, tako da se 20. vijek može slobodno nazvati vijekom muhadžirluka („madžira“).

Tabela 4. Razlika u broju stanovnika na popisima 1913. i 1921. godine

Okруг: Prizren Srez Gora		1913	1921	Razlika
1.	Bljač	1523	974	549
2.	Borje	1517	492	1025
3.	Brod	2624	1155	1469
4.	Brodosavci	1886	1458	428
5.	Brut	1314	763	551
6.	Buča	1667	1026	641
7.	Vranište	2334	1197	1137
8.	Kosavce	1210	845	365
9.	Kruševo	1926	677	1249
10.	Orgosta	1462	601	861
11.	Radeša	884	604	280
12.	Rapča	1348	772	576
13.	Restelica	2279	528	1751
14.	Šajnovac	1202	715	487
15.	Šištevac	2190	1010	1180
Ukupno		25.366	12.817	12.549

Međutim, rezultati popisa iz 1921. godine objavljeni u knjizi *Gora, Opolje i Sredska (GOS)* ne mogu biti pouzdan izvor. Prema *Definitivnim rezultatima Popisa stanovništva Kraljevine od 31. januara 1921. godine*,²⁴ broj stanovnika u Gori je još manji u odnosu na onaj koji je prikazan u Projektu GOS (vidi tabelu 4).

Prema ovom dokumentu u Gorskom srezu, koji je obuhvatao Goru i Opolje, ukupno je popisano 12.817 stanovnika. Međutim, u vrijeme popisa još nije bila utvrđena definitivna granica između Srbije i Albanije, te su u ovaj broj ušla i neka sela koja su konačnom podjelom iz marta 1923. godine, pripala Albaniji (Šištevac, Orgosta, Borje...). U kosovskom

²⁴ *Definitivni rezultati Popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Opšta državna statistika, Državna štamparija, Sarajevo, 1932.*

dijelu Gore popisano je 4.933 stanovnika (u Brodu 1.155, Vraništi 1.197, Kruševu 677, Radeši 604, Rapči 772 i Restelici 528 stanovnika.). Međutim, veoma je teško odrediti tačan broj stanovnika po naseljima, jer su podaci prikazani zbirno za više sela, odnosno dati su po određenim središtima. U rubrici stanovništvo „po maternjem jeziku“ u Gorskom srezu je bilo 6.224 „Srba i Hrvata“ (srpskohrvatski jezik), 6.375 „Arnauta“ (albanski jezik) i 218 „Turaka“ (turski jezik).

U svakom slučaju, broj stanovnika Gore je za period od osam ratnih godina više nego prepolovljen. Međutim, niko dosad nije ozbiljnije istraživao uzroke smanjenja broja stanovnika i migraciona kretanja iz Gore od početka balkanskih ratova do završetka Prvog svjetskog rata i konačnog razgraničenja, koje je završeno marta 1923. godine.

U jesen 1917. godine dogodio se najveći muhadžirluk. (Koristimo termin muhadžirluk jer ga i narod upotrebljava u verziji "madžir" i "madžirl'k"). Samo iz Kruševa se u dva dana iselilo više od 70 porodica. Iz Restelice, Zli Potoka i Broda mnogo više. Od 118 domaćinstava, koje pominje Jastrebov 70-tih godina XIX vijeka, u Kruševu je 1918. ostalo svega 8 porodica. Brod, koji je do balkanskih ratova bio varošica sa mnogobrojnim dućanima, doživljava masovno iseljavanje. Većina odlazi u Tursku, mada je bilo i onih koji su se na putu prema Maloj Aziji zaustavili u Tetovu, Skoplju i drugim makedonskim gradovima. Danas u Turskoj živi više hiljada Brođana, a u Skoplju gotovo 400 porodica. Kruševljani i Resteličani su razbacani po mnogim mjestima u Turskoj, a najveća skupina nastanila se u selu Yaliköy (Podima) na obali Crnog mora, u blizini Čataldže, gdje i danas žive.

I turski dokumenti iz ovoga perioda potvrđuju o razmjeni i iseljavanju stanovništva nakon balkanskih ratova, kada se Turska definitivno povukla sa ovih prostora.

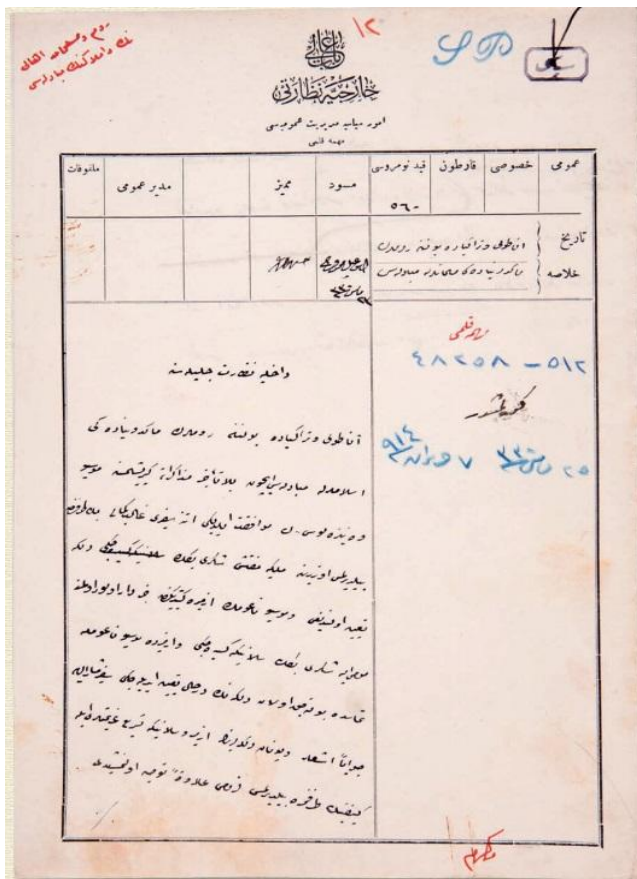
U dokumentu Ministarstva inostranih poslova pod brojem HR.SYS, 2030/12_14,15 od 26. maja 1914. godine govori se o naseljavanju muslimanskog stanovništva iz Makedonije u pojedine dijelove Turske:

Albanci muslimani iz Makedonije koji žele da se usele u Tursku nakon Balkanskog rata trebaju se naseliti u Halep, Konju i Ankaru; s druge strane, Turci iz Makedonije koji oklijevaju da se usele, potrebno je ohrabriti da se nasele na pogodna mjesta u oblasti Jedrene – Čataldža (Edirne – Çatalca).

نومره	ميش و تاريخ	مسوده و تاريخ	ميش	امور شهتدي	مدبر عومي	نوع مسوده	ملققات
						خدايه نيزه يريش مسعود حليم بايت حيدر توفيق صوبه آينه ملقار (سفارته سربيه) ملقار	
<p>خلاصه: ماکدونيا اهل السنته ترکلاک ارنه ب همونده تک شوقه وار</p> <p>۱۰۴-۷۹۷۰ کارخانه</p> <p>بافتار... مس آنا سنه خود الفاره شگوهن چک ماکونيا ترک اهل اسلمه سنه برجه و ترک ادرنه ولوقه الحجه مضمون نودو کوسرطه وارنا و وارنا اسلمه جولان مذکور به رجه بجا ايمک نين رورده ايمک اولونده تک سونک حمله ايمک رسي مقرر اولونک شفايه طغفا سونک ماسه سيمه کنگه بيلدريک اونون راجده ننه ته جليله ستم طغفا نقيبه ايلدريک انا و وارنا رزم ايلدريک خلدون کار و وارنا رزم و جوارا رزم ايمک فخر مکره وارنا رزم بهر حال هلسه ويا نونيه وانقنه اولونک موزام ايلدريک حمله ايمک اهرام اهل اسلمه حيا لير در رسا ننه تربيه برلره مرده ساحقه ناسيه اهنه اسکا در ايلدريک حمله ايمک بايله اراسکا في اشکان ايمک وانا اولونک ازمه ونوسنه مضمون نينه قدورلر دوچار اولونک مضمون ادرنه ولوقه حيا لير سنا ننه راجده راجه رزم و وارنا رزم ايمک اهرام ازمه کوسرطه وارنا اواص و رزم اهرام حيا لير مضمون نينه وارنه اولونک مضمون اهرام ايمک اهرام</p>							

Drugi dokument HR.SYS, 2035/1_7, 21 iz juna 1914. godine govori o “razmjeni stanovništva između Grka i muslimana”:

Slanje imenovanih delegata u Izmir i Solun kako bi započeli pregovori o razmjeni Grka iz Anadolije i Trakije i muslimanskog stanovništva iz Makedonije.

Iseljavanje koje se dogodilo tokom ratnih godina ostavilo je duboke tragove u kolektivnom sjećanju stanovnika Gore, a zabilježeno je i u narodnoj poeziji. O događajima iz ovoga vremena narod je ispjevao veliki broj poznatih i izuzetno emotivnih pjesama sa tematikom tužnih rastanaka (*Magmut će ide vo Tursko, bela Vetijo, Otidoa, otidoa, puste madžiri* i druge).

Iako je krajem 1918. rat završen, proći će još mnogo godina dok se na području Gore uspostavi kakav-takav mir. Naime, konačna granica između Albanije i Kraljevine SHS (Jugoslavije) biće uspostavljena u martu 1923. godine. Tada je Gora političkom odlukom podijeljena na dva dijela, kako je ostalo do danas. Dvadeset sela pripalo je Jugoslaviji, dok su 9 sela ostala u granicama Albanije. Kasnije, poslije Drugog svjetskog rata, Urvič i Jelovjane pripadaju Makedoniji.

Iseljavanje između dva svjetska rata

Tridesetih godina XX vijeka Goru je zahvatio još jedan iseljenički talas. Prema popisu stanovništva od 31. marta 1931. godine Gora i Opolje zajedno čine Gorski srez. Ukupan broj stanovnika bio je 14.127,²⁵ što u poređenju sa 1921. godinom predstavlja neznatno povećanje. U Gori indeks iznosi samo 1.2%, odnosno samo 89 stanovnika više.

Srez Gora obuhvata opštine Brod, Brodosavce, Dragaš, Kruševo i Lopušnicu, odnosno Goru i Opolje. Na ovom popisu nije postojala rubrika nacionalne pripadnosti već samo vjeroispovjest i jezik. To je, svakako, urađeno sa namjerom stvaranja unitarne države poslije Šestojanuarske diktature. Približan broj stanovnika Gore može se odrediti samo po maternjem jeziku, jer se prema vjeroispovjesti ogromna većina izjasnila kao muslimani (98.2%). U rubrici maternji jezik, 7.481 stanovnik gorskog sreza izjasnio se da mu je maternji jezik „Srba ili Hrvata“. Svi oni kojima je ovaj jezik upisan kao maternji mogu se pouzdano smatrati Goranima.

Prema rezultatima sa ovog popisa evidentna je stagnacija u pogledu broja stanovnika u Gori. Razlozi nisu u slabom natalitetu, već isključivo u iseljavanju (muhadžirluku) koje nikako nije prestajalo. I ovoga puta svi putevi vode prema Turskoj.

Jugoslavenska (srpska) vlada ni u ovom periodu nije prestala sa planovima o „humanom“ preseljenju stanovništva. Vlada Jugoslavije je uoči Drugog svjetskog rata započela pregovore sa Turskom o preseljenju 40 hiljada porodica sa Kosova i drugih krajeva „Južne Srbije“ u Tursku.²⁶ I Gora je bila dio plana o preseljenju muslimanskog („turskog“) stanovništva u Tursku.

Ovaj Sporazum nije realiziran samo zato što Vlada nije na vrijeme obezbijedila sredstva da isplati Turskoj i što je započeo Drugi svjetski rat. Inače, idejni tvorac ovog plana bio je Vasa Čubrilović, a znatan udio u njemu imao je i nobelovac i kraljevski diplomata Ivo Andrić.

Iseljavanje poslije Drugog svjetskog rata

Za vrijeme Drugog svjetskog rata Gora je prošla relativno dobro i bez mnogo žrtava. Istina bilo je siromaštva i gladi, ali u poređenju sa balkanskim ratovima i Prvim svjetskim ratom ovo je neuporedivo bolje

²⁵ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, Opšta državna statistika, Državna štamparija, Beograd, 1938.*

²⁶ *Safet Bandžović, Ratovi i demografska deosmanizacija Balkana (1912-1941.), Prilozi 32, Sarajevo, 2003, str. 179-229.*

vrijeme. I u kosovskom dijelu Gore radile su albanske škole, jer je uspostavljena vlast Velike Albanije („Mbretinja Shqiptare“). Zapamćena je sintagma „zoti mesus“ (alb. „gospodin učitelj“).

Gora je rano oslobođena, čak prije ostalih dijelova Kosova. U Globočici se nalazi spomenik na kojem piše da je 3. oktobra 1944. godine ovo prvo oslobođeno mjesto na Kosovu.

Nakon oslobođenja Gore i Kosova, u proljeće 1945. godine, mnogi su prisilno mobilisani i upućeni na Sremski i druge frontove, čak su stigli i do Trsta. Neki su ubijeni u Baru u Crnoj Gori, gdje su stradali mnogi iz Opolja, Župe, Podgora i drugih krajeva. Svi su strijeljani pod veoma zagonetnim i nedovoljno razjašnjenim okolnostima. Ovaj užasan masakr, u narodu poznat kao „barski slučaj“, dugo je od vlasti čuvan pod velom tajne i bio „pod embargom“. U narodu se o njemu govorilo šapatom. Oni koju su preživjeli masakr, nerado su, do kraja života, govorili o onome što su doživjeli i vidjeli, pa je i to jedan od razloga što se o tom događaju dosad malo pisalo. Poznata su neka imena ljudi iz Gore ubijenih u Baru: Hasan Abdurahim, Naim Hamiti i Irfan Dalifi iz Bačke, Tefik Tasip iz Lještana, Sali Jamini iz Kukaljane (svi ubijeni 8. aprila 1945. godine), dok je Zuber Ismailji, iz Rapče, također stradao u Baru, ali od tifusa.²⁷

Iz Kruševa su Bar preživjeli: Murat Brenoli, Jonuz Seferi i Harun Selimi, koji se sa porodicom odselio u Zli Potok. Možda je bilo još nekog, ali nismo uspjeli doći do pouzdanih informacija.

Nakon završetka rata, dogodilo se nešto što će promijeniti prirodni tok historije. Zbog pogoršanja odnosa između Jugoslavije i Albanije u vrijeme Informbiroa, 1948. godine potpuno je, gotovo hermetički, zavorena granica prema Albaniji. To je trajalo više od pola vijeka. Sa druge strane granice ostao je dio Gore koji će proći golgotu Enverovih eksperimenata. Razdvojeni su najbliži: djeca od roditelja, sestre od braće, prijatelji od prijatelja. Neki iz albanskog dijela Gore ilegalno su pobjegli u Jugoslaviju, i dalje u zemlje Zapadne Evrope. Mnogi su umrli ne vidjevši najbliže. Neki su za smrt svojih saznali tek poslije nekoliko decenija.

Period nakon 1948. godine bio je veoma težak i u kosovskom dijelu Gore. Nastupa vrijeme otkupa i oduzimanja oružja od stanovništva. Tih godina ljudi su ponovo preživjeli nemaštinu i glad.

Na popisu koji je održan 1948. godine Gorski srez, koji obuhvata Goru i Opolje, ima ukupno 20.140 stanovnika. Od tog broja su se 12.048

²⁷ Miodrag Nikolić, *Prizren – s Titom ka pobjedi*, SUBNOR, Prizren, 1984. (U knjizi se za svakog od njih navodi samo da je poginuo kao „borac NOR-a u Baru, Crna Gora, 8. IV 1945.“).

izjasnili kao Šiptari, 6.697 neopredijeljeni muslimani, 1.393 kao Srbi i Crnogorci. Interesantno je da se u čisto gorskim opštinama kao Šiptari izjasnilo 21.5%, neopredijeljeni muslimani 61,7%, dok kao Srbi i Crnogorci 16.8 %. Sigurno da u Gori živi izvjestan broj Albanaca, ali ne u ovom procentu, dok iznenađuje broj Srba kada se zna da je njihov realan broj zanemarljiv. U Gori nema Srba starosjedelaca već samo službenika, učitelja, policajaca i dr. Međutim, najveći broj stanovnika Gore se na ovom popisu izjasnio kao neopredijeljeni muslimani, čime je iskazao nezadovoljstvo i svojevrsan otpor prema ponuđenim popisnim modalitetima.

Popis iz 1953. godine, koji se smatra jednim od najbolje urađenih na prostoru bivše Jugoslavije, daje novu sliku etnonacionalnog izjašnjavanja stanovnika Gore. Broj stanovnika Gorskog sreza je u poređenju sa 1948. godinom ostao gotovo isti. Sada je ukupno popisano 12.147 stanovnika (indeks 1948/1953 je 100,03). Međutim, došlo je do velikih promjena u pogledu etničkog izjašnjavanja: Srba je 489, Makedonaca 144, Jugoslovena neopredijeljenih 2.375, Šiptara 9.319 i Turaka 7.367. Broj Srba i Crnogoraca je smanjen kao i broj Albanaca, dok se pojavljuje iznenađujuće veliki broj Turaka (36.6% od ukupnog stanovništva sreza, dok u samoj Gori taj procenat iznosi više od 60%).

Razlozi ovakvog izjašnjavanja su pripreme za iseljavanje u Tursku, jer godine poslije rata nisu donijele niti ekonomsku niti drugu sigurnost. Pojačana je represija u vrijeme otkupa i oduzimanja oružja, ali je na to uticala i državna politika Srbije koja je bila nezadovoljna demografskim kretanjima na Kosovu. To će pokazati godine koje slijede i teror u vrijeme Aleksandra Rankovića.²⁸ Ovakvo izjašnjavanje ima i drugu dimenziju, vezivanje za tursku naciju po osnovu vjerske pripadnosti, a možda i zbog nostalgije za turskim periodom, koji je u narodu zapamćen kao siguran u odnosu na sve što se dešavalo nakon 1912. godine. Na ovakvo izjašnjavanje stanovništva je, svakako, uticalo i stvaranje tzv. Balkanskog pakta između Turske, Jugoslavije i Grčke koji je potpisan u Ankari 28. februara 1953. godine.

U periodu od 1956-1966. dogodio se još jedan veliki iseljenički talas prema Turskoj. I ovoga puta najviše iseljenih bilo je iz Broda, u kojem se na popisu 1953. godine 80% stanovnika deklariralo kao Turci, zatim iz Kukaljane, Rapče, Zli Potoka, Kruševa, dok je iz ostalih naselja bilo manje iseljenih.

²⁸ **Aleksandar Ranković** (1909-1983) je bio visoki komunistički funkcioner i šef UDBE. Njegovo ime se vezuje za represije koje su vršene nad albanskim stanovništvom Kosova. Na četvrtoj sjednici CK SKJ održanoj 1. jula 1966. godine smijenjen je sa mjesta potpredsjednika Jugoslavije i isključen iz Partije.

Na putu prema Turskoj iseljenici su morali „presjedati“ u Makedoniji. Prije polaska, većina je promijenila svoja prezimena tako što su dodali turske sufikse *-lar, -ler oglu, -lardan, -dži, -ali* i sl. Neki, koji su odustali od iseljavanja i ostali u Gori, do danas su zadržali prezimena sa turskim nastavkom (*Hasanlar, Begler, Mahmutlardan, Muratoglu, Ahmetlerden, Kučlar, Mrčolar, Bećirler, Redžeplar, Džemalar, Musalar, Ljajkolar, Ajdarlar, Katlar, Ćoroglu, Jagdži, Baldži* i sl.). Ovdje se završavaju migracije („madžir“) prema Turskoj.

Poslije 1966. godine Gora ulazi u mirniji period života. Tada dolazi do bržeg ekonomskog, infrastrukturnog i sveukupnog razvoja. Ovaj period narod pamti kao vrijeme blagostanja i mirnijeg života.

Tabela 5: *Nacionalna struktura stanovništva Gore 1961-1991. godine*²⁹

Gora	1961		1971		1981		1991	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Muslimani	3.321	28,9	11.054	81,9	15.922	93,6	16.112	95,8
Albanci	179	1,6	565	4,2	620	3,6	184	1,1
Srbi	178	1,6	159	1,2	109	0,6	70	0,4
Turci	5.260	45,8	1.238	9,2	176	1,0	-	-
Ostali	2.539	22,1	481	3,5	191	1,1	451	2,6
Ukupno	11.477	100	13.497	100	17.018	100	16.817	100

Ovakvo stanje će potrajati par decenija. Broj stanovnika se progresivno povećava, tako da je na popisu 1981. godine registrovano više od 17.000 stanovnika. Međutim, uskoro dolazi do novih promjena koje će biti ubrzanе raspadom Jugoslavije. U zadnjoj deceniji 20. vijeka i početkom novog milenijuma Goru zahvata još jedan veliki iseljenički talas.

Iseljavanja u vrijeme raspada Jugoslavije

Istraživanja koja je obavio Harun Hasani tokom 1992. i 1993. godine ukazuju da se migracija stanovništva Gore odvija u kontinuitetu. Još

²⁹ Podaci za 1961, 1971. i 1981. godinu su preuzeti iz dokumentacionih tabela Republičkog zavoda za statistiku Srbije, dok su za 1991. godinu uzeti iz Saveznog zavoda za statistiku.

tada je na prostorima bivše Jugoslavije živjelo 11.900 stanovnika porijeklom iz Gore, a samo u Beogradu 3.668 stanovnika.³⁰

Međutim, tokom bombardovanja NATO snaga, 1999. godine, kao i nakon ulaska trupa KFOR-a na Kosovo, došlo je do još jednog velikog iseljeničkog talasa. Većina odlazi u Srbiju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Makedoniju, ali i u zemlje Zapadne Evrope, Ameriku i Australiju. Uzroci iseljavanja su različiti, ali se ističu bezbjednosni, ekonomski i psihološki.

Tabela 6: *Kretanje broja stanovnika u Gori uoči i poslije rata na Kosovu*³¹

April 1991	Maj 1999	Avgust 1999	Oktobar 1999	Septembar 2000	Februar 2001	Februar 2002
16.817	12.376	14.677	14.320	11.649	11.450	10.847

I kretanje broja učenika u osnovnim školama na području Gore pokazuje sličnu tendenciju, tako da je broj učenika u periodu od deset godina (1998-2007) gotovo prepolovljen.

Tabela 7: *Kretanje broja učenika u osnovnim školama u Gori uoči i poslije rata na Kosovu*³²

Škola	Juni 1998	Januar 2002	Juni 2004	Januar 2007
Restelica	658	682	666	560
Dragaš	588	334	331	217
Rapča	377	242	174	127
Kruševo	366	233	190	153
Brod	204	164	127	107
Vraništa	111	53	32	33
Ukupno	2.304	1.708	1.520	1.197

³⁰ Gora, Opolje i Sredska, Geografski institut "Jovan Cvijić", Knjiga 40/II, Beograd, 1995, str. 159-160.

³¹ Na popisu stanovništva 1991. godine, koji je većina Albanaca bojkotovala, u Gori je popisano 16.817 stanovnika. Međutim, u podacima Saveznog zavoda za statistiku dati su projektovani rezultati prema kojima je u Gori živjelo 17.574 stanovnika. Podaci za ostale godine su interni i rađeni su na osnovu informacija dobijenih od predstavnika sela tokom i neposredno nakon rata na Kosovu.

³² Podaci Direktorata za obrazovanje opštine Dragaš.

Iseljavanje iz Gore nije prestalo do danas. Prema podacima Kancelarije lokalnih zajednica u 2008. godini na području Gore živjelo je manje od 10 hiljada stanovnika, dok se broj učenika u osnovnim školama kretao oko 1.100. Pomenuti podaci se moraju uzeti sa određenom rezervom, jer su rađeni na osnovu izvještaja humanitarnih organizacija ili su uzeti od predstavnika sela. Razlika može iznositi nekoliko procenata i broj može biti samo manji, a nikako ne i veći.

Prema podacima koje iznosi Kancelarija lokalnih zajednica u Dragašu, u periodu od 60-tih godina XX vijeka do danas, sa područja Gore ukupno je iseljeno 21.315 stanovnika. Na prostore bivše Jugoslavije je migriralo 17.458 žitelja Gore, dok ih je u zemlje Zapadne Evrope otišlo 3.957.

Prema popisu stanovništva Kosova održanom aprila 2011. godine, u opštini Dragaš (zajedno Gora i Opolje) živi 33.997 stanovnika. Prema etničkoj pripadnosti najviše je Albanaca (20.287), zatim Gorana (8.957), Bošnjaka (4.100), Turaka (202), Srba (7) i ostalih (283).

Za razliku od nekadašnje pečalbe (gurbeta) kada je dio porodice ostajao u Gori, sada kompletna porodica odlazi, bez izgleda da se u dogledno vrijeme vrati. To je rijeka koja teče u jednom pravcu. Danas su mnogi izgradili kuće i kupili stanove u državama nastalim raspadom Jugoslavije. U zemljama Zapadne Evrope je, također, veliki broj iseljenika iz Gore. Svi oni imaju opravdane razloge zbog kojih su napustili Goru. Međutim, većina njih je u opasnosti da izgubi svoj identitet. Neki su svjesni toga, međutim, ima i onih koji na svaki način i u svemu oponašaju druge, gubeći svoj govor, običaje i tradiciju. Mnogi su već u prvoj generaciji izgubili našinski govor, neki ga ne koriste u komunikaciji sa svojom djecom, već prihvataju jezik sredine u kojoj žive.

POGLAVLJE II

KRUŠEVO - FIZIČKO-GEOGRAFSKE ODLIKE

Geografski položaj

Kruševo

Kruševo se nalazi u dolinskom proširenju Resteličke rijeke, nešto ispod mjesta gdje u nju utiče vodotok Zli potok. Sa sjeveroistoka i istoka oivičeno je posljednjim zapadnim padinama *Obla* i *Čardaka*, dok prema zapadu dopire skoro do Resteličke rijeke. Takvim smještajem na istočnoj dolinskoj strani, a u manjoj mjeri i po obodu riječne nanosne ravni, ovo naselje ima pretežno jugozapadnu ekspoziciju. Osim sjevernih i istočnih krajeva, koji su na soliflukcionim oblicima (terasete, bedemčići), a time i na isterasiranom terenu, ostali dijelovi Kruševa su na blago nagnutom zemljištu, koje je tu i tamo zahvaćeno slabijom erozijom. Na uzdignutijem dolinskom terenu su najviše (1156 m), stalno naseljene kuće, a po rubu aluvijalnog zastora najniže (na 1105 m). Seosko naselje je pretežno između pomenutih visinskih linija, jer je njegov najkompaktniji dio u cjelini omeđen izohipsama od 1115 m do 1135 m. Uslijed toga je Kruševo

niže od seoskih naselja Dornji Krstec (1150-1160 m) i Gornj Krstec (1170-1180 m), a nalazi se na skoro istoj visini (1105-1136 m) kao i selo Kukuljane.³³

Kao tipični predstavnik zbijenog mahalskog tipa, Kruševo je sačinjeno od grupa srodničkih kuća, razmještenih oko puta Dragaš - Restelica. Grupe rodbinskih kuća nisu izdvojene u mahale, kao što je to slučaj u drugim selima, već su, više njih, objedinjene u Gornju i Donju mahalalu, zavisno do toga da li su sjeveroistočno ili sjeverozapadno od ušća seoskog potoka u Resteličku rijeku. Donja mahala (*Dovno maalo*) ima 51 kuću, a Gornja mahala (*Gorno maalo*) nešto manje - 43 kuće.³⁴

Od Dragaša do Kruševa, i dalje do Restelice, je 1989. godine asfaltiran put, otvoren 50-tih godina prošloga vijeka. Blizina albanske granice je, zbog učestalih krađa stoke i imovine, bila problem za selo, ali može biti i prednost ukoliko se prema Šištevcu, najvećem selu u albanskom dijelu Gore, otvori legalni granični prijelaz. Kruševo bi na taj način postalo trgovački i ekonomski centar. Zadnjih godina urađen je novi put i otvoren malogranični prijelaz, ali je neophodno da što prije dobije status trajnog, preko kojeg će se vršiti nesmetani transport robe i ljudi.

Kruševo je asfaltnim putem povezano i sa Zli Potokom, što ga čini raskrscnicom. Kada bude dovršen put prema Makedoniji, Kruševo će se naći u centru regiona, na mjestu gdje se prekogranično povezuju Kosovo, Albanija i S. Makedonija. Na ovaj način će se skratiti put i brže stizati do Jadrana, ali i do Tetova, Skoplja i Ohrida.

Elektrifikacija sela izvršena je 1963. godine. Ganija Šerifi (Toro), u to vrijeme predsjednik sela, prvi je uveo struju u svoju kuću.

Reljef

Reljef Kruševa je izrazito brdsko-planinski. Selo je smješteno na najnižoj tački, uz rijeku, okruženo niskim i visokim brdima i planinama. Rijeka teče kroz naselje, paralelno sa glavnim putem uz koji se razvijala uska dubina kuća. Visoke planine koje okružuju selo štite ga od ekstremnih vremenskih prilika i stvaraju umjerenu mikroklimu. Selo je relativno zaštićeno od jakih vjetrova.

³³ Šarplaninske župe Gora, Opolje i Sredska (GOS), Geografski institut „Jovan Cvijić“, SANU, knjiga 40/II, Beograd, 1995.

³⁴ Podaci prema GOS-u iz 1991. godine

Tako pozicionirano, selo nema otvoren vidik jer ga zaklanjaju okolna brda sa svih strana. Zbog toga sunčani dio dana u Kruševu traje znatno kraće nego u okolnim selima.

Postoji legenda o selu, koja je, s koljena na koljeno, stigla do naših dana:

U Osmanskom carstvu vojni rok je trajao i po devet godina. Kada su nekog turskog askera (vojnika), po povratku u svoj rodni kraj, pitali šta mu je ostalo u sjećanju za tolike godine, bez razmišljanja je odgovorio:

“Zapamtio sam jedno selo ispod zemlje. Putovali smo noću i svuda okolo bila su brda, a negdje dolje, sasvim ispod zemlje, vidjela su se svjetla. Rekli su nam da se tamo nalazi selo po imenu Kruševo. Bilo je to negdje u Gori, na Šar-planini.”

I zaista, pogledom sa Stratorja, Brda, Čardaka, Tumbe, Barbule, Ovčineca, Murge, i drugih okolnih visova, stvara se slika kao da je naselje ukopano u zemlju.

Ljeto u Kruševu

Granice sela

Spadajući u grupu većih naselja Gore, atarska površina (18,91 km²) Kruševa je, osim granice prema Albaniji, omeđena i linijom Brdo (1465

m) – Borić (1482 m) – Kadijin kamen (1613 m) – Bajrak (2027 m) – Omerov kamen (1707 m) – Murga (2025 m). Ovo je cjelokupni atar sela, koji ima jasno utvrđene granice prema susjednim selima.

Prema Šištejcu liniju razdvajanja predstavlja granica između Kosova i Albanije, mada je atar Šištejca na nekim mjestima prelazio sadašnju granicu uspostavljenu 1923. godine. Na kosovskoj strani ostao je dio Šištevačke planine (*Šišteječka plajna*).

Prema Globočici granica je kod *Divoje vrbe*, na sredini puta Globočica – Kruševo. Ta krivina je u narodu poznata pod imenom „Međa“, jer je prirodna granica između dva seoska atara. Prava linija ide naviše prema *Brdu* i tako vrhom sve do *Stratorja*. Na drugoj strani spušta se do rijeke, i dalje do granice sa Albanijom.

Prema Zli Potoku granica ide putem na *Stratorju* sve do česme *Studenevce*, koja je u kruševačkom ataru. Nastavlja do vrha *Čardaci*, odakle se spušta na potok i ide do vrha *Racevo/Račevo brce*. Tom linijom izlazi na *Borić* i ide putem Zli Potok – Restelica, sve do potoka gdje se graniči sa Restelicom.

Prema Restelici granica je na *Barbuli* sve do *Huskine češme*, gdje se spušta niz potok i izlazi na *Orlov kamen*; odatle se spušta na rijeku i izlazi na drugu stranu sve do *Kadijinog kamena*. Linija ide prema potoku *Čopur*, *Rakiti* i *Sibikama*, odakle počinje *Kruševačka planina*, koja ima jasno utvrđene granice.

Klima

Geografski položaj Kruševa je takav da uslovljava duge i hladne zime i suha i svježja ljeta. Ovdje se dobro odvajaju četiri godišnja doba. Klima je planinska sa elementima župske klime.

Osim toga, Kruševo ima i mikro klimu, jer je naselje smješteno uz rijeku, koja donosi maglu i po nekoliko stepeni nižu temperaturu u odnosu na druga okolna naselja koja se nalaze na sunčanoj strani.

Kruševo je sa svih strana okruženo brdima, pa sunce izgrevi kasnije i zalazi ranije, tako da obdanica traje nekoliko sati kraće nego u susjednim selima – Globočici, Šištevcu i Zli Potoku. Naročito su u Kruševu hladne noći. I tokom najtoplijih mjeseci u godini (juni, juli i avgust), noći su veoma svježje, čak su i pro hladne.

Kruševo - snijeg u aprilu

Temperature

U Kruševu ne postoji meteorološka stanica, zato smo koristili podatke stanice u Šištevcu, koji je od Kruševa vazdušno udaljen manje od 2 km. Šištevac se nalazi na visini iznad 1.300 metara, te razlike na godišnjem nivou mogu biti neznatne.³⁵

Najtopliji mjesec je avgust sa srednjim desetogodišnjim prosjekom od 19.7 °C. Maksimalna srednja temperature bila je avgusta 1973, 21,1 °C, i jula 1972, 21,1 °C.

Tabela 8. - Srednje mjesečne i godišnje temperature u Šištevcu (1969-1979) u °C

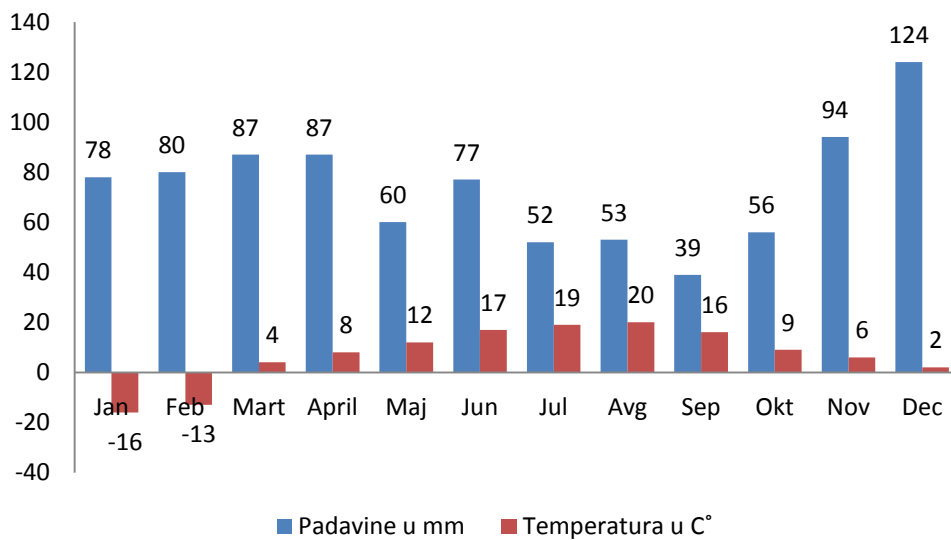
God.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Iznos
1969 /79	0,06	-0,13	3,87	7,9	12,3	17,2	19,3	19,7	16,4	9,1	5,6	1,6	9,4

³⁵ „Klima e Shqiprisë”, Instituti Hidro-meteorologjik, Tiranë, 1978. (podaci za stanicu Šištevac/Shishtavec)

Zima u Kruševu

Tabela 9. – Temperature i prosječne padavine u Šištevcu (1961-1970) u °C

Najtoplija godina u deceniji 1969-1979 bila je 1972. sa prosječnom temperaturom 11.1 °C. Najhladniji mjesec je bio februar 1972. godine sa prosječnom temperaturom -13 °C. Apsolutni minimum zabilježen je u mjesecu februaru 1972, -21 °C. Najhladnija godina u dekadi 1969-1979 bila je 1974, sa prosječnom temperaturom od 8.8 °C.

Jesen u Kruševu

Padavine

Padavine su primarni klimatski faktor koji utiče na živi svijet na zemlji. U Kruševu su poznate visoke padavine: kiša (*doš*), snijeg (*snek*), gräd (*graduška*), lapavica (*lapajca*), i niske: rosa, slana, inje (*okić*) i poledica (*zamrznatica*).

Tabela 10. – *Prosječne visine padavina u periodu 1961-1970 (Šištevac)*

Godina	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godišnje
1961	47,2	60,5	129,8	100,9	14,8	120,8	60,8	15,4	10,4	45,4	139,7	89,2	819,80
1962	41,4	54,6	135,1	106,3	13,4	118,1	53,9	29,6	38,7	109,1	90,3	148,9	939,40
1963	176,7	161,6	79,3	38,6	112,1	97,9	31,0	43,4	13,5	48,7	35,1	120,2	958,20
1964	10,7	47,9	59,5	88,5	85,3	84,2	70,4	59,4	49,6	108,9	99,7	128,8	892,90
1965	20,3	85,9	96,0	92,9	135,1	44,3	9,1	64,3	25,8	0,3	155,8	143,4	873,20
1966	127,9	40,9	84,4	86,6	56,0	69,7	28,2	80,0	29,4	62,0	160,4	142,5	968,00
1967	92,4	20,8	70,3	145,2	110,5	80,9	111,5	15,2	40,5	21,9	20,1	105,6	834,90
1968	121,9	43,4	43,0	22,1	50,9	76,3	12,0	144,5	101,6	15,2	43,9	112,1	786,90
1969	33,8	63,2	70,2	110,2	14,2	50,7	60,8	51,6	64,7	-	86,1	112,8	718,30
1970	161,1	228,6	104,2	79,8	105,8	25,1	79,4	36,5	16,0	151,4	104,4	149,9	1197,1
Vrijednost	738,7	797,4	872,0	870,2	698,1	768,0	517,1	529,8	390,3	562,9	935,5	1235,5	908,90
Srednja	78,37	79,74	87,0	87,02	68,81	76,80	51,70	52,98	39,03	56,29	93,55	123,55	908,90

Iako se Kruševo nalazi između visokih planina, količina padavina je relativno mala. U deceniji 1961-1970, prosječno je palo 908.90 mm padavina. Najviše padavina bilo je u decembru 123.55 mm, novembru 93.55 i martu 87.00 mm.

Apsolutni maksimum u ovom periodu zabilježen je u januaru 1963. godine sa 176.7 mm.

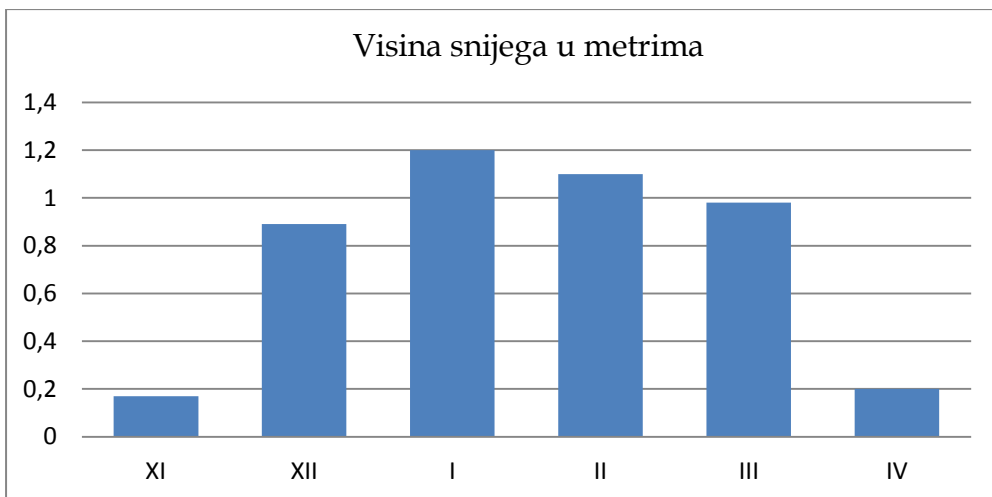
Apsolutni minimum bio je u oktobru 1969. godine, kada uopšte nije bilo padavina, dok je u istom mjesecu 1965. godine zabilježeno samo 0,3 mm, dok je u januaru 1961. godine palo 10,4 mm.

Prema godišnjim dobima, najviše padavina bilo je u jesen – 91.1 mm, zimi – 81.1, u proljeće – 70,7 i najmanje tokom ljeta – 47, 21.

U Kruševu su zabilježene ekstremno velike padavine kiše u kratkom periodu. Tako je, od 17. do 19. novembra 1979. godine, nekoliko dana bez prestanka padala kiša pa je nabujala rijeka odnijela most, džamiju i više stambenih objekata. Procjenjuje se da je poticaj Resteličke rijeke bio između 40 i 50 m³/S, što je skoro 50 puta veći od prosječnog (1/4m³/S).

Narod pamti i pominje da je i ranije bilo sličnih poplava kada je stradala i džamija u Gornjoj mahali (kod kuće Irfana Brenolija).

Tabela 11. – Višegodišnje prosječne padavine snijega

Prema mjerenjima stanice u Šištevcu, snježne padavine počinju sredinom novembra, dok se završavaju u aprilu. Prosječne padavine snijega date su u sljedećoj tabeli:

Tabela 12: Tabela pregled višegodišnjih padavina snijega

Prosječni datum početka i završetka održavanja snježnog pokrivača			Maksimalna visina snijega u cm					
Stanica	Datum početka	Datum završetka	XI	XII	I	II	III	IV
Šištevac	15.12.	08.04.	17	89	132	131	98	20

Ali, nezavisno od ovih višegodišnjih prosjeka, bilo je slučajeva kada je snijeg pao u julu i avgustu. Pamti se da je 19. avgusta 1949. godine pao snijeg i pokrio požnjeta žita, dok je 1. jula 1971. godine snijeg pao u planini, kada se od hladoće smrzedo i umro stočar Zićir Šerifi.

Tabela 13: Godišnje padavine po mjesecima u procentima (%)

Stanica	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godišnje
Šištevac	68	68	65	59	56	40	36	35	39	56	68	66	55

Prosječna godišnja visina padavina u procentima iznosi 55%.

Insolacija ili *sunčanost* je izloženost nekog mjesta sjaju Sunca, odnosno vrijeme trajanja sijanja Sunca. Izražava se u satima, a mjeri se posebnim instrumentom koji se zove heliograf. Prosječno godišnje trajanje insolacije u Kruševu iznosi oko od 1700 do 2100 sati.

U sljedećim tabelama dat je prosječan broj sunčanih dana i dana s padavinama:

Tabela 14: *Prosječan broj sunčanih dana*

Stanica Šištevac	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godišnje
	3	3	5	4	4	6	13	15	12	7	2	3	77

Tabela 15: *Prosječan broj dana s padavinama*

Stanica Šištevac	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godišnje
	18	15	14	13	10	6	3	4	6	11	17	18	135

Ovi podaci govore da je najviše padavina u zadnjim mjesecima godine. Broj dana s padavinama kreće se od 3 u julu do 18 u novembru, dok je broj sunčanih dana od 3 u januaru do 15 u avgustu.

Hidrografija

Rijeka i potoci

Kruševo je veoma bogato vodom. Jedino je selo u Gori kroz koje cijelom dužinom protiče rijeka. Ime rijeke je u nauci poznato kao *Restelička reka*, dok je mještani zovu samo *Reka*.

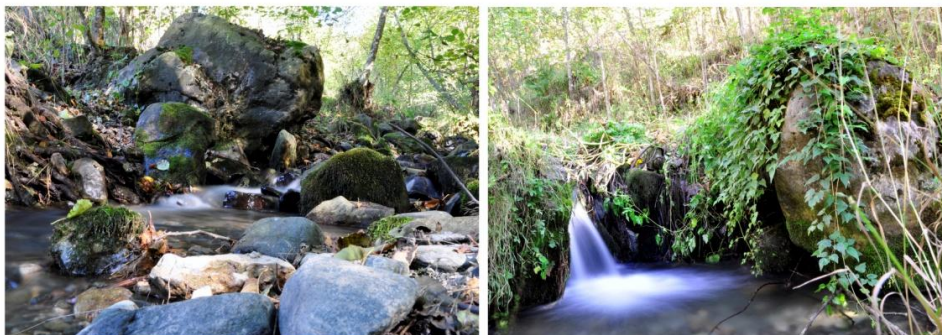

Sliv Resteličke rijeke zahvata jugozapadni dio Gore (atare sela Restelice, Kruševa, Zli Potoka, Globočice, Borja, Oreška i Crnoljeva) i prostire se na zapadnim i sjeverozapadnim padinama Šar-planine. Ona sa Plavskom rijekom na teritoriji Albanije gradi rijeku Ljuma, koja se istočno od Kuksa uliva u Bijeli Drim kao njegova lijeva pritoka.

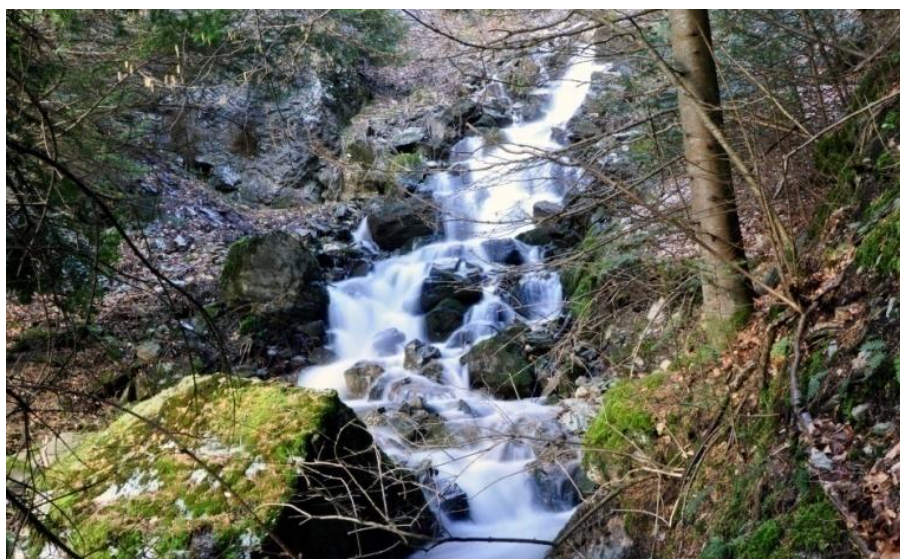
Sliv Resteličke rijeke ima površinu od 68,04 km². On se na obroncima Šare pruža pravcem sjeverozapad – jugoistok. Početak i izvorišna

čelenka mu je ispod Čemerike, a završava se na teritoriji Albanije između Koritnika i Galaiča (Mali i Gjalicës).

Zlipočica

Restelička rijeka ima dužinu od 17,9 km. Od Čemerike do Berovog jaza prima devet pritoka prvog reda. Od toga pet su lijeve a četiri desne. Ukupna dužina svih pritoka prvog reda je 27,15 km. Dužina lijevih pritoka je 14,75 km a dužina desnih 12,4 km. Pritoka sa najdužim tokom je *Globočki potok* a sa najvećom količinom vode je *Soputica*. Od svih pritoka prvog reda samo *Soputica*, *Klek* i *Jaski dof* imaju svoje pritoke, koje predstavljaju pritoke drugog reda Resteličke rijeke. To su bezimni potoci u dužini od 13,9 km. Znači, riječnu mrežu Resteličke rijeke čine 23 stalna vodotoka u ukupnoj dužini od 60,25 km. Gustina riječne mreže je 885,5 m/km².

Desna pritoka Resteličke rijeke

Tabela 16: Pritoke Resteličke rijeke

Br.	Naziv pritoke	Desna	Lijeva	Dužina (km)
1.	Barski potok		X	1,5
2.	Bezimeni potok	X		1,6
3.	Čopur	X		1,7
4.	Klek		X	5,1
5.	Sopotica		X	4,3
6.	Jaski dof		X	2,3
7.	Beli potok	X		3,7
8.	Crešnin dof		X	1,8
9.	Globočki potok	X		5,4

U slivu Resteličke rijeke osmatranje vodostaja vršeno je na jednoj vodomjernoj letvi postavljenoj na mostu nizvodno od Kruševa.

Tabela 17: Vodostaj na Resteličkoj rijeci 1981. godine

Dani	Mjeseci											
	Jan.	Feb.	Mart	Apr.	Maj	Jun	Juli	Avg.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
1	28	30	28	40	44	28	14	10	10	12	22	18
2	30	28	28	44	40	26	14	10	10	12	22	14
3	28	30	30	42	40	28	12	12	10	18	20	14
4	30	28	38	40	46	30	12	10	10	14	20	12
5	30	30	40	42	50	28	12	8	12	14	20	14
6	28	28	40	40	48	26	10	8	18	14	20	10
7	26	28	32	36	40	28	12	10	14	14	16	10
8	26	30	30	34	30	30	10	10	12	14	16	12
9	28	28	30	34	30	28	8	10	10	14	14	10
10	28	30	30	30	32	28	10	10	10	14	24	8
11	28	30	30	30	32	24	12	8	8	14	24	6
12	28	30	34	30	30	22	10	10	12	14	22	12
13	30	30	36	32	30	20	10	8	10	26	20	14
14	30	30	42	32	32	16	12	8	16	22	22	14

15	28	28	38	34	30	14	14	8	16	18	20	16
16	28	28	38	34	32	14	14	8	18	14	22	18
17	26	30	40	34	32	12	14	10	16	12	20	18
18	26	30	60	34	30	12	12	10	14	10	18	20
19	28	30	60	32	32	12	16	8	12	10	16	22
20	28	28	48	30	30	10	18	12	14	10	14	24
21	28	30	62	36	32	12	16	10	14	10	12	24
22	28	30	56	36	32	14	14	12	14	12	10	26
23	30	30	36	36	30	12	12	12	14	10	8	24
24	30	30	30	38	30	10	12	12	12	50	8	24
25	28	30	32	38	30	12	10	12	12	36	12	24
26	30	28	32	40	32	10	12	14	14	28	16	24
27	28	28	34	44	30	12	12	12	12	30	20	24
28	30	28	40	42	30	14	14	14	12	26	22	24
29	28		44	42	30	12	12	12	14	26	20	24
30	28		40	46	28	16	12	12	12	24	18	24
31	30		46		28		10	12		22		24

Vodostaj je pratio lugar Arif Seferi, a poslije smrti to su nastavili njegovi sinovi. Kasnije, za svoje naučno usavršavanje, vodostaj rijeke mjerio je prof. Šefik Ljajko. On je za pisanje diplomskog rada pratio vodostaj na rijeci godinu dana, ali su podaci u odnosu na prethodne u disproporciji. Međutim, kako bi imao potpuniji uvid, profesor Ljajko nastavio je sa osmatranjem vodostaja i proticaja (tabela 17).

Česme (Češme)

Ideal izvorske vode u islamskom svijetu Osmanlija raširen je i izvan sakralnih i javnih objekata pa se česme susreću svugdje. Turci su toliko pomno vodili računa o svakom izvoru u svojem carstvu da su imali evidentirane lokacije svih vrela na teritoriji države.

Hajreti (zadužbine) su posebna specifičnost mještana Gore i Kruševa. Gotovo da nema vode (izvora, vrela) da nije kaptirana i izgrađene česme sa jednom i više slavina. Česme se obično podižu u znak sjećanja na svoje umrle, ali i kao poklon zajednici.

Stare česme u Kruševu

Običaj podizanja česme kod Kruševljana poznat je kao „ajret“ (< turc. hayrat – dobro djelo, zadužbina). Na svakoj je, lijepo sročeni i sažeti, tarih (natpis), kako nalaže tradicija. Ebu Hurejre, r.a, prenosi Vjerovjesnikove, s.a.v.s, riječi koje to potvrđuju: „*Kada čovjek umre njegova djela se prekidaju, osim u tri slučaja: trajna sadaka, znanje kojim se drugi iz njega koriste i dobro odgojeno dijete koje mu dovu čini!*“

Umrlo osoba će imati izuzetnu korist od trajne sadake, odnosno vakufa, bilo da je ona to ostavila ili neko to čini od njene imovine nakon njene smrti. To može biti gradnja džamije, puta, bolnice, česme ili bilo šta što koristi ljudima i sve dok traje taj hajret njemu će nagrada teći i on će od toga imati koristi.

U kruševačkom ataru podignuto je više hajret česama, gotovo na svim stranama sela. Većinu česama podigli su Kruševljani, ali i mještani Restelice, Globočice i drugih naselja.

Česma UKRSTA nalazi se u Gornjoj mahali, na izlazu iz sela prema Restelici. Podignuta je 11. avgusta 1973. godine kao hajret familije Hodža (Aljimanovci). Česma je i dalje aktivna, ali je asfaltiranjem puta pala ispod nivoa, pa je više ni stoka ne koristi. Nemarom je oštećena a korito potpuno ispunjeno pijeskom i kamenjem. Prije izgradnje vodovoda korištena je za sve potrebe mještana.

DOVNA ČEŠMA („Pet šešira“) se nalazi u Donjoj mahali, preko rijeke blizu sadašnje škole. Obnovljena je od strane porodice Seferi, ali je zadnjih godina dosta zapuštena. Jedna je od najstarijih javnih česama u selu. Renovirana je kao hajret ocu Isljamu i majci Hati od sinova i kćerke. Do nedavno su je koristili učenici osnovne škole, ali je rušenjem mosta u poplavi prekinut prijelaz ka česmi i sada se veoma rijetko koristi.

Česma „MESEC I ZVEZDA“ nalazi se na izlazu iz sela, sa lijeve strane, na putu prema Restelici. Izgrađena je 1995. godine, kada je Gornja mahala samoinicijativno kaptirala vodu sa Džandarske česme. Podignuta je ispod bazena i još je aktivna.

Česma „M“ nalazi se u Gornjoj mahali ispred kuće Zejna Brenolija. Izgrađena je 1994. godine kao hajret Muratu i Osmanu Brenoli. Aktivna je i vodu dobija sa izvora Prekoreka. Zadnjih godina priključena je na mahalski vodovod.

Česmu „V“ je 1996. godine podigao Velija Toro. Inače, mjesto i izvor na kome je podignuta zove se *Dželjov dof*, a mještani su i ranije sa tog mjesta koristili vodu.

LJEKOJTA (Gorna češma, Bara) nalazi se na mjestu koje se zove Ljekojtá voda. Česma je bila aktivna do 2013. Izgradio je Ragip Mustafa

1987. godine. Narod Kruševa, Globočice i Zli Potoka je na tom mjestu 7. maja obilježavao Đuren. Tu je tradicionalno izlazio i okupljao se, pravio teferič pored česme. Inače, prava Ljekoja nalazi se nešto više, ali je potpuno zapuštena.

AKIKOSKA česma nalazi se u Gornjoj mahali, ispod kuće Ljatifa Toro. Trenutno nije aktivna; voda izlazi ispod česme.

JAMINOVA ČEŠMA (kod Mosta) nalazi se preko mosta u centru sela. Česmu je podigao Jamin Nedžipi kao hajret svojoj supruzi Havi. Česma ima korito za pojenje stoke, jer se nalazi na Gujedarskom putu. Ova česma se zadnjih godina koristi i za odlazak nevjeste (*maneste*) po vodu (*na voda*) poslije prve bračne noći.

ARMENOVA ČEŠMA nalazi se ispred osnovne i niže srednje škole „Svetlost“. Česmu je 2006. godine izgradio Sahtijar Bećirler kao hajret svom sinu Armenu. Pokrivena je, a vodu dobija sa seoskog vodovoda.

JAMINOVA ČEŠMA (Dva kamna - Krinčišta) nalazi se na starom putu prema Zli Potoku. Česmu je kao hajret podigao Jamin Nedžipi 15. oktobra 1984. godine.

HEBIPOVA ČEŠMA nalazi se u Bari, kod *Downje livade*. Podigao je Hebip Idrizi u ataru svoje livade 1974. godine. Česma je aktivna, ali je u lošem stanju, jer veći dio vode ne ulazi u cijev nego se sliva pored česme. Česma je na pogodnom mjestu pored puta. Jedina je česma u Bari koja ima korito za napajanje stoke.

OMEROVO ČEŠMIČE se nalazi na Gujedarskom putu, u blizini njive porodice Idrizi. Podignuta je 1994. godine kao hajret ocu Idrizu. Česma je aktivna, ima korito sa kojeg se napaja stoka.

JAVORIČE je česma koja se nalazi na putu prema planini kod mjesta Miskova (Nadjela). Izgradili su je Murat Brenoli (Muno) i Jahja Dute 1970. godine. Česma više nije aktivna, mada je bila mjesto za odmor ljudi i stoke na putu prema planini.

JAVOR (IZETOVO ČEŠMIČE) je česma koja se nalazi na starom putu prema planini, kod livade Izeta Toro. Česma je imala drvenu slavinu (*koritče*). Koristili su je mnogi na putu prema planini i dalekim livadama i njivama. Bila je odmaralište za putnike iz Kruševa, Globočice i drugih mjesta.

ŠABANOVA ČEŠMA se nalazi sa desne strane puta prema Šištejecu (Vojnički put), sto metara od mosta. Voda je dovedena sa izvora ispod Čazimoske njive. Česmu je aprila 2016. godine izgradio Šaban Šerifi, a pored česme uredio je i mali park sa klupama za odmaranje.

STUDENEVCE je česma ispod puta koji vodi od Stratorja ka Zli Potoku. Nalazi se u kruševačkom ataru, ali je više koriste Zlipotočani, jer se nalazi blizu njihovog mezarja. Česma je 1997. godine renovirana kao hajret Sulejmanu i Hamdiji, što se vidi iz natpisa. Ranije su kod ove česme odmarali svirači („tupandžije“), odakle su oglašavali početak svadbe prije nego krenu prema selu.

CIGANSKA ČEŠMA se nalazi u kruševačkom ataru, na putu od Restelice prema planini. Česma je dobro uređena, sa šadrvanom i koritom za pojenje stoke. Postojala je i ranije iznad sadašnje, ali je bila primitivno izgrađena. Novu česmu su kao hajret podigli braća Batijar i Bećir Žuljka iz Restelice. Kasnije je pored česme napravljeno malo vještačko jezero.

DEJKINE KAMENE je česma u Kruševačkoj planini, podignuta 2019. godine. Česmu su kao hajret svom ocu podigli braća Baškim (Bashkim) i Gzim Malići. Njihov babo Sulejman H. Malići (Sylejman H. Maliqi) iz Randobrave je pet decenija sa stokom boravio na planini. Česma je dobro uređena, uz jedinu primjedbu čobana da nema korito za pojenje stoke.

ŠIKOVO KORITO je česma koja više nije u funkciji. Imala je drvenu česmu i korito, po kojem je i dobila ime. Nalazi se u Bari, pored puta, usred livade porodice Toro.

U selu su postojale manje česme i potoci, čiju su vodu koristile pojedine mahale.

PIROVA ČEŠMA je korištena od pamtivijeka. Izgradnjom škole napravljen je bazen (1963) i javna česma ispred škole. Kasnije je vodu proveo u svoju kuću Aslan Brenoli, koji održava bazen i vodu koristi za kućne potrebe.

ASOV POTOK se nalazi u Gornjoj mahali, iznad porodične kuće Toro. Voda ističe ispod mjesta Mlakiče. Ljeti voda često presahne.

KUTICA se nalazi pored štale porodice Osmani, u Gornjoj mahali, ispod kuće Haljilja Mustafe. Izvor je ispod stare vrbe u vlasništvu Abdule Toro.³⁶

³⁶ Vode sa *Asovog potoka*, *Kutice* i *Dželjovog dola* su, izgradnjom kanala pored glavnog puta juna 2018. godine, regulisane i sprovedene do rijeke. Na glavnom putu napravljeni su kanali prekriveni rešetkama, dok je na tri mjesta presječen asfalt i cijevima voda sprovedena do rijeke. Inače, ove vode su tokom zimskih mjeseci stvarale velike probleme, jer se na tim mjestima redovno stvarao led koji je otežavao kretanje ljudi i automobila.

S obje strane puta prema Restelici, u kruševačkom ataru, izgrađeno je nekoliko česama kao hajret mještana iz Restelice.

Prva je *Hatidžina česma*, podignuta 2012. godine kao hajret Sulejmanu i Hibi od svoje djece. Česma je na lijevoj strani pored puta blizu potoka.

U neposrednoj blizini je i *Zairova česma*, koju je podigao rahmetli Zair Muška tridesetak godina prije. Česma je pokrivena plehom, u funkciji je i ima dvije slavine.

Na dvjesto metara od ove česme nalazi se *Ljekojta*, hajret porodice Bajro, koji trenutno žive u Skoplju. Česma ima korito i četiri slavine. U dobrom je stanju, ali se u njenoj blizini često baca smeće.

Preko puta, kod *Šumarske kuće*, nalazi se još jedna česma. Ustvari, radi se o česmi bez naročite infrastrukture, izgrađenoj za potrebe Šumarskog doma.

I posljednja u nizu je česma kod Čarka (*ke Čarkoži*). Česma je u funkciji, ali je dosta zapuštena.

Na putu prema Globočici nalaze se dvije česme. Prva je *Jajjina česma* (*Džirpanoska*). Česmu je podigla porodica Madžuni iz Globočice, kao hajret ocu Jahiji koji je tu preselio.

Druga je česma *Na Međa*, podignuta blizu *Dioje vrbe*, na katastarskoj granici između Kruševa i Globočice.

Pirova česma

Ukrsta

Dovna česma

Mesec i zvezda

Česma "M"

Česma "V"

Gorna česma (Ragipova)

Akikoska česma

Jaminova česma (Gujadarnik)

Armenova česma

Jaminova česma - Krinčišta

Celjoska česma (Hebipova)

Omerovo češmiče

Javoriče

Studenevce

Ciganska česma

Hatidžina česma

Zairova česma

Ljekojta

Česma ke šumska kućica

Česma ke Čarkoji

Jajijina česma (Džirpanoska)

Česma "Na Međa"

Dejkine kamene

Šabanova česma

Bunari

Nekada su u selu postojali bunari. Zapamćeno ih je nekoliko u dvorištima kuća, mada nema pisanih tragova kada su podignuti i koliko ih je tačno bilo.

U dvorištu sadašnje kuće Esata Abidini do kasno su bili vidljivi ostaci bunara.

Isto tako, ispred kuće porodice Omera Bura (Burinci), koja se iselila u Tursku, postojao je bunar. Kuća se nalazila iznad Biljoske.

Porodica Ilijazi je ispred Čemalove štale imala bunar koji je korišten sve do 60-tih godina prošloga vijeka (na fotografiji).

I porodica Seferi je u dvorištu imala bunar.

Također, i porodica Bećira Mustafe je kod stare kuće imala bunar.

Svi bunari u selu su zatrpani. Nije poznato koje su dubine bili, kao ni godine njihove izgradnje.

Porodica Idriza Idrizi je 1978. godine izgradila betonski bazen iznad kuće u bašti, koji je prije vodovoda korišten za kućne potrebe. Bazen je i dalje aktivan. Dimenzije bazena su 1.5 m x 2 m x 1.5 m.

Bunar u dvorištu porodice Ilijazi

Praljišta (*Praljišća*)

Rijeka je nekad bila čista i mjesta na kojima su žene prale rublje i posteljinu nazivala su su *praljišća*. U selu je postojalo nekoliko ovakvih mjesta, u zavisnosti od blizine kuća. Svaka mahala je imala najmanje dva praljišta. Kod džamije je postojalo drveno korito. Pralo se i kod sadašnje kuće Arifa Hodže, iza gajtandžinice. U Gornjoj mahali su prali i iza štala porodice Brenoli.

Postojalo je oblo kamenje na kojem se uz pomoć pirajke (*pirojka*) prala odjeća, a pored se nalazilo mjesto za kazan u kojem se zagrijevala voda.

Vodovod

Nije poznato kada je izgrađen prvi vodovod u selu, ali su prilikom izgradnje kuća u Gornjoj mahali otkrivene keramičke cijevi, dužine 50-60 cm i prečnika oko 10 cm, kojima je voda sa Ukrste dovedena u selo. To je svakako najstariji seoski vodovod izgrađen u vrijeme turske uprave, ali dosad nije utvrđeno vrijeme izgradnje. Paralelno su išle dvije cijevi, jer je vjerovatno voda bila podijeljena na mahale.

Izgradnja vodovoda „Izvori“ 1967. godine

Seoski vodovod „Izvori“ izgrađen je 1967/1968. godine. Voda je dovedena sa izvora koji se nalazio u ataru livade Hebipa Idrizija. Tada je napravljeno nekoliko seoskih česama, ali voda nije uvedena u domaćinstva. Nekoliko godina kasnije, 1970. ili 1971. godine, kada je urađena nova kaptaža na mjestu Tumba, voda je uvedena u domaćinstva. Jonuz Seferi je bio odgovorna osoba za izgradnju vodovoda, a majstor je bio iz sela Krstec.

Izgradnja vodovoda Gornje mahale 1994. godine

Vodovod „Gorno maalo“ izgrađen je 1995. godine samodorpino-som jednog dijela mještana Gornje mahale. Voda je sa Džandarske česme, dok je rezervoar (bazen) napravljen ispod novog puta prema Zli Potoku. U izgradnji vodovoda učestvovala su porodice: Brenoli (Rustem, Nasuf, Irfan, Fejzo, Husmen, Behadin, Redžep, Rahim, Alija, Zejno, Zulfija), Ramadani (Ramadan, Sali), Toro (Ljatif, Halim, Redžep), Osmani (Mustafa), Hodža (Munefir, Ferat, Uzair), Idrizi (Sadik, Nijazim, Hebip i Ćemal Omeri). Vodovod je dosta zapušten, ali su u funkciji dvije javne česme.

Vodovod „Pozlipočica“. Nakon rata na Kosovu urađen je novi vodovod. Iskorišten je izvor koji se nalazi u podnožju Zli Potoka, na granici dvaju sela. Pošto je izvor bio na njihovoj teritoriji, postignut je „džentlmenski“ sporazum, prema kojem Krušev može koristiti vodu na

period od 99 godina, po cijeni od jedne marke godišnje ali pod uslovom da je ne smije „fabrikovati“ ili prodavati.

Vodovod „Pozljipočica“ je izgrađen od sredstava iz donacije neke inostrane organizacije. Bazen je iznad mezarja (*Grobišća*); više puta je čišćen i regulisane su cijevi. Krajem novembra 2016. godine, iz sredstava opštinskog budžeta namijenjenih Kruševu, urađen je još jedan krak kako bi se povećao pritisak za domaćinstva koja se nalaze u višim dijelovima sela.

Mostovi (*Mozoj*)

Svrha mosta je odvajkada bila da ljudima omogući savladavanje prirodnih prepreka. Kroz Kruševo protiče Restelička rijeka, blizu sela se u nju uliva *Zlipočica*, kao i potok *Dof* u Donjoj mahali. Na ovim pri- tokama i Resteličkoj rijeci Kruševljani su vijekovima pravili mostove da bi nesmetano obavljali poslove. Prvi mostovi bili su drveni i od kamena, dok se u novije vrijeme grade betonski.

Poslije velike poplave 1979. godine, većina drvenih mostova je uništena, pa su napravljani novi, jači i od boljeg materijala.

Vojnički most se nalazi na izlazu iz sela prema Šištevcu. Prije rata na Kosovu most je izgradila vojska, na osnovu čega je dobio i ime. Prije dvije godine, tokom asfaltiranja puta prema granici, porušen je postojeći most i izgrađen novi.

Most „Na Dof“ je izgrađen na glavnom seoskom putu 1989. godine, kada je Kruševo dobilo asfalt. Nalazi se na potoku poznatom po imenu *Dof*. Ranije je ovaj most bio izgrađen od drveta. U novije vrijeme naziva se i *Mos ke Šujeta*, pošto je blizu kuće Arifa Hodže, poznatog po nadimku Šujica.

Gujedarski most (Sretselo) se nalazi na Resteličkoj rijeci u centru sela, tako što ga dijeli na Donju i Gornju mahal. Most je potpuno srušen u velikoj poplavi novembra 1979. godine. Na istom mjestu napravljen je novi, koji je ponovo oštećen 2013. godine. Nakon toga, od armiranog betona, izgrađen je postojeći.

Most *Ke grobišća (Zlipojački most)* nalazi se na izlazu iz sela prema Restelici, gdje se Zlipočica uliva u Resteličku rijeku. Napravljen je od čvrstog materijala 1989. godine kada je asfaltiran put prema Restelici. Sredstvima iz opštinskog budžeta za 2019. godinu izgrađen je novi most od armiranog betona.

Most „Ljevi raven“ nalazi se na Resteličkoj rijeci. Postojeći je od betona i izgrađen je u istom periodu kada i Gujedarski most, sredstvima izdvojenim od Vlade Kosova. Prije toga, nekoliko puta je pravljjen od drveta i čelika.

Most je kroz historiju mijenjao mjesto; dugo vremena nalazio se ispod sadašnjeg, na ušću Zlipočice u Resteličku rijeku.

Drveni most iza ambulante koristi porodica Mumina Šerifi.

U zavisnosti od potreba i materijala od kojega su građeni, mnogi mostovi su uništeni i danas ne postoje: most kod *Dovne češme* u blizini škole, most iza sadašnje kuće Arifa Hodže, most kod džamije i dr.

Šume

Vlasnička podjela šuma na ovim prostorima sprovedena je relativno kasno, tako da je najveći dio dugo pripadao državi. Na osnovu *Zakona o ograničavanju šuma u Srbiji, Južnoj Srbiji i Crnoj Gori* iz 1930, onaj ko u roku od godinu dana nije ubaštiniio svoju šumu, smatralo se da se odrekao svojih prava u korist države. Ministarstvo šuma i rudnika je 1936. ustupilo selima i pojedincima 7.266 ha državnih šuma, pašnjaka, livada i oranica.

Tri četvrtine šuma u Južnoj Srbiji bile su u nedržavnim rukama i to najveći dio kao opštinsko vlasništvo. Privatna svojina je najviše bila u obliku malih parcela, za razliku od državnih šuma, koje su bile na velikim kompleksima, mada im površina nije bila velika i to su mahom bili

središnji dijelovi planina ili brda. Obično se pri ograničavanju šuma gledalo da se bliži dijelovi ostave selima i opštinama za njihovu upotrebu.³⁷

„Na osnovu *Zakona o ograničavanju državnih šuma* osnovani su Sudovi za ograničavanje državnih šuma. U maju 1933. bio je konstituisan sud za komplekse Paštrik, Koritnik, Borski Čestak (Vranište i Orčuša, Dragaška opština, i Globočica, Kruševačka opština) i dr. Sud je radio do novembra, teren je bio veoma težak i zahtijevao je naročito proučavanje. Zastupnici opština i kmetovi sela pružili su podršku i saradnju u poslu ograničavanja. U početku je stanovništvo sela Globočice ograničavalo rad suda, a poslije je i ono sarađivalo. Ipak je odatle bilo 18 prijava zbog livada, a Sud je priznao njihova prava svojine. Od jula do avgusta ograničen je državni kompleks Paštrika, a u avgustu je ograničen kompleks Koritnika dužine 13,55 km ne računajući albansku granicu u atarima opština Dragaške (Veliki i Mali Krstac, Gornja i Donja Rapča)...“³⁸

Kruševo je veoma bogato šumama. Sa svih strana, gotovo do oboda sela, okruženo je prostranim šumama. Narod ih zna kao Donju (*Dovna*) i Gornju (*Gorna*) šumu. Kad se pomene *Gorna šuma*, asocira na jelu, dok *Dovna* asocira na brezu, rijetko na bukvu, koja je zastupljena na ograničenim površinama.

Gorna šuma - „Jelak“ (Jela)

Asocijacija Abietum borisii regis prov.

„Sve do pre dvadesetak godina u literaturi je vladalo uverenje da evropska jela *Abies alba Mill.* gradi zajednice i na Balkanu i da je areal ove vrste iz Srednje Evrope dopirao sve do granice Makedonije i Grčke. Međutim, radovima novijeg datuma dokazano je da na teritoriji Makedonije uspeva grčka jela *Abies borisii regis Mattf.* koja je po mnogim morfološkim osobinama lišća, šišarica i drugim, vrlo slična evropskoj jeli. Ovakvo mišljenje je u potpunosti prihvatio niz autora i smatra da na svim planinama Makedonije uspeva grčka jela.

Na nadmorskim visinama iznad 1000 metara na skoro svim makedonskim planinama razvijen je pojas koji gradi grčka jela. Tako se navodi i za Korab i Bistru, planine koje su u neposrednoj blizini Gore. Kartirajući vegetaciju Gore, Opolja i Sredske sretali smo se sa jelom,

³⁷ Božica Slavković, *Šume i šumarstvo na Kosovu i Metohiji 1929–1941*, Istorija 20. veka, br. 2, Beograd, 1913, str. 75-92.

³⁸ Isto, str. 75-92.

kojom smo prilikom zapazili da evropska jela uspeva na Koritniku i na masivima Sredske u neposrednoj blizini Prevalca, ali smo u reonu sela Kruševa, na sredokraći puta između Dragaša i Restelice zapazili jelovu šumu na masivu levo od Resteličke reke. Boja četina, izgled šišarica i čitav habitus biljke naveli su nas na zaključak da se radi o grčkoj jeli, a ne o evropskoj jeli. Prikupili smo materijal i boraveći u Skoplju zamolili profesora Gudeskog da pregleda prikupljeni materijal i iznese svoje mišljenje. Kolega Gudeski je potvrdio našu konstataciju, na čemu smo mu bili veoma zahvalni, a zahvalnost mu izražavamo i ovom prilikom. Posebno napominjemo da su i meštani sela Kruševa, zatečeni na planskoj seči starih stabala jele ovu vrstu nazivali grčka jela.³⁹

Pored grčke jele u prvom spratu rastu bukva *Fagus silvatica*, javor *Acer platanoides*, brekinja *Sorbus domestica* i dr. Asocijacija je razvijena počev od Resteličke reke, što će reći od oko 1200 metara nadmorske visine sve do grebena koji dostiže oko 1700 metara. Pokrovnost edifikatorske i drugih drvenastih biljaka je veoma velika, tako da se prizemnom spratu biljaka ostavlja veoma mala količina svetlosti, te je ovaj dosta siromašan.

Debljina stabala je prsnog prečnika oko 40 cm, ali se nalazi znatan broj mlađih stabala i veoma je značajna činjenica da se iz semena razvijaju i ukorenjuju klijanci grčke jele, što je veoma značajno za njeno održavanje na ovom prostoru.⁴⁰

³⁹ Još prije dvadesetak godina Švicarac Teofil, radnik Šumskog gazdinstva u svojoj zemlji, primijetio je da su u šumi Jelak zastupljene dvije različite vrste jele. Također, šumarski tehničar rah. Bešir Isljami smatrao je da postoje dvije vrste jele.

⁴⁰ *Šarplaninske župe – Gora, Opolje i Sredsa – Odlike prirodne sredine*, Srpska Akademija Nauke i Umetnosti, Geografski Institut „Jovan Cvijić“, posebna izdanja knjiga 40/I, Beograd, 1994. str. 244-245.

Jelova šuma "Jelak" se najvećim dijelom nalazi u kruševačkom ataru, na putu prema Restelici. U vlasništvu sela bila kratko vrijeme, samo do 1945. godine, kada na vlast dolazi Komunistička partija koja oduzima privatnu imovinu. Mještani su pokušali da je zadrže tako što su je podijelili, međutim odustalo se od toga jer su pojedinci htjeli prodati svoje parcele. Nakon devedeset godina, kada su se zakoni i države promijenile, treba sagledati kako se tapija može koristiti pravno i da li je uopšte moguće šumu „vratiti“ selu.

Jelova šuma – Gorna šuma (Jelak)

Šumarska kućica

Od decembra 2012. godine veći dio Gore je pripao Nacionalnom parku „Šara“ koji obuhvata površinu od 53.469 ha i prostire se na teritoriji opština Kačanik, Štrpce, Suva Reka, Prizren i Dragaš. Granice su utvrđene zakonom od 13.12.2012. godine (*Zakon o Nacionalnom parku „Šara“ - Zakon br. 04/L-087*). Ovim zakonom šuma „Jelak“ pripojena je Nacionalnom parku.

Odlučnost i spremnost mještana da sačuvaju šumu ogledala se u organizovanom čuvanju i ograničenju eksploatacije šume, tako što su jedno stablo često dijelila dva domaćinstva. U slučaju krađe, sprovodile su se rigorozne mjere. Čuvari šume (*koldžije*) su često nailazili na probleme sa mještanima sela sa kojima se Kruševo katastarski graničilo.

Kopiju tapije o ubaštinjenju šume „Jelak“ čuva Mehmed Toro, Dali-fof sin, koji je u to vrijeme bio seoski kmet. Original tapije je izgubljen, ili se nalazi u nekom arhivu.

Tapija je pisana ćiriličnim pismom na četiri stranice fotmata A3, pisačom mašinom i ručno. Pojedini mještani Kruševa i Restelice su se, pored ćirilice, potpisali i arebicom.

Na prvom papiru ispisanom pisačom mašinom, u donjem desnom uglu, stoji i pečat opštine Kruševske, sreza Gorskog.

Drugi papir je pisan ručno, kao zapisnik o granicama šume "Jelak".

Na trećem papiru, u donjem dijelu, vidljivi su pečati Suda Opštine Kruševske, kao i potpis i pečat načelnika Sreza Gorskog u Vraništi. Priloženo je i pet taksenih marki od po 10 dinara. Datum na tapiji je 22.11.1929. godine.

Na posljednjem, četvrtom papiru, je taksena marka od 20 dinara, dok je u donjem dijelu pečat Suda u Prizrenu i potpis predsjednika Suda.

Google mapa šume Jelak prema tapiji iz 1929. godine

TAPIJA

Niže izloženo imanje – šuma prava je i isključiva svojina sela KRUŠEVA (Opština Kruševska, srez Gorski) a na osnovu rešenja Ministarstva Šuma i Ruda br. 29026 od 17. jula 1928. godine. Šuma se ova zove JELAK.

Imanje – šuma je ova u površini od 125 hektara a ista se nalazi u ataru Opštine Kruševske, sreza Gorskog.

Graniči se i meri:

Sa istoka između Orlovog kamena i potoka Barbula do utrine Opštine Kruševske 1120 – hiljadu sto dvadeset metara;

Sa zapada između Kadijinog kamena i potoka Kodrešice do imanja i to njive Abedin Mustafe, livade Aljuša Bekteša, njive Aljuša Bekteša, livade Muharema Mustafe, livade Abedina Mustafe i njive Ekrema Tahira – svih iz Kruševa, 1980 – hiljadu devet stotina osamdeset metara;

Sa severa između, odnosno do potoka Barbula, utrine Opštine Kruševske i livade Alimana Mustafe iz Kruševa, 680 – šest stotina osamdeset metara i

Sa juga između Orlovog Kamena i Kadijinog Kamena do šume Opštine Resteličke, 1210 – hiljadu dve stotine deset metara.

18. Novembar 1929. godine

KRUŠEVO

SOPSTVENIK,

Za selo Kruševo, Opštine Kruševske, sreza Gorskog; punomoćnik sela

Kruševo po punomoćstvom potvrđenom kod načelnika Sreza Gorskog br. 6622 od 2 oktobra 1928. godine,

Dalif Šerif (svojeručni potpis) iz sela Kruševa

Graničari:

Bili smo prisutni premeru i od našeg imanja gornom merom nije ništa zauzeto.

Za utrinu sela Kruševa zastupa odbor sela:

Mazlam Idriz, Abidin Mustafa,

Alija Bekteš i Aljuš Bekteš, Muarem Mustafa

Graničari:

Ekrem Tahir

Aliman Mustafa

*Za opštinu Resteličku
kmet Restelice
(potpis arebicom) Asan Batijar
Za svojinu ovih imanja da je ono sela Kruševa, za tačnu meru*

*Odbornici sela Kruševo
(potpis arebicom)
Izet Hamza
Asan Abedin*

Da je imanje u ovoj tapiji opisano prava i isključiva svojina seljana sela Kruševa, koje imanje selo Kruševa, po pravu nasleđa od svojih dedova i pradedova bez ikakvi drugi zadrugara i vlasničara uživaju i pretežavaju da se isto nalazi u Državinoj sopstvenosti sela Kruševa više od 24 dvadeset i četiri godine; Da za isto imanje niskim u parnici ne postoji; Da je isto imanje na licu mesta u prisustvu svojih potpisanih, graničara i suseda od strane potpisanih predsednika opštine Mehmeda Hebilja i pisara Berzata Mehmeda tačno pravilnim metrom premerena; da svojom granicom „merom“ nije zauzeto ništa od imanja svojih suseda i da ovom merom i granicom nije zauzeto ništa od zemlje državne, opšte narodne, seoske, manastirske „fakufske zemlje“. Osnuje se Sud na licu mesta kao i o tačnoj meri lično uvereno; Da je imanje opisanoj u ovoj tapiji na koje se Selo Kruševo preko svog kmeta i punomoćnika Dalifa Šerifa baštini udaljeno od Državne šume i Zemlje više od 2000 metara; Da je u tapiji ovoj opisano zemljište i šuma na koje se selo Kruševo baštini zaista je to isto zemljište na koje se Država odrekla prava svojine priznavajući pravo svojine selu Kruševu objavljen u G. Ministra Šuma i ruda od 17 jula 1928 god. br. 29026. Kao što znamo ovo imanje nema niko drugi prava, niko ko ima prava udovičkog uživanja, ni devojacke spreme ni udomljenja; Pa kako niko drugi na opisano imanje i šumu u ovoj tapiji nema prava i da je isto svojina sela Kruševa; Sud opštine Kruševačke po naplati propisane takse u korist svoje kase Tbr. 349 i za državnu kasu Tbr. 3 i 4 koja je prilepljena i poništena.

*Tvrdi
Predsednik Suda
Memed Hebilj
Pečat
Kralj
SUD OPŠTINE KRUŠEVAČKE
Srez Gorski
U Kruševu Br. 349
22. Novembar 1929.*

*Za delovođu,
Berzat Mehmet*

(potpis arebicom) Idriz Muarem
(potpis arebicom) Mustafa Osman

Da je g. Dalip Šerif punomoćnik i kmet sela Kruševa kojeg ova vlast lično poznaje poslao ovu tapiju na potvrdu, koa i istinitost potpisa i pečata suda opštine Kruševačke, po naplati takse, po T.br. 43. i 78. Zak. o taksama tvrdi:

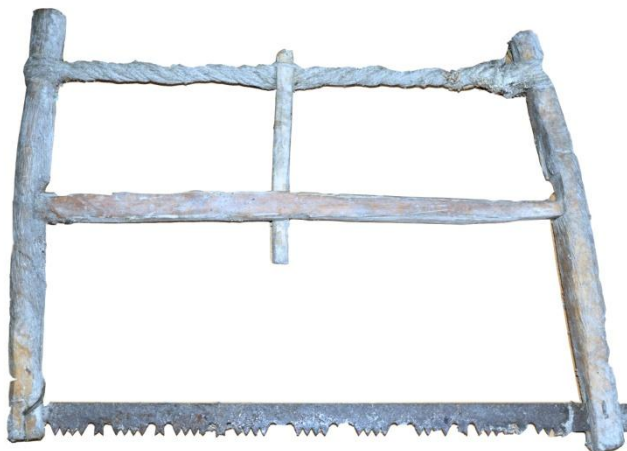
Br. 8952
23. Nov. 1929. god
Vranište

Načelnik sreza
potpis

Da je imanje u ovoj tapiji – baštinskoj prava svojina seljana sela Kruševa, sreza Gorskog; Prizrenski Prvostepeni Sud na osnovu predanih potvrda opštinske i policijske vlasti, zakona davnih rešenja od 16-IV-1850. g No. 581. 13-VII-1850.g No.1157. raspisa Ministra Pravde od 2-XI-1862. g Br. 5322. od 12-II-1883. g No. 745. i 211 građ. zakona tvrdi po naplati takse iz t.br.169. zak. o tak. u din. 20-, koja je utisnuta i propisno poništena na originalnoj tapiji.

Br. 18292
Predsednik Suda
15. Oktobra 1930. g
(potpis)
Prizren

Pečat

Stara testera

Kako su Kruševljanji gazdovali šumom pokazuje i zahtjev iz 1938. godine u kojem seoski kmet Dalif Šerifa (Toro) traži od Mesne uprave da mu odobri drvenu građu za opravku kuće. Molba je poslata 21. marta 1938. godine. Zbor je održan 2. aprila 1938. godine i donjeta je odluka kojom se odobrava sječa jelove građe. Zbor građana je predvodio seoski starješina Ešref Arif (Gaziu):

*Mesnoj upravi sela Kruševa
u Kruševu*

Molba

Molim upravu da sazove zbor građana i da mi odobri seču jelovih drveta za opravku moje kuće, potrebna mi je građa i to:

1; (30) stabala jelovih drveta u debljini 15cm – 20cm

2; (100) stabala jelovih drveta u debljini od 7 – 10cm.

21/ III 1938. godine taksu plaćam

Uručiv

Dalif Šerif

tj. Muarem Mustafa Oba iz Kruševa

21. og marta 1938. godine u mesnom odboru građana sela Kruševa

U Kruševu

Zapisnik

Mesnog zbora građana sela Kruševa održanog na osnovu molbe Dalifa Šerifa iz Kruševa za odobravanje građe koje su iz seoske šume za opravku kuće. Na poziv seoskog starešine sastao se je danas mesni zbor građana, pa kada je konstantovano da je došlo dovoljan broj građana na zbor, prošlo se radu radi čega je i zbor sazvat.

Seoski starešina iznosi pred zbor molbu Dalifa Šerifa iz Kruševa kojom traži seču građe iz seoske šume za opravku kuće. Zbor primivši na radu molbu Dalifa Šerifa jednoglasno donosi ovu

Odluku

Da se Dalifu Šerifu iz Kruševa odobri seča upotrebne građe za opravku svoje kuće i to:

1; (30) stabala jelovih drveta u debljini od 15 – 20 cm

2; (100) stabala jelovih drveta u debljini od 7 – 10cm.

i da se ova odluka dostavi nadzornoj vlasti Šumskog referenta na odobrenje.

Rukovodeno zborom Seovski starešina
Ešref Arif

Overači zapisnika

1; Izet Amza

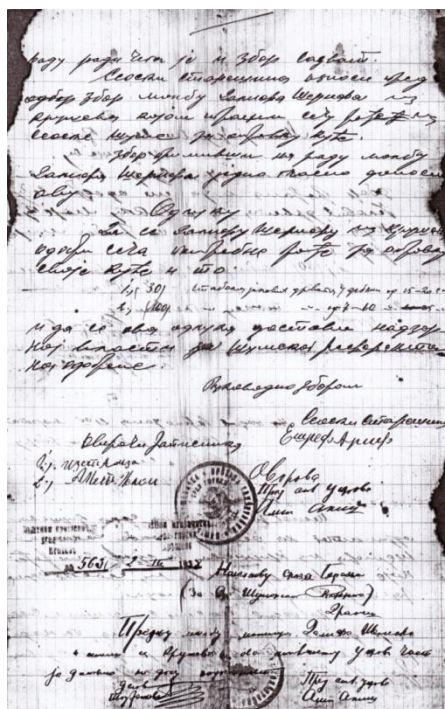
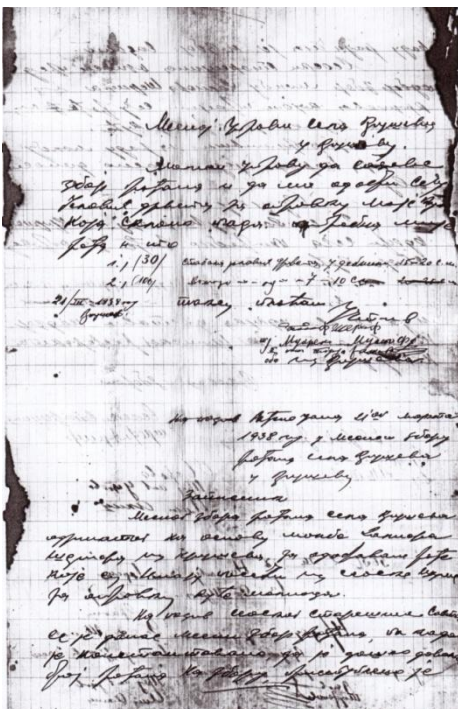
2; Amet Isljam

Pečat (563/2 IV 1938)

Pečat

Overava

Šum uprave

Molba i Odluka iz 1938. godine

Behlulj Behlulji ispričao je zanimljiv događaj koji se desio njegovom ocu, Iljijazu, koji je zajedno sa Ekremom čuvao šumu:

Babeta mujego Iljijaza, kua godina bilo tija tačno ne znam, se oženiv taja godina. Kol go stajlje so Ekrema da bide, da čuva šuma. Iljezljje na Koljenica; Ekrem imav kompiri sijane vo niva svua. Tuje zastanalje, napaljlje ogin i stajlje kompiri da im se pečet. Ot tuje gljedalje sprotiva da ne krađe nekoj Resteljčanin. Pri kraj kompiri da se ispečet, videlje jenogo so kapurlje natuarene iljiza vo Barbula. Ekrem babetu mu rekov: „Ja č'idem onogua da go fatim, vo Barbula će go stignem. Kompiri neka se pečet, pa će dojdem Nadjela da se najdeme.“

Babo ka ošov Nadjela, zatekof nekujego Resteljčanina, Faik go vikalje, bere drva posuje nekuje, ne sekov. Babo mu oprostiv i mu tolerisaf za suje drva, a i malo se poznavalje. Hebilj, brat babov, radi vo nego vo Vrane. I oja mu rekov: „Aje da k'sneme ljep, tuje ima nekoj kajnak bljizu.“ I otišlje na kajnakot ljep da jadet.

Vo toja moment im došlje aramije od Albanija, dvajca so puške vo ruke.

I babetu mu naredilje da sljeće aljišta. Aljišta mu bilje novoženske. Mu sljeklje sve od sebe, samo don i košulja mu ostajlje. A Resteljčanin biv iščepen i ne go zadevalje. Aljišta babove ge stajlje na puška i ošlje. Ge gljedav babo ka iljezljje gore ke Aljimanoska lživada, pod Murga ke Gujedarničića.

Babo šo će rabota, čekav akšam da se učini da ide doma. Došov vo Bajroska mlaka, akšam go fativ. Tuje nekuje ovčarče paslo ovce Aljabakoske, izmečar im bilo. Ovčarčeto ka go zagljedalo vo belo, vo don i košulja, zelo da bega. Babo mu potrčav i mu vikav: „Ne begaj, ja som od Kruševo. Idi da kažeš Hebilju bratu, na mos čeka ovce i da mu rečeš da mi donese aljišta. Me obralje aramije!“

Hebilj mu donesov aljišta i on zat vodenica se obljekov. Istrčalje ljudi da prašajet ka bilo, šo bilo. Alji ne mogov nikoj ništo vo tija vreme. I babo došov

Kazivač Behljulj Behljulji (1941), 18.09.2019.

Donja šuma (Dovna šuma)

Šume obične breze – *Betuletum pendulae* prov.

„*Betula pendula*, u narodu nazvana obična breza, ima poprilično veliki areal prostiranja. To je zapadna i južna Evropa, Balkan, Kavkaz i Sibir. U karakterisanju zahteva za svoj razvoj obična breza se najbolje razvija na silikatu. Pošto je veoma značajan florni element i naših oblasti, do sada je navođena za zajednice *Abieto-Fagetum*, *Fagetum montanum*, pa čak i za borove šume *Pinetum heldreichii* i *Pinetum mughi*.

Imajući u vidu njenu zastupljenost u oblasti Gore, Opolja i Sredačke župe, pri čemu predstavlja edifikatorsku vrstu šuma naročito razvijenih u okolini Dragaša, morali smo da se suočimo sa odgovarajućim tretmanom ove vrste.

Šume obične breze naročito su zastupljene na potesu od Dragaša ka Restelici, od raskrsnice puta koji se odvaja ka selu Orčuši pa do ispred sela Kruševa. Manje površine pod šumom obične breze su i na potesu između Kruševa i Broda, zatim u manjim površinama u Sredačkoj župi.

Breza predstavlja floristički elemenat šumskih sastojina, naročito ako su ove proređene. Opšte je poznato da se na požarištima javlja kao pionirska drvenasta biljka, neposredno posle nekoliko zeljastih pionirskih biljaka u obnovi požarišta.⁴¹

Zadnjih nekoliko decenija brezova šuma se veoma brzo širi u ataru Kruševa i gotovo je stigla do oboda sela iz pravca Donje šume (*Dovna šuma*), kao i na dijelu prema Globočici (*Mežđejec, Brdo*).

⁴¹ Šarplaninske župe – Gora, Opolje i Sredska – *Odlike prirodne sredine*, Srpska Akademija Nauke i Umetnosti, Geografski Institut „Jovan Cvijić“, posebna izdanja knjiga 40/I, Beograd, 1994. str. 247-248.

Druge vrste drveta

U Donjoj šumi zastupljena je i bukva (*buka*) na lokalitetu *Dve buke*, što je potvrda da je nekada tu bilo samo nekoliko stabala. Danas bukva zahvata veću površinu s obje strane puta Kruševo – Šištejec. Bukve ima i na drugim mjestima, naročito pored starog puta za Šištejec (*Bukičića*, u vlasništvu porodice Brenoli).

Zadnjih decenija zasađena ja izvjesna količina bora i bagrema, iznad puta prema Globočici, od izlaska iz sela sve do *Divje vrbe* i *Međe*.

Vrba (obična i divlja), javor, jasika, joha (*joa*), topola i dub (*d'p*) su također prisutne vrste u ataru Kruševa. Lipa i jasen nisu zastupljeni, ma da ih ima u nižim selima Gore. Ljeska zahvata velike površine, naročito pored puteva, a javlja se kao pratilac drugih vrsta. Još uvijek se koristi za ogrjev. Ranije se koristila i smreka, prisutna na svim stranama sela.

Planina (*Plajna*)

Kruševo posjeduje veliku planinu, udaljenu sat i pol hoda od sela. Kruševačka planina (*Krušeječka plajna*) ima svoje utvrđene međe (granice) a kapacitet joj je 4.200 grla sitne stoke. Bogata je vodom i jedna od najboljih planina na širem prostoru. Zaklonjena je od jakih vjetrova i nalazi se na sunčanoj strani. U novije vrijeme izgrađen je asfaltni put prema Makedoniji, koji planinu presjeca na dva dijela. Najviša tačka asfaltnog puta ja kod *Dejkinog kamena* (1925 m), odakle se terenskim vozilima i traktorom može stići do skoro svih dijelova.

Planina ima svoje vijekovne međe. Prema Resteličkoj utrini granica je ispod *Ciganske česme*, kod velike stijene (*Ploča*), zatim izlazi na vrh (*Srt*), i sve ivicom do *Bajraka*, odakle se spušta na *Suho dere* (gdje se sada nalazi bačilo Gafura Duljmena). Potom ide linijom *Čaljske reke*, sve do ispod *Samog bora* (*Borče*) i *Belog kamena*, gdje se graniči sa Globočkom planinom. Odatle izlazi na vrh (*Srt*) i linijom ide sve do *Okleteca*, skreće prema potoku (*Čopur*) i izlazi na *Trmkin grop*, gdje se kratko graniči sa Šištevačkom planinom. Ispod *Okleteca* ide do starog puta za Kruševo, linijom iznad *Sibike*.

Zadnjih godina nijedan stočar iz Kruševa ne boravi na planini, već je pod zakup uzimaju *ćaje* (vlasnici stada) iz Prizrena i Orahovca.

POGLAVLJE III

KRUŠEVO KROZ PROŠLOST

Ime naselja

Etnici: *Krušijanin, Kruševjanin, Krušijanka, Kruševjanka, Krušijanče, Kruševjanče, Krušijani, Kruševjani, Krušijanke, Kruševjanke;*

ktetik: *krušeječki.*

Ime Kruševo je dosta rasprostranjeno po cijelom Balkanu, pa i šire:

- u Bugarskoj: *Kruševo (Крушево)*, u oblastima Blagoevgrad, Gabrovo, Plovdiv, zatim *Goljamo Kruševo (Голямо Крушево)* u oblasti Jambol, *Malko Kruševo (Малко Крушево)* u oblasti Smoljan i *Malo Kruševo (Мало Крушево)* u oblasti Plovdiv;

- u Sjevernoj Makedoniji: grad *Kruševo (Крушево)*, kao i selo *Kruševo (Крушево)* u opštini Vinica;

- u Grčkoj: *Kruševo* (danas *Ahladohori*) u oblasti Sintika; *Kruševo* (danas *Nea Kerdilia*) u oblasti Amfipoli i *Kruševo* (danas *Korimvos*) u oblasti Soflu;

- u Turskoj: *Kruševo* (danas *Ahmetler, Kofçaz*), selo u regionu Kırklareli;

- na Kosovu: *Kruševo*, naselja u opštinama Dragaš i Leposavić, kao *Malo Kruševo (Krushevë e Vogël)* i *Veliko Kruševo (Krushevë e Madhe)* u opštini Klina;

- u Srbiji: *Kruševo*, naselje u opštini Novi Pazar;

- u Bosni i Hercegovini: *Kruševo*, naselja u opštinama Olovo, Stolac, Mostar i Foča, te *Donje i Gornje Kruševo* u opštini Sarajevo;

- u Hrvatskoj: *Kruševo*, naselja u opštinama Brestovac, Obrovac i Primošten;

- u Crnoj Gori: *Kruševo*, naselja u opštinama Plav, Bijelo Polje i Pljevlja, te naselje *Kruševo Ždrijelo* kod Cetinja;

- u Albaniji: *Krušova (Krushova)*, naselja u oblastima Korča i Berat.

Javljaju se i druga imena sa osnovom *-kruš*, kao što su: *Kruševac, Krušica, Kruša, Krušje* i sl.

O etimologiji imena Kruševo postoji više verzija. Većina autora smatra da je ime postalo od imenice kruška (na goranskom *kruša*), ali ima i drugačijih mišljenja.

Alija Džogović je tokom terenskih istraživanja onomastike Gore dobio sljedeće objašnjenje o postanku imena sela: „Informatori su saopštili da je ime sela nastalo po tome što je na ovim terenima uvijek bilo

krušaka, divljih i pitomih, a danas ovdje u izobilju rastu. Međutim, neki mještani pripovijedaju da su prvi naseljenici došli iz Kruševa u Makedoniji, i ovdje u Gori osnovali prva naselja Kruševo, Brod i Globočicu. Ovim predanjem mještani potvrđuju pravce seobe daljih predaka stočara iz predjela zapadne Makedonije prema goranskim pašnjacima na kojima su vremenom formirali i svoja stalna naselja.“⁴²

Paun Durlić, urednik Vlaškog rečnika, o porijeklu imena Kruševo dao je sljedeći odgovor:

„Ako bi se ispitivala romanska osnova ovih toponima i ojkonima, i ako se pretpostavi da su je kao trag iza svog kretanja ostavili Vlasi Armani (pogrešno nazvani Aromuni!), onda bih sugerisao latinsko *crux*, *-cis*. „krst“, koje bi u hodonimiji imalo značiti mesto gde se ukrštaju putevi, sa slovenskim sufiksmo *-vo*. Raskršća karavanskih puteva su veoma važna, jer su se tu sačekivali, pa ukoliko bi se ta mesta pokazala važna za duže vreme, dizani su i objekti za sklanjanje od nevremena... Tu su vremenom počeli da dolaze kupci iz okoline, pa su ponekad karavandžije ostavljale svoje ljude sa robom da je rasprodaju... Oko nekih takvih mesta nastajale su varošice, čiji je centralni deo nazivan trg kao uspomena na trgovinu od koje su se te varošice začele! Ovo je, rekao bih, jedan opšti etno-model, a koliko se može primeniti na konkretnom slučaju neke današnje varoši, treba ispitati, što bi arheolozi rekli *in situ* (na licu mesta).“

I Anita Steria ima sličan odgovor:

„Neki smatraju da se radi o reči *cruci/crutsi* što znači „krst“. Međutim, jedan antropolog iz Grčke, koji se bavio aromunskom toponimijom u oblasti Epira i ima saznanja i o ostalim oblastima, smatra da je reč Kruševo slovenskog porekla, od reči kruška. On objašnjava da se taj toponim nalazi i u severnijim oblastima gde se govore slovenski jezici - Češka, Poljska. Tu teoriju potkrepljuje i faktom da su Aromuni u Kruševu u Makedoniji kolonisti iz južnijih krajeva.“

Srđan B. Mladenović, pišući o Kruševu kod Kline na Kosovu, dolazi do zaključka: „Etimološki ovaj termin označava kameni oblutak. Kako se ovo naselje, kao i druga pomenuta u dolini reke, gdje je veština obrade kamena u gradnji svakako bila najvažnija, ne čudi ovolika „lepeza“ naziva širom slovenskih zemalja. Naziv sela je čisto slovenskog porekla i postoji na širokom području gde žive slovenski narodi, u najbližem okruženju isti naziv nose i naselja Kruševo u Gori i Kruševo u današnjoj BJR Makedoniji.“⁴³

⁴² *Onomatološki prilozi*, XII, SANU, Odeljenje jezika i književnosti, Odbor za onomastiku, Beograd, 1996, 33-366 (1-334).

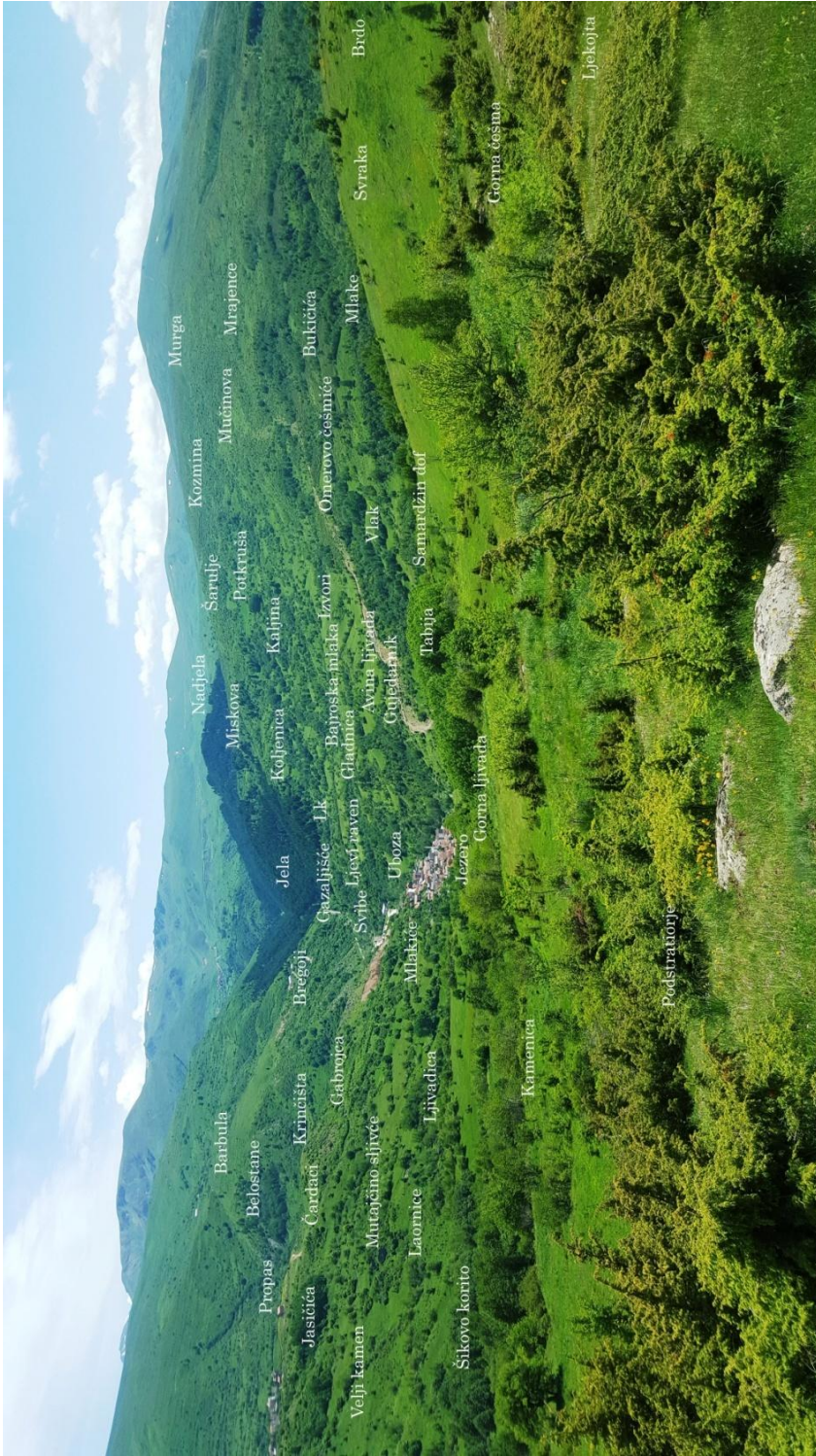
⁴³ Srđan Mladenović, *Kruševska Metohija*, Centar za crkvene studije, Niš, 2013.

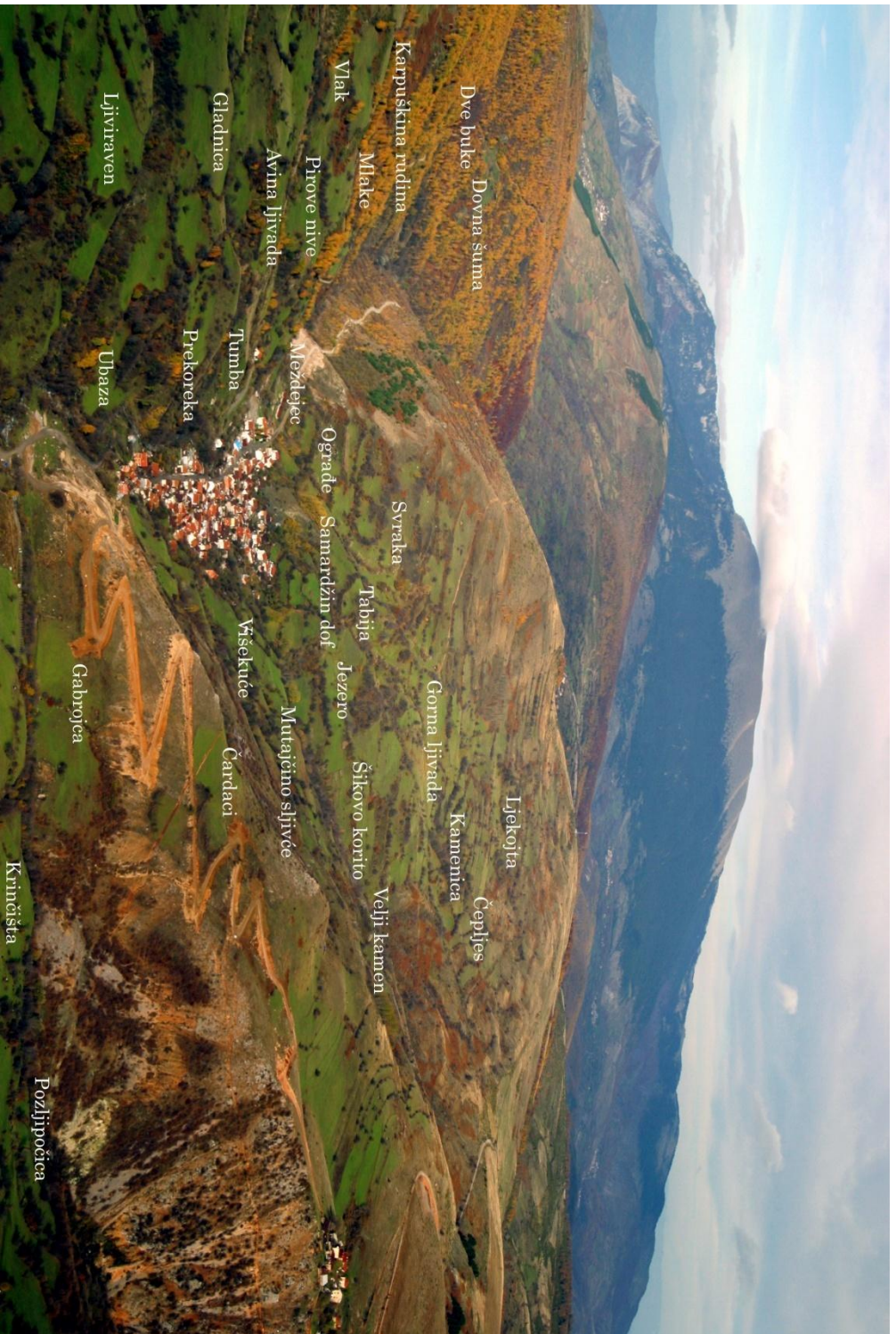
Toponimija Kruševa

Aljabakof kamen, Asof potok, Atiđin dof, Avina lživada, Bačiljišća, Bajrak, Bajroska mlaka, Baljevo gumno, Bara, Barbula, Bela zemna, Belo brašno, Belostane, Borić, Brdo, Bregoi, Bukičića, Burine rupe, Cevka češma, Ciganska češma, Crešnjin dof, Crkov, Čardaci, Čukar, Čepļjes, Dejkinе kamene, Dva kamna, Dve buke, Dof, Dovna lživada, Dovna češma, Dovna plajna, Dovna šuma, Durosko ljenišće, Đandarske vrtišća, Đeljov dof, Đinof potok, Eštrefoske grobišća, Gabrojca, Gazaljišće, Gladnica, Gorna češma, Gorna lživada, Gorna plajna, Izvori, Jabučе, Jas, Jasičića, Jasika, Jaski dof, Javor, Javoriče, Jela, Jezero, Kadijin kamen, Kaljčeve livade, Kaljina, Kamenica, Karpuškina rudina, Kobec, Koljenica, Kozarsko ljegalo, Kozmina, Krajne, Krinčišća, Krstov dof, Krstovo polje, Kutica, Laornice, Ljekojta, Lječišće, Ljenišće, L'k, Ljevi raven, Lživadica, Ljuboška, Meždejec, Mlake, Mlakiče, Miskova, Mrajence, Mučinova, Mutajčino sljivče, Murga, Nadjela, Nurova lživada, Ođin kamen, Ograde, Okljotec, Omerovo češmiče, Omerof kamen, Pirove nive, Potkruša, Potploča, Propas, Preko reka, Podjas, Podof, Poprađišća, Potstratorje, Pozljipočica, Radof kamen, Rakita, Rit, Samarđin dof, Sibike, Sinukove mlake, Stratorje, Strge, Studenevce, Suo dere, Suji dof, Svibe, Svibin dof, Strane, Stanica, Svraka, Šarulje, Šerupa, Šikovo korito, Tabija, Tabijiče, Trantorišća, Trinčaljka, Tumba, Uboza, Ubozin kamen, Uglješofci, Ukrsta, Uska češma, Utov kamen, Vakaf, Velji kamen, Visok zavor, Više kuće, Vlak, Vrteščica, Zorina dupka.

Sejdija Ajdarlar: *Kruševo*

Kruševo u predosmanskom periodu

O vremenu prije dolaska Osmanlija na Balkan nema dovoljno pisanih tragova o Kruševu, kao ni o Gori uopšte. Prvi pisani dokument u kojem se javlja ime Kruševo je Svetoarhangelaska hrisovulja iz 1348. godine, kada se prilikom određivanja granica sela Brod pominje međa „niz reku kruševsku“ (низ рекоу Кроушевѣскоу), što znači da je naselje već bilo formirano.

Prema usmenoj predaji, naselje se nalazilo na mjestu Kućište (u novije vrijeme toponim promijenjen u *Džandarske vrtoji*), udaljeno 0.7 km od seoske džamije na putu za Restelicu. „Tu je bilo sedam kuća i najstarije groblje – Grobište. Pored groblja teče potocić koji izvire na njegovoj desnoj strani. Na Kućištu je bilo grobova i sjeverno od izvora i to sa nadgrobnim pločama na mjestu Rudine. Na lijevoj strani potocića, desno i lijevo od jedne kamene gromade, i sada se poznaju grobovi djelimično oivičeni kamenjem.“⁴⁴

Drugih podataka zasad nema, ali smo uvjereni da postoje i da će se pronaći u arhivama, jer još nije dovoljno istražen period bugarske i vizantijske vlasti na prostoru Gore, koji su prethodili srpskoj, a kasnije i osmanskoj dominaciji.

Inače, cijela Gora je nedovoljno istraženo područje, jer su mnogi počinjali i završavali tamo gdje su vidjeli sebe, odnosno zanimali su ih samo podaci kojima su širili svoje teze i teorije o porijeklu i etnogenezi ovog stanovništva. Slično se dešavalo i sa ostalim dijelovima Balkana u kojima žive Torbeši i Pomaci. Uvijek se polazilo sa unaprijed postavljenim ciljevima, pa se tragalo samo za onim što je bilo zanimljivo za njihove asimilatorske planove i projekte. Namjerno su prikrivani jedni a favorizirani drugi dokumenti, sve u zavisnosti od nacionalne pripadnosti istraživača.

Kruševo u osmanskom periodu

U najstarijem turskom popisu, Rumelijskom defteru KP 1452/53. godine, javlja se kao *Krušova* sa jednom kućom, a kao nosilac porodice pominje se izvjesni *Spanko*. U Carigradskom arhivu čuva se turski popis Prizrena i okoline iz 1455. godine, u kome se pominje i Kruševo sa 5 kuća, kao posjed (timar) nekog *Mileša*.

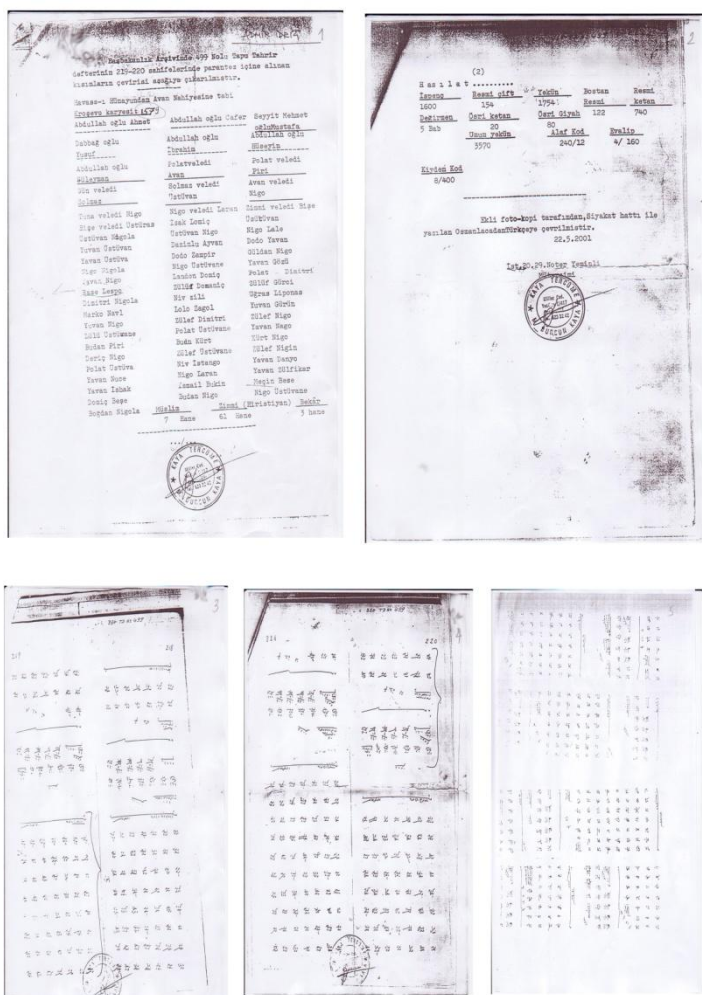
Na tri kilometra uzvodno od Kruševa, na uzvišenju iznad rijeke zvanom *Hisarište* (kod Barbule), nalaze se ostaci bedema polukružnog oblika. Na oko 80 m sjeveroistočno od tog bedema uočavaju se temelji

⁴⁴ Prema GOS-u.

četvorougona kule čija je svaka strana duga 3,5 m. Bedem je građen od lomljenog kamena vezivan krečnim malterom. Dosad nisu izvršena ozbiljnija istraživanja da se utvrdi vrijeme nastanka ovog bedema, ali prema turskoj osnovi toponima (tur. < *hisar* - tvrđava, utvrda), može se pretpostaviti da je iz osmanskog perioda.

U Defteru iz 1530. godine selo se pominje kao *Krušova* (Krušova k., Gora n., Hasha-i Arnavud kz., Prizrin l.: TD 368/17) i imalo je 40 kuća i 9 bečara.

U Defteru iz 1579. godine javlja se kao *Krušova* sa 68 kuća, 7 muslimana i 3 bečara. Prema ovom dokumentu, može se vidjeti da je broj domaćinstava u Kruševu u velikom porastu. Osim toga, pominje se da selo ima 5 vodenica, što je potvrda o ekonomskoj snazi i razvitku.

Kruševa u turskom defteru iz 1579. godine

Kruševo je još u to vrijeme bilo središnje naselje u kojem su dolazili stanovnici iz okolnih sela. To potvrđuju i kasniji dokumenti, prema kojima se može zaključiti da broj domova nije bio primaran, jer je Kruševo kroz osmanski, a kasnije i kroz cijeli 20. vijek, zbog geografskog položaja uvijek bilo opštinski, a kasnije centar mjesne zajednice.

Prema Jastrebovu, Kruševo je 70-tih godina 19. vijeka imalo 118 domaćinstava i spadalo je u veća naselja Gore. Radi poređenja, prema istom izvoru Globočica je imala 83 a Zli Potok 110 kuća. Jastrebov napominje da je u Kruševu postojala, odnosno da je „načinjena džamija“.

Prema historiji porodica sela, može se vidjeti da su mnogi Kruševljani poginuli braneci Osmansko carstvo u drugoj polovini 19. vijeka. Mnogi su bili *nizami* (redovna turska vojska), ali je bilo i dobrovoljaca koji su se borili i poginuli u bici kod Čanakalja, koja se odigrala 1915. godine, kada na ovom prostoru više nije bilo turske uprave.

Gora je u vrijeme Osmanskog carstva imala zaštitu i svaku vrstu sigurnosti, što je uticalo na njen ekonomski i društveni razvitak. U to vrijeme su Gorani, pa i Kruševljani, otvarali svoje dućane u svim dijelovima Carstva – od Prizrena, preko Skoplja, Sofije, Plovdiva (Filibe), Soluna, Kavale, Edrena, pa sve do Stambola i dalje. Sa velikim stadima i od po nekoliko hiljada grla stoke stizali su do Soluna i Anadolije. To je bilo zlatno doba naše historije, za kojim su, više decenija nakon raspada Carstva, žalili čak i nemuslimanski narodi, spominjući ga sa nostalgijom kao „pusto tursko“.

Tragovi materijalne kulture iz osmanskog perioda

Srebrni dubrovački novac

Pronađen je dana 07.04.2019. (nedjelja) u bašti Idriza Idrizi, u blizini bazena, pored „Dva lješnika“. Novac je prečnika 17 mm.

Lice: Sveti Vlaha; tekst: BLASIVS RAGVSII i „datum“.

Naličje: Krist, unutar zvijezda; tekst: SALVS TVTA

Na aversu je bila glava sv. Vlaha i natpis S. BLASIUS RAGUSII.

„*Dinarić* je bio prvi dubrovački novac, na kojem se nalazila godina kovanja. Izdavao se od 1626. do 1761. kao srebrna kovanica, promjera od 17 do 19 mm. Na aversu je bio sv. Vlaha, sa maketom grada i biskupskim štapom, a okolo njega natpis - S BLASIUS RAGVSII. Lijevo i desno od sveca bila je godina kovanja. Na reversu je bio lik Krista okruženog zvjezdama i natpisom TVTA SALVS. *Dinarić* je vremenom

gubio na vrijednosti, kako mu je opadala kvaliteta izrade i količina srebra.“⁴⁵

Srebrni dubrovački novac

Kovani novac Kraljevine Srbije iz 1884. godine

Novac Kraljevine Srbije iz 1884. godine

Metalni novac u apoenima od 10 para pronađen je 29.09.2016. godine (četvrtak) prilikom iskopavanja zemlje iza nove kuće Nijazima Idrizi, na mjestu „Staro gumno“.

⁴⁵ <https://leksikon.muzej-marindrzc.eu/novac/>

Na prednjoj strani novčanice, u sredini, ćirilicnim slovima piše 10 PARA i Kraljevina Srbija. Na poleđini novca je grb Srbije.

Novac je izrađen od nikla i bakra, prečnika 20 mm, težine 4 grama. U opticaju je od 1884. do 30.11.1932. godine. Obod kovanice je gladak.

Mali bronzani pečat

Mali bronzani pečat

Mali bronzani pečat pronađen je 04.09.2016. godine (nedjelja) prilikom iskopavanja zemlje iza nove kuće Nijazima Idrizi, na mjestu "Staro gumno".

Na donjem ravnom dijelu piše: „Ahmed 1312. godine“, vjerovatno po Hidžri, odnosno 1894/1895. godine po Gregorijanskom kalendaru.

Glinena posuda

Dan ranije, na istom mjestu, pronađen je glineni sud koji je, vjerovatno, korišten za vodu. Malo je oštećen na gornjoj strani, dok su na bočnoj strani iscrtani krugovi.

Nož (jatagan) iz osmansko-turskog perioda (XIX vijek)

Nož iz osmanskog perioda

Nož je pronađen 2015. godine u kući Hebipa Idrizi.

Čelično, jednobridno sječivo, ima žlijeb. Drvena drška, pričvršćena za metalnu osnovu sa tri eksera, pokovana limom. Nema korica, dok su na sječivu nejasno ugravirana slova.

Dužina sječiva: 500 mm; drška: 120 mm; ukupno: 640 mm.

Ženska kapa sa osmanskim novcem

Do sredine devedesetih godina XX vijeka u Kruševu su mlade nevjeste nosile kapu ukrašenu starim turskim i drugim parama. Kapa se sastojala od platna kao podloge, dok se ranije za tu namjenu koristila muška kapa.

Ženska kapa je imala nekoliko redova srebrnih para. Novčići u donjem redu nazivaju se „čejreci“, zatim su išla dva reda sitnijih kovanih novčića „osometelji“, te u dva reda „groščića“. Kovani novčići na kapi bili su turski, bugarski, austrijski, srpski.

Zasebno su išli „kotorci“, replike zlatnih mahmudija.

Jedan dio kape ukrašavan je plastičnim perlicama (*munistrama*) i „svitkama“. Postavljali su se i plastični ukrasi crvene boje – „rokčića“. Pored kape rađena je i fotuska.

Furke su izrađivane od „ministri“ i „svitki“.

Đerdan je imao ukrasne broševe „Mašala“ i „Ajmaljija“.

Ženska kapa sa novcem

Ženska kapa

„Komar“ se postavlja na pletenoj kosi. Dvije pletenice se vrpcom („prepljet“) vezuju u jednu. Komar se pravi od srebrnog kovanog novca („bela međidija“, „šieset parina“).

U novije vrijeme nevjeste koriste kape sa zlatnim dukatima.

Kruševo od 1912. do 1918. godine

Početak balkanskih ratova i odlazak Turske sa ovih prostora jedan je od najtragičnijih događaja u cjelokupnoj historiji Gore. Stanovnici Gore su ga dočekali zbunjeno i nespremni da se suoče sa velikim izazovima koji su stigli kao posljedica tektonskih promjena u ovom dijelu Balkana.

Nakon petsto godina turske uprave, krajem 1912. godine u Goru ulazi srpska vojska. Iz priča starijih, koji su bili svjedoci velikih promjena, slušali smo o tom vremenu i tragedijama koje su, jedna za drugom, zadesile naš narod.

U novoformiranoj državi Kruševo je administrativno bilo definisano kao jedna od 16 opština unutar Gorskog sreza. Opština se nalazila u pokrajini Južna Srbija, okrug Prizren. Te 1913. godine opština Kruševo imala je 1926 stanovnika. U sastav „opštine kruševske“ ulazila su sela Kruševo (405 stanovnika), Globočica (607) i Zli Potok (914).

Tabela 18: Srez Gora, Opština Kruševska 1913. godine⁴⁶

Tekući broj	Naziv opštine	Sela i zaseoci, koja opštinu sastavljaju	Mesto u kome je opštinska sudnica	Koliko je sati udaljena opštinska sudnica od sreza	Broj stanovnika u pojedinim mestima	Ukupan broj stanovnika u opštini
9.	Kruševska	Kruševo Zli Potok Globočica	Kruševo	1¾	405 914 607	1926

Sredinom septembra 1913. godine ubijeno je devet članova porodice Gaziu (Ibrovci) na mjestu zvanom *Mlake*, na putu prema Šištevcu. Među žrtvama bilo je i djece od po nekoliko godina. U „Službenom izvještaju velikih sila“, koji je pripremio *Leo Freundlich* a koji je objavljen u decembru 1913. godine, pored zločina izvršenih u Ljumi i Debru, pominje se masakar izvršen nad porodicom Hadži Ibrahima iz Kruševa. U Izvještaju stoji da su ovi zločini izvršeni nakon amnestije a po nalogu sekretara srpske Vlade u Prizrenu. Ističe se da je pored Hadži Ibrahima još „osam članova, među kojima su tri žene i jednogodišnja beba, dvije

⁴⁶ *Rečnik mesta u osobođenoj oblasti Stare Srbije po službenim podacima*, izradio Mil. Ant. Vujičić, Beograd, 1914.

čtetvorogodišnje djevojčice i jedna šestogodišnja djevojčica, ubijeni hladnokrvno od strane soldateske.“⁴⁷

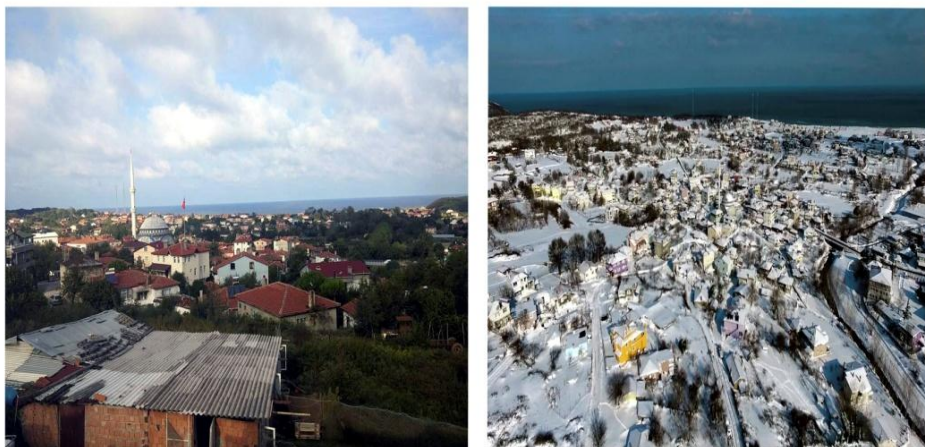

Emin Gaziu (Kaçar)

Kasnije je, u blizini sela Žur, ubijen i tu ukopan mola Arif Gaziu (Kruša), hadži Ibrahimov sin. Mnogo docnije, 1959. godine, cijela porodica Gaziu (sin i unuci mola Arifa) iselila se u Tursku, gdje i danas žive mnogi članovi ove porodice.

U cjelokupnoj historiji Gore Prvi svjetski rat će ostati zapamćen po najvećim stradanjima i muhadžirluku koji se dogodio tokom nekoliko ratnih godina. Gora se ponovo našla na udaru mnogih vojski i pljačkaša (haramija).

⁴⁷ „In **Krusheva**, on the orders of Loglop, secretary of the Serb Government in Prizren, the family of Haxhi Ibrahim, composed of eight members, among whom were three women and a one-year-old baby, two four-year-old girls and one six-year-old girl, were killed in cold blood by the *soldateska*.“ (izvor: www.elsie.de)

Selo Yalıköy (Podima) – Çatalca, Turska

Većeg iseljavanja stanovništva bilo je iz naselja koja su se nalazila u blizini mjesta uspostavljanja nove granice između Srbije i Albanije. To govori da su i pljačkaški upadi iz pravca Albanije, naročito iz Ljume, mogli biti jedan od uzroka iseljavanja stanovništva. Prilikom ovih upada bilo je žrtava, što se dogodilo u dva navrata u Kruševu.

U jednom takvom napadu, koji se dogodio na lokalitetu Mavra /Roša iznad Restelice, ubijeni su Arif Žagulj i Zenun Mustafin (polubrat Muharema i Alimana Hodže). Zenun je iza sebe ostavio suprugu Ćamilju, koja se kasnije preudala za Mehmeda (Muhameda) iz porodice Aginski.

Njih je na povratku iz Tetova, u jesen 1916. godine, iz zasjede napala banda razbojnika (haramija). Tijelo Arifa Žagulja pronađeno je narednog proljeća i ukopano pored česme na Mavri. U jesen 1917. godine cijela porodica Žagulj, zajedno sa mnogima, napušta Kruševo i Goru i kreće na put bez povratka.

Danas porodica Žagulj živi u Turskoj, a Arifov unuk Bilal Urga prvi je posjetio Kruševo 2002. godine i pronašao mezar svoga djeda. Došao je i 2017. godine, ali ga je čekalo iznenađenje. Jedva je uspio pronaći mezar, jer ga je neko oskrnavio, misleći da se u njemu nalazi zakopano zlato. Bilal je odlučio da prebaci posmrtnu ostatku na seosko mezarje (groblje) u Kruševu i, nakon sto godina, obaviti dženazu svome djedu. Inače, Arifov unuk Bilal Urga, koji živi u Istanbulu, donirao je keramiku za mihrab nove džamije u Kruševu.

Arif i Halil Žagulj

Bilal Urga (Žagulj) pored djedovog mezara 2002. godine

U jesen 1917. godine dogodio se najveći muhadžirluk iz Gore i Kruševa. Koristimo ovaj termin jer ga i narod upotrebljava u verziji „madžir“ i „madžirl’k“. Iz Kruševa se u dva dana iselilo 70 porodica. Od 118 domaćinstava, koje pominje Jastrebov 70-tih godina 19. vijeka, u Kruševu je krajem 1918. godine ostalo svega desetak. Većina odlazi u Tursku, mada je bilo i onih koji su se na putu prema Maloj Aziji zausta-

vili u Tetovu, Skoplju i drugim makedonskim gradovima. Kruševljani su razbacani po mnogim mjestima u Turskoj, a najveća skupina stigla je do Crnog mora i nastanila se u selu Yaliköy (Podima) u blizini Čataldže, gdje i danas žive.

Otišlo celo selo. Samo osom kuće ostanalje vo Kruševo. Aljabakovci otozgora, Abas-ćajinci dve, Durovci, Šarovci, ondak dolu Saljiovci, Ljupanke i mije Abidinovci. Mustafa samo ostanav od Mustafinci, oja drugeve boravilje vo Tetovo. Ka krenav Prvi balkanski, Drugi balkanski, pa četrnaesta krenav Svecki, e toga najviše nastradalje. Ljudži vek otišlje. Toga vek umrelje vo Ferizović, Prizren. Ekremova familjija Kajrakovci, sve šo bilje, završilje vo Ferizović. Samo Ekrem ostanav i jen amidža negov, on vo Tursko ošov. Sve pomrelje od tifus. A vo Prizren završilje K'mberovci, on biv Hadžijinski. Imav on četiri sina, dva mu se ubijene vo Tursko, Ermeni ge ubilje. Jenotogo go vikalje Sinan a jenujet Iljijas. Oni ostajlje po jeno dete. Nešat je Iljijazov, a džušā mua, Hatidža, bila Sinanova. Ona ostanala jetim. Mati i bila od Kajrakovci, Ekrem i biv materin brat, dajđo.

Imalje toga mlogo šo zaginalje, glađ ka bif. Vek izginalje a i mlogo otišlje. Omer Bura, Burinci, eto tuje sega ke naprajlje kuća deca Fetišove i pljevna naša sve bilo Burinsko. Domaćin biv Omer Bura, jak čujek. On Ekrema go donesov od Ferizović. On ošov tamo, za vreme Kraljevina ošov vo Tursko. Mlogo otišlje za vreme Kraljevina ot ovde, izbegalje.

Kazivač Abdulgani Abidini (1942), 26.05.2019.

Familija Žagulj (Urga)

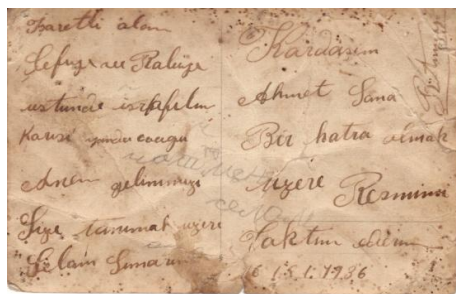
Halil Žagulj i Islam Sirkeci
u Bursi

Feriz Abidini u posjeti svojim daidžama

Salih Rogačinski (Alp)

Familija Sefera Hodže u Istanbulu

Kruševo u periodu između dva svjetska rata

Po završetku Prvog svjetskog rata u Kruševu je ostala četvrtina stanovništva od broja koji je selo imalo do 1912. godine. Mnogi su umrli od gladi i zaraznih bolesti, drugi su stradali od raznih vojski i pljačkaša (haramija), dok je većina krenula na put bez povratka (*madžir se dignalje*). Veliki dio spustio se u najbliže gradove, Tetovo i Prizren, gdje su mnogi pomrli od gladi i bolesti. Samo su se neki vratili nazad, dok je većina nastavila put prema Turskoj. U to vrijeme u selo se naseljavaju porodice iz okolnih mjesta – Brenoli, Sopi, Ramadani, Sejrani, Redžepi, Haruni (Aginski), Nedžipi, Osman Dauti.

Stara kuća

Granica prema Albaniji nije bila utvrđena sve do 1923. godine, što je kod stanovništva stvaralo veliku nesigurnost. U ovom periodu desio se još jedan strašan događaj, kada je grupa haramija iz Ljume napala Abidinovu kuću. Napad se desio aprila 1919. godine a cilj je bio otimanje stoke. Braneći svoj dom i imovinu, ubijeni su braća Alija i Esat Abidini. Obojica su bili mladi, jedan tek oženjen, drugi je imao vjerenicu. Abidinov sin Hasan, čuveni kačak, iz zasjede je ubio nekoliko haramija. Njegova jednogodišnja kćerka, Fatma, ležala je u kolijevci koja je pogođena metkom. Na sreću, nije povrijeđena i doživjela je duboku starost. Bila je udata za Galipa Idrizi, a preselila je 2004. godine.

Ovako je napad opisala Fatima Abidini, rođ. Ramadani, inače snaha porodice Abidini, koja je o tom užasnom događaju često slušala od preživjelih svjedoka:

Stajlje sofru da večerajet. Aljija došov, so ofce biv. Deset dena jag'nca puštilje, jako rade. A Hasan biv kačak. On biv vo Jaišoska kuća, sedaf, se kriv, ne se mešav. Dvajca im utepalje, Esata i Aljija. Babo ge čuvaf ofce kede je kuća Husenoska, tuje im bilo. Oni da večeraje, poslje babo će ide da večera, Aljija će ge čuva. Aljija imav dejka izvadena i Biljal im viknav na vrata: „Esat, Čazima go fatija aramije!“ I oni izripalje od sofru, k'saj na sofru ostajlje, ložica turilje. Ot sofru, katilji puste! I oni brgo stanalje svi.

A babo velji: „Toja den čakija som ga naostrif. Vo džep mi je čakija, jena jako ostra, me tekna. A ono me drži jen Arnautin. Ka me drži, a me udara so dipčig po glava. Em me tepa, em me drži. I me tekna, čakijata ga izvadi ot džep. Tamno je, nema sijaljica i ruka mu ga presekof. 'Oj, non!'“ I babo take dolu poreka begaf i ošof du Globočica. Navikaf Globočani; došlje du Vrba, nemalo, tihno, alji toga utepalje dvajca i tihnalo.

Aljija ge zaterav aramije so puška zanadulu, Esat ke kuća Hasanoska kede je sega novata, otode ge preteralje natamo. Aljija idav znanagore, a Saljim maljičkov so mene biv, i on mu rekof: „Esat, ja som, pazi“. Oni ka čulje „Esat ja som“, Esata na mesto go utepalje, a Aliji vamo creva mu iljezljje. Go doneslje vo Aljušovci, Ruva mu bila dadena, dejka, gotovo će ga zima. I umref. Nana velji mu rekla: „Aljija dadino, ofce ge zelje“. „Pa ge zelje.“ I oni ka čulje, utepalje dvajca i puščilje stoka.

A adžo (Hasan) sedav vo Jaišovci i, velji, oni so šinelji iljizalje i ja, velji, žene se, sigurno žene zimajet. A žene se skačilje na tavan, nana i Hasanica i Arunica bila Esatica. Na tavan se skačilje. Ja, velji, šo će ge šutkaje Arnauti, daj ja da ge utepam žene. I adžo: Tang! „Oj, non!“ Ta vije lji ste? Dangedunge, dange-dunge i dvanaese mrtvoe, a ranete kuzn'je koljko. Hasan ge utepaf, kačaci utepaf. A oni ge zelje ofce i ke Pirove nive ge ostajlje, gujeda ostajlje, sve izostajlje. Sve ge ispuštalje.

Vutroto ge bralje lješoj od Albanija. Nana mu rekla Aljiji: „Pa i žene ge zelje.“ „A be, dado, ge zelje, ge zelje!“ Zborif, alji umref do saba. Jeden, velji nana, ostanaf brkojna, ž'ft, šinerište jeno 'rđavo i tardžuk poven so meso pečeno. I ka ošof Čazim babo so džandari da zima koni, vo Ljojme lji, ne zn'm kede, vo tija sela. I jena mati iljezla, ne ga dava kobila: „Če ga čuvam mesto sina.“ „Ta ne ti som go vikaf sina, šo ti došov na vrata, pa nemaš

Kazivač Fatima Abidini, rođ. Ramadani (1930).

Audio snimak od 25.01.2016.

Iseljavanje u Tursku nastavilo se i u međuratnom periodu. Bekteš i Alija (Aljuš) Bero su boravili pola godine u Turskoj, ali su se ubrzo vratili nazad.

Mnogim našim iseljenicima ni u novom kraju nije bilo lako, jer je i Turska tek izašla iz rata. I tamo su preživjeli teške godine. Stariji su pričali da su neki od njih, trideset godina nakon odlaska u Tursku, prvi put posjetili Goru. Govorili su još, da su neki bili u istim gunjevima (*so iste guncića*) u kojima su otišli odavde.

U to vrijeme, 1932. godine, Sulejman Toro, najstariji Šerifov sin, sa ženom i troje ženske djece napustio je selo i stigao do Ankare u Turskoj. Nikada se nije vratio. Njegov slučaj je poseban i opisan je u pripovijeci „Šamar“.

Adresa Sulejmana Toro u Ankari (Turska)

Popis od 31. januara 1921. izvršen je u vrijeme kad je Kraljevina SHS u administrativnom pogledu bila podijeljena na pokrajine. Opština Kruševo je ostala u gorskom srezu, pokrajina Južna Srbija, okrug Prizren. Ukupan broj stanovnika na nivou opštine je 677. Po tabeli koja je objavljena u knjizi „Gora, Opolje i Sredska“,⁴⁸ poznatoj po skraćenici GOS, 1921. godine Kruševska opština je imala 781 stanovnik (Kruševo – 126, Zli Potok – 264 i Globočica – 391). Međutim, uvidom u statističke podatke iz 1921. godine,⁴⁹ opština Kruševo ima ukupno 677 stanovnika, što je razlika od 104 žitelja.

⁴⁸ Šarplaninske šupe Gora, Opolje i Sredska, Geografski institut “Jovan Cvijić”, Knjiga 40/II, Beograd, 1995, str. 32-33.

⁴⁹ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Sarajevo, 1932.

U prvom popisu stanovništva Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca pitanje narodnosti nije bilo postavljeno, već samo pitanje maternjeg jezika (Srba ili Hrvata, Slovenaca, Arnauta, Turaka...) i vjeroispovijesti (Pravoslavni, Rimokatolika, Grko-katolika, Muslimana...), kao i starosna struktura stanovništva na nivou sreza.

Tabela 19: *Izjašnjavanje po vjeroispovijesti i po maternjem jeziku 1921. godine Srez: Gora, opština Kruševo*⁵⁰

Okrug: Prizren Srez Gora		Ukupno	Prisutno stanovništvo (građansko i vojničko, trajno i prolazno prisutno)							
			Po veroispovesti				Po maternjem jeziku			
			Pravoslavni	Rimo-katolika	Muslimana	Drugih	Srba ili Hrvata	Arnauta	Turaka	Ostalih
9.	Kruševo	677	-	-	677	-	669	8	-	-

Tabela 20: *Razlika u broju stanovnika u popisima 1913. i 1921. godine*

Okrug: Prizren Srez Gora		1913	1921	Razlika
9.	Kruševo	1926	677	1249

U ovom periodu granica prema Albaniji još nije bila definisana, a razgraničenje je završeno tek nekoliko godina kasnije, pa su 1913. i 1921. godine popisana i sela koja će kasnije pripasti Albaniji. Iako u prebrojavanju stanovništva od 1913. godine Globočica pripada kruševskoj opštini, u Službenim novinama od 1925. godine nalazi se Ukaz Narodne Skupštine: „*Da selo Globočica, opštine borjanske (koja je pripala Albaniji), spoji sa opštinom kruševskom, sreza gorskog, okruga prizrenskog (Službene Novine 13. VI 1925. 168/1925).*“

Prema službenim rezultatima sa popisa iz 1931. godine, koje su dostupne na internetu u PDF formatu,⁵¹ nismo naišli na pojedinačan broj

⁵⁰ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine, Sarajevo, 1932.*

stanovnika u selima opštine Kruševo. Ukupan broj stanovnika je 1814. Administrativno opština Kruševo je ostala u gorskom srezu, banovina Vardarska.

Na popisu je, uz pitanje o maternjem jeziku i vjeroispovjesti, prvi put postavljeno pitanje: „narodnost – upisuje se narodnost kojoj dotično lice pripada (jugoslovenska ili druga)“. Tako je već u uputama za popis bilo predviđeno da se Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci, Crnogorci i neopredijeljeni muslimani popisuju kao Jugoslaveni po narodnosti. Bio je to rezultat politike toga vremena, budući da je 1929. godine Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca promijenila naziv u Kraljevina Jugoslavija, te su sve narodnosti koje govore jugoslavenskim jezikom u objavljenim rezultatima bile grupisane pod tim nazivom, a za one koje to nisu preciziralo se tačno kojoj narodnosti pripadaju, npr. njemačka, turska, mađarska itd.⁵²

Tabela 21: *Popis stanovništva 1931. godine*⁵³

	Banovina: Vardarska Srez Gora	Broj kuća	Broj domaćinstava	Prisutno stanovništvo			Vjeroispovest			
				Muško	Žensko	Ukupno	Pravoslavna	Rimokatolička	Islamska (muslimanska)	Ukupno
4.	Kruševo	424	425	781	1033	1814	59	1	1754	1814

U periodu između dva svjetska rata mnogi Kruševljani su radili u Beogradu i drugim gradovima kraljevine. Muharem Hodža je tridesetih godina prošloga vijeka, kao ortak sa porodicom Ahmeti iz Globočice, držao radnju u Podgorici. Kod njega su jedno vrijeme radili Ahmet Isljami i Džafer Ramadani.

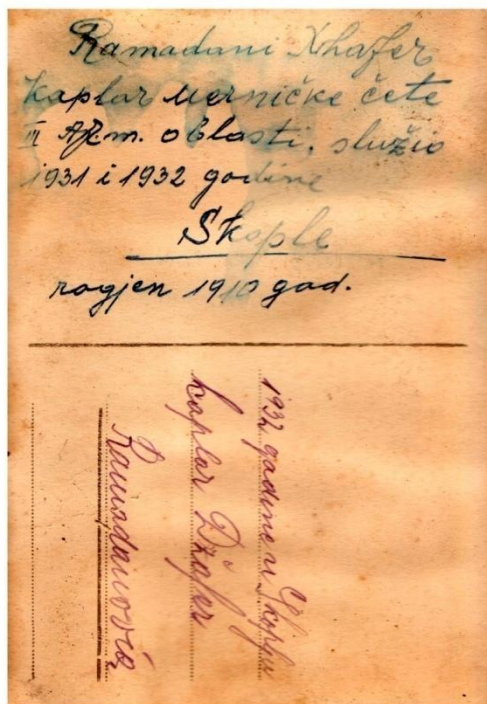
⁵¹ Isto

⁵² Narodnost u popisima – promenljiva i nestalna kategorija – Sniježana Mrđen

⁵³ Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, Knjige I i II, Beograd, 1937-1938.

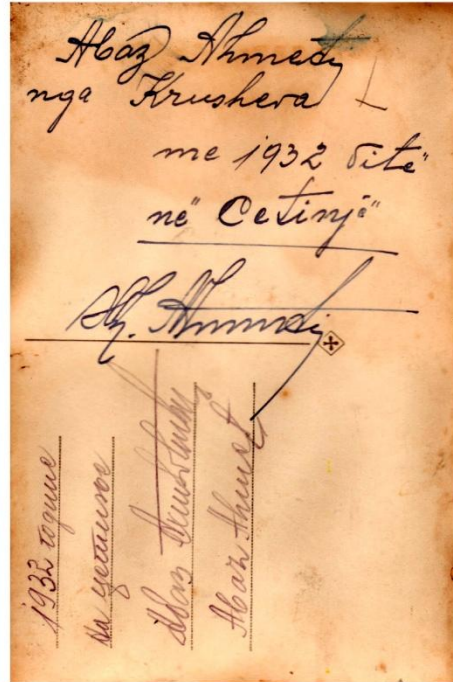
Bilal Šerifi u kraljevskoj vojsci

Džafer Ramadani – kaplar merničke čete u Skoplju 1931/32 godine

Amet Isljam u Podgorici 1930. godine

Abaz Ramadani na Cetinju 1932. godine

U Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca (1918-1929), kao i u vrijeme Kraljevine Jugoslavije (1929-1941), Kruševo je imalo status opštine („Opština Kruševačka“).

Pečat Suda Opštine Kruševačke do 1929. godine

Kruševo za vrijeme Drugog svjetskog rata

Za vrijeme Drugog svjetskog rata Kruševo je prošlo relativno dobro i bez mnogo žrtava. Istina bilo je siromaštva i gladi, ali u poređenju sa balkanskim ratovima i Prvim svjetskim ratom ovo je bilo neuporedivo bolje vrijeme.

Kruševljani za vrijeme Drugog svjetskog rata

Od 1941. godine Kruševo je pod italijanskom okupacijom. U ovom periodu su i u kosovskom dijelu radile albanske škole, jer je uspostavljena nova vlast. U narodu je zapamćena sintagma “zoti mësus” (gospodin učitelj), kojim su oslovljavali učitelje u tim školama. Ovaj period historije Gore nije dovoljno obrađen.

Gora je sve do oktobra 1944. godine bila u sastavu Kraljevine Albanije („Mbretنيا Shqiptare“). U to vrijeme cjelokupna administracija bila je na albanskom jeziku, pa su i podaci u Matičnoj službi za period od 1941. do 1944. godine vođeni na albanskom jeziku. Neke stranice su prepisane, dok se u nekima upisuju samo rođeni u tom periodu.

10 SHQIPTARË
MBRETNIA SHQIPTARE
KOMUNA E Krushes

Nr. rënduer i dorës 85
Nr. rënduer i librit t'Arkës 85

Dorë për derdhje të hollash

Sasia e të hollave të marruna Fr. shq. 33 Q.

Lloj i taksës:
1. Taksë komunale
2. Mësimi vj. 9/13/44
3.
4.

Z. Bilall Sherifi Krushes dorëzoi n'arkën e Komunes së Krushes kundrejt taksave të sipërshtënueme, shumën prej fr. shq. 33 Q. (Bridhjet 0 tre - 30/10/44)

Krushes më 30/10/44
Kryetari: [Signature]

1944 [Signature]

Pullat u ngjiten n'amën

D.B.K. Mod. 34

Dokument iz vremena Kraljevine Albanije, 1944. godina

Kruševo je oslobođeno početkom oktobra 1944. godine. Iz pravca Makedonije ušla je Prva kosovsko-metohijska brigada, koja je vodila borbe na širem prostoru. U blizini Kruševa ubijeno je troje ljudi iz sela Brodec u Makedoniji. Oni su krenuli za brigadom tražeći konje koje su

im oduzeli. Strijeljani su kod *Bajroske mlake*. Kasnije im je Bajram Hodža iz Kruševa podigao nišane imenima. Ubijeni su Idriz Bajram, Adilj Zejnelj i još jedan čije se ime ne može dešifrovati, svi iz sela Brodec u Makedoniji.

A vo partizani, onde na grobišća ke Bajroska mlaka, Tetovčani vojska ge utepala. A ovde, ke Mlake, miljicija ga utepaha, poginaa dvajca. Alji oni bilje Albanci. Isljam Ljače i Ramadan, ne zn'm ka go vikaha. Miljicija bilje vo Brod i proiđajeći ge utepaa partizani. Miljicija albanska bila. Islajm Ljač bif. Jena godina go otkopaa, z'bi zlatne imaf. Se poznava ke go otkopalje, dvajca bilje zakopane, ke kajnak tuje. Tija bilo vo partizani. Ne znm mlogo naprešne, alji ot tuje navamo pamtim, a od tuje natamo ne zn'm.

Kazivač Fatima Abidini, rođ. Ramadani (1930).
Audio snimak od 25.01.2016.

Nišan ubijenih iz Brodeca (Makedonija) u jesen 1944. godine

U proljeće 1945. godine mnogi su prisilno mobilisani i upućeni na Sremski i druge frontove, čak su neki stigli i do Trsta. U Baru su stradali mnogi Kosovari. Svi su strijeljani pod veoma zagonetnim i nedovoljno razjašnjenim okolnostima.

Iz Kruševa Bar su preživjeli: Murat Brenoli, Jonuz Seferi i Harun Selimi, koji se sa porodicom odselio u Zli Potok. Možda je bilo još nekoga, ali nismo došli do tačnih informacija.

Murat Brenoli je preživio barski masakr. Cijeloga života pratile su ga slike užasnog zločina nad nedužnim ljudima. I posljednjih mjeseci života, dok je bolestan ležao u staroj kući, prisjećao se stravičnih događaja i ljudi sa kojima je prolazio kroz barski džehenem. Najviše je pominjao Haruna iz Zli Potoka, Fehima iz Globočice i Jonuza iz Kruševa. Dok su se kupali, po „kutefu“ (platnenom dijelu ženskih gaća) prepoznao je mladića iz Gore. Bio je to Harun, koji je porijeklom iz Kruševa, ali koji se preselio u Zli Potok. Sa njim je do kraja života održavao prijateljske veze.

Za Jonuza je govorio da je bio mlad, gotovo dječak, i da je obolio od tifusa. Našli su ga teško oboljelog i iznemoglog pored puta. Očistili su ga i sa njega skidali gomile vaši.

Murat je radio u pokretnoj pekari, kad je stigla naredba da se pekari izdvoje i poštede. To ga je ostavilo u životu. Pričao je kako je čuo rafale kojima su „pokosili“ ostale Kosovare. Govorio je da je svojim očima vidio i vagona sa tijelima („*vagoni so mrše*“), koja su bacali u more.

Preživjeli Barski masakr: Murat Brenoli i Jonuz Seferi

Kruševo poslije Drugog svjetskog rata

Nakon završetka rata u Gori se dogodilo nešto što će za nekoliko decenija promijeniti prirodni tok historije. Zbog pogoršanja odnosa između Jugoslavije i Albanije, u vrijeme Informbiroa 1948. godine, potpuno je zatvorena granica. To je trajalo gotovo pola stoljeća. Sa druge strane granice ostao je dio Gore koji će proći golgotu Enverovog režima. U Kruševu je bilo nekoliko žena iz Šištevcia, od kojih su neke umrle ne dočekavši da vide svoje najbliže.

Period poslije 1948. godine bio je veoma težak i u Kruševu. Nastupa vrijeme otkupa i oduzimanja oružja od stanovništva. Tih nekoliko godina ljudi su ponovo preživjeli glad.

Poslije Drugog svjetskog rata i socijalističke revolucije u Jugoslaviji, aktuelizirano je pitanje muslimanske ženske nošnje koja je okarakterisana kao prepreka emancipaciji muslimanke i zatraženo je njeno ukiđanje. Donijeta je rezolucija za skidanje zara.

U ovoj rezoluciji zar i feredža su označeni kao "simbol nekadašnjeg neravnopravnog položaja muslimanke i ostatka teške prošlosti koji danas otežava njihovo puno učešće u političkom, društvenom i privrednom životu žene".

Žene u tradicionalnoj nošnji sa terljikom

Iz rezolucije se može shvatiti da je muslimanska tradicionalna nošnja (zar i feredža) kvalifikovana kao nazadni običaj a ne vjerski nalog te da ona predstavlja smetnju svestranom uključivanju muslimanke u društveni život.

"A terljik ka ni turalje. Nema terljik da se nosi, bes terljik. Šo će rabotame, prvo ne odbuljilje. Napre sme idalje svi vake, skroz pokrijene samo oči se viđilje. I Magbulja jen den, beše dejka, velji: 'Mori manesto takva pristala, daj da te prebuljim.' Ka će zeme Magbuljče, dejka beše, nemužena (Nazifova mati), ko će me prebulji i od toga som zela da se vrzujem, da se maznim.

I ne odbuljilje, ljice odbuljeno, alji terljici sme imalje. Ka će ni turet i terljici. Jaišica šo bila prebuljena, sedala vo zatvor. Odma te zimajet i vo zatvor. I ja više šo će rabotam take, ke da ideme, nigde. Idet na hodža vo Biljofci, idet ke Đeljadinovci, malo som poidala na hodža na mejtep. Džafer ne učiv da pišujeme. Če navreme kožuf, terljik nekoga naopako. Skutača nat terljik će ga opašeme, džambaladžije. Zabranilje terljici, buljene. Sve, šo

Kazivač Hata Idrizi, rođ. Abdi (1926-2010).
Audio snimak 13.12.2006.

Kruševljani (Krušijani) poslije Drugog svjetskog rata

Nakon rata formiran je Narodni front sela. Ostala su dokumenta u kojima se vodila seoska blagajna od 1948. godine. Blagajnik je bio Jahija Dute i ostavio je zanimljive podatke o funkcionisanju sela.

Na spisku su goveda (*jalojna*) iz Kruševa, ali i iz drugih sredina za koja se plaća određena suma u dinarima. Iz drugih sela bilo je 242 grla jalove stoke, dok iz Kruševa 167, što ukupno iznosi 409 grla. Najviše stoke je iz sela Negotino u Makedoniji, potom iz Prizrena, Orčuše, Vranište, Plava i drugih naselja. Tu su i drugi prihodi, prije svega od izdavanja vakufske zemlje za obradu. Prema toj svesci, govedar je za 1950. godinu dobio 75.600 dinara za 480 grla stoke u planini.

U drugom dijelu su troškovi koje je selo imalo za razne namjene: „danguba za Prizren“, „za struganje kože i sidžim za tupan“, „za telala“, „za novine Glas“, „za vola što teralje za vo plajna“, „za čapa i baskije za školo“, „za urda i maslo majstoram“ i dr.

№	Име и Фамилия	Вид скотина	Застава	Укупно динара
148	Момеј Зогуј	за првен креј	13 II 49	8310
149	Момеј Зогуј	за бив	14 II 49	1500
150	Табриј Зогуј	за шетан	25 II 49	5000
151	„ „ „	„ „	30 I 50	40
152	Јајо Шајр	за фронтис	32 I 50	300
153	Табриј	за шетан	12 II 50	300
за кријене суаре				9380
Укупно динара				73600

данас на дан 26. II 1950. године извршен је преглед благајне годишњег
 рачуна од 18. V 1949. год. до 26. II 1950. год. извршена је ревизија од стране
 Народног фронта за село Крушево и затечена је благајна у исправном стању са
 overом Народног фронта.

Секретар: Момеј Зогуј
 Чланови: 1. Абидини М, 2. Мустафа Абдил, 3. Идриз Ештref
 Пред.: Идриз Омер

Seoska blagajna za 1949/1950. godinu

Danas na dan 26.02.1950. godine izvršen je pregled blagajne Godišnjeg računa od 18.05.1949. god. do 26.02.1950. god. Izvršena je Revizija od strane Narodnoga fronta za selo Kruševo i zatečena je blagajna u ispravnom stanju sa overom Narodnoga fronta.

Sekretar
Dželjadin Fejza

Članovi
1. Abidini M
2. Mustafa Abdilj
3. Idriz Eštref

Pred.
Idriz Omer

Na prvom posleratnom popisu, održanom 1948. godine, Gorski srez administrativno ulazi unutar Autonomno Kosovsko-Metohijske (AKM) oblasti. U sklopu gorskog sreza formiraju se Narodno Oslobođilački Odbori (NOO) ili Mjesni Narodni Odbori. Sjedište gorskog sreza postaje Dragaš, koji ima pet NOO, i to: Brod, Brodosavce, Dragaš, Kruševo i Lapuški Han.

Na ovom popisu Kruševo pojedinačno kao selo ima 281, Globočica 648, Zli Potok 486 i Restelica 1.393 stanovnika, što je ukupno za NOO⁵⁴ Kruševo 2.808 stanovnika.

U uputama za popunjavanje popisnice postojalo je dodatno objašnjenje: "Svako lice upisaće koje je narodnosti, na pr.: Srbin, Hrvat, Slovenac, Makedonac, Crnogorac, Mađar, Šiptar, Rumun itd. Muslimani će staviti: Srbin-musliman, Hrvat-usliman, musliman-neopredeljen."

Tabela 22: Popis stanovništva 1948. godine

Oblast: Autonomno Kosovsko Metohijska Srez: Gorski Mesni narodni odbor	UKUPNO STANOVNIKA	Ukupno stanovništvo po narodnosti		
		Neopredeljeni muslimani	Šiptari	Srbi
6. Kruševo (selo) Opština	281 2808	1706	1036	66

Na narednom popisu, 1953. godine, Kruševo ostaje u istim administrativnim granicama. Kruševo kao selo ima - 319 stanovnika, Globočica - 683, Zli Potok - 488 i Restelica - 1.471 stanovnika, što je ukupno za NOO Kruševo 2.961 stanovnika.

I na ovom popisu postavljeno je isto pitanje - narodnost, no ovaj put s dodatnim objašnjenjima koja su navedena uz samo pitanje, a ne u uputama kao u prethodnom popisu: „Svako lice upisuje koje je narodnosti, na pr.: Srbin, Hrvat, Slovenac, Makedonac, Crnogorac, Mađar, Šiptar, Nemač, Italijan, Čeh, Slovak, Turčin, Ciganin itd. Lice jugoslovenskog porekla, koje nije bliže nacionalno opredeljeno, upisuje: Jugosloven-neopredeljen, a drugo nacionalno neopredeljeno lice upisuje: nacionalno-neopredeljen.“

⁵⁴ NOO - Narodno-oslobođilački odbor

Tabela 23: *Popis stanovništva 1953. godine*

Oblast: Autonomno Kosovsko Metohijska Srez Gorski		UKUPNO			Ukupno stanovništvo po narodnosti						
		Svega	Muški	Ženski	Srbi	Makedonci	Crnogorci	Jugosloveni neopredeljeni	Šiptari	Turci	Ostali nesloveni
4.	Kruševo	2961	1430	1531	110	110	6	546	428	1687	74

Otvaranje puta Globočica – Kruševo (Meždejec)

Porodica Gaziu (Kaçar) u Turskoj

Na narednim popisima (1961, 1971, 1981, 1991) Kruševo je u administrativnom uređenju bila Mjesna zajednica, unutar kojih su funkcionisali Savjeti i Mirovna vijeća, i podaci u tabelama sa popisa su samo za selo Kruševo.

Kruševljani (Krušijani)

Svadba u Kruševu 1962. godine

Na popisu 1961. (kao i 1953. godine) pitanje 11 bilo je - narodnost, ali s određenim izmjenama u klasifikaciji i u uputama. Uz pitanje je napisano dodatno objašnjenje: "Svako lice upisuje koje je narodnosti, na pr.: Srbin, Hrvat, Slovenac, Makedonac, Crnogorac, Musliman (u smislu etničke pripadnosti), Šiptar, Mađar, Turčin, Slovak, Bugarin, Rumun, Italijan, Čeh, Slovak, Ciganin itd. Građanin FNRJ, koji nije bliže nacionalno opredeljen, upisuje Jugosloven - nacionalno neopredeljen."⁵⁵

Dakle, glavna razlika se odnosi na muslimansku etničku grupu. Ovi posljednji su se 1953. deklarirali Jugoslaven-neopredjeljen, a 1961. godine kao Muslimani (u smislu etničke pripadnosti). U uputama za provođenje popisa stajalo je nešto detaljnije objašnjenje: "Musliman kao podatak o narodnosti, znači etničku, a ne versku pripadnost. Taj odgovor upisuju samo lica jugoslovenskog porekla koja se smatraju Muslimanima u smislu etničke pripadnosti. Prema tome, odgovor Musliman ne treba da upisuju pripadnici nejugoslovenskih narodnosti, kao što su Šiptari, Turci, kao ni Srbi, Hrvati, Crnogorci, Makedonci i drugi koji se smatraju pripadnicima islamske verske zajednice... S obzirom da odgovor Musliman označava etničku, a ne versku pripadnost, taj odgovor mogu da upišu i lica bez vere, ako smatraju da pripadaju toj etničkoj grupi."⁵⁶

⁵⁵ Popis stanovništva 1961. Vitalna, etnička i migraciona obeležja, Knjiga I, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1970

⁵⁶ Isto.

Jamin N., Aslan B., Seljam A., Rizoan Š. i Abduljgani A.

Tabela 24: Stanovništvo prema nacionalnom sastavu 1961. godine

Opština: Dragaš	Ukupno	Muslimani	Srbi	Albanci	Jugosloveni	Turci
Kruševo	377	2	8	60	108	199

Tabela 25: Popis stanovništva prema školskoj spremi 1961. godine

Školska sprema					Nepismeni						
Ukupno	Bez školske spreme	4 razreda osnovne škole	Osnovna škola	Škole za srednji stručni kadar	Svega	Muški	Ženski	Po starosti			
								10 - 19g	20 - 34	35 - 64	65 i više
254	146	93	14	1	75	20	55	4	12	45	14

Kruševo početkom 60-ih godina 20. vijeka

Poslije 1966. godine Gora i Kruševo ulaze u mirniji period života. Tada dolazi i do ubrzanijeg ekonomskog, infrastrukturnog i sveukupnog razvoja. Ovaj period se u narodu pamti kao vrijeme blagostanja i mirnog života. U tom periodu su izgrađene nove kuće, počelo je školovanje u srednjim i visokim školama. Mnogi su Kruševljani otvorili dućane širom Jugoslavije. Broj stanovnika je u stalnom porastu.

Izet Mustafa, Muharem Hodža, Isljam Seferi i Mehdiya Omeri

Svadba u Kruševu

Kruševljani (Krušijani)

Za razliku od prethodnih popisa, u popisu od 1971. godine, pitanje br. 10 je glasilo - narodnost ili etnička pripadnost - (s dodatnim objašnje-

njem koje je stajalo uz pitanje): "Upisuje se narodnost ili etnička pripadnost prema izjavi lica koje se popisuje. Za decu mlađu od 15 godina izjavu daje roditelj. Prema članu 41. Ustava SFRJ građanin može da se ne izjasni po ovome pitanju, za sebe i za svoju mlađu decu od 15 godina, ako to ne želi." Ovdje se ne navode primjeri narodnosti kao u prethodnim popisima. Prvi put se u popisu 1971. uz narodnost pojavljuje termin etnička pripadnost. U ovome se popisu taj termin koristi vjerovatno iz razloga što su se jasno razlikovale narodnosti od etničkih grupa i to inidirektno u objavljenim podacima.⁵⁷

Tabela 26: Stanovništvo prema nacionalnom sastavu 1971. godine

Opština: Dragaš	Ukupno	Muslimani	Srbi	Albanci	Jugosloveni	Crnogorci	Turci	Ostali
Kruševo	513	397	8	77	8	7	7	9

⁵⁷ Popis stanovništva i stanova 1971. Vitalna, etnička i migraciona obeležja. Rezultati po republikama i pokrajinama. Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1974, str. XVIII-XIX.

Kruševo sredinom sedamdesetih godina prošlog vijeka

Tabela 27: Stanovništvo prema nacionalnom sastavu 1981. godine

Opština: Dragaš	Ukupno	Muslimani	Srbi	Albanci	Jugosloveni	Crnogorci	Ostali
Kruševo	645	523	11	78	18	6	9

Abaz Ramadani, Jahja Dute, Isak Idriži, Murat Brenoli i Ekrem Tahir

Tabela 28: Stanovništvo prema nacionalnom sastavu 1991. godine

Opština: Gora	Ukupno	Muški	Ženski	Muslimani	Makedonci	Albanci	Jugosloveni	Ostali
Kruševo	714	357	357	633	1	64	10	6

Tabela 29: Stanovništvo prema vjeroispovijesti 1991. godine

Opština: Gora	Vjeroispovijest			
	Islamska	Katolička	Judaistička	Nepoznato
Kruševo	709	2	1	2

Osman Dauti, Abaz Hodža i Bećir Mustafa

Tabela 30: Broj domaćinstava na popisima od od 1948. do 1991. godine

	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Kruševo	47	46	58	84	104	123

Adem Redžepi, Osman Osmani, Mustafa Osmani i Dželjadin Brenoli

Tabela 31: Stanovništvo prema etničkom sastavu 2011. godine

Opština: Dragaš	Ukupno	Muški	Ženski	Goranci	Bošnjaci	Albanci	Turci	Romi	Ne želi se izjasniti	Podaci nisu dostupni
Kruševo	857	434	423	411	372	34	21	1	16	2

Tabela 32: Stanovništvo prema maternjem jeziku 2011. godine

Opština: Dragaš	Bosanski	Ostali (goranski)	Srpski	Turski	Albanski
Kruševo	444	261	96	20	30

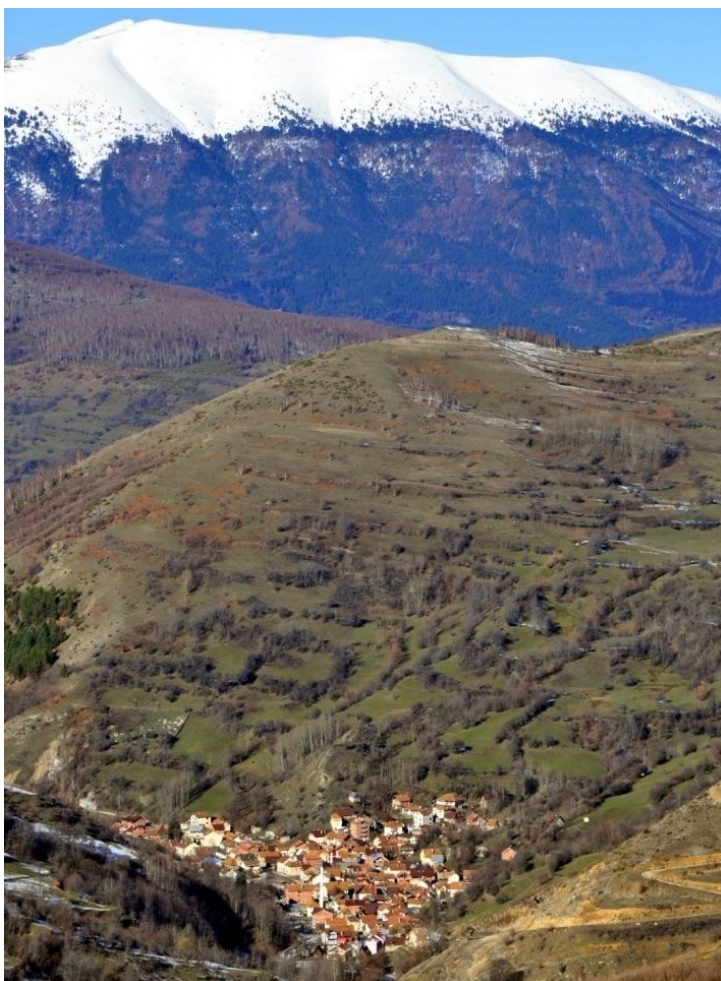

Tabela 33: Stanovništvo Kruševa prema vjeroispovijesti i nacionalnom sastavu na popisima od 1913. do 2011. godine⁵⁸

GODINA		1913	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2011
Po veroispovesti	Islamska	-	677	1754	-	-	-	-	-	709	
	Pravoslavna	-	-	59	-	-	-	-	-	-	
	Katolička	-	-	1	-	-	-	-	-	2	
	Judaistička	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
	Nepoznato	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
Pol	Muški	-	-	781	-	1430	184	248	-	357	434
	Ženski	-	-	1033	-	1531	193	265	-	357	423
	Neopredeljeni muslimani	-	-	-	1706	-	-	-	-		-
	Šiptari	-	-	-	1036	428	-	-	-		-
	Srbi	-	-	-	66	110	8	8	11		-
	Makedonci	-	-	-	-	110	-	-	-	1	
	Crnogorci	-	-	-	-	6	-	7	6		-
	Jugosloveni neopredeljeni	-	-	-	-	546	-	-	-		-
	Turci	-	-	-	-	1687	199	7	-		21
	Ostali nesloveni	-	-	-	-	74	-	-	-		-
	Muslimani	-	-	-	-	-	2	397	523	633	
	Albanci	-	-	-	-	-	60	77	78	64	34
	Jugosloveni	-	-	-	-	-	108	8	18	10	-
	Ostali	-	-	-	-	-	-	9	9	6	-
	Bošnjaci	-	-	-	-	-	-	-	-	-	372
	Goranci	-	-	-	-	-	-	-	-	-	411
	Romi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ne želi da se izjasni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16
Podaci nisu dostupni	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
UKUPNO	1926	677	1814	2808	2961	377	513	645	714	857	

⁵⁸ Podaci na popisima od 1913. do 1953. godine odnose se na opštinu Kruševo, koja obuhvata naseljena mjesta Kruševo, Globočicu i Zli Potok, dok su podaci od 1961. do 2011. godine samo za Kruševo.

Kruševo 2019. godine

Ukupan broj domaćinstava Kruševa u 2019. godini iznosi 231, od čega samo 91 domaćinstvo živi u selu, što čini 41.3%. Ostale porodice žive u zemljama u okruženju, ali i širom svijeta.

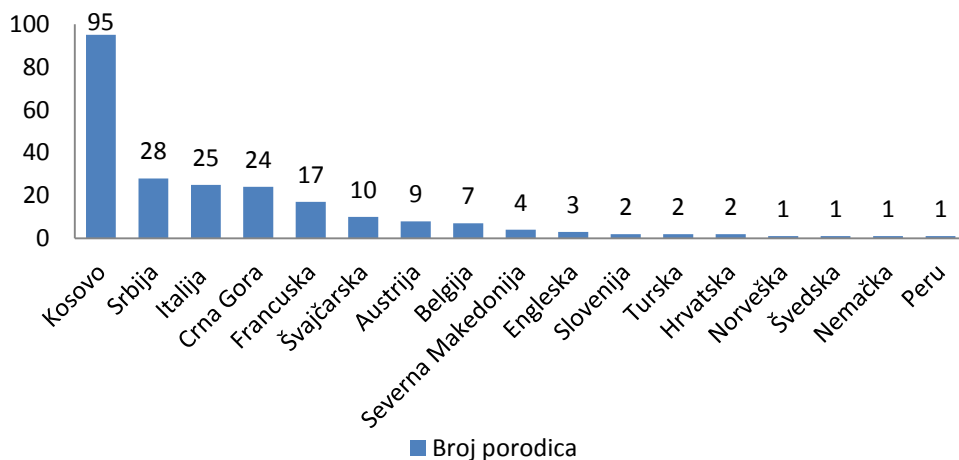

Aslan Osmani, Jamin Nedžipi i Ramiz Seferi

Tabela 34: Kruševo 2018/2019 (podaci od 15. maja 2019.)

Br.	Država		Broj porodica	
1.	Kosovo	Selo Kruševo	91	95
		Dragaš	1	
		Prizren	2	
		Priština	1	
2.	Srbija	Beograd	11	28
		Novi Sad	5	
		Bujanovac	4	
		Zrenjanin	3	
		Prijepolje	3	
		Užice	1	
		Žitište	1	
3.	Crna Gora	Podgorica	17	24
		Berane	4	
		Rožaje	2	
		Tivat	1	
4.	Italija		25	
5.	Francuska		17	
6.	Švicarska		10	
7.	Austrija		9	
8.	Belgija		9	
9.	Sjeverna Makedonija		4	
10.	Engleska		3	
11.	Slovenija		2	
12.	Turska		2	
13.	Hrvatska		2	
14.	Norveška		1	
15.	Švedska		1	
16.	Njemačka		1	
17.	Peru		1	
UKUPNO:			232	

Tabela 35: Grafički prikaz: Kruševo 2018/2019 (podaci od 15. maja 2019.)

KOSOVO - 95 porodica

Kruševo - 91 porodica: Muhamed Dželjo, Đimšit Omerović, Nasuf Brenoli, Hajrulah Brenoli, Bajram Ramadani, Rustem Brenoli, Abduljvehap Toro, Fejzo Brenoli, Irfan Brenoli, Rahim Brenoli, Alija Brenoli, Muhedin Brenoli, Zejno Brenoli, Ramadan Ramadani, Sali Ramadani, Uzair Hodža, Nijazim Idrizi, Azis Osmani, Arif Osmani, Edvin Osmani, Jusuf Osmani, Aslan Osmani, Feim Hodža, Abilj Toro, Abdula Toro, Lokman Toro, Nazifa Toro, Nevzat Toro, Seljman Osmani, Mehmed Toro, Ramadan Haruni, Šukrija Hodža, Bean Bećirler, Čerim Mustafa, Sehadin Mustafa, Havzija Mustafa, Čamilj Mustafa, Dželjadin Mustafa, Šefket Hodža, Ibrahim Hodža, Servet Hodža, Nezafet Aginski, Bergama (Ragip) Mustafa, Hadžira (Vejselj) Mustafa, Kurdali Mustafa, Čamilja Mustafa, Hazer Mustafa, Jamin Nedžipi, Sali Seferi, Idris Hodža, Džuljser Dauti, Tair Idrizi, Arif Idrizi, Misim Idrizi, Mehmed Dauti, Seljim Šerifi, Ismailj Abidini, Abdula Abidini, Šaban Šerifi, Alnes Šerifi, Rešat Abidini, Ismailj Sopi, Azem Sopi, Nazif Seferi, Zićrija Seferi, Nusret Seferi, Hurmet Seferi, Fetiš Seferi, Arif Hodža, Jakup Dauti, Hajradin Brenoli, Šerif Šerifi, Veis Šerifi, Arif Kuši, Šanija Abidini, Ganija Abidini, Usen Abidini, Režep Seferi, Seljvidin Seferi, Haljilj Seferi, Ibrahim Seferi, Murat Šerifi, Misim Šerifi, Nuridin Abidini, Eštref Behljlulji, Elvir Ilijazi, Čemal Ilijazi, Zičir Šerifi, Dželjadin Sejrani, Sedat Sejrani, Agim Hasani

Dragaš - 1 porodica: Džuljbehar Šerifi

Prizren - porodice: Husmen Brenoli, Sadik Idrizi

Priština - 1 porodica: Halim Toro

SRBIJA – 28 porodica

Beograd – 11 porodica: *Samidin Toro, Omer Đajko, Adel Mustafa, Sead Šerifi, Kamber Mustafa, Gafur Mustafa, Aljiriza Šerifi, Rahim Seferi, Zaim Seferi, Nuridin Mustafa, Edževit Hasani.*

Novi Sad – 5 porodica: *Sead Imerović, Jasmidin Koska, Enis Šerifi, Alis Mustafa, Amel Mustafa.*

Bujanovac – 4 porodice: *Sadik Hodža, Muamer Hodža, Pajazit Hodža, Šefket Abidini*

Zrenjanin – 3 porodice: *Emrija Brenoli, Liman Brenoli, Enver Šerifi*

Prijepolje – 3 porodice: *Ramadan Ilijazi, Vait Ilijazi, Murselj Ilijazi*

Užice – 1 porodica: *Kadrija Dute*

Žitište – 1 porodica: *Ferit Abidini*

CRNA GORA – 24 porodice

Podgorica – 17 porodica: *Ferhat Hodža, Merdžan Mustafa, Mefailj Mustafa, Šaćir Dute, Emrula Bero, Šantir Bero, Bajram Bero, Alija Bero, Tefik Bero, Nezir Bero, Hajradin Seferi, Hatidža (Sefer) Seferi, Elvis Šerifi, Hamzo Mustafa, Jonuz Mustafa, Raif Bero, Raman Seferi)*

Berane – 4 porodice: *Faridin Isljami, Raim Isljami, Isljam Isljami, Nedžip Nedžipi*

Rožaje – 2 porodice: *Zurap Seferi, Behair Seferi*

Tivat – 1 porodica: *Rašit Dute*

ITALIJA – 25 porodica: *Zija Dželjo, Merdesin Dželjo, Redžep Toro, Muharem Hodža, Ergin Hodža, Erol Osmani, Naim Ramadani, Mirsad Toro, Alija Osmani, Batijar Hodža, Sejfo Toro, Arif Imerović, Naser Dauti, Mersit Seferi, Bejram Šerifi, Bejrudin Šerifi, Hasan Abidini, Vebija Brenoli, Ismet Seferi, Serđivan Behljulji, Nermin Idriži, Refik Hodža, Fahmija Brenoli, Ismet Šerifi, Rosi Miler (Murtezan)*

FRANCUSKA – 17 porodica: *Erkan Šerifi, Nedžat Šerifi, Murat Kačar, Izet Toro, Isa Toro, Šerafidin Toro, Izet Dute, Ćemal Omeri, Mubedin Toro, Dževahir Isljami, Kariman Đajko, Ramadan Seferi, Alidemir Abidini, Ramadan Mustafa, Harun Ilijazi, Eljvidin Abidini, Mevljudin Hodža*

ŠVICARSKA (ŠVAJČARSKA) – 10 porodica: *Behadin Brenoli, Denis Osmani, Saljajdin Sopi, Safet Kuši, Jasmidin Seferi, Nehat Brenoli, Amir Sejrani, Enez Seferi, Adnan Osmani, Fatmir Islami*

AUSTRIJA – 9 porodica: *Vait Toro, Muharem Mustafa, Nedžmidin Seferi, Rešat Seferi, Džavit Seferi, Sabahudin Abidini, Daljif Toro, Edin Hasani, Miriman Sejrani*

BELGIJA - 7 porodica: Vehap Ramadani, Mustafa Mustafa, Vejdin Seferi, Miljazim Seferi, Džumret Seferi, Zijad Seferi, Bean Idrizi

S. MAKEDONIJA - 4 porodice: Aljedin Seferi, Alija Sejrani, Berat Idrizi, Erdoan Hadžiasan

ENGLESKA - 3 porodice: Satijar Bećirler, Erbes Seferi, Sakip Seferi

SLOVENIJA - 2 porodice: Šezuret Osmani, Šerif Osmani

TURSKA - 2 porodice: Sejfidin Haruni, Mazlam Hodža

HRVATSKA - 2 porodice: Zuljfija Brenoli, Melija Šerifi (Rizvanica)

NORVEŠKA - 1 porodica: Džemaludin Bero

ŠVEDSKA - 1 porodica: Šaćir Abidini

NjEMAČKA - 1 porodica: Edin Seferi

PERU - 1 porodica: Dževat Seferi

Tabela 36: Kretanje broja domaćinstava Kruševa od 1452. do 2019. godine

Godina	Broj domaćinstava	Izvor
1452	1	Turski defter
1455	5	Turski defter
1530	40	Turski defter
1579	68	Turski defter
1870	118	Prema I. S. Jastrebovu
1913	110	Prebrojavanje Srbije
1921	15	Popis Kraljevine SHS
1931	28	Popis Jugoslavije
1937	30	Prema M. Lutovcu
1948	47	Popis FNRJ
1953	46	Popis FNRJ
1961	58	Popis FNRJ
1971	84	Popis SFRJ
1981	104	Popis SFRJ
1985	107	Prema A. Džogoviću
1991	123	Popis SFRJ
2003	122	Prema IOM-u
2011	156	Popis Kosova
2012	189	Džamijski spisak
2019	232 (u selu živi samo 91 domaćinstvo)	Džamijski spisak

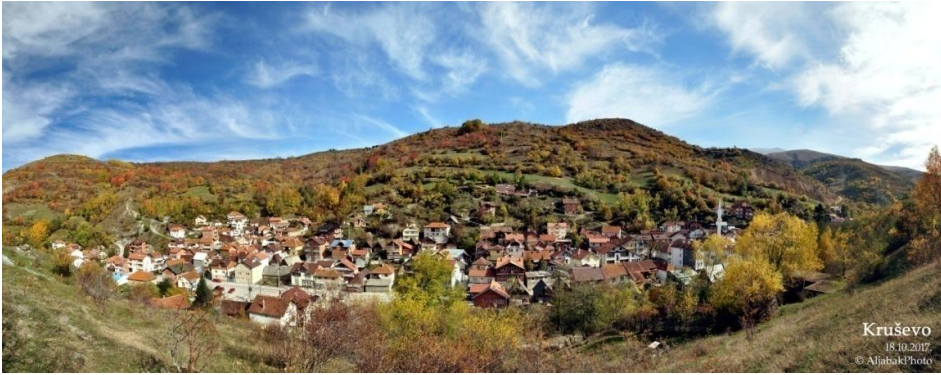
Mahale (*Maala*)

Kruševo je kompaktno naselje, bez izdvojenih zaselaka. Tako je bilo oduvijek, jer su kuće građene jedna do druge zbog zaštite od pljačkaških upada. Ranije su postojala vratanca (*kapidžici*) pa se, u slučaju opasnosti, prelazilo iz jedne u drugu kuću.

Selo je podijeljeno na dvije mahale – Gornju i Donju (*Gorno maalo* i *Dovno maalo*). Granica između mahala je kod mosta, na sredini sela, pa se taj dio često naziva i *Stredno maalo* (*Stretselo*).

Panorama Kruševa

„Kao tipični predstavnik zbijenog mahalskog tipa, Kruševo je sačinjeno od grupa srodničkih kuća, razmještenih oko puta Dragaš – Restelica. Grupe rodbinskih kuća nisu izdvojene u mahale, kao što je to slučaj u drugim selima, već su, više njih, objedinjene u Gornju i Donju mahalalu, zavisno do toga da li su sjeveroistočno ili sjeverozapadno od ušća seoskog potoka u Resteličku rijeku. Donja mahala (*Dovno maalo*) ima 51 kuću, a Gornja mahala (*Gorno maalo*) nešto manje – 43 kuće.“⁵⁹ Ovaj broj kuća selo je imalo u periodu 1992-1994, kada su vršena istraživanja prema projektu GOS.

Lutovac, koji je istraživanje vršio 1937. godine, bilježi da „selo sada ima 30 kuća, a pre 1912. godine u njemu je bilo 100 domova, pa se mnogi iselili u Tursku.“ On pominje tri mahale: Uglješevsku, Džajkosku, i Odžinsku.⁶⁰

Radi lakšeg određivanja, mogu se čuti i podjele na dijelove ili manje mahale, kao što su: *Čaljansko, Džajkosko, Stredno, Orešečko, Uglješosko, Kendosko, Prekoreka*. Ova podjela je uslovna i nije u stalnoj upotrebi. Ranije, su mjesto određivali i po objektima: „**ke Vodence**“ (kod vodeni-ce), „**ke Maćinče**“ (kod kovačnice i gajtandžinice), „**ke Mos**“ (kod mosta) i sl. Inače, glavna seoska ulica zvala se **Pesok** (Kruševo leži na pijesku). Prilikom izgradnji kuća, nailazi se na slojeve pijeska, što je potvrda da je rijeka često mijenjala tok i korito. U to smo se mogli uvjeriti 1979. godine kada je selo zahvatila velika poplava i odnijela džamiju, most i nekoliko štala.

Do prije pola vijeka u selu nije bilo kuća u blizini rijeke, ispod puta i prema sadašnjoj školi. Gradnjom kuća od tvrdog materijala pomijerena

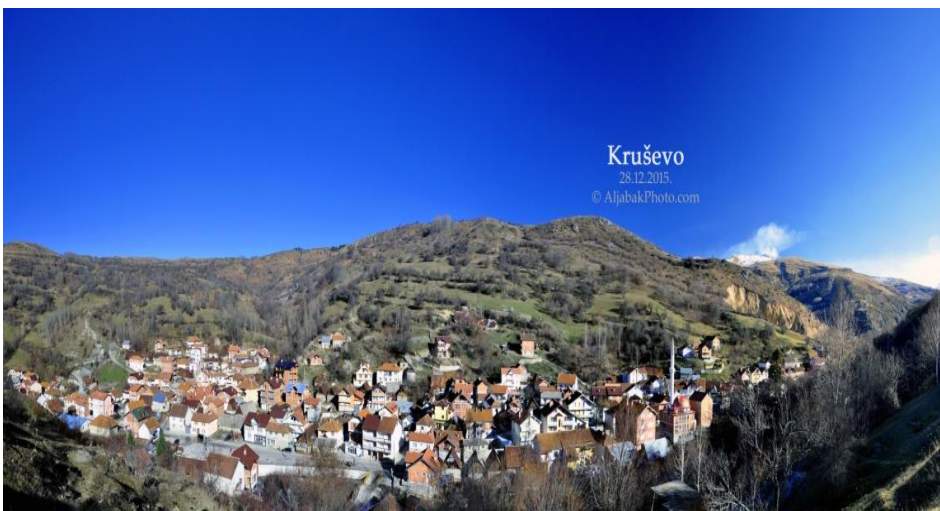
⁵⁹ GOS, str. 332

⁶⁰ Lutovac, str. 65-66.

je granica do same rijeke. Zadnjih decenija napravljeno je i nekoliko kuća preko rijeke.

Kruševo 2012. godine

POGLAVLJE IV

RODOVI I PORODICE (KABILJINA)

Abidinovci

Prezimana: *Abidini*, između dva svjetska rata *Jusufović*.

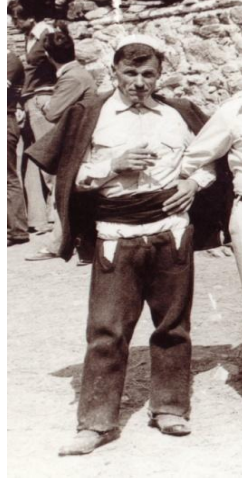

1. Ćazim Abidini	6. Seljam Abidini	11. Ramadan Ramadani
2. Ahmed Abidini	7. Feriz Abidini	12. Mustafa Abidini
3. Sinan Seferi	8. Šanija Abidini	13. Aslan Brenoli
4. Ganija Prizren	9. Kadrija Abidini	14. Ibrahim Abidini
5. Isak Idrizi	10. Mehmed Abidini	15. Hebip Idrizi

*Arhiva starih fotografija
Kruševo*

Abidin je rođen u Bački 1863. godine. Njegov otac Mustafa poginuo je u ratu u Turskoj. Mustafin otac zvao se Jusuf. Abidinova majka Zejnulja bila je iz Crnoljeva. Poslije Mustafine smrti, zajedno sa sinom Abidinom, tada još dijete, vraća se kod roditelja u Crnoljevo.

Zejnulja se kasnije preudala u Kruševo za Sadika, rođenog brata Arifa Kende i dovela Abidina. U braku sa Sadikom imala je djecu: Pajazita, Sabira i Rajmu. Pajazit (Pajo) je imao sina Emina, koji se iselio u Tursku. Sabir je imao kćerku Safiju, koja je bila udata za Šerifa Duroskog. Rajma je bila udata za Zićira Memiša. Imali su kćerku Hamidu, koja je bila udata za Alimana Hodžu.

Abidin je iz prvog braka imao sina Jusufa, koji je otišao „madžir“ u Eskişehir (Turska) i Selifu, koja je bila udata u Zli Potoku.

Iz drugog braka sa **Zejnepom/Ćupom** (1860-1942), Mehmedovom kćerkom iz porodice Iljijazi (Ljupani) amao je sinove: Ćazima (1890-1961), Esata, Aliju, Hasana (1893-1981), Husena, Saljima (1907-1966) i kćerku Hatu.

Abidinovi sinovi **Esat** i **Alija** ubijeni su 27. aprila 1919. godine, prilikom napada haramija na njihovu kuću. Esad je bio oženjen Mejrom iz Ibroske porodice, dok je Alija imao vjerenicu Ruvu iz Beroske porodice, koja se, nakon Alijine smrti, udala (*ga vratilje*) za njegovog mlađeg brata Saljima.

Husena je posinio daidža Amet-aga, sa kojim se iselio u selo Jalikej (Yaliköy) u Turskoj, gdje i danas žive njegovi potomci.

Hata je bila udata za Osmana, koji se iselio u Tursku. Poginuo je u ratu protiv Grka i ostavio ženu i dvoje djece. Njihovi potomci također žive u Podimi (Yaliköy).

Ćazim je bio oženjen **Džemiljom** (1906-1980) iz Rogačinske porodice koja se 1917. godine iselila u Tursku („madžir se dignalje“). Njihova djeca su: Mehmed (1921-1992), Mustafa (1922-2007), Kadrija (1930-2015), Feriz (1933-1994) i kćerke Zejnulja (1926-1986) i Hava (1942-2004).

Mehmed je bio oženjen **Bejtulanom** (1924-2018) iz Žura. Njihova djeca su: Remzija (1951), Ahmed (1953-1995), Šefija (1956) i Esad (1963).

Mustafa je bio oženjen **Aljemšom** (1924-2002) iz Restelice. Djecu nisu imali.

Zejnulja je bila udata u Zli Potoku za Zenuna Ramčevci.

Kadrija je bio oženjen **Fatimom** (1930) iz porodice Ramadani (Topoljci). Njihova djeca su: Sagira (1953), Razija (1955), Emina (1957), Hurija (1963), Abdula (1966) i Nedžiba (1970).

Feriz je bio oženjen **Rabijom** (1933), Dalifovom kćerkom iz Toroske porodice. Njihova djeca su: Ismail (1958), Adilja (1960), Suljba (1964), Rešat (1967) i Sabahudin (1969).

Hava je bila udata za Jamina Nedžipi.

Hasan je bio oženjen **Memnunom Kočišta** (1901-1968) iz Zli Potoka. Njihova djeca su: Fatma (1919-2004), udata za Galipa iz Aljabakoske porodice, Đuliza (1927-2007), udata u Zli Potoku za Emina Kadriju i sin Ibrahim (1934-2006).

Ibraim je bio oženjen Dževahirom (1934-2014), kćerkom Fejze Brenoli iz drugoga braka. Njihova djeca su: Seija (1956-1979), Šefket (1962), Hatidža (1966), Ajša (1969), Alidemir (1971) i Hasan (1975).

Salim je bio oženjen **Ruvom** (oko 1903) iz Beroske porodice, sa kojom nije imao poroda. U drugom braku sa **Hatmanom** (1914-2000), iz sela Bela u Albaniji, imali su djecu: Seljama (1939), Abdulganija (1942), Đurišu (1945-2019), Šaniju (1948), Arifku (1951) i Hatu (1954).

Seljam je bio oženjen **Šinom** (1934-2002), kćerkom Osmana Brenoli. Njihova djeca su: Ferit (1960), Husen (1964) i Sebija (1967).

Abdulgani je bio oženjen **Sidikom** (1943-2014), kćerkom Abaza Ramadani. Njihova djeca su: Reis (1965) i Silvera (1969).

Šanija je oženjen **Vezirom** (1953), kćerkom Ganije Šerifi (Toro). Imaju djecu: Nergisa (1976), Elvidina (1979) i Đulasiju (1980).

Abidinovci su držali dosta stoke. Kasnije su otvorili i dućane, najprije u mjestu Filibe (Plovdiv) u Bugarskoj.

Čazimovi sinovi su više decenija držali dućan u Bojniku, blizu Leskovca. Mehmedov sin Esad trenutno drži buregdžinicu u Novoj Varoši.

Mustafa je dugo radio u Beogradu. Po povratku u selo, bavio se električarskim i mehaničarskim zanatom, kao i opravkom radija, kasnije i

televizora. Donio je prvi radio prijemnik u selo, a među prvima je imao i televizor.

Kadrijin sin Abdula je otvorio poslastičaru u selu, dok njegov unuk Šaćir živi i radi u Švedskoj.

Feriz i Mehmed Abidini u Bojniku (Srbija)

Najmlađi sin Feriz je neko vrijeme radio u selu kao vunovlačar i piljar. Njegov najstariji sin hadži Ismail i danas drži piljaru. Drugi sin, hadži Rešad, zaposlen je u KEK-u, dok je Sabahudin u Austriji.

Hasanovi unuci su jedno vrijeme imali dućan u Mamuši, danas drže piceriju u selu. Neki se nalaze u Italiji i Francuskoj.

Saljimov sin Abdulgani držao je radnju u Orahovcu, a trenutno sa sinom Reisom drže market na putu prema Šištejecu.

Seljamovi sinovi, Ferit i Husen, drže pekaru i buregdžinici u Žitištu (Vojvodina).

Šanijin sin Eljvidin sa porodicom živi i radi u Francuskoj.

Nosioci domaćinstva: *Abdula, Abdulgani, Alidemir, Esat, Ferit, Hasan, Ismailj, Nuridin, Rešat, Sabahudin, Šanija, Šefket, Usen.*

A l j a b a k o v c i (Omerovci)

Prezimana: *Idrizi, Omeri*, između dva svjetska rata *Omerović*.

Rahima i Omer Idrizi

Imer je najstariji poznati predak porodice.

Edhem je bio njegov sin.

Idriz je Edhemov sin. Rođen je sredinom 19. vijeka a preselio (umro) početkom 20. vijeka. Bio je oženjen Rajmom iz Rogačinske porodice. Imao je tri sina: Omera, Ishaka, Veliju i kćer Zejnepu, koja se sa porodicom iselila u Tursku. Ishak i Velija umrli su od zarazne bolesti.

Idriz je također umro od zarazne bolesti koja je vladala u selu (velike boginje ili kolera). Prema usmenoj predaji, te godine je u selu bilo i po nekoliko dženaza na dan. Mnogi su ukopani u baščama, jer nije bilo sposobnih i zdravih muškaraca da tabute nose do mezarja. Čak su i žene, što nije u islamskoj tradiciji, vršile ukop umrlih. Idriz je ukopan na izlasku iz sela prema Restelici. Do kasno su se na tom mjestu mogli vidjeli nadgrobni nišani.

Jedno vrijeme je radio u mjestu Vrbnica u Bugarskoj (danas predgrađe Sofije). Bio je ortak sa izvjesnim Muratom iz Rapče; držali su dućan u kojem su prodavali bozu i salep.

Omer (1885-1951) je Idrizov sin. Oženio se **Rahimom** (Rajma, 1881-1983), čiji su roditelji bili Zićir iz Kruševa i majka Liha Krčo iz Zli Potoka. Rahima je bila starija od Omera (rođena 1881. godine) i bila je vjerena za Ishaka, starijeg Omerovog brata koji je umro od zarazne bolesti. Potom su je vjerili za puno mlađeg Omera i čekali nekoliko godina da odraste (*da stase*).

Omer i Rahima (Rajma) imali su osmero djece: Havu (1906–1956), Lejzu (1909–1941), Mehdiju (1911–2002), Galipa (1919–2003), Idrisa (1922–1993), Ishaka (1926–2007), Hebipa (1930–2011) i Zejnepu (1934–2019).

Lejza je bila udata za Osmana Brenoli.

Hava je bila udata za Sejfidina Haruni.

Mehdija je bio oženjen **Zarifom** Brenoli (1913–1944), sa kojom je imao kćer Fatimu (1944–1965). Bila je udata u Bački i umrla na porođaju. Kao posmrće ostao je Šerif Derviši. Druga žena bila mu je **Rukiša Ismaili** (1924–1999), Ekremova kćerka iz Gornjeg Krsteca. Njihova djeca su: Ajša (1947), Ferida (1952), Aziza (1957), Ramiza (1960) i Ćemal (1964).

Galip je bio oženjen **Fatimom** (1919–2004), kćerkom Hasana Abidini. U braku su imali kćerku Lihu (1939), sina Edhema (1940), koji su umrli kao bebe, i kćerku Kumriju (1942), koja danas živi u Podgorici.

Idris je bio oženjen **Hatom Abdi** (1926–2010) iz Globočice. Njihova djeca su: Zelija (1949), Humiša (1951), Rekija (1952), Sadik (1954), Rabija (1958) i Nijazim (1963).

Ishak je bio oženjen **Zurijom Kaljoši** (1932–2018) iz Globočice. Njihova djeca su: Arif (1959), Tahir (1962), Misin (1964) i Ćeziba (1966).

Hebip je bio oženjen Eminom Seferi (1932–2012). Djecu nisu imali.

Zejnepa je bila udata za Vehapa Seferi. Živjeli su u Beogradu.

Velija (1860) je bio oženjen **Safijom**, rođ. Husein (1865). Imali su sina **Muhameda** (1903–1956). Muhamed je bio oženjen **Zeljhom /Ismom** (1901–1956) iz Zli Potoka. Imali su dvoje djece: Safiju (1926) i Sulejmana (1930), koji su rano umrli.

Omerovci su držali mnogo stoke i posjedovali veliko imanje. Jedan dio zemlje naslijedili su od familije koja se iselila u Tursku. Omeru su dio imanja ostavili Rogačinci (bili su mu daidže), zatim Musa (Rahimin amidža), Azis, Veiz.

Nakon Omerove smrti, sinovi su otvorili poslastičaru i kupili dućan u Vučitrnu (1957). Iako su se 1968. godine braća podijelila, nastavili su da rade kao ortaci sve do 2002. godine, kada su prodali dućan i kuću u Vučitrnu.

Idrizov sin Sadik poznati je književnik i političar.
Danas jedan dio porodice živi i radi u selu, drugi u Prizrenu, dok su neki u Italiji, Francuskoj i Belgiji.

Nosioci domaćinstva: *Arif, Ćemal, Misim, Nijazim, Sadik, Tahir.*

Bećirler, Bećiri (Fetišovci)

Prezimana: *Bećiri, Bećirler.*

Sejran Bećiri je iz Globočice. Imao je sinove Fetiša i Arifa, kao i kćerke Fatimu i Sagiru.

Fetiš Bećiri (1910-1992) je iz Globočice. Bio je oženjen Lejlom (1910-1995). Njihova djeca su: Safeta (1938-2002), Džemilja (1941), Sejran (1945-2011), Sahtijar (1947) i Behair (1952-2018).

Džemilja je udata za Behlulja Bejlulji.

Sejran je bio oženjen **Ajšom**, rođ. Toro, sa kojom je imao kćerku Indiru/Ljejla (1966). Iz drugog braka imao je kćerke Selveru i Lidiju kao i sina Selvera.

Sahtijar je oženjen **Kimetom**, rođ. Koska iz Prizrena (porijeklom iz Zli Potoka). Njihova djeca su: Almir (1977) i Armen (1979-2005).

Behair je bio oženjen Tenziljom, rođ. Šerifi (1953). Njihova djeca su: Fikrija (1978), Hava (1981), Džuzida (1983) i Bean (1991).

Fetiš je 1959. godine kupio kuću i imanje od Eštrefa Gaziu, koji je otišao „madžir“ u Tursku. Iste godine, zajedno sa porodicom, preselio se iz Globočice u Kruševu.

Bio je poslastičar i radio je u više mjesta bivše Jugoslavije, najduže u Kolašinu u Crnoj Gori. Bio je veliki radnik i školovao je sva tri sina.

Sejran je radio u školi u Kruševu. Kasnije je bio aktivno vojno lice i stigao do čina potpukovnika. Napravio je kuću u Globočici, gdje je živio jedno vrijeme. Poslije 1999. godine živio je u Novom Sadu, gdje je i umro.

Sahtijar je radio kao medicinski tehničar u Đakovici, kasnije u Libiji i Prizrenu. Trenutno živi u Engleskoj, gdje se nalazi i njegov sin Almir.

Behair je radio kao bibliotekar i učitelj u Kruševu.

Nosioci domaćinstva: *Bean, Sahtijar.*

B e (h) l j u l j i – I l j i j a z i (Ljupani)

Prezimana: *Be(h)ljulji, Iljijazi*, između dva svjetska rata *Iljazović*.

Braća Harun, Hebilj i Iljaz

Mehmed, Ramadan i Iljaz bili su braća. Prenosi se da su bili iz Oreška i da su ostali jetimi. Njihov daidža Muharem Pakiša kupio je imanje u Kruševu i doselio se zajedno sa sestrinom djecom. Imao je samo jednu kćer, koja je bila udata za Abaza-ćaju iz Hodžinske porodice.

Mehmed je učestvovao u ratu u Turskoj. Imao je sina Ameta, kćerke Havu, udatu u Kendosku porodicu, Arzu, udatu u Brodu i **Zejnepu/Čupu** (1860-1942), udatu za Abidina.

Amet je bio oženjen Hatidžom, koja je bila tetka Jahiji Dute. Porod nisu imali, pa se oženio iz Mlika. Kasnije je posinio svog sestrića Husena, sa kojim se odselio u Tursku

Ramadan je imao sina **Husena**, koji je odrastao kod svojih amidža, pošto mu je otac poginuo. Imao je žensku djecu i iselio se u Tursku. Uvakufio je svoje imanje (*go ostajf vakaf*). Njegova su bile livade *Cefka češma*, *Gorna češma* i *Vakaf* (Ljevi raven), a ostavio je i mesto za seosko groblje. Njegova je bila kula koju je ostavio Abidinovoj ženi, svojoj „amidžinki“ Zejnepi/Ćupi.

Iljijaz je imao sina **Beljulja** (1882).

Beljulj je bio oženjen **Sagirom**, rođ. Duro (1884). Njihova djeca su: Harun (1902-1958), Hebilj (1908-1951) i Iljijaz (1911-1979).

Harun je bio oženjen **Humišom**, rođ. Jamini (1901-1985) iz Zli Potoka. Njihova djeca su: Dehir (1927-1998), Zelja (1931-1950), Ćemal (1929) i Begza (1935).

Dehir je bio oženjen **Hatidžom** (1928-2010), Dželjadinovom kćerkom iz porodoce Sejrani. Njihova djeca su: Ramadan (1951), Muradija (1954), Vait (1956) i Murselj (1959) i Fetanka (1965-1982).

Ramadan je oženjen **Arifkom**, rođ. Šerifi (1951) iz Toroske porodice.

Muradija je udata za Sehadina iz Mustafinske porodice.

Vait je oženjen **Rabijom** (1958), Idrizovom kćerkom iz Aljabakoske porodice.

Murselj je oženjen **Nafijom** (1960), Ferizovom kćerkom iz Mazlamoske porodice.

Ćemal je bio oženjen Eminom (1934-2008) iz Broda. Njihova djeca su: Vasvija (1955), Zumrija (1957), Haljima (1961) i Rasim (1966).

Vasvija je udata za Šabana Šerifi.

Zmrija je udata za Nevzata Toro.

Haljima je udata za Salija Seferi.

Rasim je oženjen Ćebijom, Velijinom kćerkom iz porodice Toro.

Begza je bila udata za Šaina (1932-2020), Eštrefovog sina iz porodice Gaziu (Kačar).

Hebilj je bio oženjen **Nebibom**, rođ. Karakaš/Šaćiri (1910-1945) iz Zli Potoka. Njihova djeca su: Sagira (1932-2018), Seljfa (1937), Ramiza (1941) i Seija (1945).

Ilijaz je bio oženjen **Humišom**, rođ. Karakaš/Šaćiri (1910-1988) iz Zli Potoka. Njihova djeca su: Iljmija (1940), Behljulj (1941), Hadžira (1946), Emina (1950-1964) i Abdiraman (1955-2014).

Iljmija je udata za Aliju, sina Murata Brenoli.

Behljulj je oženjen **Džemiljom**, rođ. Bećirler (1940), Fetišovom kćerkom iz Globočice (doseljeni u Kruševu 60-tih godina 20. vijeka).

Hadžira je bila udata za Musu iz Beroske porodice.

Abdiraman je bio oženjen Hazbijom, rođ. Tatari (1956) iz Globočice.

Dehirovi sinovi su držali buregdžinicu u Kikindi, Užicu i Prijepolju, gdje žive i rade nekoliko zadnjih decenija.

Vaitov sin Elvir je direktor Osnovne škole „Svetlost“ u Kruševu.

Murseljev sin Elgin je igrao fudbal u timovima u Užicu.

Ilijaz i njegovi sinovi, Behljulj i Abdiraman, držali su u selu poslastičaru „Zvezda“, koju mnogi pamte po imenu „Kod Fiće“.

Pojedini članovi porodice Ilijazi/Behljulji sa porodicama žive i rade u Francuskoj i Italiji.

Nosioci domaćinstva: *Behljulj, Ćemal, Eštref, Harun, Murselj, Ramadan, Vait.*

B e r o v c i (Aljušovci)

Prezimana: *Bero, Bekteš*, između dva svjetska rata *Bektešović i Jajović*.

Osman je najstariji predak porodice Bero.

Jaiš je bio Osmanov sin.

Bero je Jaišov sin. Imao je djecu: Bekteša, Bajrama i Džemilju.

Džemilja je bila udata za **Jusufa** u Hadžijinsku porodicu. Kasnije su je ostavili („ga turilje“), pa se preudala u Šištevac za Hamzu iz porodice Seferi. Opjevana je u najpoznatijoj goranskoj baladi. Prema usmenoj predaji, ovo se dogodilo 1882. godine.

Bekteš je rođen oko 1860. godine. Bio je oženjen **Mejremom/Mihrimom** (oko 1861). Njihova djeca su: Ruva (oko 1900), Alija (1905-1954), Lejla (1910-1989), udata za Džafera Ramadani, Đula (1912-1997), udata za Ahmeda Isljami, i Džafer, koji se iselio u Tursku.

Ruva je bila vjerena za Aliju Abidini, koga su 27. aprila 1919. godine ubili haramije. Kasnije se preudala („ga vratilje“) za Alijinog brata Salima. Rodila je više djece, ali nijedno nije živjelo duže.

Ali (Alija) je Bektešov sin. Bio je oženjen **Hasibom** (1912-1999) iz Hadžijinske porodice. Njihova djeca su: Zehra/Zura (1929-2018), Jahja (1931-1978), Ramadan (1935-2006), Šefik (1940-1993) i Musa (1943-2009).

Zehra je bila udata za Ismaila iz Mustafinske porodice.

Jahja je bio oženjen Arifkom (1934-2014) iz Orčuše. Njihova djeca su: Ragda (1955-2020), Bajram (1957), Zejnulja (1961) i Tefik (1964).

Ramadan je bio oženjen **Seljfom** (1937). Njihova djeca su: Raif (1961), Nezir (1965), Demaljudin (1967) i Murveta (1975).

Šefit je bio oženjen **Kumrijom**, Galipovom kćerkom iz Aljabakoske porodice. Njihova djeca su: Fedaija (1963), Ahida (1967), Emrula (1969) i Fidija (1972).

Musa je bio oženjen **Hadžirom** (1946). Njihova djeca su: Mirima (1967), Nerdživana (1969), Šantir (1972) i Hasidin (1975).

Ali Bekteš se 30-tih godina 20. vijeka odselio u Tursku, ali se nakon šest mjeseci vratio nazad. Umro je 1954. godine u Prizrenu, gdje je i ukopan.

Porodica Bero je držala radnje - poslastičare i buregdžinice - širom Jugoslavije (Titograd, Cetinje, Podujevo, Priština, Novi Pazar, Ribarići...). Danas većina članova porodice Bero živi i radi u Podgorici; uglavnom se bave buregdžijskim zanatom.

Mlađi članovi porodice se školuju, neki su završili i već rade, dok drugi uče i studiraju.

Ramadanov sin Džemaljudin sa porodicom živi i radi u Norveškoj.

Tefik Bero je završio vojnu akademiju i stigao do čina potpukovnika. Penzionisan je kao pripadnik Armije Crne Gore. Sa porodicom živi u Podgorici.

Emrulina starija kćerka Miralda završila je master i radi na Univerzitetu „Donja Gorica“ u Podgorici.

Nosioci domaćinstva: *Alija, Bajram, Emrula, Hasidin, Nezir, Raif, Džemaludin, Šantir, Tefik.*

Brenoli (Čaljani)

Prezimena: *Brenoli*, između dva svjetska rata *Muratović*.

Imer-dede je najstariji poznati predak porodice Brenoli.

Osman je Imerov sin.

Fejzo je Osmanov sin.

Murat je Fejzov sin. Imao je djecu: Hajrualaha, Sajme i Šinu.

Hajrulah je rođen u selu Čalje (Çajë) u Albaniji. Njegova djeca su: Fejzo (1865-1945), Imer i Đuljija.

Fejzo Brenoli je rođen u selu Čalje (Çajë), Albanija. Tamo mu je umrla prva žena **Hida** Mezini (1885) iz sela Fšat (fshati Fshat), sa kojom je imao četvero djece: Fatimu, Osmana (1907-1983), Murata (1910-1993) i Zarifu (1913-1944).

Fejzo je tokom Prvog svjetskog rata (u vrijeme gladi) otišao u Tetovo. Tamo je upoznao i oženio **Hafizu/Fulju** (1891-1985), Šaćirovu kćerku iz Rustanoske porodice. Prvo je bila udata za Lokmana, koji je umro od gladi, a ostala porodica se iselila u Tursku. U jednom dokumentu piše da joj je djevojačko prezime bilo Mučin. U selu je postojala porodica Mučinovci, iz koje joj je bila majka. Imala je brata Čakara i sestre Čamilju i Karafiljku, koji su se iselili u Bursu (Turska). Fejzo i Hafiza su neko vrijeme živjeli u Tetovu, a potom se vratili u Kruševo na njeno imanje.

Fejzo je u braku sa Hafizom (Fuljom) imao djecu: Dželjadina (1924-2011), Neziju (1930-2008), Dževahiru (1934-2014) i Kadiru (1938).

Fatima je najstarija Fejzova kćerka. Bila je udata u Tetovu.

Osman je najstariji Fejzov sin iz prvoga braka. Rođen je u selu Čalje. Kad su iz Tetova došli u Kruševo, imao je oko 12 godina. Bio je oženjen **Lejzom** (1909-1941), Omerovom kćerkom iz Aljabakoske porodice. Njihova djeca su: Hida (1933-2015), Šina (1934-2002) i Aslan (1939).

U drugom braku sa **Rahimom** (Hakija) Alija (1917-2001) iz Bačke imao je djecu: Redžepa (1944-2009), Husmena (1952) i Behadina (1956).

Hida je bila udata za Medžita Sopi.

Šina je bila udata za Seljama Abidini.

Aslan je oženjen **Ramizom** (1941), Hebiljovom kćerkom iz porodice Iljijazi/Beljulji. Njihova djeca su: Nehat (1963), Vebija (1966) i Liman (1968).

Redžep je bio oženjen **Seijom** (1945), Hebiljovom kćerkom iz porodice Iljijazi/Bejljulji. Njihova djeca su Ribejda (1967) i Emrija (1971).

Husmen je oženjen **Humišom** (1951), Idrizovom kćerkom iz Aljabakoske porodice. Njihova djeca su Enis (1974) i Suada (1978).

Behadin je bio oženjen **Džemiljom** (1958), Abdiljovom kćerkom iz Mustafinske porodice. Drugi put se oženio **Nezijom**, rođ. Ćufta (1958) iz Restelice. Iz prvog braka ima kćerku Sibū (1981), dok iz drugog braka ima kćerku Bahretu (1985) i sina Osmana (1988).

Murat je drugi Fejzov sin. Rođen je u selu Čalje u Albaniji. Kada su došli iz Tetova, imao je oko desetak godina. Bio je oženjen **Džemiljom** (1919-2016), kćerkom Hakije Hodža iz Žura. Njihova djeca su: Alija (1940), Husnija (1946), Zulfija (1949), Zuriya (1952), Zejno (1955) i Raim (1960).

Alija je oženjen **Ilmijom** (1940), Iljijazovom kćerkom iz porodice Bejljulji. Njihova djeca su: Đuljija (1963), Zikreta (1966), Muhedin (1968), Alisa (1974) i Džemailj (1976)

Husnija je bila udata za **Derviša** Šerifi (1945-1975), Ganijinog sina iz porodice Toro, koji je poginuo u saobraćajnoj nesreći 1975. godine u Zrenjaninu.

Zulfija je oženjen **Hibom** rođ. Osmani (1951), Hazirovom kćerkom iz Duroske porodice. Njihova djeca su: Ljuljijeta (1972), Elvida (1978) i Suzana (1981).

Zuriya je udata za **Sadika** (1954), Idrizovog sina iz Aljabakoske porodice.

Zejno je oženjen **Urfetkom** (1960), kćerkom Osmana Hodže iz Mazlamoske porodice. Njihova djeca su: Zahra (1982), Zijada (1984) i Bazrija (1986).

Raim je oženjen **Zejnuljom** (1961), Jahijinom kćerkom iz Beroske porodice. Njihova djeca su Behar (1984) i Agneza (1987).

Zarifa je najmlađa Fejzova kćerka iz prvog braka. Bila je udata za Mehdiju, Omerovog sina iz Aljabakoske porodice.

Đeljadin je najstariji Fejzov sin iz drugog braka. Bio je oženjen **Razijom** (1925-2011), Izetovom kćerkom iz porodice Toro. Njihova djeca su: Rustem (1947), Sagira (1950), Hajradin (1953), Hasija (1955), Irfan (1957), Nasuf (1959), Fejzo (1964) i Muhtija (1967).

Rustem je oženjen **Razijom** (1951), Minirovom kćerkom iz Globočice iz porodice Bekteši. Njihova djeca su: Ljirija (1971), Afiza (1972), Merdžanija (1977) i Merdžan (1979).

Sagira je bila udata za Džavita Tongu iz Dikanca.

Hajradin je oženjen **Sagirom** (1953), Kadrijinom kćerkom iz Abidin-oske porodice. Njihova djeca su: Fahmi (1975), Jasmina (1976), Karafiljka (1978).

Hasija je udata za Ferata, Mustafinog sina iz Hodžinske porodice.

Irfan je oženjen **Hankom** (1956), Skenderovom kćerkom iz porodice Aginski. Njihova djeca su: Sulejman (1980), Simrija (1982) i Zubejda (1984).

Nasuf je oženjen **Suljbijom** (1964), kćerkom Sulejmana Seferi iz Res-telice. Njihova djeca su: Hajrula (1986), Gazmend (1988) i Lumturija (1992).

Fejzo je oženjen **Edibom** (1962), Jonuzovom kćerkom iz porodice Seferi. Njihova djeca su: Čamilja (1985), Mirjeta (1987), Fejzada (1989), Medima (1991) i Faruk (1996).

Muhtija je udata za **Nezira** (1965), Ramadanovog sina iz Beroske porodice.

Nezija je bila udata za Abaza Hodžu.

Dževahira je bila udata za Ibraima Abidini.

Kadira je bila udata za Sejfulaha Toro.

Porodica Brenoli je dugo živjela u zajedničkom domaćinstvu. Imali su vodenicu.

Osman je 60-tih godina prošloga vijeka, otvorio pilanu, a potom i prvu pekaru u selu. Njegovi sinovi su imali buregdžinicu u Prištini, Prizrenu i Zrenjaninu, gdje i danas rade Aslanov sin Liman i Redžepov sin Emrija.

Husmen Brenoli je završio ekonomski fakultet i cijeli radni vijek proveo u policijskoj službi u Prizrenu. Usmenov sin Enis je završio master ekonomije i radi u Carinskoj službi Kosova.

Murat je preživio masakr u Baru 1945. godine. Dugo godina je radio u vodenici. Njegov najstariji sin Alija radio je u policiji kao pomoćni radnik. Drugi Muratov sin Zulfija je kao visokokvalifikovani varilac radio u Brodogradilištu „3.maj“ u Rijeci, gdje i danas živi. Ostali sinovi i unuci rade u selu kao prosvjetni radnici i drže lokale. Raimov sin Bear je direktor Direktorijata za zdrvstvo u Dragašu.

Dželjadin je bio politički aktivan na opštinskom, pokrajinskom i republičkom nivou, bio je delegat Skuptštine Kosova i Skupštine Republike Srbije, a dobitnik je visokih odlikovanja. Njegovi sinovi držali su buregdžinicu u Kikindi, Prizrenu i kafanu u selu.

Dželjadinov sin Hajradin bio je nastavnik jezika, a drugi sin Nasuf bio je direktor Osnovne škole „Svetlost“ u Kruševu, dok zadnjih godina drži restoran „Teferič“, ugostiteljski objekat poznat na širem području.

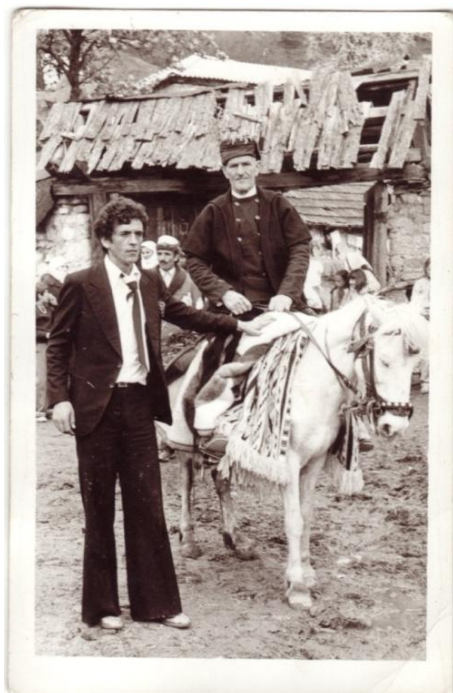

Mnogi članovi i domaćinstva Brenoli danas žive i rade u Italiji Švicarskoj i Francuskoj.

Nosioci domaćinstva: *Alija, Behadin, Emrija, Fejzo, Hajradin, Hajrulah, Husmen, Irfan, Ljiman, Muhedin, Nasuf, Nehat, Rahim, Rustem, Vebija, Zejno, Zuljifija.*

Durovci (Osmani, Hasani)

Prezimana: *Osmani, Duro*, između dva svjetska rata *Veljević*.

Sejfo i Osman su bili braća.

Sejfo je imao kćerku Sadberu koja je bila udata za Šerifa Toro.

Osmanova djeca su: Bajram, Mustafa, Šato (1878), Šerif (1880) i Sagira (1884). Bajrama i Mustafu su ubile bugarske komite na putu prema selu. Sagira je bila udata za Bejljulja iz Ljupanske porodice.

Šato je Osmanov sin. Bio je oženjen **Fatimom**, rođ. Bajraktari (1879). Imali su kćerku. Suljbu (1910-1997), koja je bila udata za Zićira Šerifi.

Šerif je mlađi Osmanov sin. Bio je oženjen **Hadžirom** (1885) iz porodice Samardžinci. Njihova djeca su: Hazir (1906-1996), Rifat (1907-1987) i Hata (1909-1990). U drugom braku sa Safijom (1887), Sabirovom kćerkom iz Pajoske porodice, imao je djecu: Zejnepu (1921-1987) i Rahimu (1930-2005).

Hazir je bio oženjen **Nefizom**, rođ. Vurani (1911-1961) iz Globočice. Njihova djeca su: Ramadan (1931-2000), Mustafa (1934-2004), Hadžira (1938), Rasim (1945) i Hiba (1951).

Ramadan je bio oženjen **Behijom** (1931-1965), kćerkom Ekrema Tahira. Njihova djeca su: Hajrija (1956) i Aljida (1964). Drugi brak je sklopio sa **Saljihom** (Muhidin) Oručić (1936-2001) iz Orčuča, koja je dovela djecu iz braka sa Ibrahimom Hasani iz Orčuča: Agima (1962) i Šatu (1964) Hasani. Ramadan i Saljiha imali su sina Seljmana (1967).

Mustafa je bio oženjen **Hadžiom**, rođ. Hodža (1939). Njihova djeca su: Alija (1964), Arfima (1966) i Mubera (1976).

Hadžira je bila udata za Nijazima Hodžu.

Rasim je oženjen **Ferijom**, rođ. Dauti (1947), Osmanovom kćerkom iz prvog braka. Njihova djeca su: Mirsada (1971), Šerif (1974) i Šezuret (1980).

Hiba je udata za Zulfiju Brenoli.

Rifat je bio oženjen **Hanifom**, rođ. Kuačevci (1907-1983) iz Zli Potoka. Njihova djeca su: Osman (1929-2014), Aslan (1934), Muharem (1937-1996), Vetija (1942-1993), Jusuf (1945), Arif (1949) i Ljutvija (1952-2016).

Osman je bio oženjen **Lebibom**, rođ. Hajdari (1932-1990) iz Globočice. Njihova djeca su: Azis (1959), Zejna (1962), Hamida (1965) i Emira (1971).

Aslan je bio oženjen **Rabijom**, rođ. Ramadani (1940-2015). Njihova djeca su: Ersija, (1964), Ramiza (1968) Mihneta (1973) i Safija (1977).

Muharem je bio oženjen **Ćibrijom** (1943), Abazovom kćerkom iz porodice Ramadani. Njihova djeca su: Adem (1966-2007), Zera (1967) i Deniz (1972).

Vetija je bila udata za Ragipa Mustafu.

Jusuf je oženjen Šefikom Mustafa (1956). Njihova djeca su: Jusrija (1976), Adnan (1980) i Hanifa (1987).

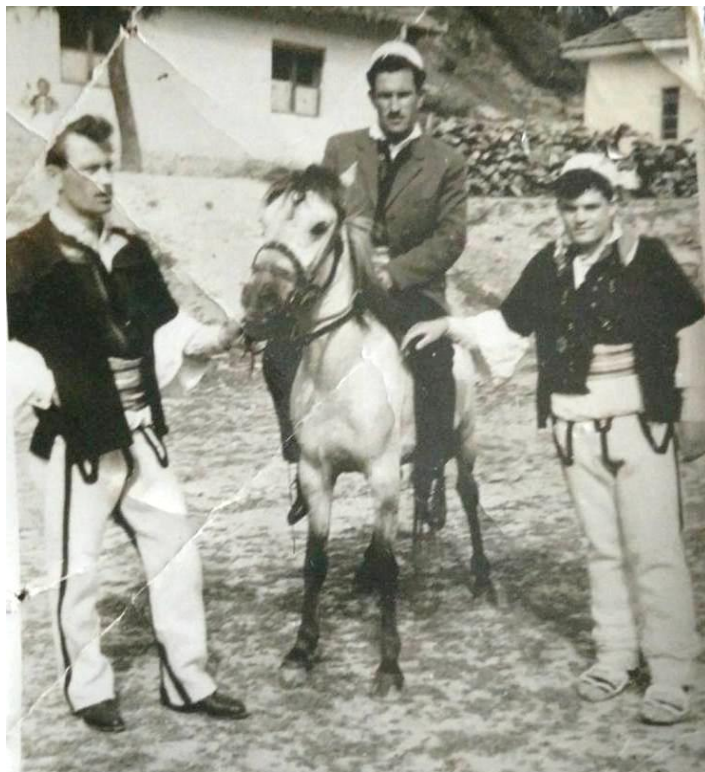
Arif je oženjen **Zuhrom** Redžeplar (1957). Njihova djeca su: Zejdžana (1977), Senada (1980), Semra (1986) i Arifa (1989).

Ljutvija je bio oženjen **Ćamiljom**, rođ. Hodža (1956). Njihova djeca su: Razija (1979), Lejza (1981) i Edvin (1988).

Hata je bila udata za Isljama Seferi.

Zejnepa je bila udata za Arifa Seferi.

Rahima je bila udata za Usena Mustafu.

Hazir i Rifat su dugo godina živjeli i radili u Beogradu. Rifatov sin Aslan je radio kao poštanski službenik u Beogradu. Rifatovi sinovi i unuci držali su radnje u Biogradu na Moru, Klini, Kosovskoj Mitrovici i Zubinom Potoku, u kojem i danas rade. Ljutvija je, također, dugo godina radio u Brodgradilištu „3.maj“ u Rijeci.

Osman Osmani je bio zadnji potkivač (*nalbatin*) i samardžija u selu. Također je bio poznat i kao kuhar (*aščija*), bez koga se nije moglo zamisliti svadbeno ili drugo porodično veselje u selu.

Mustafa Osmani je skoro cijeli radni vijek proveo kao sekretar škole u Kruševu. Njegov sin Alija Osmani je prvi stomatolog u selu. Trenutno sa porodicom živi i radi u Italiji.

Adem Osmani je nakon 1999. godine bio politički veoma aktivan.

Agim i njegovi sinovi Edin i Ertur zadržali su prezime Hasani. Agim je iz Orčuše, ali se doselio u Kruševo sa sestrom Šatom, pošto im se, nakon očeve smrti, majka preudala za Ramadana. Šata je udata za Raifa Bero.

Danas mnogi članovi porodice Osmani (Duro) žive i rade u Italiji, Austriji, Švicarskoj i Sloveniji.

Nosioci domaćinstva: *Alija, Arif, Aslan, Aziz, Denis, Edvin, Erol, Jusuf, Seljman, Šerif, Šezuret.*

D u t e v c i

Prezimana: *Dute*, između dva svjetska rata *Jahjević*.

Šaćir (1872) je bio oženjen **Đuljom** (1876), Mustafinom kćerkom iz Duroške porodice. Imao je sinove: Kadriju, Jahju i Izeta.

Kadrija je poginuo kao vojnik u Makedoniji.

Izet je umro mlad.

Kad je umro Šaćir, Đulja je otišla u Tetovo gdje se udala za Nedžipa Čauša iz Broda. Nakon Đuljinne smrti, daidža Šerif Duroski vratio je Jahju u selo, kod koga je živio nekoliko godina.

Jahja (1910-1983) je bio oženjen **Nailom** (1913-1951), kćerkom Ahmeta Ramadani rođene u Topoljanu. Imali su kćerku Đulizu, koja je bila udata za Šabana Isljami. U drugom braku sa **Hanifom** (1924-1991) iz Broda imao je djecu: Šaćira (1952), Bahtu (1954), Kadriju (1958), Rašita (1962) i Havu (1966).

Šaćir je oženjen Remzijom, rođ. Abidini (1951). Šaćirova djeca su: Simbilja, Turkana, Izet i Duda. Trenutno žive u Podgorici. Šaćirov sin Izet, sa porodicom, živi i radi u Parizu.

Bahta je udata za Ismaila Sopi.

Kadrija je bio oženjen Eminom Abidini. Djecu nisu imali. U drugom braku sa Vasvijom Bačka iz Broda imaju sina Jahiju i kćerku Melidu. Žive i rade u Užicu.

Rašit je oženjen **Fizanom** Kokljevcu iz Zli Potoka. Njihova djeca su: Erden, Eldina i Elda. Žive i rade u Tivtu u Crnoj Gori.

Hava je udata za Isljama Ramčevci iz Zli Potoka.

Nosioci domaćinstva: *Kadrija, Rašit, Šaćir.*

D ž e l j o (Rušitovci)

Rušit Dželjo (1927-2001) se doselio iz Restelice. Njegovi roditelji su bili: otac Šefit i majka Zuhra. Bio je oženjen **Šefijom** (1932), čiji su roditelji bili Daljif i Hatmana također iz Restelice.

Njihova djeca su: Šaban (1957), Arifka (1959), Abdulkadir (1967-2001), Zineta (1969), Muhamed (1971) i Zija (1972).

Prenosi se da je porodica Dželjo ranije živjela u Kruševu, ali se iselila u Restelicu. Kao sjećanje na njih ostao je toponim *Gumno Raman Dželjosko*. Ima mišljenja da je Raman samo kupio imanje, ali da nije živio u Kruševu. Kupili su nekoliko njiva i gumno na mjestu gdje je kuća Fejze Brenolija. Kasnije su prodali imanje i kuću.

Rušit je do penzije radio kao šumar, što piše i na njegovom nadgrobnom nišanu.

Stariji Rušitov sin Šaban živi u Restelici, dok Muhamed i Zija žive u Kruševu. Trenutno su na radu u Italiji.

Sadašnji nosioci domaćinstva u Kruševu: *Muhamed i Zija.*

G a z i u / K a č a r (Ibrovci, Eštrefovci)

Prezimana: *Gaziu*, između dva svjetska rata *Ibrahimović*, u Turskoj *Kaçar*.

Ibrahim je najstariji poznati predak porodice.

Mola Arif (1861-1923) je Ibrahimov sin. Bio je oženjen Hadžiom iz Zli Potoka, sa kojom je imao sina Emina. Druga žena bila mu je Arifka, rođ. Sopi iz Topoljana, sa kojom je imao sina Eštrefa. Imao je i kćerku Mejru koja je bila udata za Esata u Abidinosku porodicu.

Eštref (1902-1973), je Arifov sin. Prva žena bila mu je **Hurija** (1906), rođ. Koklje iz Zli Potoka, a druga **Nadžija** (1912) iz Žura. Djeca iz prvog braka su: Ibrahim (1920-2004), Idris (1924-2014), Azbija (1926-2008), Humiša (1930), Šahin (1932-2020), dok iz drugog braka: Hava (1938), Arifka (1941), Bahta (1945), Pajazit (1947), Rahman (1950) i Mehmed (1952).

Ibrahim je bio oženjen **Sanijom** (1921) iz Žura. Njihova djeca su: Mejra (1942), Kadrija (1945), Halim (1950), Zaim (1952), Sait (1954), Šerif (1957) i Biljgija(1964).

Idris je bio oženjen **Kadirom**, rođ. Balje (1928) iz Restelice. Njihova djeca su: Ismet (1949), Femija (1952), Špresa (1955), Refik (1957) i Igbala (1960).

Azbija je bila udata za Bećira Mustafu.

Humiša je bila udata za Sinana iz Zli Potoka.

Šahin je bio oženjen **Begzom**, Harunovom kćerkom iz porodice Iljijazi. Njihova djeca su: Ruždija (1959), Belgin, Fatima, Fetija i Balje.

Ibrovci su imali veliko imanje i držali dosta stoke. Držali su vode-
nicu i valjavicu.

Njihova kuća bila je poznata po „musafirskoj odaji“ u kojoj su pri-
mali mnoge putnike namjernike. Mola Arif je poznata historijska ličnost.
Nad porodicom Gaziu je 1913. godine izvršen masakr, kada je ubijeno
devet članova porodice, većinom djece i žena.

I Eštref je imao problema sa komunističkom vlasti. Bio je zatvaran i
prinuđen da sa cijelom porodicom napusti Kruševo i iseli se u Tursku.
Najprije su 1959. godine otišli u Tetovo, a zatim su 1961. godine pro-
dužili za Tursku. Nastanili su se u selu Yaliköy (Podima), gdje se mnogo
ranije odselio Eštrefov brat Emin.

Kasnije su neki članovi porodice prešli u Istanbul, gdje su otvorili
aščinicu. Šahin i Kadrija su otišli da žive i rade u Francuskoj. Tamo je i
Zaimov sin Murat, koji je jedini sagradio kuću u Kruševu.

Idrizov sin Femija/Fehmi je predsjednik („muhtar“) u selu Yaliköy
(Podima), u kojem većinu stanovnika čine doseljenici iz Kruševa,
Restelice i Šištejca.

Sadašnji nosilac domaćinstva: *Murat.*

H a d ž i j i n c i (Isljamovci)

Prezimana: *Isljami, Hadži*, između dva svjetska rata *Šabanović*.

Šaban-hadžija je najstariji poznati član ove porodice. Imao je sinove K'mbera, Šema, Bešira i Isljama, kao i kćerke Džemilju (Nedžipova mati) i Hibu.

Šemo i **Bešir** su se iselili u Tursku. Šemo je svoje imanje ostavio Nedžipu.

K'mber je bio oženjen Arzom, čiji je rod imao kuću u Gornjoj mahali, gdje se danas nalaze kuće porodice Brenoli. Imao je sinove: Ilijaza, Sinana, Čazima i Hamita.

Sinan i **Ilijaz** su ubijeni na povratku iz Sofije 1915. godine. Ilijazov sin Nešat (rođen 1914) je tada imao samo godinu dana.

Sinan je bio oženjen **Pembom** iz Kajrakoske porodice. Imali su kćerku Hatidžu (Abazica), koja je imala samo dvije godine kad joj je umrla mati. Iste godine u Prizrenu je od tifusa umro i K'mber.

Čazim se iselio u Tetovo, gdje i danas žive njegovi potomci.

Hamit se odselio u Manastiricu.

Isljam je rođen oko 1870. godine u Kruševu. Bio je oženjen **Sudom** (1874-1962) iz Topoljana u Albaniji. Njihova djeca su: Mahmudija (1906-1997), Ahmed (1909-1983) i Hasiba (1912-1999).

Mahmudija je bila udata za Muharema iz Hodžinske porodice.
Hasiba je bila udata za Aliju Bekteša iz Beroske porodice.

Ahmed je bio oženjen **Đulom** (1912-1997) iz Beroske porodice. Ahmedova djeca su: **Zićir** (1930-2002), **Altana** (1934-2008), **Šaban** (1936-2008) i **Bešir** (1951-2018).

Zićir je bio oženjen **Sagirom** (1932-2018), Hebiljovom kćerkom iz porodice Iljijazi/Bejljulji. Imali su sina jedinca **Faridina** (1954). Faridin je oženjen **Rekijom** (1952), Idrizovom kćerkom iz Aljabakoske porodice. Njihova djeca su **Nebiba** (1976), **Ljifa** (1979), **Mejka** (1980), **Fatmir** (1982) i **Afrim** (1983).

Altana je bila udata za **Rušida** iz porodice Mustafa, koji je 1975. godine poginuo u saobraćajnoj nesreći kod Zrenjanina. Djecu nisu imali. Kasnije se preudala u Orčušu.

Šaban je bio oženjen **Đulizom** (1939-2018), kćerkom Jahje Dute. Njihova djeca su: **Halima** (1965), **Rahim** (1968), **Hatidža** (1973), **Refika** (1975), **Isljam** (1978) i **Ajša** (1980).

Bešir je bio oženjen **Feridom** (1952), kćerkom Mehdije iz Aljabakoske porodice. Njihova djeca su: **Suda** (1973), **Dževahir** (1976), **Rejhana** (1981) i **Elza** (1985).

Poznato je da je iz ove porodice čuveni Jusuf hadžija, opjevan u najpoznatijoj goranskoj baladi „Jusuf i Džemilja“, koja je ušla u zbirke narodne poezije i po čijim su motovima napisana mnoga književna djela.

Porodica je imala vodenicu i valjavicu (*valjajca*), koje su se nalazile na mjestu gdje je danas hidrocentrala „Restelica 1“. I danas se to mjesto zove Valjajca Hadžijinska.

Ahmed je 30-tih godina 20. vijeka radio u Podgorici, u dućanu čiji su vlasnici Muharem Hodža i Ahmet Haljilj iz Globočice.

Kasnije su otvorili aščinicu (kujnu, kuhinju) i buregdžinicu u Ivangradu (Berane), u kojoj su radili Zićir i Šaban, a porodični biznis nastavili njihovi sinovi i unuci.

Bešir Isljami je završio srednju školu u Ivangradu i radio u Šumskom gazdinstvu u Dragašu.

Zićirov sin Faridin (1954) završio Višu finansijsku školu u Peći i radio u Trgovinskom preduzeću „Liria“, dok je jedno vrijeme bio i direktor SIZ-a za stanovanja u Dragašu. Devedesetih godina, u vrijeme previranja na Kosovu, napustio je državni posao i nastavio voditi porodični biznis u Beranu.

Afrim Isljami (1983) je završio medicinski fakultet u Sarajevu i trenutno je na specijalizaciji u Podgorici.

Danas manji dio porodice živi u selu, većina ih je u Beranama, dok neki u Švicarskoj i Francuskoj.

Nosioci domaćinstva: *Dževahir, Faridin, Isljam, Rahim.*

Haruni - Aginski

Prezimana: *Haruni, Aginski, Agai*, između dva rata *Harunović*.

Harun i Ibrahim su bili braća. Rođeni su u selu Gradec blizu Gostivara. Harun se sa porodicom doselio u Restelicu.

Mehmed (Muhamed) je Harunov sin. Rođen je 1861. godine. Njegova prva supruga bila je **Arza**. Njihova djeca su: **Sejfidin** (1906-1975), **Skender/Iskender** (1911-1995)), **Hava**, udata u Restelici, i **Ferija** (1906-1983), udata za **Dželjadina Sejrani**.

Druga Mehmedova žena bila je **Ćamilja/Ćama** (1878-1980) iz Kajrakoske porodice, poznata po nadimku „**Hodžinica**“. Prije toga bila je udata za **Zenuna**, **Mustafinog** sina i polubrata **Muharema** i **Aljimana**, kojeg su ubile haramije.

Sejfidin je bio oženjen **Havom** (1906-1954) iz Aljabakoske porodice, sa kojom je imao djecu: **Hajdara** (1930-2007), **Hasana** (1932-2017), **Huriju** (1936), **Mejremu** (1941), **Ramadana** (1946) i **Đulzadu** (1949-1975).

Najstariji sin **Hajdar**, poslije ženidbe sa **Zubejdom Sebati** (1937-2018) seli se u Brod, gdje i danas živi njegova porodica. Njihova djeca su: **Harun** (1957), **Ibrahim** (1960) **Sejdija** (1965), **Hava** (1969) i **Elmedin** (1974).

Hasan je bio oženjen **Fatimom**, rođ. Hodža (1935-2009) iz Mazalamoske porodice. Djecu nisu imali.

Hurija je bila udata za Ajdina Sejdilar iz Zli Potoka.

Mejrema je bila udata za Isljama Kaljo iz Restelice.

Ramadan je oženjen **Igbalom Toro** (1952), Hakikovom kćerkom. Njihova djeca su: Minira (1975), Sebaheta (1977), Bejdira i Sejfidin (1985).

Đulzada je bila udata za Zaira Mušku iz Restelice.

Skender je bio oženjen **Refijom** (1922-1979) iz Mustafinske porodice. Njihova djeca su: Ragip (1940-1941), Arza (1942), Šara (1954), Hanka (1956), Ćibrija (1958), Nezafet (1961) i Humiša (1965).

Mehmed (Muhamed) je bio poznati abadžija (terzija, krojač) i imam u Restelici. Po doseljenju u Kruševo, njegovi sinovi nastavili su isti posao. Radili su kao terzije u selu, ali i u okruženju. Posebno su se isticali u

štavljenju i obradi ovčije kože, od koje su izrađivali jorgane (*ložnike*) kao i muške i ženske odjevne predmete (*kožufi, kožufčića*) Naročito su bili poznati i poštovani u Žuru i okolnim selima Vrinja.

Najstariji Sejfidinov sin Hajdar radio je kao zidar širom bivše Jugoslavije. Tradiciju su nastavili i njegovi sinovi, koji danas žive u Brodu i imaju građevinsku firmu „Use“. Poznati su i veoma cijenjeni u čitavoj Gori.

Ramadan je jedno vrijeme držao sjemenkaru u Sremskim Karlovcima u Vojvodini, da bi isti posao nastavio u selu.

Ramadanov sin, Sejfidin, školovao se u Turskoj, gdje je doktorirao Arapski jezik i književnost. Trenutno je profesor na Sakarya univerzitetu.

Skenderov sin Nezafet je završio Višu ekonomsku školu i jedno vrijeme je radio kao inspektor u Dragašu. Trenutno radi kao nastavnik u Restelici.

Nosioci domaćinstva: *Ramadan, Nezafet, Harun* (Brod).

H o d ž i n c i (Muaremovci/Aljimanovci)

Prezimana: *Hodža*, između dva svjetska rata *Abazović*.

Alija je prvi poznati predak iz ove porodice. Imao je sinove **Abaza** i **Sefera**, koji se odselio u Tursku.

Abaz-ćaja je imao djecu: Mustafu, Ajšu (udata u Zli Potoku) i Envera, koji je sa bratancem Feratom poginuo u bici kod Čanakalja.

Mustafa (1862) je iz prvog braka imao sinove Ferata i Zenuna, dok je iz drugog braka sa Zeljom (1870) iz porodice Iljijazi (u matičnoj knjizi Oreščani) imao sinove Muharema (1896-1980), Alimana (1898-1977) i kćerku Hanifu (1907-1988), udata za Bilala Sopi.

Zenun je bio oženjen **Ćamiljom/Ćamom** (1878-1980), Bećirovom kćerkom iz Kajrakoske porodice. Zenuna su 1916. godine, po povratku iz Tetova blizu Mavre (kod Arabadžinice), sačekali i ubili haramije (pljačkaši). U ovom napadu ubijen je i Arif Žagulj, čija se porodica ubrzo iselila u Tursku („otišla madžir“). Zenunova žena Ćamilja preudala se za Mehmeda Haruni iz Restelice, koji se sa djecom iz prvoga braka doselio u Kruševo.

Muharem je najstariji Mustafin sin iz drugog braka. Bio je oženjen **Zehrom** iz Kajrakoske porodice sa kojom je imao kćerku Đulu (1919). Njegova druga žena bila je **Mahmudija** (1906-1997), ćerka Isljama iz Hadžijinske porodice. Muharem i Mahmudija imali su djecu: Makbulu (1926-2001), Selfu (1929-2010), Huriju (1932-2015), Mustafu (1936-2012), Hadžiru (1939), Ruvejdu (1942) i Suljbu (1946).

Makbula je bila udata za Ejupa Seferi.

Selfa je bila udata za Salija Kosku u Zli Potoku.

Hurija je bila udata za Džafera Hamzu u Zli Potoku.

Mustafa je Muharemov sin jedinac. Bio je oženjen **Sanijom**, rođ. Ramčevci (1934-1986) iz Zli Potoka. Njihova djeca su Ferat (1955), Munefir (1957), i kćeka Hedija (1963).

Hadžira je bila udata za Mustafu Osmani.

Ruvejda je udata za Mehmeda Toro.

Suljba je udata za Misima Šerifi.

Aliman je drugi Mustafin sin iz drugoga braka. Bio je oženjen **Hamidom** (1896-1970), Zićirovom kćerkom iz Pajoske porodice. Prvo je bila udata za Ilijaza iz Hadžijinske porodice sa kojim je imala sina Nešada (1914), koji se kasnije preselio u Zli Potok. Nešad je imao kćerku Fikriju (1941).

U braku sa Hamidom Aliman je imao djecu: Binaziju (1921-2009), Abaza (1928-2001), Bećira (1931-1983) i Nijazima (1935-2006).

Binazija je bila udata za **Sehadina** Redžeplari u Zli Potoku. Njihova djeca su: Ramadan, Husen, Nuhija, Ramiza, Kadrija, Arza i Zuhra.

Abaz je bio oženjen **Nezijom** (1930-2008), kćerkom Fejze Brenolija iz drugoga braka. Abaz i Nezija su imali kćerku Mevludu (1950), koja je umrla kao beba.

Bećir je bio oženjen **Irfanom** (1934) iz Globočice. Njihova djeca su: Ćamilja (1956), Pajazit (1959), Hurmiza (1966) i Zićir (1970).

Nijazim je bio oženjen **Hadžirom** (1938), Hazirovom kćerkom iz Duroske porodice. Njihova djeca su: Bilgaip (1961-2014) i Sadik (1965).

Muharem i Aliman su 30-tih godina prošloga vijeka držali dućan u Podgorici; bili su ortaci sa porodicom Ahmeti iz Globočice. Jedno vrijeme radili su i u Elbasanu.

Muharmov sin, Mustafa, imao je ćevabdžinicu u Subotici.

Mustafin sin, Ferat sa porodicom živi i radi u Tuzima u Crnoj Gori. Drugi Mustafin sin, Munefir, zajedno sa djecom živi i radi u Italiji.

Alimanovi sinovi i unuci žive i rade u Bujanovcu, gdje više od 50 godina drže poslastičarnicu. Bećirov sin, Zićir nalazi se u Austriji.

Alimanovci su kupili kuću u Prizrenu u kojoj su živjeli nekoliko decenija. U Prizrenu su umrli i ukopani Aliman, njegova supruga Hamida i njihov sin Bećir. Kuću su kasnije prodali.

I Muharemov sin Mustafa je kupio kuću u Prizrenu, ali je za kratko vrijeme prodao.

Aliman je bio veliki ljubitelj trkačkih konja. Držao je dobre konje i pobijedaovao na mnogim trkama organizovanim povodom praznika i svadbenih veselja.

Nosioci domaćinstva: *Ergin, Ferhat, Sadik, Muamer, Muharem, Pajazit.*

K o s k a (Jasmidin)

Jasmidin Koska (1956) privremeno živi u Kruševu. Porijeklom je iz Zli Potoka. Njegov otac Sali bio je oženjen Seljfom, kćerkom Muharema Hodža iz Kruševa. Živjeli su u Prizrenu, a radili u Novom Sadu.

Jasmidinov brat je Abilj, a sestre Kimeta, Azima i Zečaveta.

Jasmidinova kćerka **Duda Balje** je poslanica Skupštine Kosova u više mandata.

Jasmidin danas živi i radi u Novom Sadu, ali povremeneo dolazi u Kruševo, gdje je sagradio kuću u kojoj mahom boravi tokom ljetnjih mjeseci.

Nosilac domaćinstva: *Jasmidin.*

K u š i

Sulejman (1931-1968) je živio u Restelici. Njegov otac bio je Ćasip, a njegova braća su bili Dželjilj i Husen.

Sulejman je bio oženjen **Mahmudijom** (1931-2007), kćerkom Dželjadina i Ferije Sejrani. Njihova djeca su: Rukija (1956), Arif (1960), Safet (1964) i Fezija (1967).

Rukija je udata za Munafira Hodžu.

Arif je oženjen Eminom (1961), Bećirovom kćerkom iz porodice Mustafa.

Safet je oženjen Zerom (1967), Muharemovom kćerkom iz Duroske porodice.

Fezija je udata za Nusreta, Ejupovog sina iz porodice Seferi.

Sulejman je bio politički aktivan, ali je prerana smrt prekinula njegovu karijeru.

Nakon Sulejmanove smrti, Mahmudija se sa djecom vraća u Kruševo, gdje i danas živi veći dio porodice.

Arif Kuši je držao radnju u više mjesta širom bivše Jugoslavije. Trenutno ima buregdžinicu u Dragašu.

Arifov sin Sulejman Kuši završio je medicinski fakultet u Prištini i radi kao ljekar opšte prakse u Dragašu.

Safet je također politički aktivan, a 1994. godine dobio je politički azil u Švicarskoj. Punih 25 godina sa porodicom živi u Cirihu.

Nosioci domaćinstva: *Arif i Safet.*

M a z l a m o v c i (Prcanovci)

Prezimana: *Hodža, Đajko*, između dva svjetska rata *Osmanović*.

Osman je najstariji poznati predak porodice. Imao je sina Idriza.

Idrizova žena je bila Hatidža, Šerifova ćerka iz Kendoske familije. Imali su dva sina: Mazlama (1878-1965) i Hasana (?).

Mazlam je Idrizov sin. Bio je oženjen **Miminom**, rođ. Hočko (1888-1961) iz Globočice. Njihova djeca su: Bajram (1922-1998), Osman (1924-1998), Feriz (1928-2002), Bahrija (1928-), Feim (1933), Hava (1935-2009) i Fatma (1935-2009).

Bajram je bio oženjen Hadijom, rođ. Vurani (1931-1977) iz Globočice. Njihova djeca su: Šukrija (1955), Omer (1958) i Razija (1960).

Šukrija je oženjen Azizom, rođ. Omeri (1957). Njihova djeca su Mevljudin (1978) i Sahbera (1983).

Omer je oženjen Sevdijom, rođ. Seferi (1961). Njihova djeca su Kahriman (1983) i Hasan (1986).

Osman je bio oženjen **Hasibom** (1926-2010), kćerkom Ahmeta Redžepi. Njihova djeca su: Ibrahim (1951), Šefket (1954), Ferdana (1957), Urfetka (1960) i Idris (1965).

Ibrahim je oženjen Fadiljom, rođ. Dauti (1954). Njihova djeca su: Bahtijar (1971), Servet (1974) i Refik (1978).

Šefket je oženjen Hatom, rođ. Abidini (1954). Njihova djeca su: Dženifera (1976), Ardijana (1979) i Mazlam (1981).

Idris je oženjen Zikretom, rođ. Brenoli (1966). Njihova djeca su: Vahidin (1988) i Vajda (1991).

Feriz je bio oženjen **Pembom**, rođ. Rahte (1929-1986) iz Broda. Njihova djeca su: Uzair (1958), Nafija (1960), Hatidža (1962) i Šazija (1968).

Uzair je oženjen Zumrijom, rođ. Toro (1962). Njihova djeca su: Beara (1984), Ehat (1986), Zečeveta (1988) i Pemba (1989).

Bahrija je bila udata za Hilmiju Mavrića u Skoplju.

Feim je bio oženjen **Safetom**, rođ. Bećirler (1938-2002) u Globočici. Njihova djeca su: Arif (1964), Daut (1965), Sahit (1967-1990), Fadilj (1974) i Sanija (1978).

Arif je oženjen Suvejbom, rođ. Pelivan (1971) iz Zli Potoka. Imaju petero djece.

Hava je bila udata za Abdilja Mustafa.

Fatma je bila udata za Hasana Haruni.

Hasan je imao dva sina: Ramadana i Ćemala, koji su se iselili u grad Bandirma u Turskoj.

Mazlam se školovao u Turskoj. Pored maternjeg, govorio je turski, albanski i grčki jezik. Bio je poznati nadržiljekar i pomagao u liječenju mnogih bolesti. Bio je među prvim aščijama u selu. Sedinom 50-tih godine prošloga vijeka otvorio je dućan (prva poslastičara u selu), u kojem je prodavao *alvice*, *petljčića*, *peljte*, *pusljice*, *šećerčića* (šećerleme) i dr. Pomagao mu je sin Feim.

Feim je radio kao saradnik Instituta za folklor iz Skoplja na sakupljanju narodnih pjesama iz Gore. Na osnovu tog materijala je Blaže Ristovski 1969. godine objavio goranske narodne pjesme. Feim je objavio i svoju zbirku narodnih pjesama iz Gore, koja je štampana 2020. godine.

Osman i Feim su svirali kaval.

Feimov sin **Arif** (1964) radi kao medicinski tehničar u Kruševu.

Ibrahimov sin **Servet** (1974) je komandir policijske podstanice u Kruševu.

Šefketov sin **Mazlam** (1981) završio je medicinski fakultet u Turskoj. Sa porodicom živi i radi kao ljekar u Bursi (Turska).

Neki članovi porodice Hodža žive i rade u Italiji i Francuskoj.

Sadašnji nosioci domaćinstva: *Arif, Bahtijar, Feim, Idris, Omer Đajko, Refik, Servet, Šefket, Šukrija, Uzair.*

M u s t a f i n c i (Hamzovci, Gajtanarovci)

Prezimana: *Mustafa*, između dva svjetska rata *Mustafović*.

Mola Ragip je najstariji poznati predak iz ove porodice.

Mustafa je sin mola Ragipa.

Hamza je Mustafin sin. Živio je u drugoj polovini 19. i početkom 20. vijeka. Bio je oženjen Zejnepom iz Hodžinske porodice. Imao je četiri sina: Mustafu (1882), Izeta (1895-1978), Aliju/Alimana (1901-1985) i Sejfidina (1908-1930).

Mustafa je bio oženjen Ragdom iz Beroske porodice. Imali su kćerku. U drugom braku sa Sagirom, rođ. Kendo (1887-1983) imali su djecu: Kasema (1917-1979), Ismailja (1922-2002), Hafizu (1924-2012), Đuljizu (1926-1945), Huseina (1930-1981) i Rušida (1931-1975).

Kasem je bio oženjen **Azom**, rođ. Šok (1926) iz Globočice. Njihova djeca su: Haljilj (1948-2008), Hzer (1955) i Šaban (1960-2006).

Ismailj je bio oženjen **Zehrom**/Zurom Bero (1929-2018). Njihova djeca su Hamzo (1953) i Jonus (1959).

Hafiza je bila udata za Ganiju Šerifi iz porodice Toro.

Duliza je bila udata za Ganiju Ramadani. Umrla je na porođaju.

Husein je bio oženjen **Rahimom**/Rajmom (1930-2005), Šerifovom kćerkom iz Duroske porodice. Njihova djeca su: Fatima (1959-1995), Kamber (1967), Isma i Gafur (1970).

Rušid je bio oženjen **Altanom** Isljami (1934-2008), Ahmetovom kćerkom iz Hadžijinske porodice. Djecu nisu imali.

Izet je bio oženjen **Ćamiljom**, rođ. Dželjo (1896) iz Šištevcu. Njihova djeca su: Refija (1922-1979), Bećir (1924-2007), Abdilj (1926-1996) i Rajma (1928-1996).

Refija je bila udata za Skendera Aginski.

Bećir je bio oženjen Azbijom (1926-2008), Eštrefovom kćerkom iz Ibroske porodice. Njihova djeca su Sehadin (1951), Zejnepa (1952), Ćamilj (1955), Šefika (1956), Ćerim (1969), Emina (1961), Hatka (1963) i Muharem (1966).

Abdilj/Abduš je bio oženjen Havom, rođ. Hodža (1935-2009) iz Mazlamoske porodice. Njihova djeca su: Džemilja (1958), Ljiha (1960), Ćamilja (1964), Ramadan (1966) i Dželjadin (1967).

Rajma je bila udata za Sinana Seferi.

Ali/Aliman je bio oženjen Nesibom, rođ. Jamini (1901-1992) iz Zli Potoka. Njihova djeca su: Nuridin (1925-1949), Arza (1928-1950), Vejselj (1931-2009), Sulejman (1934-1990) i Ragip (1938-2011).

Nuridin je umro mlad od teške bolesti.

Arza je bila udata za Jonuza Seferi. Umrula je od tifusa mlada, bez poroda.

Vejselj je bio oženjen Hadžirom (1937-2019) iz porodice Šerifi. Njihova djeca su: Ibiša (1956), Ašmeta (1969), Ramiza (1972) i Sašina (1976).

Sulejman/Seljman je bio oženjen **Sajmom** Abdi (1942) iz Globočice. Njihova djeca su: Kurtali (1964), Sevdija (1968) i Mevljuda (1970).

Ragip je bio oženjen **Vetijom/Fetihom** (1942-1993), Rifatovom kćerkom iz Duroske porodice. Njihova djeca su: Ajša (1966), Medina (1967), Nedžiba (1971) i Arza (1978). U drugom braku sa Bergamom (1963) iz Šištevcu ima sina Aljimana (2000).

Usta Mustafa je bio čuveni zanatlija. Imali su zanatsku radionicu – „Maćinče“, koja je u ruševinama. Mustafa je bio svestran zanatlija. Bio je kovač, puškar i gajtandžija. Ručno je izrađivao puške, a jedan primjerak se čuva u Muzeju Kosova. Kalio je i izrađivao alatke – kose, rala, sjekire, krampove. Gajtandžinica je radila na vodeni pogon, a mašine su nabavljene iz Prilepa i Soluna prije 250 godina. Jednu mašinu izradio je sam usta Mustafa.

Kovački zanat naslijedio je Mustafin sin Ismail (Smailj), koji je radio u kovačnici, dok je u gajtandžinici radio Kasem. I Kasemovi sinovi Haljilj, Hzer i Šaban su do kraja prošloga vijeka proizvodili gajtan.

Izetov sin Bećir radio je u vodenici, koju je kao Eštrefov zet naslijedio od Ibroske porodice. Osim toga, bio je i seoski imam i berberin (brica).

Alijini sinovi su držali sjemenkaru u Rožajama. Najmlađi Bećirov sin Muharem ima ugostiteljsku radnju u Beču.

Danas mnogi članovi porodice Mustafa žive i rade širom bivše Jugoslavije - u Podgorici, Beogradu, Novom Sadu, te u Francuskoj, Austriji i Belgiji.

Nosioci domaćinstva: *Adel, Aljiman (Ragip), Ćamilj, Ćamilja, Ćerim, Dželjadin, Gafur, Hamzo, Havzija, Hazer, Jonus, Kamber, Kurtali, Mefailj, Merđan, Muharem, Mustafa, Ramadan, Sehadin.*

N e d ž i p i (Imerović)

Prezimana: *Nedžipi, Imerović*, između dva svjetska rata *Eminović*.

Jamin je bio Nedžipov otac. Živio je u Zli Potoku.

Nedžip (1896-1941) je bio iz Zli Potoka. Majka mu je bila Džemilja iz Kruševa, K'mberova i Isljamova sestra iz Hadžijinske porodice. Vratila se na imanje svoga brata Šema koji se iselio u Tursku. Nedžipove sestre su: Humiša, udata za Haruna Iljijazi, i Nesiba, udata za Aliju Mustafa.

Nedžip je bio oženjen **Ismom**, rođ. Fejza (1905-1969) iz Globočice. Njihova djeca su: Imer (1927-1962), Pajazid (1927-1990), Jakup (1931-2014) i Jamin (1935).

Imer je bio oženjen Afkom iz Mlika. U drugom braku sa Rabijom, rođ. Pomak (1926) iz Broda ima sina **Nedžipa**, koji je oženjen Nedžmijom (1959), rođ. Seferi. Žive i rade u Beranama.

Pajazid/Pazo je bio oženjen Ajšom iz Broda. Djecu nisu imali.

Jakup je bio oženjen Kadirom, rođ. Mandak (1937-2019) iz Broda. Njihova djeca su: Resmija (1959), Hiba (1961), Šureta (1963), Rajma (1965), Đulja (1967), Arif (1969) i Sehat (1971).

Jamin je bio oženjen Havom Abidini. Djecu nisu imali.

Nedžip je između dva svjetska rata radio kao kurir u stanici žandarmerije. Poginuo je 1941. godine u aprilskom ratu u Prizrenu.

Pajazit je kao mlad bio u partizanima, stigao je do Trsta.

Porodica Nedžipi (Imerović) je dugo godina držala poslastičaru u Ivangradu (Berane). Danas Imerov sin Nedžip sa porodicom živi i radi u Beranama.

Arif Imerović živi i radi u Italiji, dok njegov brat Sehat sa porodicom živi i radi u Novom Sadu.

Nosioci domaćinstva: *Arif, Jamin, Nedžip, Sehat.*

R a m a d a n i (Topoljci)

Prezimana: *Ramadani, Ramadanović* (između dva svjetska rata).

Ahmed Ramadani (1885) je sa porodicom došao u Kruševo 1913. godine iz Topoljana (Topojan) u Albaniji. Ahmedov otac zvao se Ramadan a djed Alija. Nurija je Ahmedu bila maćeha.

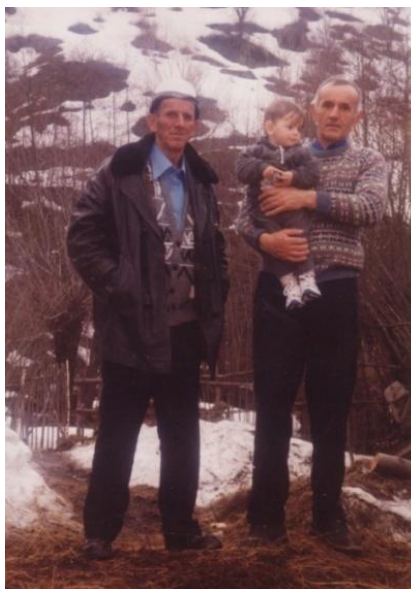
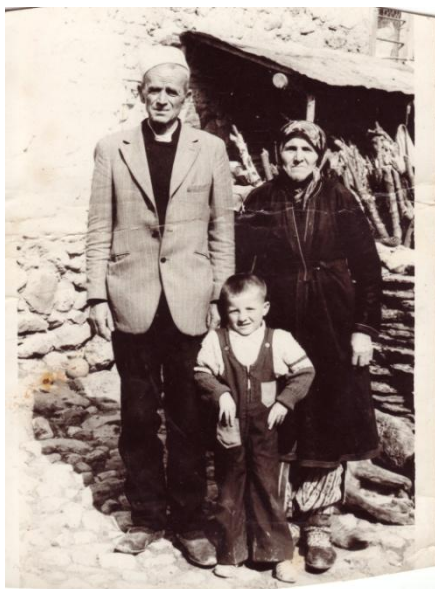
Ahmed je došao sa suprugom **Kadirom** (1889-1969) iz Nifče/ Nimčë), kćerkom Seljom (1906), sinovima Abazom (1908-1992) i Džafferom (1910-1978), te djevojčicom Nailom (1913-1951). Kasnije im se u Kruševu rodio sin Ganija (1917-1990).

Seljfa je bila udata za Aziza Haliti u Zli Potoku. Njihova djeca su: Adem, Halit, Hazbija, Džuljdana, Sabrija i Nevzat.

Abaz je bio oženjen **Hatidžom** (1908-1992), Sinanovom kćerkom iz Hadžijinske porodice. Njihova djeca su: Fatima (1930), Salji (1933-1950), Ramadan (1936), Rabija (1940-2015), Čibrija (1943), Sidika (1943-2014), Kadima (1945), Ljija (1948) i Salji (1952).

Fatima je bila udata za Kadriju Abidini.

Ramadan je oženjen Mejrom (1942), Ibrahimovom kćerkom iz porodice Gazi, koja se iselila u Tursku 1959. godine. Njihova djeca su: Safnaza (1964), Sinan (1965), Bajram (1968) i Naim (1971).

Rabija je bila udata za Aslana Osmani.

Sidika je bila udata za Abdulganija Abidini.

Ćibrija je bila udata za Muharema Osmani.

Kadima je udata u Zli Potok, za Kamušovog sina Salaha Kočišta.

Liha je bila udata za Vadžipa Reku iz Restelice.

Salji je oženjen Rabom (1952), Arifovom kćerkom iz Saljijske porodice. Njihova djeca su: Zulfikar (1974), Vehap (1976) i Joldaza (1980).

Džafer je bio oženjen Lejlom (1910-1989) iz Beroske porodice. Imao je samo kćerku jedinicu Hatemu (1937-1956) koja je umrla veoma mlada, u devetnaestoj godini života.

Naila (1913-1951) je bila udata za Jahiju Dute. Imali su kćerku Đulizu koja je bila udata za Šabana Isljami.

Ganija je bio oženjen Đulizom, Mustafinom kćerkom, koja je rano umrla. Kasnije se preselio i dugo godina živio u Novom Sadu. Nekoliko godina prije smrti vratio se u selo.

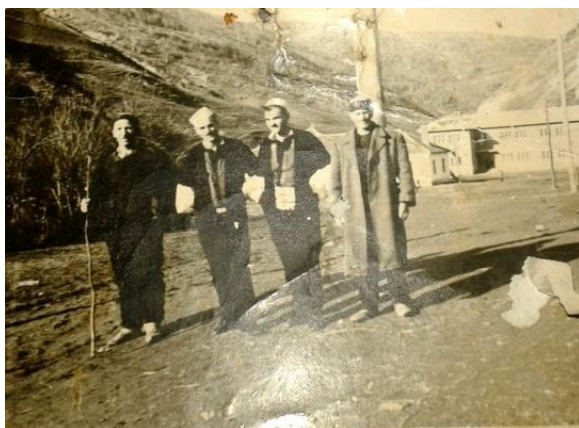
Veći dio porodice Ramadani danas živi i radi u selu i Dragašu. Jedan dio se nalazi u Italiji, Belgiji i Austriji.

Saljiov stariji sin Zulfikar radi u policiji.

Nosioci domaćinstva: *Bajram, Ramadan, Sali, Vehap.*

Seferi / Dauti / Omerović (Kendovci)

Prezimana: *Seferi, Dauti, Omerović, Seferagić*, između dva svjetska rata
Arifović.

Jahja je najstariji poznati predak ove porodice.
Arif i **Sadik** Kendo bili su njegovi sinovi.
Arif je imao sina **Sefera**.

Sefer je imao djecu: Saljija (1878), Omera (1892) i Jahiju. Jahija nije bio oženjen, umro je u Tetovu od neke zarazne bolesti.

Salji je bio oženjen **Melijom** (1880) iz Topoljana (Albanija). Njihov sin je bio Isljam (Ljamo) (1909-1977). Salih je imao i drugi brak sa **Rahimom** (1894) iz Zli Potoka, koja je iz prvog braka dovela sina Osmana (Dauti). Salji i Rahima imali su djecu: Arifa (1919-1978), Ejupa (1924-

2003), Rukiju/Rukišu (1926), Jonuza (1927-1999), Sefera (1929-1948), Fatimu (1930-1969), Eminu (1932-2012) i Aljirizu (1935-1999).

Isljam je bio oženjen **Hatom**, rođ. Osmani (1909-1990), Šerifovom kćerkom iz Duroske porodice. Njihova djeca su: Sinan (1929-1996), Vehab (1933-1997), Ramis (1936), Safet (1941-1998), Halit (1944-2005) i Bahta (1949).

Sinan je bio oženjen **Rahimom** (1928-1996), Izetovom kćerkom iz porodice Mustafa. Njihova djeca su: Melija (1952), Behair (1954), Sara (1957-2014), Nedžmija (1959) i Rahman (1968).

Vehab je bio oženjen **Zejnepom** Idrizi (1934), Omerovom kćerkom iz Aljabakoske porodice. Njihova djeca su: Rahim (1960) i Zaim (1967).

Ramis je bio oženjen **Rešidom** Šola (1938-2013) iz Globočice. Njihova djeca su: Sevdija (1963), Fedžrija (1965), Šemsija (1966) i Zurap (1968).

Safet je bio oženjen **Hibom**, Rifatovom kćerkom iz Bačke. Njihova djeca su: Nedžmidin (1965), Ramadan (1969) i Rešat (1972).

Halit je bio oženjen **Ajšom** rođ. Idrizi (1947), Mehdijinom kćerkom iz Aljabakoske porodice. Njihova djeca su: Šeherzada (1969), Enez (1970) i Hismet (1973).

Bahta je bila udata za Jusufa Šukuricu u Rožajama.

Osman Dauti (1917-2003) je Saljiov posinak. Bio je oženjen Hamidom iz Broda. Njihovo dijete je Ferija (1948). U drugom braku sa Unziljom (1931-2014), također iz Broda, imao je djecu: Fadilju (1964), Mehmeda (1957), Nasera (1959), Rifata (1961-2016), Dritu i Jakupa (1968).

Arif Seferi (1919-1978) je bio oženjen Zejnepom (1921-1987), rođ. Osmani, Šerifovom kćerkom iz Duroške porodice. Njihova djeca su: Haljilj (1943), Ahmed (1945-2004), Jahja (1948-2002), Gara (1950), Raba (1952), Ibrahim (1955), Redžep (1958), Alidin (1960), Ifeta (1962), Ruva (1964) i Hurija (1967).

Ejup je bio oženjen **Magbulom** (1926-2001), Muharemovom kćerkom iz Hodžinske porodice. Njihova djeca su: Nazif (1958), Sadija (1961), Hurmet (1964) i Nusret (1967).

Rukija/Rukiša je bila udata za Hazera Džemalara iz Zli Potoka.

Jonuz je bio oženjen Arzom (1928-1950) iz porodice Mustafa, koja je umrla kao nevjesta. U drugom braku bio je oženjen **Kademšom** (1933-2012) iz porodice Trkaljač iz Broda. Njihova djeca su: Husnija (1954), Fetiš (1956), Miljazim (1958), Ediba (1962), Remka (1964), Nadira (1965).

Fatima je bila udata za Veliju Toro.

Emina je bila udata za **Hebipa** Idrizi, iz Aljabakoske porodice.

Aljiriza je bio oženjen **Džemiljom** Sejrani (1936-2009). Njihova djeca su: Sali (1961), Zićrija (1964), Hajradin (1966), Sefer (1967-2017), Minira (1969), Džavit (1970) i Hava.

Omer je bio Seferov sin. Bio je oženjen **Eminom**, rođ. Hodža (1891). Njihova djeca su: Đulsima i Jahja/Jaiš (1931-1993).

Đulsima je bila udata za **Taira** Mehmedi iz Zli Potoka.

Jahja je bio oženjen **Kajferom**, rođ. Hočko (1933). Njihova djeca su: Džimšit Omerović (1954), Ramiza (1958), Đuliza (1968) i Murtezan/Rosi Miler (1972).

Sefer je bio veliki ćaja. Sa stokom je odlazio u Anadoliju i tamo ostajao više godina. Prema kazivanju njegovih predaka, imao je veliko stado ovaca (*krdar*, *predelja*) koje je brojalo i do 3.500 grla.

Isljam (Ljamo) je zapamćen kao dobar pripovjedač i komičar. Bio je nadaleko čuven po duhovitosti i kazivanju anegdota i šaljivih priča. Velika je šteta što od toga ništa nije snimljeno ili zabilježeno. I njegovi sinovi su naslijedili tu osobinu. Bili su poznati po nadimku „Šeširi“.

Mnogi članovi porodice Seferi imali su, a i danas drže, zanatske radnje u mnogim gradovima na prostoru bivše Jugoslavije: Vranjskoj Banji, Baču, Glogovcu, Rožajama, Podgorici, Skoplju.

Arif Seferi je bio poznati svirač na više instrumenata.

Jonuz Seferi je preživio Barski masakr.

Halilov sin Dževat Seferi živi i radi u Limi (Peru). Nije nam poznato da li još neko iz Gore živi u ovoj južnoameričkoj državi.

Halitov sin Enez Seferi je objavio knjigu pjesama „Sve ka šo bilo“ (2015).

Ibrahimov sin Edin Seferi završio je fizioterapiju u Beogradu i trenutno radi u Berlinu.

Fetišov sin Destan je radio u policiji, dok sada radi u Austriji.

Mnoge porodice iz roda Seferi žive i rade u zemljama bivše Jugoslavije, dok druge u zemljama zapadne Evrope: Italiji, Francuskoj, Belgiji, Engleskoj, Austriji, Švicarskoj i Njemačkoj.

Nosioci domaćinstva:

Seferi: Aljidin, Behair, Džavit, Enez, Fetiš, Hajradin, Haljilj, Hatidža (Sefer), Ibrahim, Ismet, Mersit, Miljazim, Nazif, Neđžmidin, Nusret, Raim, Ramadan, Raman, Ramiz, Redžep, Rešat, Salji, Seljoidin, Urmet, Vejđin, Zaim, Zićrija.

Dauti: Mehmed, Naser, Jakup, Đulser.

Omerović: Džimšit.

Sejrani (Đeljkovci)

Prezimana: *Sejrani*, između dva svjetska rata *Sejranović*.

Dželjadin i Ferija Sejrani

Dželjadin (1903) je bio iz Topoljana, Albanija. Najprije se doselio u Restelicu, a potom u Kruševo. Bio je oženjen **Ferijom** (1908-1983), kćerkom Mehmeda/Muhameda Age iz Restelice, koji se također preselio u Kruševo.

Dželjadinova djeca su: Emin (1926-1982), Hatidža (1928-2010), Mahmudija (1931-2007), Džemilja (1936-2009), Sejran (1938-1994), Iljmija (1941-), Hamdija (1943-2018) i Ramiza (1945).

Emin je bio oženjen **Arzijom**, rođ. Sebati iz Broda. Njihova djeca su: Hanifa (1957-2013), Enver (1960) i Alija (1963).

Hatidža je bila udata za Dehira Iljijazi.

Mahmudija je bila udata za Sulejmana Kuši iz Restelice.

Džemilja je bila udata za Alirizu Seferi.

Sejran je bio oženjen Munibom, rođ. Kajkuš (1944) iz Globočice. Njihova djeca su: Nazmija (1967), Sedat (1970) i Miriman (1975).

Iljmija je bila udata za Haljima iz Restelice.

Ramiza je bila udata za Merdžijana iz Restelice.

Hamdija (1943-2018) je bio oženjen Refkom, rođ. Kajkuš (1949). Njihova djeca su: Dželjadin (1969), Sejdefa (1971) i Amir (1976).

Dio porodice Sejrani

Emin je živio i radio u Sarajevu, zatim se preselio u Skoplje, gdje i danas žive njegova djeca i unuci. Bio je među prvim električarima u selu.

Hamdija je jedno vrijeme radio u Austriji. Kasnije su zajedno sa Sejranom otvorili čevabdžinicu i buregdžinicu u Titovom Užicu. Hamdija je otvorio i pilanu u selu, koja je još u funkciji.

Sejranov sin Miriman bio je fudbaler *FK Priština*. Danas živi i radi u Austriji.

I Hamdijin sin Amir živi i radi u Švicarskoj.

Nosioci domaćinstva: *Amir, Alija, Dželjadin, Enver i Sedat.*

S o p i (Bilalovci)

Prezimana: *Sopi*, između dva svjetska rata *Hasanović*.

Medžit Sopi

Ismail Sahitaj je bio iz Topoljana. Njegova žena je bila **Ziza** Hajrula iz Nifče (Nimčë). Ismail je imao brata Aslana koji se sa porodicom 1933. godine preselio u Prištinu. Uzeli su prezime Aslani.

Ismailovi sinovi su: **Himet i Bilal**. Himet je ubijen u Solunu, gdje su tokom zime čuvali stoku.

Bilal (1902-1982) je Ismailov sin. Bio je oženjen Hanifom (1907-1988) iz porodice Hodža. Njihova djeca su: Sanija (1929-2016), Medžid (1933-1985) i Malić (1935-2015).

Sanija je bila udata za Merdžana Begler u Zli Potoku.

Medžid je bio oženjen Hidom Brenoli (1933-2015). Njihova djeca su: Ismail (1955), Ziza (1957-2016) i Saljajdin (1967).

Ismail je oženjen Bahtom Dute. Imaju troje djece: Zineta (1981), Usema (1983) i Himet (1987).

Saljajdin je oženjen Minirom Seferi. Njihova djeca su: Hanifa (1991), Minela (1994) i Medžit.

Ziza je bila udata za Fuata Jusufi u Zli Potoku. Njihova djeca su: Ruzmir, Hafijeta i Nergisa.

Malić je bio oženjen Seljfom Toro (1938). Njihova djeca su: Nazlija (1961), Rasima (1964) Raim (1966) i Azem (1973).

Nazlija je udata za Ramadana Ahmeti iz Ljubošte.

Rasima je bila udata za Agima Hasani. U braku su imali sina Edževita (1984), koji živi u Beogradu.

Rahim je oženjen Zuleijom iz Vranište. Trenutno žive u Sonti. Imaju tri kćerke: Elmiru, Amru i Anisu.

Azem je oženjen Đulnazom Mustafa. Azemina i Bilal su njihova djeca.

Porodica Sopi je držala poslastičaru u Sonti (Vojvodina), gdje i danas živi i radi Malićov sin Rahim sa porodicom.

Ismail je poslije 1999. godine otvorio kamenolom i separaciju pijeska. Zapošljavao je nekoliko radnika. Kasnije je prestao sa radom.

Saljajdin sa porodicom živi i radi u Švicarskoj.

Ismailov sin Himet radi u Italiji.

Nosioci domaćinstva: *Azem, Ismailj, Saljajdin.*

Š e r i f i (Kendovci)

Prezimena: *Šerifi*, između dva svjetska rata *Abazović*.

Abaz je prvi poznati član iz ove porodice. Njegova djeca su: Šaban, Haljilj, Šerif (1867), Selim, Hadžira (udata za Muso Merselja), Dževrija i Hatidža (mati Mazlama Hodža, žena Idrizova).

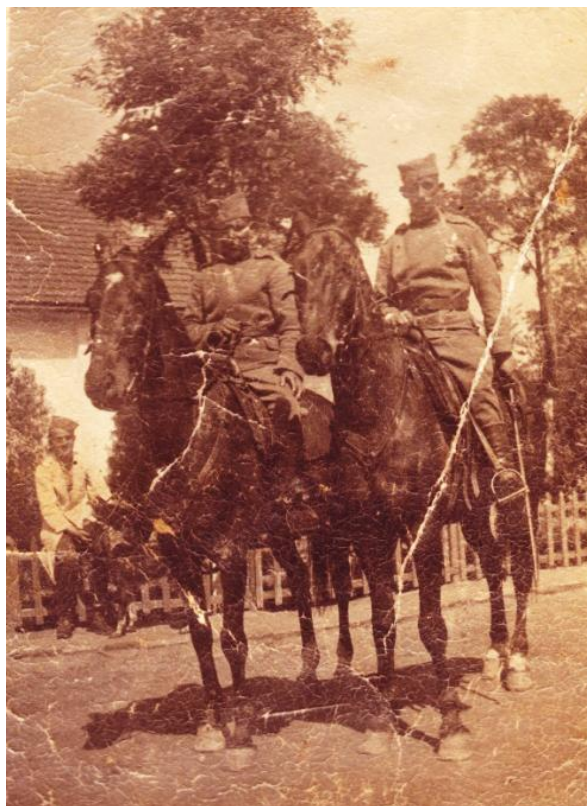
Šaban je imao sina Murata, koji je umro mlad. Napio se vode kod Mučinove česme i od toga umro.

Haljilj je radio kao bozadžija u Sofiji. Bio je oženjen iz Nutaninske porodice, čija je kuća bila ispod Dželjovog dola. Imao je sina Tafilja i

kćerku Sagiru. Tafilj nije bio oženjen, dok je Sagira bila udata za Mustafu u Gajtanarosku porodicu. Tafilj je bio telal, i kao daidžu boravili su ga Sagirina i Mustafina djeca.

Šerif (1867) je bio oženjen **Sudom**, rođ. Jahja (1875) iz Topoljana (Topojan). Njihova djeca su: Biljal (1906-1982), Zićir (1910-1971), Nazif (1916-2000), Abas/Abulje (1918-) i Džulja (1911-1939).

Biljal je bio oženjen **Ajšom**, rođ. Bajrami (1913-1993) iz Globočice, koju je majka Elfida dovela u Kruševo kad se preudala za Sulejmana Toro. Njihova djeca su: Ajdin (1930), Selim (1933), Đevrija (1934), Hadžira (1937-2019), Šemsidin (1939), Rizvan (1945), Sajda, Faik, Ramadan (1948), Šerif (1951) i Đulbehar (1953).

Ajdin je bio oženjen **Habibom** iz Broda, a nakon njene smrti oženio se **Fikrijom** Šemsidini iz Vranište. Djecu nije imao. Usvojio je sina Burhana (-2017).

Selim je bio oženjen **Medinom**, rođ. Murati (1936-2007) iz Globočice. Njihova djeca su: Ferida, Hurmiza, Selvija, Čelebija, Šeap (1975) i Đerdana (1977).

Đevrija je bila udata za **Akifa** iz Zli Potoka.

Hadžira je bila udata za Vejselja Mustafu.

Šemsidin je oženjen Džemiljom iz Bačke. Njihova djeca su: Veis (1967), Suda i Karafiljka.

Rizvan je bio oženjen **Melijom**, rođ. Seferi (1952). Živio je i radio u Mošćeničkoj Dragi u Hrvatskoj, gdje i danas živi njegova supruga sa djecom.

Sajda je bila udata za **Abdurahima** Hamza u Zli Potoku.

Faik je umro mlad.

Ramadan je oženjen **Zejnepom**, rođ. Mustafa (1952). Njihova djeca su: Elvana (1974), Eljamija (1977), Esmedin (1979), Edita (1981) i Enis (1983).

Šerif je bio oženjen **Sarom**, rođ. Seferi (1957-2014). Njihova djeca su: Elvis (1979) i Elvira (1981).

Đulbehar je bio oženjen Ragdom Bero. Djecu nisu imali. U drugomu braku sa **Eminom**, rođ. Abidini (1958) imaju djecu Faika (1987) i Fahreta (1988).

Zićir je bio oženjen Suljbom, rođ. Osmani (1910). Njihova djeca su: Mumin (1931-2006), Ahmet (1936-1989), Misin (1940), Murat (1945) i Nurka.

Mumin je bio oženjen Šemsijom Žuri (1933) iz Zli Potoka. Njihova djeca su: Šaban (1954), Aliriza (1963), Sead (1965), Seljba (1960), Zuriya (1967), Nizira, Esma, Selvera i Zićir (1978).

Ahmet je bio oženjen **Eminom** Šutrak iz Broda. Preselio se u Brod, gdje je živio do smrti. Imao je sina i kćerku.

Misin je oženjen Suljbom, rođ. Hodža (1946). Njihova djeca su: Rukiša (1967) i Erkan (1969).

Murat je oženjen Fatimom (1951) iz Broda. Njihova djeca su: Ajnira (1976), Azima (1984), Ramadaniya (1979), Bejram (1981) i Bejrudin (1986).

Nurka je bila udata u Zli Potoku za **Hazera** Kosku.

Nazif je bio oženjen Momirom Adetom iz Pančeva.

Abas/ Abulje je bio oženjen Nadeždom Milivojević iz Beograda.

Zi'ir Šerifi je kao čuvar seoske stoke umro 1. jula 1971. godine u planini Šehrupa od posledica smrzanja. Kao hajret svom djedu, unuk Erkan podigao je spomen-kućicu.

Mumin Šerifi je dugo godina držao poslastičaru i kafanu „Kruševo“. Veis Šerifi je doktorirao na Univerzitetu „Džemal Bijedić“ u Mostaru.

Mnogi članovi bratstva Šerifi žive i rade u Beogradu, Novom Sadu, Podgorici, Mošćaničkoj Dragi, kao i u zemljama zapadne Evrope – Njemačkoj, Italiji, Francuskoj.

Nosioci domaćinstva: *Džuljbehar, Esma, Misim, Murat, Ramadan, Sead, Seljim, Šaban, Veis, Zi'ir.*

T o r o v c i (Šarovci)

Prezimana: *Toro, Šerifi*, između dva svjetska rata *Sulejmanović*.

Sulejman je bio Šerifov otac.

Šerif/Šare (oko 1850) bio je oženjen Sadberom iz Duroske porodice. Njihova djeca su: Sulejman (1881), Zejbek (1886), Izet (1890-1973), Daljif (1893-1946) i Nevzat.

Sulejman (1881) je najstariji Šerifov sin. Bio je oženjen Elfidom (1886) iz Globočice, koja je iz prvog braka dovela Ajšu (žena Bilala Šerifi). Njihova djeca su: Feriza (1922), Hazira (1927) i Ramiza (1931). Iselio se u Tursku oko 1932. godine. Nikad nije posjetio svoj rodni kraj. Njegov čin i odluka da ode u „madžir“ poslužio je kao motiv za pripovijetku „Šamar“.

Zejbek je bio oženjen Rabijom/Rabišom Arslani (1900-1972) iz Šištevca. Njihov sin je Ganija Šerifi (1921-1990).

Ganija je bio oženjen Hafizom (1924-2012), Mustafinom kćerkom iz Hamzoske porodice. Njihova djeca su: Derviš (1945-1975), Ćamilja (1949), Arifka (1951), Tenzilja (1953), Vezira (1953) i Enver (1957).

Derviš je bio oženjen **Husnijom** (1946), Muratovom kćerkom iz porodice Brenoli. Njihova djeca su: Nedžad (1969), Ulvija (1971) i Selmiza (1973). Derviš je 1975. godine poginuo u saobraćajnoj nesreći kod Zrenjanina.

Ćamilja je bila udata za Sadidina Arapi iz Restelice.

Arifka je udata za Ramadana Iljijazi.

Vezira je udata za Šaniju Abidini.

Tenzilja je bila udata za Behaira Bećirler.

Enver je oženjen Afizom Birdaini iz Prizrena. Dugo godina sa porodicom živi u Zrenjaninu. Ima dva sina.

Izet je Šerifov sin. Bio je oženjen **Lebibom**, rođ. Pajazit (1893-1919) iz sela Buzec u Opolju. Njihov sin je: Hakik (1918-1993). U drugom braku sa **Hurijom** (1907-1958), Lebibinom mlađom sestrom, imao je djecu: Raziju (1925-2011), Jonusa (1929-2002), Veliju (1928-2018) i Ajšu (1944).

Hakik je bio oženjen **Đulizom** (1924-2005), kćerkom Rahmana Tahiraja iz Šištevcu. Njihova djeca su: Ljatif (1948-2013), Igbala (1952), Arifka (1960), Halim (1964) i Redžep (1967).

Razija je bila udata za Dželjadina Brenoli.

Velija je bio oženjen **Fatimom** (1930-1969), Saljijovom kćerkom iz porodice Seferi. Njihova djeca su: Lokman (1953-2019), Nazira (1957), Habiba (1961), Zumrija (1962), Šehadin (1963-2012), Čebira (1965) i Abilj (1966).

Jonus je bio oženjen Vajdom (1928-2018). Njihova djeca su: Pajazit (1955-1985), Abdula (1959), Emrija (1962), Rajma (1965), Đulja (1968) i Fejzija (1972). **Pajazit** je 1985. godine poginuo nesrećnim slučajem, čuvajući ovce kod Javora.

Ajša je bila udata za **Sejrana** Bećirler, sa kojim ima kćerku Lejlu. Nakon razvoda, preudala se u Restelicu za **Ismailja** Čuftu.

Dalif (1893-1946) je Šerifov sin. Nakon smrti brata Zejbeka, oženio se njegovom udovicom Rabijom (Rabišom). Njihova djeca su: Medina (1926), Liha (1928-2019), Ramiza (1931-2019), Rabija (1933), Sejfulah (1935-1975), Mehmed (1942), Seljfa (1937).

Medina je bila udata za Mujdina Uzairi iz Zli Potoka.

Liha je bila udata za Ramiza Kurdali iz Zli Potoka.

Ramiza je bila udata za Džimšita Uzairi iz Zli Potoka.

Rabija je bila udata za Feriza Abidini.

Sejfulah je bio oženjen **Kadirom**, kćerkom Fejze Brenolija. Njihova djeca su: Nevzat (1959), Nedžmija (1961), Nebija (1964), Fikreta (1967), Ramadanija (1971) i Sejfija (1975).

Mehmed je oženjen **Ruvejdom**, Muaremovom kćerkom iz Hodžinske porodice. Njihova djeca su: Mukadesa (1963), Mirsad (1964), Vait (1968) i Dalif (1974).

Daljif Toro je bio kmet (predsjednik sela) u vrijeme Kraljevine. U to vrijeme držao je kafanu i bakalnicu. Sačuvao je tapiju na šumu „Jelak“.

Sejfulah i Mehmed Toro imali su radnje u više mjesta u Hrvatskoj: Crikvenici, Biogradu na Moru, Kraljevici, Rijeci i Rapcu. Mehmed Toro je veoma pismen i načitan.

Derviš Šerifi je držao sjemenkaru u Janjevu, koju je prodao Hakiku Toro, zatim buregdžinicu u Zrenjaninu, kao ortak sa Redžepom Brenoli.

Ljatif Toro je držao sjemenkaru u Janjevu. Njegov stariji sin Abdulvehap radi u policiji Kosova, dok mlađi sin Dželjilj je laborant u Centru porodične medicine u Kruševu.

Abdula Toro je držao buregdžinicu u Rožajama. Njegovi sinovi žive i rade u Francuskoj.

Halim Toro je pedijatar. Radi u Kliničkom centru u Prištini. Stariji Halimov sin Seid je stomatolog, dok je mlađi Samir farmaceut.

Abilj Toro, sa sinovima, je posljednji ćaja (veliki stočar) u selu. Drži stado od oko 450 ovaca i koza.

Mnogi članovi porodice Toro/Šerifi žive i rade u Francuskoj, Austriji i Italiji.

Nosioci domaćinstva:

Toro: Abdula, Abduljvehap, Abilj, Daljif, Halim, Mehmed, Mirsad, Mu-
bedin, Nazifa (Šehadin), Nevzat, Redžep, Samidin, Vait.

Šerifi: Enver, Nedžat.

Iseljene i nestale porodice i rodovi

U vrijeme balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata iz Kruševa su se iselile mnoge porodice, većina je krenula u Tursku. O njima su ostala samo sjećanja i imena mahala u kojima su živjeli, kao i neki toponimi. Mnogi su stradali na putu prema Turskoj.

U Turskoj su dobili nova prezimena. Danas u Yalikhöy (Podimi) žive ove porodice iz Kruševa: *Kaçar, Alp, Urga, Eriş, Etmışken Uçar, Günay, Örer, Dinçer, Gürcan, Vatan, Vardar*; u Bursi: *Aydinlar, Sirkeci*; u Eskişehiru: *Duran*. Neke porodice žive u Istanbulu, Ankari i drugim mjestima, ali nismo uspjeli saznati njihova prezimena.

Pojedine porodice su se stalno iselile u Prizren, ili u druge gradove i sela u okruženju. Do kasno je u Prizrenu bio poznat Murat bozadžija iz Kruševa. Mnoge su porodice ostale u Tetovu i Pološkim selima. Jedino oni koji su se iselili znaju za svoje korijene i mjesto odakle su se doselili njihovi preci.

Poznata su imena nekih rodova, koji više ne postoje u selu, kao: *Burinci, Kajrakovci, Rustanovci Mučinovci, Rogačinci, Pajovci, Žaguljinci, Ljakuševci, Bećovci, Diklićevci, Samardžinci, Uglješevci, Nutanovci, Sinokovci...*

Ostala je izreka u narodu „Ne šetaj od Ljakuša du Ugljuša“⁶¹, što znači od prve do posljednje kuće u selu.

Kruševljani (Krušijani) u Turskoj

⁶¹ Kazivač Fatima Abidini, rođ. Ramadani (1930).

Kajrakovci (Ekremovci)

Prezimana: *Tahiri, Mustafa*, između dva svjetska rata *Mustafović*.

Kajrakovci su porodica koja više ne postoji u selu. Ekrem je bio posljednji član i nosilac domaćinstva.

Tahir i **Bećir** bili su braća.

Tahir Kajrakoski (1872) je bio oženjen **Ibišom** (1875), Eminovom kćerkom. Njihova djecu su: Ekrem (1907-1994), Bećir i Pemba.

Ekrem je bio oženjen **Džuljom** (1911). Njihova djeca bila su: Vajda (1928), udata za Jonuza Toro, i Behija (1931), udata za Ramadana Osmanni.

Druga Ekremova žena bila je Rabija (1912) iz Orčuše. Djecu nisu imali.

Iz Kajrakoske porodice bila je i Ćamilja, Bećirova ćerka, udata za Zenuna iz Hodžinske porodice, kasnije za Mehmeda Aginskog.

Muharem Hodža je također bio oženjen Ćamiljinom sestrom Zehrom iz Kajrakoske porodice. Iz tog braka je bila njihova kćerka Đulja.

Sinan iz Hadžijinske porodice (otac Hatidže Ramadani) bio je oženjen Pembom iz Kajrakoske porodice. Zato je Hatidža (Abazica) Ekrema zvala svojim daidžom.

Redžepi

Prezimana: *Redžepi*, između dva svjetska rata *Ahmedović*.

Ahmed (1879), sin Redžepov, rođen je u selu Brekinje (Brekijë), Albanija. U Kruševo je došao nakon 1913. Godine, kada je u Brekinju i okolnim selima srpska vojska izvršila masakr i ubila oko 620 muških osoba.

Ahmed je bio oženjen **Eminom** (1885) iz Brekinja. Imali su sina **Bekteša** (1918-1974), koji je umro u Novom Sadu.

Iz drugog braka sa **Hurijom** (1897) iz Novog Sela imao je sina **Eštrefa** (1924-), koji je živio i umro u Paraćinu.

Njegova treća žena bila je **Arza/Maja** (1888) iz Kruševa. Njihova djeca su: Hasiba (1926-2010), Adem (1930-) i Jakub (1933-).

Hasiba je bila udata za Osmana Hodžu.

Adem se iselio u Brod, gdje i danas živi najveći dio njegove porodice.

Jakub je sa porodicom živio u Peći.

Seljimi

Prezimana: *Seljimi*, između dva svjetska rata *Hašimović*.

Harun (1910) je Seljimov sin. Bio je oženjen Arifkom (1913) iz Zli Potoka. Kasnije se sa porodicom preselio u Zli Potok. Njihova djeca su: Nesib (1938), Selim (1943), Destan (1949) i Halit (1952).

Nesib je bio oženjen Humišom (1938).

Selim je bio oženjen Fatimom (1944).

Destan je bio oženjen Rukišom (1951).

Halit je bio oženjen Sabrijom (1952).

Porodica je do kasno održavala porodične veze sa familijama Bero i Hodža (Mazlamovci).

Harun je preživio Barski masakr i do kraja života održavao vezu sa Muratom Brenoli.

Najveći dio porodice je živio u Zrenjaninu i Šapcu.

Ljakuševci

Prezime: *Lakuş.*

Murat Ljakuš (1861-1959) je bio iz Kruševa (porodica Ljakuševci).

Njihova kuća se nalazila na mjestu gdje je bila stara kuća Osmana Brenolija. Sa sedamnaest godina izučio je zanat u Istanbulu. Bio je poznat po pravljenju boze, halve, kadaifa i dr. Rano je ostao bez oba roditelja. Umrli su u Sofiji, gdje su i ukopani.

Otvorio je bozadžinicu blizu Kamenog mosta, ispod bioskopa "Bis-trica", gdje je radio do duboke starosti.

Murat je bio oženjen Hakijom. Imao je dva sina, Bajrama (na fotografiji) i Hamzu, kao i tri kćerke - Fatimu, Uljkiju i Hatidžu. Do kraja života održavao je veze sa rodbinom u Kruševu. Njegovi potomci danas žive u Prizrenu, zadržali su prezime Lakuş i govore turski.

POGLAVLJE V

NAČIN ŽIVOTA

Objekti za stanovanje

Kuća i sporedne zgrade

U Kruševu su kuće pravljene od prirodnog materijala – kamena, zemlje, drveta i slame. Zidari (majstori) su najčešće bili iz Župe kod Prizrena (Višegrad), ali i drugih okolnih oblasti, čak iz Reke u zapadnoj Makedoniji.

Način izgradnje kuća se neprekidno mijenjao sve u zavisnosti od društveno–historijskih uslova. Najstarija kuća bila je prizemna od grubih kamenih zidova ili ćerpića (*pljita*), pokrivena ražanom slamom. Na sredini je bilo ognjište (*ugnišće*), a po krajevima posuđe. Odgovarala je nekadašnjem stočarskom načinu života. Stočarstvo se tada nije razvijalo

u okviru sela, nego između planina i župnih krajeva u Povardarju, te nije bila potreba da se pravi veći broj zgrada za stoku oko kuća.

Prelaskom sa stočarstva na pečalbu nastaju promjene i u pogledu kuće. Pod uticajem gradova, u kojima kao pečalbari borave, Kruševljani počinju praviti kuće po ugledu na grad.

Temelji se pune suhim kamenjem. Na njima se nastavlja gradnja spoljašnjih i pregradnih zidova. Kao vezivni materijal koristi se blato pomiješano slamom. Na svakih 80 cm postavljaju se drveni pojasevi (*atuljina*). Prvi sprat se poravnja drvenim daskama preko kojih se postavi blato. Slično se radi i tavan, preko kojeg se nastavlja krov i zidaju se odžaci. Prilikom završetka drvene konstrukcija krova (*čatije*), majstori (zidari) su dobijali poklone, koje su postavljali na vrhu krova, dok se glavni majstor zahvaljivao riječima: *Alandžaba, alandžaba, Hasan daf jena šamija, Ala bin beričat versen* (Hasan je darovao jednu šamiju, Bog mu dao hiljadu dobra!). Na kraju se postavljaju kamene ploče preko drvenih letvi koje se istovremeno pokrivaju i blatom. Kad se završi krov (*pošiv*), kuća je djelimično završena i naziva se *karabina*. Preostale poslove najčešće rade ukučani: čišćenje, farbanje unutra i spolja (*mažene*) i dr.

Kuća na dva kata, pokrivena je pločama koje su donosili iz Bozovca i drugih mjesta na Šar-planini. Ljudi su se pomagali kako bi na konjima donijeli toliko kamenih ploča. Donji kat „*klječ*“ ima različitu ulogu, prema potrebi domaćinstva. Ponegdje služi za stoku, ali i kao ostava za čuvanje namirnica i raznih stvari. Iz „*kljeća*“ vode drvene stepenice (*s'bice*) na gornji kat. Odavde se ulazi u „*odaje*“ (sobe) i „*kuću*“ (kuhinju).

Gornji kat ima tri ili četiri odjeljenja: dvije *odaje*, „*kuću*“ i kupaonicu (*amandžek*). Jedna odaja u kojoj je peć (*soba*) služi za svakodnevnu potrebu. U njoj su, sem „*trona*“ (kreveta) na kome se spava, „*seljija*“ (stolica za starije ljude) i druge male tronožne stolice. Druga odaja, u kojoj su također kreveti (*tronoj*), služi za spavanje. U „*kući*“ su svi predmeti u vezi sa kuhinjom: *odžak*, razno posuđe, naćve (*noćvi*), dolap, crepulje (*crepne*), sač (*vrnik*), ostava za kašike (*ložičarnica*), drvena kanta za smeće (*faroš*) i drugo. Dvospratne kuće su imale i balkon (*čardak*) od drveta koji je imao višestruku namjenu. Neke su kuće imale i spoljašnje stepenice (*s'bice*) sa rukohvatima (*trapazani*).

Noćvi

Dio pokućstva

Vo Kruševu kuće vo n'tra imalje ka poubave, bilje pregradene so zidoji od kamen. Sve kuće bilje napravjene od zemna i kamen. A pregrade imalje nekuje od bagdadije. Retko kua kuća imala patos. Većinom bilje kuće na zemna, na sprat bilje alji dolu zemna. Ge mažalje so zemna, bela zemna. Ga bralje vo Mlake. Ga nosilje so koni. Žene ga vađalje zemnata, pa će ga prajet vo topke i će sedet kupčiča-kupčiča. Če se isušeeet i ge tuarilje vo koščiča i ga nosilje. Se imalo i vo rezreva.

A okolo vake šo udaralje ka puas, imala vo Stratorje crvena zemna a i Crvenika ke se vika nat Vraništa i ot tuje zimalje i crepne prajlje od na. Ka dete som gaziv crepne. Prvo će se natopi zemnata so voda. Ka sua se nosila vo koščiča, vo vreće. Ona bila sitna zemna, ne bila ka ovaja mrsna. I će ga natopet i jen noć i den će sedi take kališće i poslje gazi, gazi so noge. Imalje žene šo bilje specijalno za tija, šo bilje majstori za crepne da prajet. E poslje ka će ge napravjet oni će se sušet tri-četiri meseca. Većinom vo ljeto se prajlje tija. Ja se sećam dada mua ka prajla so Harunica alarametelje. I Dželkjojca, Ferka, i ona zn'la da napraj crepne dobre. Ge vikalje žene crepnarke.

Kazivač Abdulgani Abidini (1942), 26.05.2019.

U selu je bilo i nekoliko kuća sa doksatom, poznate kao „kula“ ili „kuljiće“, koje su koristili stariji članovi porodice i gosti. Takve kule imali su Muharemovci, Fejzovci, Saljimovci, Durovci i dr. Muhareмова soba (*odaja*) bila je na katu i dobro uređena. U njoj se nalazio stari namještaj, veliki drveni sahat, posuđe i fildžani, mašina za šivenje marke Singer.

Stari sahat i servis za kafu Muharema Hodže

Eštrefovci su sve do odlaska u Tetovo i Tursku (1959) imali posebnu sobu za goste (*musafiraska odaja*), naročito uređenu i sa minderlucima. Kod njih su svraćali mnogi putnici namjernici. Po tome je porodica bila na glasu daleko van granica Gore.

Sredinom 20. vijeka počeli su se graditi kuće na dva kata („žurski tip“), da bi 70-tih godina prošloga vijeka počela gradnja kuća od tvrdog materijala - betona i armature.

Izet Šare (Toro) i Jahja Dute su prvi pokrili kuće crijepom (*čeremide*). Na konjima su donosili crijepove iz Dragaša, jer do Kruševa nije bio izgrađen put za vozila. Slamu i kamene ploče, koje su se dotad koristile, sve više zamjenjuju pleh (*lamarine*) i crijep.

Sporedne zgrade

Dvorište (*dvor*) je ograđeno zidom (*poljesok*) i u njemu se ulazi kroz dvokrilna vrata - kapiju (*porta*). U „dvoru“, ili neposredno oko kuće, nalaze se i pomoćne zgrade: *ambar* za žito, *pojate* za stoku, nužnik (*alje, abdesane*), *kamare* za drva, kolje za vezivanje stoke (*koloji*), mjesto za sušenje veša i posteljine (*s'roci, prostori*). U dvorištu se, još, nalazila koliba za pse (*košara*), kokošinjac (*petarnik*), korita za ishranu stoke i dr.

Plevnje (*pljevne*) za čuvanje slame i sijena su od kamena i zemlje a pokrivene su slamom; mahom su u blizini *gumna* (na jednom prostoru je gotovo svaka kuća imala svoje gumno). Ponegdje je plevnji bilo i u dvorištu, ali je ta pojava bivala sve rjeđa, da ih sada gotovo i nema. U blizini plevnje obično se nalazilo i bunjište (*bunišće*).

Pojate su, obično, pored kuće, a mogu se nalaziti i nešto dalje. U njima se mahom čuva sitna stoka (ovce), dok u potkrovlju sijeno i slama. Ispred pojata su korita za ishranu stoke. Pojate se ne čiste svaki dan, već se izmet taloži i jednom, s proljeća, vrši se sječenje, vađenje i sušenje. Te „blokove“ narod zove *blane*. Izmet od krava se pomiješa sa slamom i lijepi na zidove štala, dok se tokom ljeta prave „grudve“ koje narod naziva *lajna*. *Blane* i *lajna* se koriste za ogrjev.

Nošnja (*Ruo, Aljišta, Promena*)

Opšte odlike

Nošnja (u govoru Kruševa: *ruo, promena, aljišta*) ima višestruku namjenu i karakter. Osnovna uloga joj je zaštita od hladnoće i drugih prirodnih pojava. U našim balkanskim, pa i širim okvirima, nošnja ima estetski, etnički, čak i socijalni karakter. Po nošnji se, nerijetko, može odrediti etnička posebnost ljudi, a često socijalni status i vjerska pripadnost. Naročito je važna njena dekorativna (ukrasna) uloga.

Kruševačka narodna nošnja pripada središnjem tipu goranske nošnje. Djelimično je sačuvana, jer je talas evropeizacije i ovdje sve prisutniji, tako da se tradicionalna nošnja izbacuje iz svakodnevne upotrebe. Sa prolaskom vremena mijenjala se i prilagođavala novim prilikama, ali je sačuvala osnovne crte. U ovim fazama može se razlikovati stara i najnovija nošnja. Promjenama je podložnija muška, dok ženska pokazuje veću žilavost, mada i ona doživljava modifikacije. Starije žene su otpornije i još čuvaju i održavaju izvornu nošnju.

Muška narodna nošnja je gotovo izbačena iz svakodnevne upotrebe, jedino se upotrebljava u svečanim prilikama (praznici, svadbe, suneti).

Djevojke i mlade žene narodnu nošnju koriste samo u svečanim prilikama, dok su je starije žene doskora nosile svakodnevno.

Ženska nošnja

Ženska nošnja pripada opštem balkanskom tipu i po mnogim elementima slična je nošnji susjednih etničkih grupa i naroda, prije svega nošnji Albanaca iz Ljume, te ostalih Torbeša u Makedoniji i Albaniji.

Razlike postoje i unutar Gore, a posebno su došle do izražaja posljednjih decenija, kada je Gora podijeljena u dvije, pa i tri države.

Prema elementima niže od pojasa, u kosovskom dijelu Gore mogu se identifikovati najmanje tri tipa ženske nošnje:

1. Tip sa *gaćama* i *skutačom* (boščom, pregačom) zastupljen je u najvećem dijelu Gore. Ovakav tip karakterističan je i za Kruševo.
2. Tip nošnje sa *šalvarima* (od šajaka, klašnji) u upotrebi je u Brodu, Restelici i, djelimično, u Zli Potoku, Dikancu i Bački.
3. Tip nošnje sa *dimijama* (dugim i kratkim) u upotrebi je u Rapči, Krstecu, Lješanu, Radeši (duge), kao i Vraništi, Mliku, Ljubošti, Dragašu i Globočici (kratke). Upotreba kratkih dimija je novijeg datuma, dok su duge bile poznate i ranije.

Terljik

Hrka

Džube

Jelek

Kolsus

Anterija

Mintan

Hrkiće

Skutača

Skutača - crveno-žuta

Gaće - crveno-žute

Skutača i gaće

Skutača

Terljik

*Kapa sa dukatima
(čejreci, osometeljci,
groščića, kotorci)*

Kapa sa zlatnim dukatima

Čarape srmom išarane

Razlike u tipu nošnje nastale su iz praktičnih razloga, uzrokovane su prirodnim i geografskim okolnostima. Brod i Restelica su isključivo stočarski krajevi na nadmorskoj visini iznad 1400 metara, te je nošnja prilagođena klimi i prirodi poslova koje žena obavlja (čest boravak na bačilu, putovanje na konju i drugi). U nižim selima nosi se laganija nošnja (dimije), dok u ostalim selima srednji tip sa skutačom.

Djevojačka nošnja se razlikuje od nošnje udate žene po boji ali i po drugim elementima. U djevojačkoj nošnji dominiraju bijele boje, dok u nošnji udate žene žuta i crvena. Osim toga, udata žena nosi *terljik*, tradicionalni mantil crne boje. U određenim nijansama razlikuje se nošnja mlade žene od nošnje žene u godinama. Čim žena oženi sina ili uda kćerku, u potpunosti promijeni tip i boju nošnje. U nekim selima Dološte, kao na primjer u Rapči, žena prestaje nositi kapu i dukat na čelu, samo kad ostane udovica.

Materijali od kojih se izrađuju dijelovi ženske nošnje su različiti. Ranije se isključivo koristila vuna i pamuk, dok se u novije vrijeme sve više upotrebljava svila i sintetički materijali. Većinu dijelova nošnje izrađuju žene i djevojke (pređenje, tkanje na razboju, pletenje, vez, šivenje), dok pojedine dijelove rade i pripremaju terzije (tradicionalne zanatlije, krojači). Dijelovi nošnje kao što su *terljik*, *jelek*, *anterija*, *dolama* i *džube* isključivo izrađuju terzije. Posebno se ističu majstori iz Broda, Restelice, Vranište i Dragaša, poznati na širem prostoru, od Ljume do Podrime.

U Kruševu se pamte posljednje terzije za mušku nošnju, braća Sejfidin i Skender Haruni, sinovi hodže Mehmeda (Muhameda), doseljeni iz Restelice. Posebno su se isticali po izradi muške nošnje i ogrtača za zimski period – kožuhe (*kožufi*) i zubane (*z'bani*).

Žensku nošnju u Kruševu izrađivala je Mahmudija Kuši, koja je bila udata u Restelici, u porodicu koja se bavila ovim zanatom. Po preseljenju (smrti) muža, vraća se u Kruševo gdje nastavlja krojački zanat (terziluk).

Dijelovi ženske nošnje

a) Djevojačka nošnja:

- *šamija* („kitena i nagore vrzana“),
- *jelek* (šareni),
- *košulja* (od platna, svilena ili tkana - „grčena“, bijele boje),
- *puas* (pojas, bijele boje, izatkan od svile),
- *skutača* (bošča, pregača; od platna, vezena crvenom sintetikom ili od tergala, naborana),
- *gaće so kutef* (svilene, izatkane; bijele boje),
- *hrka* (gornji dio, kaputić od kadife za djevojke; žene su nosile od basme),
- *dolama* (bijele ili crvene boje sa gajtanima; prije 50-tak godina posljednje su nosile djevojčice iz Abidinoske porodice),
- *čorape* (čarape; žute boje srmom išarane),
- *openke so vrfke* (opanci od kože sa podvezicama roze boje),
- *nakit* (zlato, đerdani, „furke“).

b) Nošnja udate žene:

- *šamija* (ukrašena, „redena“),
- *kapa so dukati* (kapa sa dukatima),
- *džube* (crvene boje sa gajtanima, starije žene),
- *anterija* (šarena, od turskog platna),
- *košulja* (od pamuka ili svile),

- *puas* (pojas; žute ili bijele boje),
- *skutača* (bošča, pregača; bijela za mlade žene, crveno-žuta za starije žene),
- *gaće so kutef* (izatkane, po boji slične skutači),
- *terljik* (ogrtač, crne boje),
- *čorape* (čarape; srmom išarane, žute ili bijele boje),
- *openke so vrfke* (opanci od kože sa vrpcama crvene boje),
- *kundre* (cipele; samo za nevjeste).

Muška nošnja

Muška nošnja u Kruševu, također, pripada balkanskom tipu i slična je, a po nekim elementima, identična nošnji susjednih Ljumljana, kao i Torbeša iz zapadne Makedonije i Albanije. Razlike su neznatne i u nijansama. Većinu dijelova muške nošnje šiju i izrađuju terzije, osim čarapa, košulja i pojaseva, koje rade i pripremaju žene.

Postoji bijeli i crni (*samocrne, sede*) tip muške nošnje. Crni tip nose isključivo stariji muškarci (mlađi sasvim rijetko), dok bijeli nose mlađi, bez obzira da li su oženjeni ili nisu. Razlikuje se nošnja za svečane prilike od nošnje za svakodnevnu upotrebu.

Materijali od kojih se izrađuju dijelovi muške nošnje su najčešće od vune, osim za *džamadan*, koji može biti izrađen i od čoh. Izatkani vuneni matrijal se valja da bi dobio na kvalitetu.

Terzije za izradu muške nošnje još rade u Restelici i Brodu, mjesta u kojima se nošnja najduže održala. Duskora su terzije iz Gore odlazile u

Opolje i druge oblasti u okolini Prizrena, gdje su izrađivali nošnju od vune i kože.

Džamadan

Džamadan

Benevrek

Gunče

Dijelovi muške nošnje

- *kapa* (od vune, bijele boje i ravna; stariji su nosili i crnu),
- *krpče* (mahrama na kapi i oko kape, „čalma“),
- *gunče* (gunj; od vune, „šajak“ crne boje i kratkih rukava),
- *džamadan* (vuneni; crn ili bijel, rijetko od plave čohe),
- *mintan* (vuneni ili od čohe, za mlade plave a za starije kafene boje),
- *košulja* (platnena i bijela),
- *puas* (pojas plave boje; tkan od vune ili pamuka),
- *benebrek* (čakšire; sa gajtanima u šest redova),
- *čorape* (čarape; od crne vune za starije, dok za mlađe bijele i srmom išarane),
- *openke so vrfke* (opanci od kravlje kože sa vrpcom bijele boje),
- *obojke* (obojci; od vune, crne boje; za mlađe šareni i srmom izatkani),
- *nakit* (kićena mahrama i ćustek za momke).

Kruševačka narodna nošnja ima veliku umjetničku vrijednost i ljepotu. Ona pokazuje duhovnu snagu i kreativne sposobnosti naroda. Izrada nošnje je, pored ostalih zanata po kojima su se proćuli Kruševljani i uopšte Gorani (poslastičarstvo, proizvodnja sira, puškarski zanat), doprinosila da stanovništvo obezbijedi egzistenciju. Osim toga, izradom nošnje i posteljine bavila se skoro svaka porodica.

Tokom zimskih mjeseci djevojke i mlade žene pripremaju razne *urneke* kojima žele da zadive posmatrače. Na taj način gotovo cijelo stanovništvo učestvuje u kreiranju kolektivne umjetnosti. Naroćito je to izraženo u dijelovima ženske nošnje u kojima se mogu naći vrhunski dometi kreacije i inventivnosti naših tkalja i pletilja.

Neophodno je sa jezićke strane obraditi nazive mnogih ornamenata. Postoji više naziva za odijevne predmete, a gotovo svaka šara na njima ima svoje ime.

Posteljina (*Postelja*)

Novorođenće je obićno spavalo u kolijevci (*koljepka*). Tako uvijeno naziva se *ruljek/ruljće*. Najprije se postavi dio od ovćije ili jagnjeće kože (*ložnik, ložniće*), iznad njega dolaze pelene (*peljene*), zatim trouglasta šamija i *postivka* (zaštitinik za urin). Preko svega dolazi vrpca (*vrška*), koja služi da se beba ne prevrne u toku ljuľanja (*dur se koljeba*). Lice se prekrije mahramom a ostatak tijela prekrivaćem (*pekrivać*).

Odrasli spavaju na drvenom krevetu (*tron*), ili rijetko na podu na kojem se prostre rogozina od slame (*rogoža*). Iznad *rogože* dolazi *dušek*, *ložnik* od kože, *čaršaf*, ćilim (*ćiljim*, *ćiljimče*) i jastuk (*jastek*). Prekrivači za krevet su i *ajran/s'džade*, koji se rade na poseban način, pomoću sječenih konaca.

Ćilimče

Vuneni čaršaf

S'džade

Neki dijelovi su se kupovali na pazaru u Prizrenu i Tetovu, dok se većina izrađivala od domaće vune, koja je mogla biti *matora* (od prvog šišanja ovaca), *jarina* (od drugog šišanja) i *šiljegarka* (od šilježadi).

Vuna prolazi kroz nekoliko faza obrade: pranje (*perene*), češljanje (*češene*), vlačenje (*vlačene*, *bijene*), predenje (*predene*), motanje (*motane*), bojenje (*vapcujene*), pravljenje klupka (*vitkane klopka*).

Tkanje se odvijalo na drvenom horizontalnom razboju, posebno za nošnju a posebno za posteljину. Za nošnju se pripremaju *klašne* i *požič*, dok se posteljina posebno tkala. Nošnja i posteljina se razlikuju i po materijalu. Posteljina se radi samo od vune (*jetok*), dok je osnova (*osnua*) za tkanje nošnje od pamučnog konca (*tire*).

Razboj ima sljedeće dijelove: dvije *noge*, *vratila*, *brda*, *brdila*, *niči*, *podnoške*, *cepci*, *povrešćaljka*, *zapiračka*, *suheljka*, *zefk*, *cefke*.

Prethodno se priprema materijal za tkanje (*se snuje*, *se naviva*). Materijal se mota na cijevčice od zove (*cefke*) pomoću drvene naprave koja se sastoji od točka (*čekrk*) i *vrteške*.

Razboj i sueljka

Ishrana (Rana)

Nekada je stanovništvo najveći dio hrane obezbijeđivalo na mjestu, odnosno koristili su se domaći proizvodi. Kupovali su jedino so (*solj*), šećer i začine.

Iz prirode su se koristile različite vrste voća i povrća:

a) Hrana u živom obliku (žive)

divlje (divje):

- divlje kruške (*oskoruške*), drenjine (*drenine*), trešnje (*crešne*), lešnik (*lješnike*), trnjine (*beljeuzdre*), šljive (*sljive*), maline (*maljinke*), borovnice (*cršune*), jagode, kleka (*smrekunke*), kupine (*k'pine*), gloginje (*gloginke*), šipurak (*šipunke*), kiselica (*kiseljica*), kočanje (*kočane*), divlje jabuke (*kisevčica*).

uzgajana (ot bašča):

- jabuke, šljive (*magarečke sljive*), crni luk (*kromit*), bijeli luk (*luk*), kruške (*kruše*), kupus (*zeljke*), orah (*orae*), 'rdofke (vrsta repe), tikve, paradajz (*patljidžani*), repa, praziluk (*prasa*), paprike (*piperike*) i dr.

sokovi (*sokoj*):

- med (*met*), sok od krušaka (*juha*), mućenica (*mećenica*), ružin sok (*od trndafilj*) i dr

b) *Pečena hrana (pečeno)*

Hljeb (Ljeb)

Hljeb zauzima glavno mjesto u ishrani stanovništva. Na prvom mjestu bio je hljeb od raži ('*rš*), zatim od pšenice (*pčenicica*), ječma (*ječmen*) i kukuruza (*kolomboć*). Najveća količina žita za ishranu kupovala se na pazaru u Prizrenu, Gostivaru i Tetovu. Odlazak po žito se često završavao tragično, jer su ih na putu često presretali pljačkaši (*aramije*).

Hljeb (ljep)

Hljeb je za sve stanovnike Gore bio sinonim života, imao je kulturno mjesto. Na hljeb su se zaklinjali (*davalje jemin*). Sve je počinjalo i završavalo se hljebom, od rođenja do smrti. Hljeb se poštovao, imao je posebno ime – *nimet* (< tur. *nimet* < ar. „božija blagodat“).

Žito se mljelo u vodenici, kojih je u selu bilo više. Vodeničar je uzimao ujam (*ujem*) koji je iznosio 6 kg na 100 kg žita. Hljeb se spremao u

načvima (*noćvi*). Spremanje hljeba vršila je domaćica kuće ili žena koju ona odredi (*mešilja*).

Najprije tijesto treba zamijesiti (*se zamesualo*) kvascem (*so kvas*) i ostaviti ga neko vrijeme da se digne (*da nadojde*). Kad nadođe, tijesto se razmijesi (*se razmesuje*) preko posebne tkanine (*trpežnik*). Hljev se ostavljao da sazri, a potom se pekao na ognjištu (*ugnišće*) i pokrivaio sačem (*vrnik*).

Jeo se hljev od raži (*ržan hljev*), pomiješani kukuruz i raž (*brkan hljev*), kukuruzni (*kolombočen hljev*) i hljev od pšenice (*pčeničen hljev*), koji se pekao za posebne prilike i od kojeg su se spremale pite i kolači. Hljev je bio sa kvascem (*so kvas*) i presan (*presen*).

Pite sa dodatkom (Zeljanici):

- zeljanica od pšenice (*pčeničen zeljanik*), koji može biti: istanjen (*tenčen*) i kolač iznad kolača (*kolač nat kolač*), pita zavijača (*vitkanica*), zeljanica od raži (*ržan zeljanik*), od kukuruza (*kolombočen zeljanik*), sa tikvom (*tikvarnik*), od crijeva (*crevarnik*), od krompira (*kompir-pita*), od prvog kravljeg mlijeka (*seravnik*).

Kolombočen zeljanik

Pite bez dodatka (Pite):

- kore pečene na saču a potom u tepsiji (*gubjanik*), pšenična kaša u slojevima pečena u tepsiji pod sačem (*pčeničen maznik*), od kukuruznog

brašna (*kolombočen maznik*), sa pobarenim tijestom (*baren maznik*) i od kaše (*kašarnik*).

Priprema gubjanika

Gubjanik

Vitkanica

Mesa (Meso):

- meso pečeno na žaru (*pečeno meso*), meso s pirinčem (*orizna tepcija*), ćufte pod sačem (*ćufte*).

Od voća i povrća (Zarzavati):

- tikva pečena pod sačem ili na drugi nači (*pečena tikva*), pečeni krompir (*pečene kompiri*), pečeni klipovi kukuruza (*pečene čemburke*), pečena jabuka (*pečene jabuke*), pečene kruške (*pečene kruše*).

Slatko (Blago):

- šećerpare, tatlija, ravanija, baklava, tulumba, alva.

c) *Kuhana hrana (Varene)*

Jela (Grnina, jadenina):

- jelo od koprive (*buranija*), čorba, *janija*, kajgana (*pržene jajca*), pasulj (*gra*), *turljija*, kupus (*grne od zeljka*), *sarma*, krompiri sa mesom (*mandža*), *popara*, *rosnica*, *jufka*, kačamak (*bakrdan*), *tarana*, kuhana džigerica (*varena đigerica*), kuhana jaja (*varene jajca*).

Voćke i povrće (Zarzaravati):

- kuhane jabuke (*varene jabuke*), kuhane kruške (*varene kruše*), kuhani krompir (*varene kompiri*), kuhana tikva (*varena tikva*), kuhana repa (*varena repa*);

Žita:

- hašura (*ašure*), kuhani kukuruz (*varen kolomboć, varene čemburke*);

Tečnosti:

- mlijeko (*presno mljeko*), kafa (*kave*), čaj;

Divlje trave (Divje trave):

- divlji spanać (*šušljak*), štavalj (*ščavelj*), *koprive*;

- Slatko (*Blago*):

sutlijaš (*sutljiač*), hošaf (*ošaf*), *pekmez*.

d) Pržena jela (pržene)

- kajgana (*pržene jajca*), *priganice*, *kaša*, pržena hurda (*pržena urda*), *prženo meso*, *pržena tikva*, prženi krompir (*pržene kompiri*), prženi praziluk (*pržena prasa*), čvarci (*svračke*), *prženo zelje*, *pržene paprike* (*pržene piperike*);

e) Prerađevine (Prerabotane):

- sir (*sirene*), kiselo mlijeko (*kiselo mljeko*), mučenica (*mećenica*), *maslo*, *urda*, *trošenica*;

f) Konzervirana:

slana (slane):

kupus (*zeljka*), paprike (*piperike*), krastavci (*krastajce*), *urda*, urda sa paprikama (*urda so piperike*), sir (*sirene*);

sušena (sušene):

hošaf (ošaf), *suho zelje*, *jufka*, *rosnica*, *pastrma (paštrma)*, *sušeno meso*, *sušeni škembići (sušene kormine)*, *sušene noge (sušene pačke)* šipurak (*šipunke*);

u vodi (so voda):

- kruške (*kruše*), drenjine (*drenine*), jabuke (*jabuka*);

topljena (topene):

- maslo (*topeno maslo*), topljeni loj (*loj topen*).

Za pripremanje i služenje hrane korištena su sredstava za razne namjene - sječenje, punjenje, preradu, čuvanje, pečenje, prženje, kuhanje:⁶²

- *noš*, *nošče*, *satar*, *kofe*, *tanur*, *streljica*, *ložica ot priganice*, *vodenica ot kave*, *sito*, *strugaljka*, *trpežnik*, *butin*, *tepcije*, *vedro*, *tas*, *tašče*, *crepne*, *crepnarka*, *vrnik*, *sadžak*, *maša ot ogin*, *maša ot vrnik*, *kacija*, *rešeto*, *drvene ložice*, *grnče*, *tendžere*, *verige*, *kotloj*, *kotljičiča*, *kazan*, *tigan*, *tiganče*, *džezve*, *tuarija*, *džugum*, *bokarče*, *ibrik*, *kobljičiča*, *soljarnik*, *sandak*, *ložičarnica*, *torbe*, *vreće*, *sklopice...*

Služenje hrane

Tri puta se jede na dan: doručak (*pojadok*), ručak (*ruček*) i *večera*. Večera i ručak su uvijek bili zajednički, osim u vrijeme poljskih poslova, kada se ručak odnosio na mjesto poslova. Oni koji odlaze na posao rano, ponesu doručak, djeca jedu kod kuće, dok žene u zavisnosti od poslova.

⁶² Svi nazivi su samo na goranskom.

Sofra

Hrana se poslužuje na sofri. Svi jedu iz jedne posude. Sofru postavlja domaćica. Svi sjede u krug oko sofre. Prije početka najmlađa nevjesta svima sipa vodu da operu ruke u lavoru (*ljegin*), sa peškirom preko ramena.

Domaćin lomi hljeb rukama i prinosi svima. Podijele se i kašike (*ložice*). Jelo se poslužuje u sahanu (*saan*) ili u tavi. Žena koja poslužuje posljednja sjeda za sofrom. Voda se poslužuje posudom (*safiče*). Prije nego započne sa hranom svako izgovori: *Bismilahi rahman i rahim*, a kad se završi sa jelom: *Elhamdulillah*. Često puta se na kraju izuči zajednička dova.

POGLAVLJE VI

ŽIVOTNI CIKLUS

Rođenje (*Rodujene, Rađane*)

Rođenje djeteta predstavlja radost, početak života, sreću za cijelu porodicu. Obredi i običaji vezani za rođenje su slični u gotovo svim selima Gore. Postoje razlike u nijansama i mogu biti produkt novog vremena, ili su uvezeni sa strane.

Tek rođeno dijete naziva se: *ludo, sabija, maksam, malovo, ruljek, ruljče*.

Ruljek

U odnosu na vrijeme i prilike, dijete dobija i druga imena:

- *posmrtniče*, kada se rodi nakon smrti oca,
- *urufčiča*, dva djeteta rođena u toku jedne godine,
- *naračafče*, kada počinje da se nosi u naručju,
- *dubafče*, kada počne da stoji,
- *zahodafče*, kada prohoda.

Kad se dijete rodi, žene čestitaju:

- *Airljija neka vi je! Šućur ka se kurtaljisala!*
- *Air da viđite, i vije da dočekate!*

Kad se u kući rodi dijete, obavještava se najbliža rodbina. Taj se obred naziva „*mušćilok*“ i u njemu učestvuju djeca iz porodice koja obilaze kuće i rodbinu i dobijaju poklone u novcu ili u nečemu drugom.

Istoga dana u kući se priređuje nafaka i tom prigodom kuha se kačamak (*bakrdan*). Na ovaj ručak poziva se najbliža rodbina s obje strane. Majka roditelje donosi tepsiju sa priganicama.

Djetetu se daje (nadijeva) ime, vodeći računa da ono bude muslimansko. Najčešće se daje ime koje je nosio neki predak iz porodice, koji je ranije umro (preselio). Bilo je slučajeva da su roditelji nadijevali ime djetetu još za života oca ili djeda. Svi prisutni čestitaju: *Airlija ime, da mu bide vekuječno!*

U novije vrijeme ima pomodarstva oko nadijevanja imena, pa se mogu sresti imena iz cijelog svijeta. Ime djetetu najčešće daje babo, nana, amidža, a ne rijetko i sami roditelji.

Druga nafaka (*prgljen*) je tradicionalni ručak koji se priprema u čast rođenja djeteta. Obično se organizira dvije-tri nedjelje po rođenju djeteta i bira se da bude u ponedjeljak ili u četvrtak. Za ovu priliku daruje se dijete, ali poklone dobijaju i roditelji. U ovome se posebno ističe rodbina žene-roditelje.

Priprema se bogatiji ručak za familiju, opet s obje strane i isključivo za žene, koje se nazivaju *prgljenarke*. Majka roditelje donosi *gubjanik* (vrsta pite) ili baklavu. Za ručak se spremaju tradicionalna jela: *čorba, gra, janija* i *alva*. Starije žene iz porodice roditelje ostaju na noćenje.

Dijete (beba) treba da se kupa svaki dan. To radi svekrva ili jetrva, sve dok nevjesta ne stekne određeno iskustvo. Ukoliko roditelja nema svekrvu, poziva se neka žena iz porodice ili iz komšiluka.

Kada dijete napuni šest nedjelja, majka sa djetetom odlazi u goste kod svojih roditelja. Kad djetetu izbiju zubići, dijeli se kuhani kukuruz (*kolomboć*) ili nešto slično, npr. leblebije. Djeca koja raznose i dijele „kolomboć“ dobijaju poklone. Za momenat kada dijete prohoda (*ka će zaodi*) nema značajnijih ceremonija. Ranije se posebno obilježavalo prvo skraćivanje kose djeteta.

Koljepka

Dijete spava na krevetu i presvlači se više puta na dan. Kasnije se stavlja u kolijevku (*koljepka*) i pjeva mu se uspavanka:

*Dada će go ljulja vo šarena ljulja,
Dete da mi spije, goljemo da raste.
Idi tamo, bubo, dete mi je slušno,
Dete će mi raste, goljemo da bide,
Goljemo da bide, bečar da poraste,
Bečar da poraste, na gurbet da ide.*

Louza (rodilja do šest nedjelja) ne treba da radi po kući. Ima vjervanja da louza ne treba da ispraća goste (*da ne i ide mljeko*), da se pozdravlja, da odlazi na veselja.

Dijete prestaje da se doji (*se odbiva*) kad napuni godinu dana. Ovo se može uraditi prije ali i poslije ovog perioda. U isto vrijeme djetetu se po prvi put krati kosa (*kosme mu se sečet*). Kosa se sječe čobanskim makazama (*nožice za strižene ofce*). Majka čuva kosu u sanduku.

Proslava rođendana je novijeg datuma i nije bila poznata u tradiciji Kruševa.

Sunećenje / Obrezivanje djece (Sunet)

Jedno od porodičnih veselja u Kruševu je i sunećenje djece (*sunet*). Njegova suština je u obrezivanju djece, što predstavlja jednu od odlika muslimana. Sunet je najveće veselje i predstavlja specifičnu kolektivnu ceremoniju u kojoj učestvuju porodica ali i stanovništvo cijeloga sela. Naročito je impresivan folklorni dio ovog obreda (muzika, pjesma i igra, nošnja, pripremanje jela).

Inače, obrezivanje je poznato i kod Jevreja, a bilo je poznato i u ranom hrišćanstvu. Danas je obrezivanje prisutno i kod drugih naroda, više iz medicinskih razloga. Ljekari smatraju da mlađe bebe imaju manje komplikacija nego kad se obrezuju stariji dječaci i muškarci. Razne vrste obrezivanja, ne računajući muslimanski 'sunset' i jevrejsko 'obrezivanje' dovode se u vezu s prelaskom iz dječjeg u svijet odraslih.⁶³

Sunset se pravio sa „tupanima“, bez njih, ili uz svadbu najbližeg srodnika. Počinjao je u četvrtak i završavao se u nedjelju, ili u ponedjeljak da bi se završio u četvrtak. Sa ritualnog gledišta, izuzev svečane ceremonije sunećenja, sve ostalo je isto kao na svadbi, uz određene lokalne nijanse. Jedino „tupani“ dolaze za glavni dan sunećenja i *alay* (< tur. *alay* – parada, svečana povorka, pompa).

U Kruševu nije zabilježeno kolektivno sunećenje djece, poznato kao sunset-svadba u Župi kod Prizrena. Jedino su ljekari turskog KFOR-a izvršili kolektivno sunećenje djece 19. avgusta 1999. godine.

Prvog dana ukrašavaju se kape (*se zaredujet kape*). Ovaj ritual sastojao se od ukrašavanja kape djece-sunetlija resama, dukatima, novčanicama, i sl. Kapa se postavlja na krevet ili se okači o zid sobe da bi je vidjeli, darovali i čestitali. Sve je bilo popraćeno pjesmama žena i djevojaka.

Drugog dana dječaci (*sunetlije*) karakteristično odjeveni, sa kapom ukrašenom zlatnicima i raznobojnim perlicama, dvjema mahramama ukrštenim preko grudi i vezanih za struk i fustanon (*f'stan*) iznad *benebreka*. Mlađi, koji još nisu počeli nositi *benebrek*, imali su samo fustan sa drugim nakitom iznad. Danas odijelo za sunetlije kupuju u Prizrenu i nema sličnosti sa starom nošnjom za ovu priliku.

Tako u grupi obilaze domove svojih rođaka i pozivaju ih na sunset (porodično veselje obrezivanja). Tamo ih dočekuju, čestitaju im i daruju novcem, mahramama, kuhanim jajima, slatkišima i drugim poklonima.

Treći dan. Poslije podne pristižu pozvani gosti, razgovaraju, piju kafu, pjevaju i igraju. Sunetlije u pratnji bliskog srodnika, uz karakteristične melodije (*svirlje i tupani*) iz kraja, pozivaju gosti (*zuanci*).

Ovaj ritual je bio pravi spektakl. Na putu od kuće glavnog gosta, kreću se u povorci, predvođeni najmlađima koji nose niz poklona i vode konja zvanca (*zuantik*) koji ga jaše sa bravom u krilu. Kreću se polako prema kući sunetlije uz muziku zurli i tupana, koji ne prestaju ni za trenutak, a prate ih brojni posmatrači iz sela.

Četvrti dan. Ujutro se organizuju konjske trke. Nastavlja se zabava, vrše pripreme sunetlija za šetnju oko sela i postavlja se ručak za pozvane, u odvojenim soframa za muškarce, žene i djecu. Kada se završi s

⁶³ Nazif Dokle, *Torbeshet e Kukesit*, Prizren, 2016. str. 73-79.

ručkom, počinje *alaj* (šetnja sunetlija). U šetnji učestvuju svi pozvani, među njima i berber. Svi dobijaju poklone u peškirimama, košuljama i drugim stvarima i prebacuju ih preko ramena.

Dječaci sunetlije su na konjima u krilu bliskog rođaka. Konje vode drugi rođaci, po dvojica sa strane.

Za razliku od svadbe, bez obzira na smjer kretanja, kada *alajdžije* stignu ispred džamije, okreću se prema Kibli (*na ke K'blje*) kako bi se pridružili dovi (molitvi), koju za ovu priliku uči imam. Cijela šetnja je veličanstveni spektakl koji prate karakteristične melodije i pjesme koje posmatra cijelo selo.

Kada se šetnja završi i sunetlije stignu do svoje kuće, počinje *sunet* (sunećenje, obrezivanje djece). Obavlja ga berber u sobi, samo u prisustvu muškaraca. Svako dijete uhvati muškarac tako da se ne može pomjeriti, dok berber vrši obrezivanje. Ostali mu govore i bodre ga da bude hrabar, da bude junak. Nakon toga, polože ga na krevet pripremljen posebno za ovu priliku.

Svi prisutni izgovore: *Mašala, mašala!*

Kad čuju da je obavljeno obrezivanje (sunet), žene i djeca vani lupaju u tepsije i druge predmete, kako bi spriječili da se čuje plač obrezane djece.

Ukoliko se sunet pravi uz svadbu, nastavlja se svadbena veselje, odlazak po nevjestu i ostale svečanosti. Kada se sunet pravi bez tupana i zurli, nema dočeka svirača, nema trke konja, alaja i seira, odnosno cjelokupna ceremonija je redukovana.

Brak (*Ženene/Mužene*)⁶⁴

Stupanje u brak oduvijek je bio jedan od najznačajnijih trenutaka u životu ljudi, pa je sasvim razumljivo što je bio praćen bogatim obrednim svečanostima.

Ženene (ženidba momka) i *mužene* (udaja djevojke) su proces koji počinje veoma rano i traje nekoliko godina. Započinje još u doba adolescencije (puberteta), kada se mladi približavaju i iskazuju prve simpatije (*zasakujene*), a traje i nakon svadbe, koja predstavlja vrhunac ovog procesa.

Sklapanje braka (*ženene/mužene*) obično se dešava u uzrastu između osamnaeste i dvadeset prve godine života momka i djevojke. Ima slučajeva kad se brak sklopi prije ili poslije ovog perioda. Zabilježeni su slučajevi udaje mladih djevojaka, sa petnaest-šesnaest godina, ali su rijetki i više su izuzetak nego pravilo.

U Kruševu su poznata dva načina stupanja u brak: *ženidba/udaja po dogovoru* i *otmica (grabujene)*. Drugi način je gotovo nestao i već je daleka prošlost.

Brak iz ljubavi

Poznato je da se brakovi u Gori sklapaju upoznavanjem i uz pristanak zaljubljenih. Sve je zasnovano na ljubavi između momka i djevojke i dogovoru njihovih porodica. Proces prolazi kroz nekoliko faza: približavanje momka i djevojke i davanje saglasnosti njihovih porodica, vjeridba (*vađane/davane*), svadba, integracija mlade u porodični život i dr.

Zamjena (*menka*) je gotovo nepoznata pojava u Kruševu. Zabilježeni su rijetki primjeri da se djevojka uda u kuću iz koje se oženio njen brat. Ostali su u historijskom pamćenju primjeri da se sestra uda umjesto umrle sestre za njenog vjerenika. To se dešavalo u slučaju kada suprug ili vjerenik umre od bolesti ili pogine, pa se njegova supruga ili vjerenica uda/preuda (*ga vratilje*) za njegovog brata.

⁶⁴ Opisani su tradicionalni običaji koji više ne postoje u ovakvom obliku.

Približavanje dječaka i djevojčice (*Zasakujene*)

Još od svoje trinaeste-četnaeste godine dječak i djevojčica počinju razmišljati o ženidbi/udaji, tako što u ubrzanim promjenama koje donosi vrijeme adolescencije (puberteta) traže svoj identitet, gdje se među ostalim nepoznanicama nalazi i ljubav. Upravo u ovom periodu počinje potraga za svojim budućim partnerom. Ovaj proces se naziva *gledane*, a inicijativu obično preuzima dječak, koji preko neke rođake daje signal (pošalje neki cvijet ili drugo). Ukoliko djevojčica prihvata ponudu, ona uzvratu nekim predmetom u znak pozitivnog odgovora. Od tog trenutka djevojčica (*dejka*) počinje izbjegavati kontakte sa članovima porodice dječaka (*se krije*). Za vrijeme ljuljanja (*nušane*) drugarice je zadirkuju pjesmom: *Go zn'jeme, ne go kažujeme* (Znamo ga, ali ga ne kazujemo). Ova faza se naziva *sakane* (voljenje), a nakon još većeg zbližavanja momak postaje njen *gljedanik* a djevojka njegova *gljedanica* (zagledani su jedno u drugo).

Uključuju se i porodice momka i djevojke. Porodica mladića pokušava da odnose usmjeri ka vjeridbi (*vađane*), dok djevojčina porodica vodi računa da njihova kćerka ne napravi neki pogrešan korak (*hula*). Nastavljaju se pokušaji približavanja, pa prilikom odlaska neke nevjeste u goste (*na goljeme gosti*), šalju kolač i druge poklone djevojci. Ukoliko porodica djevojke uzvratu poklonima, daje pristanak da se veza nastavi.

Vjeridba (*Vađane dejka*)

Sve ide bez problema ukoliko se momak i djevojka vole a njihove porodice takvu vezu prihvataju. Problemi nastaju u svakoj drugoj situaciji, bez obzira s koje strane dolazila. Ima slučajeva da se momak i djevojka vole, ali se njihovi roditelji protive, naročito roditelji djevojke. U tom slučaju se uključuje bliža i dalja rodbina, naročito se u ovome ističu tetke momka.

Kad se dobije pozitivan signal sa djevojčine strane, šalju se prosci (*ustrojnici, zgovornici*). Nakon što popiju kafu, traže „ruku“ djevojke. Kad im domaćin potvrdi da je saglasan udati svoju kćer, popiju i drugu kafu za hairliju. Ustrojnik u šolji ostavlja neki poklon u novcu. Tada čestitaju jedni drugima:

- *Neka vi je airljija! Da se ćerdosaje vekuječno!* (Neka je sa srećom! Da imaju vječno nasljeđe!)

- *Amin, i vam neka vi je airljija! Da se ćerdosaje vekuječno!*

Nakon ovoga za djevojku i momka kaže se *da im je daden laf*, odnosno da su vjereni, zaručeni.

Za momka se kaže *da izvadif dejka*, dok za djevojku *da je dadena* (*dadenica*). Od djevojke se uzima ukrašena mahrama (*nišan*). Djevojka se daruje nekim odjevnim predmetom i prstenom.

Maznik

Nekoliko nedjelja nakon vjeridbe (*otka zelje laf*), organizuje se prvo okupljanje i ceremonija u porodici – *maznik*. Vodi se računa da *maznik* bude u ponedjeljak ili četvrtak. Poznat je i pod imenom *krpe* i *kave*.

Pozvani se okupljaju u kući momka i kreću prema kući djevojke. Tamo se počaste kafom i u povratku svi dobijaju poklone u peškirima, dok se za mladoženju daje posebno ukrašen peškir (*krpa*), koji nosi na ramenu glavni prosac (**ustrojnik**).

Istog dana odlaze i žene iz porodice momka i nose darove, a djevojka ih daruje čarapama (*čorape*).

Domaćinu se čestita riječima: - *Neka vi je airljija maznik!* - *Air videf, i ti da dočekaš od deca!*

Čestita se i momku: - *Airljija si izvadif dejka!*, dok djevojci: - *Airljija si se dala!*

Nakon toga, porodica momka nosi materijal za spremanje posteljine i odjeće za nevjestu. Ovaj događaj poznat je pod imenom *vovnarice*.

Tkanje (Tkajene)

Tkanje zauzima posebno mjesto u toku priprema za svadbu. U periodu od godinu-dvije, koliko traje period vjeridbe, djevojka priprema odjeću za sebe i najbliže, zatim posteljinu i ostale predmete. Najveći dio poslova čini tkanje, ali mu prethode i druge radnje: predenje (*predene*), bojenje (*vapcujene*), *snujene*, *navivane*, pletenje (*pletene*) i drugo. Osim tkanja, djevojka plete, veze a radi druge poslove.

Razboj zauzima posebno mjesto u cijelom periodu priprema. Kad djevojka postavi razboj, dolazi joj porodica na čestitanje, a daruju je poklonima i novcem.

Djevojka priprema dijelove nošnje: *gaće* i *skutače* (bošče), najmanje po deset pari, pojaseve (*puazi*) i drugo. Osim toga, priprema i posteljinu sa posebnim šarama i urnecima: *čiljim*, *-čiljimče*, po dva *čaršafa* (čak jedan za svekrvu), *ajran/s'džade*.

Na razboju se stavlja nakit i drugi predmeti da čuvaju djevojku od uroka (*da ne ga udret naoči*).

Darovi (*Poklon*)

Poklon je najveći događaj u periodu dok traje vjeridba. Organizuje se između nišana i svadbe. Poklon je običaj u kome učestvuju isključivo žene i djevojke. Porodica djevojke priprema jelo, za tri do četiri sofre. Ako je porodica slabijeg materijalnog stanja, ručak se priprema u kući momka. Pripremaju se tradicionalna jela kao za svadbu.

Žene koje nose poklone zovu se *poklonarke*.

Poklone daje rodbina momka, a najviše sama porodica. Daruje se ženska nošnja: *košulje, jeleci, kolsuzi džubina*, sve osim onoga što priprema djevojka. Daruje se zlato i nakit. Sve se to izlaže na zidu sobe momka a potom se nosi u kuću djevojke. Žene usput pjevaju i igraju uz zvuke daira:

*Evo ti sme, ja devojko, ti ideme,
ti nosime, ja devojko, goljem poklon,
ta ti ide, ja devojko, familjija,
familjija, ja devojko, bečarova,
ti spremala, mila nana, s goljem merak,
s goljem merak, ja devojko, sve daroji.*

U povratku, kad dobiju darove (uglavnom čarape), poklonarke pjevaju:

*Ruke, ja devojko, ti c'ftelje
šo si dala, ja devojko, mazne daroj,
ka vo ruke, ja devojko, ne fatene,
svem si ater, ja devojko, napraila,
cela naša, ja devojko, familija.*

Svadba

Određivanje datuma svadbe (*Sečene papuče*)

Nekoliko sedmica uoči svadbe određuje se datum njenog održavanja (*sečene papuče*). Ovaj zraz ima posebnu simboliku i mogao bi značiti kraj „cijepanja opanaka“, odnosno završetak obaveza i hodanja s jedne na drugu stranu.

Roditelji mladoženje dolaze u kuću prijatelja da se dogovore u vezi određivanja datuma svadbe i završnih priprema. Može im se pridružiti još neki bliži član porodice. Razgovor se vodi o datumu održavanja svadbe, o nekim nedovršenim poslovima. Ranije se ovom prilikom djevojinim roditeljima davala određena suma novca („za papuče“), koja je zavisila od situacije i ekonomskog stanja. U nekim selima za djevojku se „plaćala“ veća suma novca ili zlata, što je stvaralo napetost među prijateljima. Inače, ovim novcem prijatelji su pokrivali troškove svadbe na njihovoj strani.

Nakon ovoga, porodica mladoženje odlazi u Prizren da ugovori svi-rače (*da fatet tupani*) za svadbu.

Ničah (Niča)

Nekoliko dana uoči svadbe vrši se vjenčanje (*niča*). Buduća nevjesta u pratnji svojih najbližih odlazi u Mjesnu kancelariju (ili u džamiju, ukoliko je šerijatsko vjenčanje), gdje se obavlja ceremonija vjenčanja. Momak i djevojka dolaze u pratnji članova svojih porodica i svjedocima koji će dati potpise.

Djevojka po prvi put odijeva crni ogrtač (*terljik*).

Svadbarski bajrak (Zaredok)

Zaredok počinje u ponedjeljak ili u četvrtak, zavisno od dana početka svadbe. Djevojke odlaze po paprat u blizini sela. Srpovima nakupe paprat (*poprač*), koja se postavlja na zemljani pod sobe u kojoj se nalazi djevojačka sprema, ali i na podu sobe u kojoj će nevjesta (*manesta*) stajati kad stigne u novu kuću.

Paprat ima prijatan miris i određenu simboliku. Bez njega nije mogla započeti nijedna svadba u selu. Djevojke sa srpovima biraju mjesto gdje raste najbolja vrsta paprati i na ramenima ga donose, usput pjevajući pjesme. Domaćini im postave ručak. Djevojke koje odlaze po paprat zovu se *poprađarke*.

Pozivanje na svadbu (*Zujene*)

Na par dana prije zvaničnog početka svadbe, momci, svi na konjima, obilaze susjedna sela i poziva rodbinu i prijatelje na svadbu. Mladoženja je na najboljem konju sa izvezenim štapom u ruci (*stapče novoženjsko*), koje je uredila (*go nakitila*) njegova vjerenica. Pošto su neka sela dosta udaljena, to može potrajati do kasno popodne ili do večeri. Inače, mladoženja nosi štap kao znak raspoznavanja sve dok traje svadba, odnosno dok stigne nevjesta u kuću.

Po povratku u selo, pošto *zuanci* ručaju i malo se odmore, mladoženja, u pratnji nekoliko najboljih drugara, obilazi svaku porodicu u selu i poziva na svadbu. Ppozivaju se sve porodice, bez izuzetka. Kad stignu ispred svake kuće, pokucaju na vrata riječima: - *A ste doma?* Kad se pojavi neko od ukućana, obrate mu se riječima: - *Utre ni počina svadba, ve vikame da dojete!* Domaćin im odgovori: - *Airljija neka vi je, so ubavo da pominete.*

Dolazak tupana⁶⁵

Riječ *tupani* u govoru Gore označava *tupan* (bubanj, goč), ali kad se odnosi na svadbu, ona zapravo obuhvata i *svirle* (zurle), odnosno orkestar za svadbu sastavljen od dva tupana (bubnja) i dvije svirle (zurle), u rijetkim prilikama po četiri tupana i četiri svirle, *dve ralje* ili *čift tupani*.

⁶⁵ Nazif Dokle, *Torbeshët e Kukësit – Martesa*, Tirana, 2013.

Ovi narodni muzičari obično dolaze iz redova Roma, koji obavljaju i kovački zanat u selima Gore, a koje narod naziva „cigani“, tupandžije ili svirladžije.

Tupani će dojet vo tornik, pa vo sreda aljištari, vo četvrtok svadba. Navečer će dojet, utre da bidet za aljištari. Vo četvrtok manesta, a vo petok ć'idet. Segá sve se izmešalo.

Muško nadvor će igra, žensko vo dvor. Nemalo Mašala, ni mašala ni išala, manesta dejka ne igrala. Nema igrane dejka. E du docna žene vo dvor igraket, tupani pred vrata će tupajet. Du docna, e poslje se izmeša.

Na kona manesta so duak, duak ka vreća, da ne se viđi manesta. Ka plašilo, ka vreća, ništo da ne se viđi. Do docna bilo, z'đno Hurija Muaremoska i više nemalo, poslje go turia duak.

Kazivač Fatima Abidini, rođ. Ramadani (1930), 28.08.2019.

Kad se približi vrijeme dolaska tupana, nešto prije akšama, domaćin svadbe šalje momke da čuju objavu dolaska, koja se daje udaranjem u gočeve kad se približe na oko pola sata hoda od sela, gdje čekaju da dođe vrijeme dogovoreno sa domaćinom svadbe. Ukoliko je svadba u Gornjoj mahali, svirači dolaze iz pravca Donje mahale, i obrnuto. Svirači se oglašavaju sa mjesta Čukar ili *Trantorišća*, u zavisnosti u kom se dijelu sela pravi svadba.

Čim čuju znak, svi odrasli muškarci i djeca iz kuće, zajedno s mladoženjom i pratiocem (*majmarom*), upućuju se na tradiciionalno mjesto čekanja tupana, poznato i glavnom tupandžiji (*usta*), koji je najčešće neki poznati svirladžija. Ovoj grupi se pridruže gotovo svi muškarci sela, koji također znaju vrijeme i dan dolaska tupana.

Kad tupani (*tupandžije* i *svirladžije*) stignu u centar sela, nakon pozdrava i čestitanja, odsviraju *nebet* za domaćina, dok svi prisutni slušaju sa emocionalnom šutnjom.

Kad se ovo završi, kreće se prema kući domaćina svadbe. Na čelu kolone idu stariji a dočekuje ih domaćin ili najstariji član porodice. Iza njih idu tupani i svirle, a sasvim na kraju mladi zajedno sa mladoženjom i njegovim pratiocem, okupljeni u krug oko nekoga ko zna pjevati poznate pjesme iz Gore. Tako, polako-polako, *svirejeći* (svirajući), *puje-eći* (pjevujući) i *kriskajeći* (povicima) idu ulicom od mjesta dočeka do kuće svadbe.

Ovaj spektakal prate posmatrači svih uzrasta oba pola. Repertoar pjesama čine stare i *teške* pjesme koje imaju epsko-lirski karakter, kao: *Jahni kona Omer-aga, Ovčarče, Planinice, Naračala Kara Fatma poraćala, Halil-ago fidan bojlja, Azim mi legnaf da spije, Komu go vezaš, Haj more Jusuf hadžija.*

Kad se približe kući svadbe, razidu se muškarci koji su dočekali tupane. Ispred kapije tupane dočeka majka mladoženje. U prisustvu domaćina svadbe, mladoženje, njegovog pratioca, rodbine i drugih posmatrača, svira se nebet za kuću.

Domaćica daruje svirače mahramama, komadima basme i cvijećem koje stavlja na drveni dio *tupana (lupoj)*. Uz njihove zvuke počinje oro u koje se, pored djevojaka i žena iz kuće, hvataju otac i mladoženja, braća, bliža rodbina. Kolo vodi majka sa domaćinom svadbe, ćerkama i mladoženjom. Nakon pauze, tokom koje tupandžije i svirladžije ručaju, počinje džumbus.

Nebet

Nebet/nibet je riječ arapskog porijekla i u naš jezik je, sa različitim značenjima, ušla posredstvom turskog jezika. **Nobet** je izmjenični red, u kome se nešto događa ili izrađuje te odgovara latinskom *turnus*. Riječ je rasprostranjena i česta u upotrebi, a zbog prirode onog što označava poznata je na širem prostoru Balkana. U turskom jeziku riječ *nobet* ima više značenja: red, zadatak, straža, dežurstvo, pa bi se mogla uspostavljati posredna veza - naknada za stražu - čuvanje duše.

U *Rječniku bosanskog jezika* (Institut za jezik, 2007) stoji: *nobet* tur. -ar - arh. smjena u stražarenju; straža; utvrditi red po kojem više osoba obavlja isti posao jedna za drugom.

Abdulah Škaljić riječ tumači kao: *nobet* tur. > *nawba* ar. - red, turnus

Nebet se u Kruševu isključivo vezuje za muzičku pratnju u skoro svim dijelovima svadbe, a naročito prvog dana svadbe navečer. Obično se svira u većoj prostoriji ili seoskom lokaluu. Tada se okupi rodbina i omladina iz sela i slušaju muzički nastup grupe (*tajfe*), koji traje oko dva sata. Sviraju se najpoznatije pjesme iz kraja (između deset i petnaest) po ustaljenom redoslijedu. Svaka pjesma se svira po 5 do 8 minuta.

Kad započne posljednje „kajde“ (melodija), uključuju se i tupani. Na kraju domaćin, mladoženja i još poneki meraklija nagrađuju izvođače nebeta novcem, papirnim novčanicama, koje uvijaju na poseban način i stavljaju u rupice na *svirlji* (zurli). Nebet može biti sviran i nekom posebnom merakliji, koji, također, nagradi svirače.

Dolazak zvanica (*Zuanci*)

Drugog dana svadbe, sve do polaska *aljištara*, igraju se muška i ženska kola (*ora*). U to vrijeme dolaze zvanici (*zuanci*) iz sela i iz drugih naselja. Njihov dolazak se najavi a mladoženja, u pratnji nekoliko članova porodice i omladine, odlazi da ih dočeka, u zavisnosti s koje strane sela dolaze. I njima se svira nebet na putu do kuće domaćina svadbe.

Zuanci iz okolnih sela dolaze na konjima, sa bravom i drugim poklonima. Muzičari (*svirladžije*) im sviraju, dok ih oni daruju papirnim

novčanicama. Kad se približe kući mladoženje, započinje igra u koju se uključuje cijela rodbina. *Zuanci* dolaze naizmjenično i sve to potraje nekoliko sati, dok ne počnu pripreme za polazak *aljištara*. Vrijeme dolaska *zuanca* sa strane nije određeno, pa se za tu priliku odrede djeca koja obavještavaju domaćina.

Darovi (*Nosto*) zavise od rodbinskih veza sa domaćinom svadbe. Bliži članovi donose vrednije darove, dok dalji nešto skromnije. Ranije se bično donosio brav, što je bio poseban znak poštovanja. Kasnije se kao darovni predmeti donosila posteljina (jorgani), posuđe, dok u novije vrijeme kućni aparati.

Aljištari (Daronosci)

Aljištari, postalo od riječi *ališta* koja označava odjeću, stvari (*šej*), je naziv za ljude koji drugog dana svadbe nose stvari budućoj nevjesti. Radi se o stvarima kupljenim na gradskom trgu, darovima za nevjestinu rodbinu - nakit, kozmetika ili neka stvar koja nevjesti nedostaje iz bilo kog razloga i koja je nabavljena u posljednjem trenutku. Naziv potiče od riječi *korave aljišta*, koje pripremaju terzije za glavni dan svadbe. Sa tom odjećom nevjesta dolazi u kuću mladoženje. Tom prilikom se nevjesti nosi i *terljik*.

Broj aljištara određuje otac nevjeste, dok odabir vrši otac mladoženje, odnosno organizator svadbe. Obavezne i nezamjenljive osobe u sastavu aljištara su *dajdžo* mladoženje i njegov babo, poslije njih dolazi najstariji amidža, starija braća, bratanci i sestrići, i na kraju zetovi. Glavni među njima smatra se *dajdžo* mladoženje. Ako je nevjesta iz sela, samo otac mladoženje i još poneko jašu na konjima, ali ako je nevjesta iz drugog sela, onda svi aljištari idu na konjima.

Dok se aljištari pripremaju za put, djevojke i mlade nevjeste igraju kolo uz pratnju tupana. Domaćini se trude da uredi stvari, nakit, kozmetiku i ostalo na konju koji će sve to nositi. Stvari se tovari na posebnom konju u torbe - *bisage*. Konj mora biti bijele boje i na njemu jaše otac mladoženje (*milji babo*), koji i sutradan ide istim konjem, na kojem se dovodi nevjesta.

Pripreme aljištara počinju u zavisnosti od vremena određenog za polazak kod nevjeste, ali uobičajeno vrijeme je oko 14 sati (čim prevale podne). Oko 12 sati svi određeni dolaze odjeveni, moralno i materijalno pripremljeni za neki eventualni nesporazum.

Kad aljištari krenu, prate ih *svirle* i *tupani* karakterističnim melodijama za ovu prigodu, ali i grupe žena koje pjevaju ocu mladoženje:

*Hairlija, milji babo, vekuječno,
Što si, milji babo, dočekalo,
Da povedeš, milji babo, aljištari,
Za manesta, milji babo, Husenova...*

Polazak aljištara je obično oko 14 sati. Kolonu predvodi najstariji, za njim idu ostali prema starosti, dok je sasvim na kraju otac mladoženje na konju. kojeg s jedne strane vodi mladoženja a s druge njegov pratilac.

Konj je na glavi iskićen lozom od tikve i drugim plodovima i listovima. Preko samara su bisage u kojima su stvari koje se nose nevjesti. Preko samara je vuneni ćilim crvene boje, ili *ajran* (*s'džade*). I *mili babo* je okićen cvijećem i grančicama.

Kad se *aljištari* udalje od kuće mladoženje, pjesma prestaje, prate ih samo svirladžije i tupani, a posmatraju ljudi svih uzrasta. U blizini nevjestine kuće aljištare dočekuju domaćini. Mladoženja se vraća nazad, a njegov pratilac i tupandžije nastavljaju put. Dok se u kući nevjeste postavlja sofru za aljištare, u dvorištu se naizmjenično igraju ženska i muška ora.

Na tupan igralje: Kasem Mustafinski, Sejfidin, Arif, Džafer, možem da rečem da bivo jen od najbolje igrači. Jaija Dute so skutača će iljeze, aščija, i on igraše. Imalje još šo igralje. Kruševo igralo najubavo vo sve sela. Omeru rametljija, babo šo vi biv, so crna kapa, ka se ženivo Idris mu velji Aljo tuje ogolj ke Saljatina: „Brej Aljabaku, dur ne ga zaorteš jena k'l'čojna ovde, ja Hata ne ga digam.“ I zea tuje i Omer i soi izigraa.

Imalje Krušijani, a i mladeve šo sme bilje, sme igralje. Ja, Muso, Feim Mazlmoski, Ljatif Akikoski. Sme igralje "Veljikina" (Veljiko mome en džuzelj), pa "Džemiljina", pa ka pračalje putnici "Atmanina".

Kazivač Seljam Abidini (1939), 28.08.2019. godine

Za aljištare se priređuje svečani ručak sa uobičajenim jelima koja se prave i za glavni dan svadbe. Nakon što pojedu poslasticu (*alvu*), *aljištari* ostavljaju određenu sumu novca (*se tura vo tepcija*) za nevjestu.

Ispraćaj aljištara se odvija uz veliku pažnju. Postupci i radnje moraju biti u koordinaciji kako bi na vrijeme izašli iz kuće, izvršili primopredaju konja na kojem je jahao domaćin svadbe. Kolona kreće prema kući, dok sve to posmatraju mnogobrojni gledaoci.

Aljištari u povratku donose: čarape za zeta (*novoženske čorape*), šamiju (*redena šamija*), koju mladoženja nosi preko vrata, dvije mahrame crvene boje (*dve svetnarčića*) koje nosi u džepovima sa strane, jedan hljeb ispečen u crepulji i darove za najbližu rodbinu mladoženje. Sve je to u bisagama okačenim na samaru. Aljištare opet dočekuju pjesmom.

Zadnje djevojačko veče - Kana (*K'narice*)

Posljednje veče pred odlazak u novi dom, u srijedu ili u subotu uveče, u kući djevojke se vrše pripreme. Okuplja se rodbina i drugarice (*drugache*), koje se nazivaju *k'narice*. Djevojka leži pod kožuhom (*pod kožuf*). Pjevaju se opraštajne pjesme u kojima se pominje rastanak od porodice, drugarica i najbližih. Na glavi joj je bijela mahrama i po prvi put na licu joj se stavlja bijelilo (*beljilo*). Svi joj čestitaju prelazak iz jedne u drugu fazu života. Kanom joj šaraju ruke i noge. Prave se krugovi na gornjoj strani ruku. Dok se stavlja kana (*k'na*), drugarice pjevaju:

*Neka ti je, k'n devojko, airljija,
airlija, k'n devojko, svetna k'na,
da ti bide, k'n devojko, vekuječna,
će te dvoji, k'n devojko, od babeta,
k'n devojko, od mila majka,
milje sestre, k'n devojko, milje braća.*

Sve drugarice ostaju da prenoće u kući djevojke. Pošto je to njeno zadnje djevojačko veče, provodi ga sa drugaricama i najbližima.

Pripremanje nevjeste (*Gotvene manesta*)

Pripremanje nevjeste vrši se na dan odlaska u novi dom, par sati prije nego što stignu svatovi. Žena koja je zadužena za pripremanje (*šarene, obličane*) naziva se *majmarica*. Obično je to određena žena u selu sa iskustvom u tim poslovima.

Nevjesta se šminka (*se šari*) tako što se na čelu nacрта hamajlija (*ajmaljija*) u obliku slova V, a na obrazima krugovi. Uloga hamajlije je

da „štiti“ nevjestu od uroka (*ot loše oči, da ne ga udret naoči*). Šminkanje se vrši pomoću bijelila i crvenila i drobljene žice (*šamatatelj*). „Udaraju“ se *čatme (veđi čatmosane)* između obrva. Boja se pravi od brezovog drveta i gvožđa. Sve boje imaju posebnu simboliku. Suština maskiranja je da djevojka promijeni lik, da se gotovo ne prepoznaje i, normalno, da se uljepša.

Djevojka se oblači u nevjestinsku nošnju i ukrašava nakitom. Cjelokupni nakit naziva se *rešma*. Nakit se sastoji od kape sa dukatima (*mamudije*), đerdana ispod grla, đerdana *mašala* i *ajmaljije* naprijed. Sa strane idu *furke* i *teljoji*, Preko lica ide *strannik* (u vrijeme dok nevjesta „stramuje“).

Prvog dana u kući mladoženje, nevjesta se ponovo šminka. Sada dominiraju krugovi na obrazima, što je znak želje da nevjesta bude vezana za novi dom (*da se vrtil vo kuća*).

Kotlovi (*Kotloji*)

Rano ujutru, na dan svadbe (kad se odlazi po mladu), postavljaju se kotlovi u kojima se priprema hrana. *Aščija* (glavni kuhar) i nekoliko njegovih pomoćnika založe vatru na kojoj će u loncima (*vo kazani*) pripremati hranu. Dolaze komšije i prijatelji na čestitanje. Svi budu posluženi kafom i doručkom (*turljija*). Čestita se riječima: - *Neka se airljija kotloji!* - *Amin, da dočekujete za deca, vnuci!*

Ručak bude pripremljen do vremena polaska svatova. Jelo se služi nakon što se vrate svatovi sa nevjestom. Prvo se jelom posluže pratioci nevjeste (*praćaći*), zatim budu pozvani svi iz sela, čak i slučajni prolaznici. Vodi se računa da se gosti dobro posluže i budu zadovoljni, kako pažnjom koja im se ukazuje, tako i brzinom usluge. Zato se biraju momci koji imaju posebno iskustvo u takvim poslovima.

Svatovi (*Svatoj*)

U govoru Gore *svatoj/svatoi* označavaju ljude koji odlaze po nevjestu. Svatovi se okupljaju (*se beret svatoji*) u kući mladoženje u zakazano vrijeme (oko podneva). Pripreme za polazak traju duže vrijeme, a povremeno se oglašavaju *svirlje* i *tupani* muzikom čija je melodija prepoznatljiva. Čim je čuju, ljudi znaju da je vrijeme za polazak. Kad svirači naprave pauzu, žene iz kuće pjevaju:

*Berite se, kitni svatoj, ne sedite,
iii, kitni svatoj, ne sedite,
će idete, kitni svatoj, po manesta,
iii, kitni svatoj, po manesta,
će zimate, kitni svatoj, mlada nusa,
mlada nusa, kitni svatoj, Raimova,
iii, kitni svatoj, Raimova...*

Kad se završe sve pripreme, svatovi uz pratnju muzike kreću prema kući nevjeste. Na čelu kolone ide bajraktar koji se povremeno oglašava povicima: *Mašala, išala, koj ima loše oči da mu puknet!*

U odlasku se biraju sporedni putevi, kako bi se vratili glavnim. Smatra se da nije dobro da svatovi odlaze i vraćaju se istim putem. *Milji babo* je na konju na kojem će jahati nevjesta, a povede se još nekoliko samarnih konja na kojima će se tovariti sanduci (*sandaci, kovčezi*) sa nevjestinskom opremom i posteljinom. Konja vodi mladoženja do polovine puta, zatim se vraća kući da se pripremi. Mladoženju priprema berber ili neki drugar. Po prvi put oblači sve dijelove nošnje (*polazuje novoženske aljišta*).

Svatove neprekidno prati muzika (*svirlje i tupani*).

Broj svatova nije određen, pa može biti i veći jer oni ne ulaze u kuću domaćina, već ostaju u dvorištu, ili ispred kuće. Kad se približe nevjestinom domu, dočekuje ih rodbina i prijatelji (*prečekuači*). U kuću ulazi samo otac mladoženje (*milji babo*), koji razgovara sa prijateljima, dok ukućani tovore konje sa stvarima. Nevjesta, u pratnji svojih najbližih (braća, daidže), posljednja uzjaše konja.

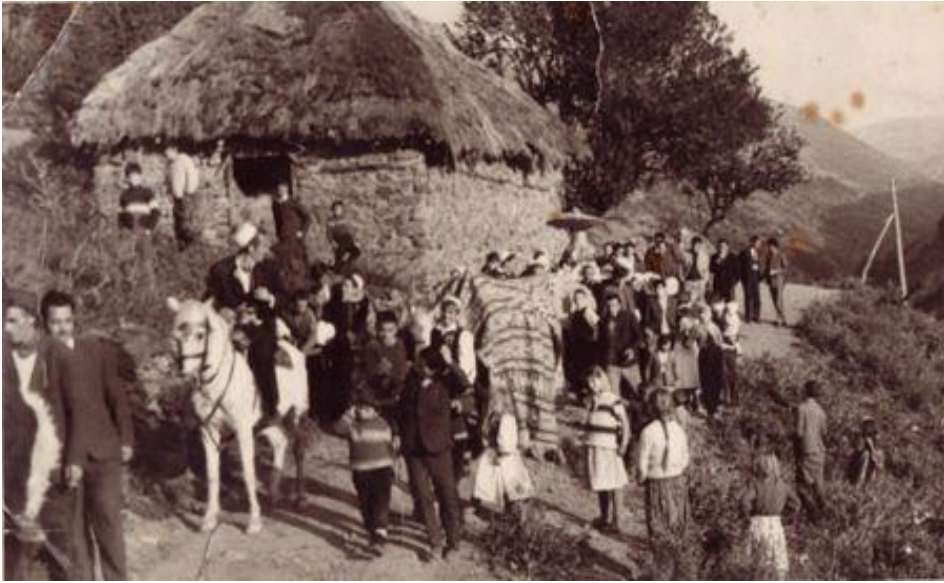

Dok se obavljaju ovi poslovi, neprestano se igra kolo. Kad se da znak da je nevjesta spremna (*manesta je gotova*), počinje druga vrsta muzike. Nevjeta je sa duvakom (*duak*) preko glave i kišobranom (*so čader*) u desnoj ruci. Kišobran je pokriven posebnom mahramom (*sitarka*) koja treperi na suncu.

Kad nevjesta napusti dvorišnu kapiju, djeca pojure ka majci mladoženje da prenesu vijest (*da dadet aber*), za šta budu nagrađeni muštilukom (*zimajet muščilok*). Nevjestinog konja, s obje strane, vode njeni najbliži (obično braća), a ostale konje natovarene sanducima vode drugi srodnici. Nevjestu isparaćaju zajedno muškarci i žene (*praćaći* i *praćaćice*). Na izlasku iz kapije, *milji babo* preko nevjeste baca žito, bombone i metalne novčiće (*ga zasiva*). Djeca se sjure da ugrabe nešto od toga.

Kako se svatovi približavaju kući mladoženje, igra se u jačem ritmu, dok sve to sa prozora posmatra mladoženja. Kad se nevjesta približi, žene i djevojke iz kuće pridruže se igri i naprave oro. Majka mladoženje, ili neka starija žena, šerbetom u koji umoči paprat prska (*frca*) sve koji prolaze pored nje, dok *milji babo* ponovo iz bisaga baca žito pomiješano sa bombonama i novčićima. Milji babo u bisagama nosi pogaču koju je dobio iz nevjestine kuće, koja se dijeli svima u znak dobrog zdravlja.

Konj na kojem jaše nevjesta zaustavlja se pred kućom mladoženje. *Milji babo* je „zasije“, zatim ona poljubi tri hljeba i malo muško dijete pokriveno bijelom mahramom. Kad se nevjesta spusti na zemlju, neki mlad i sposoban muškarac triput preskače konja. U pratnji rodbine, uglavnom braće i ujaka, nevjesta desnom nogom preskače kućni prag. U sobi se nalazi bokal (*bokarče*) pun vode iz kojeg popije nevjesta. Potom pozovu svekrvu koju poljubi u ruku. Rodbina se oprašta i predaje nevjestu u amanet svekrvi, nakon čega odlaze na ručak.

Gledanje nevjeste (*Stramujene*)

Nevjesta stoji na nogama naslonjena na sanduk sa posteljinom. Ovaj ritual naziva se *stramujene*, jer nevjesta stoji zatvorenih očiju (srami se), dok ukućani i ostali dolaze da je gledaju i pjevaju joj:

*Kakva ni si, ja manesto, ka sakame,
ka vo bašća, ja manesto, nasijana,
ka karafilj, ja manesto, pret pendžeri,
ka se vije, ja manesto, ujdísate,
obadvajca, ja manesto, jeden ka drugogo.*

Dok *stramuje* (stoji i srami se), dovedu muško dijete, koje izgovori: ***Manesto, otvori oči! Manesto, otvori oči! Manesto, otvori oči!***

Djevojke i žene nastavljaju pjesmom, čiji je tekst prilagođen trenutku. U pjesmi ima i zadirivanja i podbadanja, sve sa ciljem stvaranja situacije:

*Gajret, ja manesto, išće malo,
čušina, ja manesto, zatemnelje,
će ti doje, ja manesto, divjo vuče,
će te drpa, ja manesto, ne te žalji,
će ti kine, ja manesto, furke i teljoji,
će ti kine, ja manesto, dečka pika.*

Priprema se postelja i krevet za mladence. Koriste se sve nove stvari, dok se po krevetu valja dijete koje nevjesta daruje novcem.

Izlazak mladoženje i sportske igre *(Vađane novožena i Seir)*

Kad se završi sa ručkom i isprati nevjestina rodbina, nastupa ceremonija izlaska mladoženje (*vađane novožena*). U njegovoj pratnji je obično čovjek koji se zadnji oženio u selu. U novije vrijeme iznad glave mladoženje drže ukrašen kišobran (*čader*), a obavezno se nosi čaršaf koji se prostire dok mladoženja posmatra sportske igre (*seir*) u čast svadbe. Inače, riječ *seir* (*sehir*) je arapskog porijekla i znači *gledanje, posmatranje, naslađivanje u posmatranju nečeg*, što odgovara trenutku svadbe u Gori.

Na izlasku iz kuće „udara se nebet“, nakon kojeg svirači dobijaju nagradu u novčanicama. Kad stignu do mjesta određenog za sportske aktivnosti (seir), ponovo se svira nebet za novoženju i njegove pratioce.

Počinju sportske igre: trka djece, bacanje kamena s ramena (*frljane kamen*), troskok (*ripane*), hrvanje (*peljifanlak*, *prijačane*) i drugo. Ranije su organizovane i konjske trke, kojih više nema u Kruševu ali su se zadržale u Šištevcu i Restelici.

Pobjednici se nagrađuju bravom ili drugim predmetima (mahrame, ćebad), ali i u novcu, ako je tako naznačio organizator svadbe. Sve sportske igre prati muzika koja ima poseban ritam i dobro je prepoznatljiva.

“Zatvaranje mladoženje“ (Zatvorane novožena)

Uveče je ceremonija „zatvaranja“ mladoženje u sobu. Prije nego što uđe u sobu, pozove se seoski imam (hodža) i najbliži članovi porodice – roditelji, braća, sestre, prijatelji. Hodža prouči dovu. Ovaj čin prate emocije, jer predstavlja početak novog života i „rastanak“ od svojih najbližih.

Mladoženja se halali (*čini alaf*) sa roditeljima, sa društvom, dok ga udarajući rukama na brzinu uguraju u sobu.

Djevojke iz kuće pjevaju mladoženji:

*Slušaj, novožena, šo veljime,
će se dvojiš, novožena, ot babeta,
će se dvojiš, novožena, ot matere,
će se dvojiš, novožena, ot sve svuje,
ti će vlježeš, novožena, v' muški tefter.*

Prve gosti (*Ponevdenikarke*)

Nakon svadbe, ujutro žene iz porodice vode nevjestu do najbliže česme da zahvati vodu (*ide navoda*). U rukama nosi krčage (*dve bokarčiča*). Po povratku, poliva vodu ocu i majci mladoženje (*nana i babo*). Nevjesta se nikome ne obraća ličnim imenom, već ih naziva: *babo, nana, amidža, strina* itd.

Istoga dana, poslije podne, dolaze žene iz nevjestine porodice. Priređuje im se ručak, nakon čega nevjestu povedu u njen rod. Sve se ovo odvija po danu. Uveče po nevjestu odlazi mladoženja sa najbližom rodbinom, gdje im se priređuje večera.

Mladoženja po prvi put ulazi u kuću svoje nevjeste. Poljubi u ruku (*im faća ruka*) njene roditelje (*đuša i babalaka*). Ovu ceremoniju prate mnoga zadirkivanja i podbadanja. Zetu se sakrivaju cipele, kotrlja se jaje oko njega, sa namjerom da ga što više „posrame“ (*da go ostramotet*). Poslije večere, u pratnji muža/mladoženje, nevjesta se vraća u novi dom.

Velike gosti (*Goljeme gosti*)

Nekoliko mjeseci nakon svadbe, kad se približi zima, prave se velike gosti (*goljeme gosti*). Obavezno se prave u ponedjeljak ili četvrtak. Tom prilikom nevjesta ostaje tri ili pet sedmica u kući svojih roditelja.

Po nevjestu odlazi njena porodica, kojoj se priređuje ručak, najmanje dvije-tri sofere, samo za žene. Nevjesta se ispraća sa kolačima i poklonima za porodicu i najbliže.

Nakon boravka u kući roditelja, po nevjestu odlaze žene iz porodice mladoženje. I njima se priređuje ručak. Nevjesta također donosi kolače za sve članove porodice, kao i darove svekru, svekrvi, suprugu i ostalim bližim srođnicima u kući. I povratak nevjeste prati pjesma. U dolasku žene pjevaju:

*Će oneseš, ja manesto, blagi kolač,
so belje ruke zamesen
so zlaten prsten našaren.
Ti si ošla, ja manesto, s' belje snegoj
si se vratila, ja manesto, ž'fto s'nce.
Ž'sfto s'nce, ja manesto, proljećovo.
Manesto, zemna se smije pot tebe
s'nce ti grije nat tebe.*

Ako je nevjesta iz drugog sela (*ot župa*), vodili su je i vraćali na konju, onako kako je došla prvi put, za vrijeme svadbe.

Smrt (*Mreška, Menujene vek, Umirane*)

Smrt označava prestanak života jednog člana porodice i u suštini je trenutak žalosti i tuge. Smrt znači rastanak sa najbližima, odlazak s ovog dunjaluka na Ahiret (*na ajret*).

Običaji i obredi vezani za smrt prate radnje u skladu sa islamskom tradicijom.

Prilikom smrti neke osobe u Kruševu se koriste sljedeći izrazi:

Počinaf [m], počinala [ž], počinalo [sr]; Daf duša [m], dala duša [ž], dalo duša [sr].

Dok sa prolaskom vremena, sve se više upotrebljavaju riječi:

Umref [m], umrela [ž], umrelo [sr]; rametlija.

Kada nastupi smrt, koristi se izraz: „*Došof eđelj*“.

Prilikom posjete porodici umrlog koriste se izrazi saučešća (*gajret, ater*):

A činite gajret? A ste saburdžije? Bašasaolsun! (tur. *Başn sa olsun!* – Da ti je zdrava glava!). Odgovor je: *Dostisaolsun!* (*Dostum sa olsun!* – Neka je zdrav i moj prijatelj!)

Uopšte, između onih koji dolaze i rodbine koja ih dočekuje, vodi se uobičajeni dijalog:

- *Ne ostaj. A se ožaljite? - Za žaljene se učinilo.*
- *Da ste žive vije. Da ti se žive braća, deca, svi! - So sve vas!*
- *A se ožaljite za majka? - Kako ne, majka je!*
- *Šućur ka ga ostajla povna kuća!*
- *I so izmet ošla, za ništo ne ostanala tužna, ama ka da bide, ćuše prazno ni go ostajla. Ona kuća ni ga čuvala otvorena.*
- *Koga umrela? - Vo sahat tri noća počinala.*
- *A bila bovna? - Ne, bilje du taja dakika zborila. Ne izmami.*
- *Du tuje i bilo da jade ljep. - Ka će ti dojde edželj, nema.*
- *Mreška svim ni je na ise. Mreška je ak. - Kane, tuko brgo ni otide.*
- *A činiš gajret? - Za gajret se učinilo. Mora da činiš*
- *Če činš gajret načare.*
- *Za ubavo od sega natamo! - Za ubavo da vi go vratime!*

U odlasku nakon razgovora, osobe se pozdravljaju riječima:

- *Za ubavo da se strečvame od sega! - Išala!*⁶⁶

Obavještava se najbliža porodica koja se okupi oko smrtnika (mejta). Mejt se položi prema Kibli (*na ke K'blje*), u sredini sobe ili na krevetu, i prekrije posteljinom. Preko pokrivača stavljaju se makaze.

Seoski hodža (imam) izuča *Esselah* da upozna selo da je neko umro. Na isti način se obavještava i najbliža rodbina u susjednim selima. Ne štampa se nikakav materijal kao obavještenje.

Grupa seoskih omladinaca odlazi na groblje da iskopa mezar (*grob*). Mjesto za mezar odredi najbliža porodica umrlog. Ako postoje uslovi, dženaza se obavlja istoga dana. Ukoliko se neko čeka, ili ne postoje uslovi da se dženaza završi istoga dana, mejt se čuva preko noći. Mejta čuvaju rođaci i komšije.

Mušku dženazu priprema seoski imam, dok žensku dženazu priprema hodžinica ili neka žena vična tome.

Dženazu do groblja (mezarja) ispraćaju i nose samo muškarci. Žene izlaze samo do kapije kuće a potom se vraćaju. Dok muškarci nose dženazu, žene iz sela posjećuju kuću umrlog.

Naricanje i lelek nisu uobičajni u Gori. Jedino u Šištejecu postoje žene koje nariču („*redet*“) a koje nisu u srodstvu sa umrlim. Ovaj običaj je, vjerovatno, preuzet od susjednih Albanaca, kod kojih je ova pojava prisutna.

⁶⁶ Izvor: Nazif Dokle, *Torbeši Kuksa*, Prizren, 2016.

Na grob se nikada ne nosi cvijeće ili vijenac. Dženaza se klanja ispred džamije, ili na nekom drugom mjestu blizu groblja (*počivaljišće*). Na groblju, hodža (imam) izučí dovu na arapskom a pridruže mu se još neki ljudi koji znaju učiti. Ne drži se nikakav govor. Ceremonija *zakopa* (sahrane) je veoma skromna i bez novotarija (*bidata*) i potpuno je u skladu sa islamskom tradicijom.

Prvih sedam dana, svake noći, u kući umrlog prouči se *Jasin* (sura iz Kur'ana). *Jasin* uči neko iz kuće, ukoliko zna, ili seoski imam.

Sedmog dana od smrti u kući se priprema večera za umrlog. Pozivaju se rodbina i prijatelji. I tom prilikom izučí se *Jasin*.

Na šest nedjelja od smrti u kući se opet prouči *Jasin*. Običaj da članovi porodice posjećuju grob prvih sedam dana je poznat samo u nekim selima Dološte, naročito u Rapči.

U određeno vrijeme, na šest mjeseci, za umrlog pravi se mevlud. Godišnjica smrti se ne obilježava nikakvom ceremonijom. Ima pojava da se za umrlog kolje kurban, ali ulema smatra da se to ne računa u kurban već je samo sadaka.

Postoje i novotarije (*bidati*), ali su sitne i beznačajne pa nisu našle trajnije uporište. U Gori se ranije nisu pravili nadgrobni spomenici, već je sve bilo jednostavno, postavljao se samo običan nišan. U novije vrijeme prave se spomenici od mermera, a ova pojava je naročito raširena u albanskom dijelu Gore.

POGLAVLJE VII

EKONOMSKI RAZVOJ

Stočarstvo

Šar-planina pruža najbolje uslove za uzgajanje stoke na čitavom Balkanu. Obilnost sočne i meke trave koja pokriva sve padine i kose; mnogobrojni izvori i potoci koji ovdje izbijaju na svim stranama, bistri kao suza i hladni kao led; zatim savršeno čist vazduh; i najzad, svježije večeri i hladna jutra koja su ovdje usred ljeta najbolji lijek: sve to čini jednu od glavnih pogodnosti da se stočarstvo može razviti do zavidne visine u jednu od najglavnijih grana privredne moći i narodnog opstanaka.

Bačijanje je, bez sumnje, jedno od najstarijih zanimanja naroda Gore, koje ovdje na Šari gotovo nestaje. Kruševo je nekad bilo poznato stočarsko selo sa odličnim uslovima za uzgoj sitne i krupne stoke. Posjeduje nizinski i visinski pašnjak, ima planinu kapaciteta preko 4 hiljade grla sitne stoke. Danas je gotovo prazna, osim što se na nekadašnjem bačilu i planini smjestio jedan ovčar (čobanin) iz Orahovca.

Poznato je da se na bačilu drže ovce od čijeg se mlijeka prave sir (*sirene*), maslo i urda, ne samo za ishranu, već i za trgovinu. A mliječni proizvodi i ovčije meso, bilo svježije ili suho, bili su glavna i omiljena hrana gotovo svih stanovnika Gore, pa i šire. Stoga se može pretpostaviti, da je bačijanje postojalo od vremena naseljavanja i dolaska prvih stanovnika u ove krajeve.

Ovce

Nekada je Gora imala desetine hiljada ovaca, dok samo Kruševo više hiljada, ali je taj broj danas znatno opao. U mnogim selima Gore više nema ovaca. Jedino ih u manjem broju ima u Brodu, Restelici, Zli Potoku i Kruševu.

U Kruševu je ostalo samo 450 grla ovaca, od čega 400 u vlasništvu Abilja Toro, posljednjeg **ćaje** (*ćehaja* - vlasnik velikog stada stoke) u selu. On je sin rahmetli Velije i unuk rah. Izeta Toro, poznate stočarske porodice, koja se vijekovima bavi ovom djelatnosti. I tri Abiljova sina su nastavili porodičnu tradiciju.

Posljednjih nekoliko godina svoje stado čuva iznad Jelaka. Prate ga brojni problemi vezani za plasman robe (mlijeka, sira, janjadi). Bez podrške je države i drugih međunarodnih organizacija. Zbog neke sitne greške, nekoliko godina bile su mu ukinute subvencije koje daje Ministarstvo poljoprivrede Kosova.

Abilj Toro

Razlozi smanjenja broja ovaca u Gori su višebrojni: gubitak tržišta zbog raspada Jugoslavije i uspostavljanja granice prema Makedoniji, migracija stanovništva, stalne pljačke nakon 1999. godine iz pravca Albanije i drugi.

*Bačilo*⁶⁷

Kruševo je oduvijek imalo seosko bačilo koje je funkcionisalo kao zadruga. Imalo je kompletnu organizaciju i na njemu je tokom ljetnjih mjeseci boravilo između 10 i 16 čobana (*ofčari*) i ostalog osoblja. Izlazak na bačilo bio je sredinom maja, dok je „silazak“ bio krajem septembra (oko 27. septembra). Najveći broj muznih ovaca (*m'vznice*) na bačilu bio je 1.200. Pored toga, bilo je između 600 i 800 janjadi (*jag'nca*) i oko 400 jalovih ovaca (*jalojce*).

Vlasnici (ortaci) su za jednu sezonu dobijali od 4,5 do 5 kilograma sira i kilogram masla po muznoj ovci, u zavisnosti od pogodbe. Imali su bavezu da za svakih deset ovaca odnesu tovar ogrevnog drveta za potrebe bačila. Sredinom jula vršena je kontrola da li ovce daju dovoljnu količinu mlijeka. To je poznato kao *pola maksul* (< *mahsul* tur. mliječni / poljoprivredni proizvod). Svaka ovca se u prisustvu vlasnika muze u određenu mjericu, poveći fildžan zapremine jednog decilitra, i utvrđuje da li ga ovca ispunjava. Za ovce koje to ne ispune, daje se polovina od dogovorenog sira i masla.

⁶⁷ Zahvaljujemo Kadri Skeja, Isljamovom sinu, za sve informacije koje nam je dao o radu i funkcionisanju bačila.

Pored bačila za ovce, postojalo je i posebno bačilo za krupnu stoku – konje, jalovu stoku, junad, telad – koje se nalazilo nešto dalje, kod Adžijine rupe, dok se *kotar* za konje nalazio blizu Čaljske rijeke. Ovo bačilo je bilo manje, jer se u njemu nije pravio sir, već je služilo samo za smještaj govedara (*gujedar*).

Stvaranje bačila jedan je od glavnih stočarskih poslova. Mjesto na kojem se pravi bačilo treba da je ocjedito, zaklonjeno od sjevernog vetra, po mogućnosti blago nagnuto, suho, izloženo suncu i da obiluje vodom. No pored svih udobnosti koje se traže od mjesta za bačilo, postoji ipak bojazan, da ono ne bude izloženo opasnosti od vukova, kojih na Šari ima mnogo. Istina, bačilari se obezbjeđuju tako što drže veliki broj pasa i što svi čobani nose oružje. No to nije dovoljno, jer i pored opreznosti, oličene u mnogobrojnim psima koji prate stada danju gotovo u stopu a noću spavaju oko njih, nema bačila a da mu preko ljeta, često usred bijela dana, vuci ne odnesu po desetak i više ovaca. Zna se već iz iskustva da vuci imaju svoje određene i gotovo stalne staze, kojima se kreću, osobito noću, kao i to da su za jednu noć kadri preći prostor od blizu sedamdeset kilometara i opet se do zore vratiti tamo, odakle su pošli.⁶⁸

Bačilari ili ortaci moraju imati i sposobno osoblje za preradu mlijeka, bez kojeg je ovaj posao potpuno nemoguć. Za normalno funkcionisanje bačila potrebna su ova lica: *ćaja, bač, fičor, kotardžija, odadžija, muzničari (m'vzničari) i ovčari (čobani)*.

Isljam Skeja (1912-2001) je rođen u selu Ploštan u okrugu Kaljaja Doda (Kala e Dodës), u Albaniji. Tokom bitke za Ljumu, njegova porodica gubi cijelu imovinu a Isljam i sestra Hava ostaju jetimi. Zajedno sa majkom Eminom, dvije sedmice putuju pješke do Prizrena i nastanjuju se kod njene braće.

Još kao dječak od nekoliko godina, kako bi obezbjedio hljeb za porodicu, bio je prinuđen da radi kao čobanče u Brodu kod poznatog ćaje Abidina. Tada je naučio svirati kaval. Sa desetak godina vraća se u Prizren kod svojih daidža, Ilijaza i Velije Šehu, od kojih je naučio zanat pravljenja šarskog sira.

Sa dvadeset tri godine postao je ćaja i bač na kruševačkom bačilu i tu je dužnost obavljao skoro četrdeset godina, sve do 1982. godine. Bio je jedan od najpoznatijih proizvođača šarskog sira u Prizrenu, Tetovu i Gostivaru. Po kazivanju starijih ljudi, dok Isljam ne proda sir na pazaru, drugi nisu mogli prodati svoj. Bio je i vlasnik svog stada (*buljuk, predelja*) od oko 200 grla ovaca.

⁶⁸ Sava M. Milosavljević, *Bačijanje na Šar-planini*, Glasnik skopskog naučnog društva, knjiga III, Odeljenje društvenih nauka, Skoplje, 1928.

Starost je proveo uz sinove Kadriju i Rizu i mnogobrojne unuke.

Preselio je (umro) 2001. godine u Prizrenu. Ostao je zapamćen kao neumorni radnik i čovjek od riječi (bese).

U to vrijeme bačilo je bilo uređena zadruga na čijem je čelu bio domaćin i starješina. On se obično pogađao za svako ljeto, ali su ga kao dobrog ćaju zadržavali i za više godina. Njemu se povjeravalo vrlo veliko bogatstvo bez ikakvih pismenih garancija, pa se zato od njega tražilo ne samo da je vičan poslu i dobar poznavalac bačilarskog zanata, nego i da je vrijedan, čestit i pouzdan.

Ćaja je gotovo apsolutni gospodar svakog bačila. Njemu su potčinjeni svi ostali na bačilu, osobito čobani. On kupuje sve što je potrebno za bača, čobane i stoku, kao: sirište, jarmu, trice, sol i sve to isplaćuje, bilježi u svoj naročiti dnevnik.

Kruševačko bačilo je imalo svog blagajnika, koji je vodio evidenciju cjelokupnog poslovanja. Ovaj posao su obavljali Jahja Dute, Džafer Ramadani, a kasnije Ejup Seferi. Ćaja se obračunava sa čobanima za ukradene ili izgubljene ovce i odbija im to od plate. Zato ćaja mora znati koliko i kakvih ovaca, konja, pasa i janjadi ima na bačilu, kao i to koliko je kome čobaninu dao na čuvanje ovaca. Njemu se svake večeri podnose usmeni izvještaji o stanju zdravlja stoke na bačilu i o broju bolesnih ili nestalih grla.

Bač. – Na bačilu se prerađuje mlijeko, pa je za taj posao potreban i naročiti majstor. Taj majstor i specijalista za preradu mlijeka u sir, maslo i urdu, zove se bač. Na kruševačkom bačilu ulogu bača vršio je ćaja uz pomoć svoga zamjenika. Dugo godina tu funkciju je imao Isak Idrizi, koji je u odsustvu Isljama obavljao i dužnosti bača. Isljam je bio i *pazardžija*, te je po nekoliko dana bio odsutan sa bačila. On je dva puta nedjeljno odlazio na pazar – jednom u Prizren a drugi put u Tetovo, što je trajalo tri-četiri dana sedmično.

Bač se brinuo naročito o preradi mlijeka. Njegova je briga da uvijek ima u dovoljnoj količini dobrog prirodnog ili vještačkog sirišta, kako je već na bačilama uobičajeno, i da mu sudovi, kojima rukuje, budu čisti, ispravni i da ih ima u dovoljnom broju.

Fičor. – Bačev posao je vrlo složen, pritom pun odgovornosti, pa je stoga i njemu potreban pomoćnik. Taj njegov pomoćnik obično je oštromni mladić koji se zove *fičor* (< rum. *ficior*, vlaški *fišuoar*, „sin“). On se pogađa, kao i ostala posluga, samo za jedno ljeto. Na kruševačkom bačilu bilo je više fičora, ali je najduže ostao Feriz Abidini, koji je jedno vrijeme bio i *odadžija*.

Fičor je u bačilu što i pokućar u domu. On čisti i pere sve sudove, namijenjene za preradu mlijeka, i drži ih tako, da budu uvijek pod rukom. Za vrijeme muže prima od čobana vedrice s mlijekom i prinosi ih baču, koji ih prihvata i sručuje u veliku kacu u kojoj podsirava sir. U odsustvu bača fičor nadgleda već izrađeni i u police poređani sir, kao i onaj koji je tek izvađen iz kace i okačen u naročitoj cediljki da se iscjedi i okaplje. Pri vađenju masla on muti mlijeko, a pri kivanju surutke miješa i pazi da ne zagori.

Kotardžija. – Složen posao na bačilu iziskuje vrlo mnogo ruku, pa je stoga na njemu i više pomagača. Jedan od tih pomagača koji olakšavaju poslove na bačilu, jeste i kotardžija, opet neki okretan momak ili čak postariji čovjek pa i starac.

Kad se pojavi stado, kotardžija ima zadatak da iziđe u susret čobanima i da pomogne da ovce utjeruju u kotar, pa je po tome dobio i ime. Kad i posljednja ovca uđe u kotar, čobani operu ruke i pripreme se za mužu, a kotardžija zatvori ulaz na kotaru, ostavši sam unutra s ovcama. Za vrijeme muže pritjeruje ovce do struge (*strge*) i jednu po jednu pušta kroz naročiti prolaz, na čijem ih izlazu hvataju čobani i muzu. Pri ovom poslu kotardžija mora da bude veoma blag prema ovcama; svaka grubost, tuča ili guranje nogama strogo su zabranjeni. Blago postupanje s ovcama za vrijeme muže se naročito zahtijeva, jer grubost stvara strah kod ovaca a on utiče ne samo na kvalitet nego i kvantitet mlijeka.

Na kruševačkom bačilu jedno vrijeme kotardžije su bili Kadrija Abidini i Rečit Ibrahim iz Dragaša.

Čobani (ovčari). – Čuvanje ovaca smatra se za najlakši posao. Ovca je tiha, mirna i veoma pitoma životinja, pa je i njeno čuvanje na paši znatno lakše od čuvanja koza, goveda, konja. Ali, ako je lako čuvati malo seosko stado, koje se najčešće povjerava djeci ili starcima, nije lako čuvati

ovce na velikim bačilama. Osim toga što su stada muznica vrlo velika, teškoća je još i u tome što na bačilama ima i podvojenih stada jalovica (*jalojce*) i janjadi. Sva ova stoka pase na jednom određenom i vrlo velikom prostoru, ipak se za čobane nikada ne uzimaju djeca, ni nemoćni starci.

Čobanin je glavni čuvar stada u planini. Njegova dužnost nije samo da ujutru izgoni stado na pašu i uveče vrati na bačilo. Pred njim stoje često i druge nezgode i opasnosti: iznenadne posjete pljačkaša (haramija) i drski napadi gladnih vukova, a ni jedni ni drugi ne odbijaju se lijepom riječi već jedino snagom. Zato se za čobane uzimaju mahom snažni i mladi ljudi, koji dobro umiju rukovati i oružjem. Pored ovih osobina čobanin treba da poznaje i život na bačilu kao i život samih ovaca. On ne polaže nikakve zakletve, ali daje časnu riječ da će biti pošten, pažljiv i uredan i da će stoku dobro čuvati. Ovce mu se predaju na broj, pa je svake večeri dužan taj broj i dotjerati s paše na bačilo. Za svaku štetu koja bi njegovom nepažnjom i nebrigom nastupila, odgovara ne samo moralno već je dužan i novčano je naknaditi. Izuzima se slučaj kad ovca lipše zbog bolesti ili slomi nogu ili je udavi vuk a on to nije mogao spriječiti.

Na kruševačkom bačilu je u jednom trenutku bilo po više ofčara: za muznice, jalovice, janjad, šilježad. Ganija Toro je jedno vrijeme bio *šiljegar*.

Odadžija. - U dobro uređenim bačilama postoji naročita ličnost koja priprema hranu i piće za sve članove bačila. To je neki stariji čovjek koji se razumije u kuharskom zanatu, a kojega svuda zovu *odadžija*. Uoči pazarnog dana ili i prije on obavještava ćaju šta treba kupiti za nedjelju i više dana, kao: soli, paprike, luka, sirćeta, šećera, kafe i dr. Dobivene namirnice odadžija čuva u drvenom sanduku, koji je smješten u kuhinji pored police sa sudovima, drvenim ložicama, i raspolaže njima što može pametnije i ekonomičnije.

Odadžija mijesi hljebove u crepuljama (*crepne*), kuha uobičajena jela, pere i riba kuhinjske sudove, postavlja i diže sofru. On se stara da budu posluženi i gosti, kad dođu sa ćajom ili sami svrate na bačilo. On treba da zna zaklati i urediti janje i da od njihova mesa ume zgotoviti najprostije jelo.

Odadžije na kruševačkom bačilu bili su Hakik Toro, Kadrija i Feriz Abidini. Povremeno, prije kosidbe, odadžija je bio i Murat Brenoli.

Na mnogim bačilima postojale su i *ajljakčije*, osobe zadužene za snabdijevanje bačila ogrjevnim drvetom. Kruševačko bačilo nije imalo takvu osobu, jer su drva donosili vlasnici stoke, po jedan tovar na svakih deset ovaca.

Zgrade i alat na bačilu

Zgrade na bačilu su primitivne, napravljene od kamena i pokrivene slamom. Koriste se za jednu sezonu, jer preko zime ne mogu izdržati vjetrove i snijeg. Prave ih sami bačilari nekoliko dana prije nego stignu sa stokom na bačilo.

Bačilo je naročita staja, čak i zgrada, u kojoj se prerađuje mlijeko i čuvaju prerađeni proizvodi. To je zgrada koja predstavlja čitavu kuću, izgrađenu od kamena i drvene građe. Njena dužina i širina zavise od potreba i broja ovaca i osoblja. Treba da bude zaklonjena od sjevernih vjetrova. Nužno je još i to, da bude u neposrednoj blizini *strge* (struge), kako bi se pomuzeno mlijeko brže i lakše moglo unositi u bačilo i predavati baču na dalju upotrebu.

Bačilo ima svoje temelje, zidove i krov. Temelj se podiže od planinskog kamena, koji se spaja načinjenim blatom, a na njega se dižu zidovi, također od kamena, spolja se lijepi tankim slojem blata, načinjenog od lepljive zemlje i sitne slame; no nikad se ne lijepi iznutra. Krov je od drvene građe, vrlo strm, sa dugim nastrešnicama, a pokriva se ržanom slamom. Da pokrivač ne bi digli vjetrovi, osigurava se širokim kamenim pločama.

U gornjem dijelu bačila smješteni su alati za prerađivanje mlijeka i sudovi za prikupljanje prerađevina; u donjem je ognjište (*ugnišće*), načinjeno od kamenih ploča, na kome se kuhaju jela i mlijeko, kačamak (*bakrdan*) i peče hljeb. Lijevo od ognjišta podignute su naročite police, u jednom ili dva reda. Police su pored zida u dužini od četiri-pet metara, a u visinu idu do tri metra i više, i namijenjene su sušenju šarskog sira.

Desno od vatre, duž zida, nalazi se postelja za bača, ćaju i čobane. U dnu, prema vatri, je prava kuhinja, sasvim otvorena ili odvojena grubom zavesom od vreća i džakova, sa policom, na kojoj su: tiganj, lonaci, šerpe, ložice, sol, vreće sa jarmom za stoku, brašno za ljudstvo, zatim kaca, kazani, vedra, korita, butin, kotlovi, cediljka, vreće, nož (drveni), kutlače, kofe, alat za strižu ovaca i drugo.

Pod u bačilu je od zemlje, dobro nabijen, suh i ravan; dimnjaka nema, niti je potreban. Svi sudovi izdignuti su na drvenim trupcima od zemlje, da se ne bi vlažili i da bi se sačuvali od buđi i truljenja.

Kotar (*argač*) je ograđeni dio pored bačila i u njemu se zatvara i leži stoka. Ograđen je ljeskovim prućem (u novije vrijeme i žicom).

Struga (*strga*) je uzani prostor u koji se pritjeruju ovce pred mužu. U strugu ne dolaze neposredno sve ovce kad se vrate s paše, već se najprije ugone u naročito ograđen prostor, zatim po redu propuštaju na vratanca, gdje ih prihvataju čobani i puštaju u kotar, pošto ih pomuzu.

Ovce se ostave neko vrijeme da se odmore, pa se zatim u grupama utjeruju u strugu. Po tome je ovdje struga, mestimice, prilično veliko odjeljenje, koje se sastoji iz povisoke pregrade i nastrešnice. Struga se pokriva snopovima ražene slame. Na pregradi ima po pet i više prolaza, otvora, podjednako širokih, visokih i udaljenih jedan od drugoga. Pored svakog otvora, s lijeve i s desne strane, nalazi se po jedno sjedište za one što muzu ovce.

Pravljenje šarskog sira

Na bačilu se proizvode velike količine sira za trgovinu. Pravi se isključivo bijeli sir. Bilo je pokušaja da se izrađuje i kaškaval (*kačkavalj*), ali se odustalo od toga, jer je njegova izrada mnogo zahtjevnija.

Na šarskim bačilama izrađuje se naročita vrsta sira pod imenom šarski sir, koji je poseban po načinu izrade, okusu, masnoći i hemijskom sastavu. Ma koliko izgledao prost, ipak je njegova izrada jedna naročita vještina i majstorstvo. Njegov okus zavisi od kvaliteta mlijeka, od čistoće sudova, ponajviše od umještosti i vještine bača.

Pravljenje šarskog sira je proces koji zahtijeva veliko iskustvo. Ibrahim Abidini je ovako opisao pravljenje sira:

Ofce proo će je pom'vzeš. Če omiješ ruke hubavo ka će je m'vzeš. Če staiš kotlje elji vedro. Čisto da bide. Če paziš da ne ti ofca iljiza od đubre nejzino. Zeljenilo, trava, ako pane vo mljeko, e tija cedi na iljado cedila, sirene će bide prljavo, ne ide na pazar. Ne je otrovno, alji za prodavane ne biduje.

Mljeko ako je čisto, sirene će bide čisto. M'vzaš prai sirene. Proo ti je tija. Mljeko će se precedi poslje na dve platna. Se tura sirišće. Sirišće napre imalo – će zakoljeme jagne, jare, pa će mu najeme sirišće tamo vo ona, ka bilo maljičkavo, ka sisalo sera, i ono do šes meseci ima sirišće, jagne i jare. Poslje zaginuje. I tija siriščeto, ono bilo najubavo sirišće. Prema mljeko sirišće, maja će turiš. Ono će sedi. Ka se potsirilo. Se potsirilo ka će možeš da go presečeš so noš. Če go izmešaš so ruke. Če iljeze cik ozgora. I poslje će zemeš vruća voda. Če mu udriš vruća voda da se preseče. Pa će go grabneš so ruke. Ka će se naprai dobro, će go staiš vo platno obeseno, će zimaš ot kazan i će turaš tamo. Če staiš dolu jeno kotlje za cik. Če se cedi sirene cev den – ot sabahalje do akšam će se cedi. Ka će se iscedi, će go oneseš da se suši. Če sedi deset dena dor se ispeče. E ka će ž'ftne, toga je pečeno.

Kazivač Ibrahim Abidini (1934-2006), 1994. godine.

Kruševo je nekad imalo mnogo stoke. Taj broj svakim danom opada, tako da je tendencija slična kao u drugim selima Gore, koja su ostala bez stoke, ili njen broj ne prelazi par grla.

Iz popisa poljoprivrede iz 1960. godine može se pratiti kretanje broja stoke i poljoprivrednih proizvoda u selu. Taj broj je do 1991. godine bio u slabom padu, ali je posljednjih godina, naročito nakon 1999. godine, doživio potpuno smanjenje.

Tabela 37: *Popis poljoprivrede 1960. godine*
Osnovni podaci individualnih gazdinstava

Opština : Dragaš Naselje Kruševo	Ukupan broj gazdinstava	Broj stanovništva na gazdinstvima	Stalno zaposleni van gazdinstava	Broj poljoprivrednika na gazdinstvima	Ukupna korišćena površina u ha	Površina oranica i bašta u ha	Broj plugova	Radna stoka ukupno	Broj krava i steonih junica	Broj ovaca za priplod	Zgrade površina - m ²	
											Za stanovanje	Za stoku
Kruševo	48	362	12	175	114	78	25	109	96	727	1803	2191

Iz tabele koja slijedi može se vidjeti da je broj konja, goveda i živine sveden na minimum. Za manje od 30 godina u Kruševu, ali i u cijeloj Gori, gotovo je uništen stočni fond.

Tabela 38: Broj goveda, ovaca, koza, konja, živine i pčela (košnica) u Kruševu 1991. i 2019. godine

Godina	Vrsta i broj					
	Goveda	Konji	Ovce	Koze	Živina	Pčele
1991	642	168	727	-	543	-
2019	60	9	450	40	171	107

U tabelarnom pregledu ispod data su imena vlasnika i broj grla ovaca i koza u selu na dan 12. maj 2019. godine.

Tabela 39: Stanje broja ovaca i koza u Kruševu na dan 12.05.2019. godine

	Vlasnik	Ovce	Koze
1.	Abilj Toro	400 (+ 200 janjadi)	40
2.	Fejzo Brenoli	50	-
	UKUPNO	450	40

Goveda (Gujeda)

Dijele se na jalova (*jalojna*) i muzne (*m'vznice*). U jalova spadaju: telad (*teljina, tefčina*), junice, junci i volovi (*voloj*). Jalova goveda se tokom ljeta tjeraju u planinu, gdje ih čuva plaćeni čuvar, odvojeno od seoskog bačila. Skoro svake godine u kruševačkoj planini boravila je

stoka iz nekih sela Dološte koja nemaju svoju planinu - Vranište, Dragaša, Orčuše, Krsteca i dr.

Jednom nedjeljno, ili dvonedjeljno, stoka u planini se soli (*se krmi*). To su obično radila djeca, koja su sa torbama odlazila iznad Jele do planine. Put je trajao oko dva sata u jednom pravcu.

Krave muznice ostaju u selu tokom ljeta. Napasaju se na seoskoj utrini, koja se nalazi iznad obradive zemlje. Zabran (*zadef*) čuva plaćeni *poljak* (negdje *bekčija*), koji dobija određenu nadoknadu, a postojala je i kazna za prekršioce. Krave se „*pušćaje*“ oko sedam sati ujutro preko mosta, na govedarnik (*gujedarnik*), a vraćaju se pred akšam. Bilo je mnogo govedara kroz historiju sela, a zadnjih godina tu dužnost obavlja Prparim Dauti sa djecom iz Crnojleđa. Broj krava muznica je svakog dana sve manji, tako da ih je ovog ljeta bilo oko šezdeset.

Zadef (njive i livade) se zabranjuje 6. maja (*na Đuren*) i to traje dok se ne obradi cjelokupno imanje, odnosno do kraja septembra. Početkom maja, na rubnim livadama prema utrini, postavljaju se „*potke*“ kako bi se naznačilo da je zabran (*zadef*). *Potke* se rade tako što se na kamenu postavi busenje (*b'soj*).

Selo je imalo svog glasnika (*telala*), koji je obaviještavao mještane o važnim stvarima i odlukama: o vremenu nastupa zabrana, izgonu stoke (*terane*) u planinu, seoskim zborovima, akcijama i dr. Dugo vremena, sve do smrti, *telal* u selu je bio Ekrem Tahir. Danas više nema ni *poljaka* ni *telala*, a ograšavanje se obavlja sa zvučnika seoske džamije.

Tabela 40: Stanje broja goveda (bez teladi) u Kruševu na dan
12.05.2019. godine

Vlasnik		Broj	Vlasnik		Broj
1.	Raim Brenoli	1	15.	Ćerim Mustafa	2
2.	Muhedin Brenoli	2	16.	Nezafet Aginski	1
3.	Alija Brenoli	2	17.	Misim Idrizi	1
4.	Rustem Brenoli	5	18.	Salji Seferi	1
5.	Irfan Brenoli	2	19.	Hatidža (Rifat)Dauti	1
6	Fejzo Brenoli	3	20.	Mehmed Dauti	1
7.	Ramadan Ramadani	2	21.	Ismailj Abidni	1
8.	Sali Ramadani	2	22.	Usen Abidini	3
9.	Nijazim Idrizi	2	23.	Urmet Seferi	1
10.	Abduljvehap Toro	2	24.	Ganija Abidni	8
11.	Uzair Hodža	1	25.	Šanija Abidni	3
12.	Abilj Toro	8	26.	Nuridni Abidni	1
13.	Nazifa (Šehadin) Toro	1	27.	Veis Šerifi	1
14.	Sehadin Mustafa	2			
				UKUPNO	60

Konji (Koni)

Konj je sisar iz porodice kopitara, veoma lijepa, plaha, krotka i pametna životinja. Glava mu je lijepa, ima kratke uši, dugu grivu na vratu, duge noge, dug i lijep rep. Tijelo mu je pokriveno dlakom raznih boja: bijela - čilaš (*čiljo*), zelenkaste - zekan (*zeko*), crne - *arap*, tamno crvene - dorat (*dorija*), blijedo-crvene - kulaš (*kula*) itd.

Među prvim životinjama čovjek je pripitomio psa i konja. Konj je bio skoro jedina tovarna i radna životinja ovih krajeva. Služio je za tovar, za vuču pri oranju ili drugim poslovima, za jahanje.

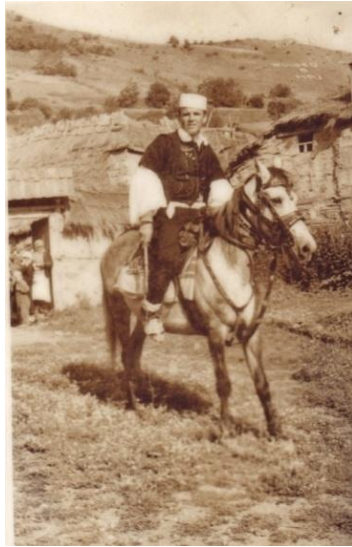
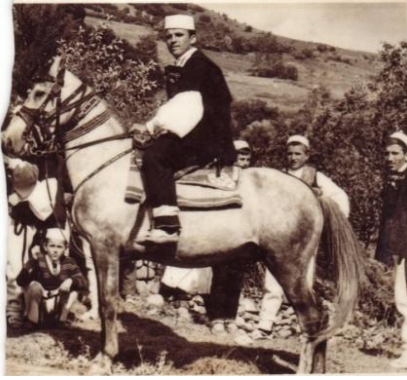
Kruševo je nekad imalo i do 200 konja, dok ih je sada ostalo desetak. Prema popisu iz 1991. godine u selu je bilo 168 konja, jer je skoro svako domaćinstvo imalo najmanje po jednog, a bilo je kuća koje su držale i po pet i više konja. Kada se prestalo sijati, smanjio se broj konja, na šta su uticale i krađe iz pravca Albanije nakon 1999. godine.

U selu je uvijek radio samardžija i potkivač (*nalbatin*). Posljednji se ovom vrstom djelatnosti bavio Osman Osmani (Duroski), a prije njega Jahja Dute. Ostao je patronim Samardžinci, kao i toponim Samardžin dof, što svjedoči da je i ranije bilo porodica koje su se bavile ovim zanatom.

Konji su korišteni za prenos sijena, drva, kamena, đubriva i svega ostalog. Korišteni su i za kiradžilak (*ćiradžije*), kojim su se mnogi bavili i nosili robu iz Prizrena, Gostivara i Tetova.

Posljednje trkačke konje držali su Aljiman Hodža i Halit Seferi.

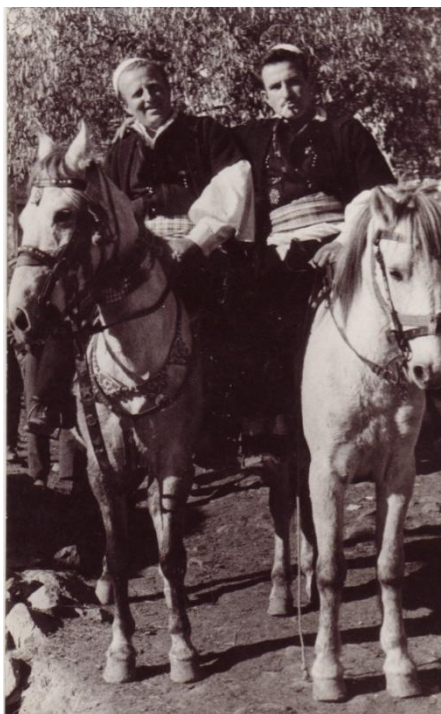

Tabela 41: Stanje broja konja u Kruševu na dan 12.05.2019. godine

	Vlasnik	Broj
1.	Rustem Brenoli	1
2.	Irfan Brenoli	1
3.	Fejzo Brenoli	1
4.	Ramadan Ramadani	1
5.	Abilj Toro	3
6.	Mehmed Dauti	1
7.	Reis Abidini	1
8.	Šanija Abidini	1
	UKUPNO	10

Magarac (*Magare*) spada u kopitare čija boja dlake zavisi od mjesta gdje živi. U našim krajevima mahom su pepeljaste boje. Imaju velike uši i poznati su po tvrdoglavosti. Veoma je korisna životinja u brdskim predjelima, jer je veoma skroman u zahtjevima oko ishrane i održavanja, a jaka je i nosi velike terete.

Magaraca (*magarina*) skoro nikad nije bilo u Kruševu. Pamti se jedan magarac kojim je Hasan Bego nosio ručak i drugi koji su kratko vrijeme držali Muharemovci. U ostalim selima Gore bilo ih je više, naročito u Vraništi, Restalici a danas u Orgosti.

Mazga (*M'ska*) i mula su neplodne životinje, a nastaju kao hibridi ukrštavanjem konja i magarca, odnosno mazga nastaje ukrštavanjem magarice i pastuva (neškopljenog konja), a mula nastaje ukrštavanjem kobile i magarca. Slične su po izgledu, veoma jake i skrome u pogledu izdržavanja, ali dosta su tvrdoglave. U Kruševu odavno nema mazgi, ali ih je nekad bilo.

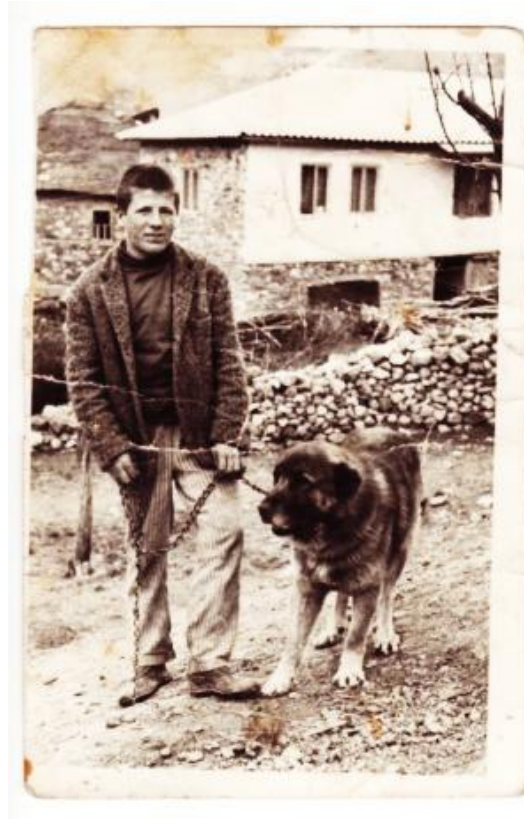
Psi (*Kučiča*)

Pas je prva životinja koju je pripitomio čovjek i njegov je vjerni pratilac.

Na prostorima Šare živi jedna vrsta ovčarskog psa poznat još starosjediocima Balkana po imenu „šarplaninac" i direktan je potomak pastirskih pasa starih Epiraca zvanog molos.

Kao rasa (pasmına) priznat je 1939. godine kao ilirski ovčar, a 1956. godine kao jugoslovenski ovčarski pas „šarplaninac". Visok je do 60 cm, duge dlake boje slonove kosti do zagasito mrke ili zelenkasto-mrke, sa svjetlijom bojom nogu (ekstremiteta). Prema boji dlake dobijaju i imena: Barak, Beljić, Karabaš, Murdžo...

Dok je bilo više ovaca bilo je i ovih pasa, veoma snažnih i smjelih, vjernih i odanih svojim stadima, gazdi i pastiru. Nestankom ovaca, proredio se i broj pasa.

Živina

Od živine u Kruševu gajile su se kokoške, manje patke (*šotke*), ćurke i ćurani. I broj živine je u stalnom opadanju, tako da ih danas čuva tek svaka deseta porodica u selu. Nekada nije bilo domaćinstva bez živine, jer se sijalo pa je bilo dovoljno hrane.

Tabela 42: Stanje broja živine u Kruševu na dan 12.05.2019. godine

	Vlasnik	Broj
1.	Alija Brenoli	12
2.	Hajrulah Brenoli	20
3.	Nijazim Idrizi	18
4.	Sali Ramadani	2
5.	Abilj Toro	40
6.	Nazifa (Šehadin) Toro	10
7.	Behrudin Mustafa	17
8.	Sali Seferi	5
9.	Zićir Šerifi	9
10.	Šanija Abidini	8
11.	Azem Sopi	20
12.	Nuridin Abidini	10
UKUPNO		171

Pčele (*Trmke*)

Pčela je društveni insekat i može opstati samo u zajednici. U pčelinjem društvu ima nekoliko hiljada jedinki (u rano proljeće oko 20.000, tokom sezone oko 80.000, dok ujesen oko 30.000) i to:

a) matica, polno zrela ženka sposobna da polaže jaja i stvara potomstvo, druge uloge nema.

b) radilice, ženke, bez dovoljno razvijenog polnog nagona oni obavljaju sve radnje u košnici i njih ima najviše. Grade sačije (*sodoi*), čiste ćelije, neguju, odnosno, hrane larve, neguju maticu, održavaju higijenu i temperaturu, čuvaju košnicu, sakupljaju nektar, cvjetni prah, prave propolis, med, vosak, donose vodu i dr. Svaka radilica ima posebnu ulogu u društvu. Normalno živi 4-5 nedjelja.

c) trutovi, muške jedinke, služe za oplodivanje matice. Po građi se razlikuju i od matice i od radilice i po spoljašnoj i po unutrašnjoj građi. Oni nisu stalni članovi porodice, sem za oplodnju matice i kasnije radilice ih ubijaju i izbacuju napolje, život pčela je veoma zanimljiv i zadivljuje red i radnost pčelinjeg društva.

Pčele su korisne za oprašivanje biljaka, za proizvodnju meda, cvjetni prah, propolis, matična mliječ, pčelinji otrov koji služi kao hrana i lijek, a služi kao sirovina za dobijanje drugih prerađevina i industrijskih proizvoda.

Nekada je skoro svako domaćinstvo u selu imalo pčele (*trmke*). Poznati pčelari bili su Jahja Dute, Bajram Hodža, Bećir Mustafa, Nasuf Brenoli i drugi. Danas je u cijelom selu ostalo samo stotinjak košnica (sanduka).

Tabela 43: Stanje broja košnica pčela u Kruševu na dan 12.05.2019. godine

	Vlasnik	Broj košnica
1.	Hajrula Brenoli	17
2.	Nasuf Brenoli	50
3.	Hajradin Brenoli	30
4.	Sali Seferi	5
5.	Dželjadin Sejrani	5
	UKUPNO	107

Ptice i divlje životinje (*Piljiča i Divjač*)

Ptice

Na ovim prostorima žive različite vrste ptica: orao (*oref*), jastreb (*jastrem*), vetruša (*vetruška*), jarebica (*jerebica*), divlji golub (*divji golub*), gugutka, lastavica (*lastojca*) kukavica (*kukajca*), sova utina (*ut*), gavran, svraka, čavka i druge.

Divljač (*Divjač*)

Od sisara najviše se susreću u našim krajevima: krtica, slijepo kuće (*soboljica*), gušter (*gluščarec*), domaći pacov (*glušec*), vjeverica (*veverica*), kuna, vidra, jazavac (*bursuk*), srna (*košuta*) i druge.

Vuk se često susreće u Kruševu na višim predjelima. Dok su se gajile ovce na ovim prostorima, vuk je nanosio velike štete ovčarima. Dešavalo se da uđe u tor (*kotar*), zakolje više ovaca i pored dobrih pasa šarplaninaca.

Lisica je također česta životinja ovih krajeva, veoma lukava životinja, omiljena hrana joj je domaća živina (kokoške).

Divlja svinja (*Divja svina*) rasprostranjena na cijeloj teritoriji Gore. Prije ratnih zbivanja dosta se lovila, ali se od 1999. godine naglo razmnožava te se često viđa u čoporima, čak i blizu naselja.

Mrki medvjed (*Mečka*) je najkrupnija divljač naših krajeva i cijele Šar-planine. Dostiže dužinu do 2.20 m, a težina 150-250 kg. Pošto je rijetka pod zaštitom je države. Međutim, u posljednje vrijeme ima je dosta u ovim krajevima. Pošto nema stada ovaca i drugih životinja po planinama, u potrazi za hranom često silazi i blizu naselja sa mladun-

cima. Pored mesa, omiljena hrana joj je i med, pa u posljednje vrijeme nanosi velike štete pčelarima ovih krajeva.

Ris je krvoločna životinja iz porodice mačaka. Slična je domaćoj mački, samo je mnogo veći, oko metar dužine, boje tijela od žućkasto do zagasito crne, sa kratkim repom. Na vrhu ušiju imaju dužu dlaku (kićanku) u vidu trougla. Živi na Alpima i Karpatima. Na Šar-planini je kao endemik, prilično je proređen i pod zaštitom je države. Zadnjih godina nije viđen na našem terenu, pa se smatra da je nestao.

Poljoprivreda

Iako je Gora planinska oblast, zemljoradnja je u njoj postojala uvijek, što se vidi iz historijskih podataka, ali je ona bila u podređenom položaju prema stočarstvu. Zemljoradnjom se čovjek ovdje bavio uzgred - uz stočarstvo.

Zemljoradnja je povremeno zahvatala i veće površine, što se vidi po ostacima njiva na planini. Ako se žito nije moglo nabaviti u susjednim krajevima, zemljoradnja je oživljavala, i obrnuto. Prema tome, glavno obilježje zemljoradnje je povremenost i privremenost. Nekada nije bilo nezasijane njive, čak se stizalo i do udaljenih mjesta. Do 70-tih godina prošloga vijeka pod žitom su bile njive na *Miskovi*, *Ljuboški*, sve do *Krajna*, gdje je Kadrija Abidini posljednji sijao ovas i raž. Čak je i *Šarulje* nekad bilo zasijano, što se vidi po ostacima njiva (*zavori*).

Ječam (*ječmen*), ovas (*oves*) i raž (*'rš*) su glavna žita. Uzgajani su na prisojnim stranama sve do 1.600 metara nadmorske visine. Pošto se zemljište na većim nagibima brzo iscrpljivalo zbog erozije njive su pothranjivane stajskim đubrivom (*se đubrilje*). Đubrenje se vršilo na kraju sezone, kada se završe drugi poslovi. Kasnije je počela upotreba vještačkog đubriva (*veštak*).

Raž i ovas dolaze na prvom mjestu. Ova žita mogu najbolje i uspjevati na posnom zemljištu. Ječam (*ječmen*) i pšenica (*pšenica*) gaje se na boljem zemljištu. Većina žita sije se u proljeće (mart-april) i poznata su kao *jara žita*, dok žita posijana s jeseni su *ozima*. Pšenica i raž su ozima žita, ali se siju i s proljeća. Kukuruz se nije gajio na većim površinama, osim u ogradama (*ograde*) u kojima se gajio krompir i ostalo povrće. U to vrijeme bilo je njiva i bašti pod pasuljom (*gra*), duhanom (*tutun*), kupusom (*zeljka*), tikvama i drugim kulturama. Stariji pamte da se sijao i lan (*ljen*), pa su ostali toponimi *Ljenišće* i *Durosko ljenišće*. Šištevac je poznat po gajenju krompira, iako se nalazi na nadmorskoj visini iznad 1.300 metara.

Bisage

Prema popisu poljoprivrede iz 1960. godine u Kruševu, koje je imalo samo 48 domaćinstava i 370 stanovnika, bilo je zasijano 78 hektara oranica i bašta. Selo je imalo 25 plugova i 109 grla radne stoke. Stalno zaposlenih na seoskim gazdinstvima bilo je više od polovine stanovništva - 175.

Voćarstvo je vrlo slabo razvijeno. Tome nije uzrok samo velika nadmorska visina nego i mali prostor povoljnog zemljišta, na kojem su se radije gajili drugi usjevi. Gaji se samo poneka voćka, a najviše jabuka, kruška (*kruša*) i šljiva (*sljiva*). Nekada je u selu bilo više voćaka, naročito dobrih krušaka. Pamte se kruške „bozoganke“, „vrtljaci“, „zimske“, ali i divlje kruške od kojih je pravljen sok („jua“). Jabuke su sušene a od šljiva pravljen pekmez i „pestilj“. I danas je puno samoniklih šljiva, ja-

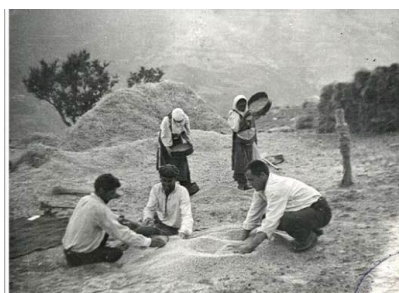
buka i krušaka, skoro svake godine ih oberu ljudi iz Borja, Orgoste i obližnjih sela iz Albanije. Oni skupljaju sve vrste ljekovitog bilja, borovnicu, kleku, zovin, glogov i list breze, dok rijetko ko iz Kruševa i kosovskog dijela Gore radi ove poslove.

Od kraja 80-tih godina prošloga vijeka u Kruševu se zemlja gotovo ne obrađuje, nema više zasijane njive niti bašte. Sve manje se kose i livade, tako da su mnogi dijelovi pod trnjem i korovom. Zatvoreni su putevi kojima se nekada konjima vršio transport sijena i žita.

Zadnjih godina je u Župi, ali i u Globočici, počela sadnja jagoda i malina. Prošle godine su i u Kruševu zasađeni malinjaci. Abdulvehap Toro i Nezafet Aginski su prvi malinari u selu.

Način obrade zemlje

Nekada, ne tako davno, u Kruševu je ljetna sezona bila radna, cijelo selo je nedjeljama i mjesecima bilo na livadama i njivama. Prvo se kosilo, potom žnjelo i vršilo. Svi poslovi radili su se ručno i uz pomoć stoke. Oranje se obavljalo s jeseni i na proljeće, gvozdenim plugom (*ralo*) i volovima (*čifte voloi*), veoma rijetko konjima. Zatim se zemlja drljala (*vlačila*) drvenom, kasnije gvozdenom drljačom (*brana*). Bašte (*bašče*) i ograde su zasađivane povrćem (*zarzavat*) i okopavane krampom (*kopač*) i motikom (*čapa*).

Kosidba

Nošenje sena

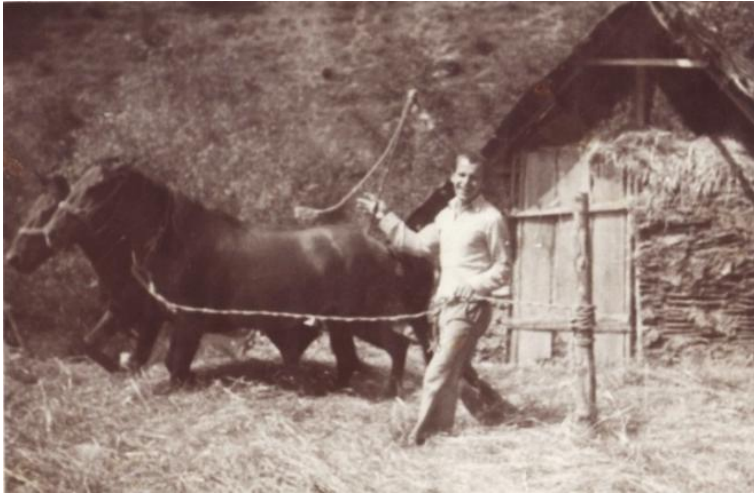
Žetva

Muškarci su kosili, dok su žene plastile (*plastualje*) i žnjele (*žnelje*). Od sijena se pravili mali i veliki stogovi (*strane* i *stogoji*). Sijeno se plastilo i tovarilo (*tuarilo*) na konje. Žnjelo se srpom i pravile se pologe i snopovi (*snopje*), koji se stavljaju u uređene gomile (*kopice*). Transport se vršio konjima, na poseban način raž a drugačije ostala žita.

Vršidba (*vršene*) se obavljala na *gumnu*. Skoro svako domaćinstvo je imalo gumno; poneka su bila zajednička. Vršilo se konjima, čiji je broj zavisio od domaćinstva i veličine gumna. Snoplje se položi (*se nasadi*) na gumnu u vrah (*vra*). Na sredini je bio poboden stožer (*streželj*), oko kojeg su se okretali konji vezani konopcem. Konji imaju kratak konopac oko vrata (*nagrniče*) za koji se prikači *kuka*. Momak koji tjera konje (*terač*) koristi kamdžiju (*kamšija*). Vrah (*arman*) se okreće (*se prevrćava*), diže se (*se diga*) i na kraju se vadi (*se vađa*).

Kad bude dovoljno ovršeno, odvaja se slama od žita. Žito sa plevom se skupljalo na gomilu, a potom se odvajalo od pleve (*se trebi*). Trebenje se radilo pomoću mašine (*maćina*), posebno napravljene za tu namjenu. Sedamdesetih godina prošloga vijeka stigle su mašine firme „Edinstvo“, stolara Taki Tane iz Kruševa u Makedoniji, koji je još živ i već je ušao u desetu deceniju života.

Žito se sipa u drvene sanduke (*pofkarlice*) i vreće i nosi u hambare. Pšenica i raž su se koristili za ishranu ljudi, dok ječam i ovas isključivo za stoku. Nekada se i ječam koristio za ishranu ljudi, pomiješan sa pšenicom ili raži.

Napre koj će izvrši, streželj će bide nakiten so ćamice, cev streželj. Snopče jeno 'ržano će bide istreseno i stajeno. Vake celo će go vrzeme na streželj i će go stajme, sve ćamice, jesen ka šo biduav. Kua kuća će izvrši, streželj nakiten da se viđi da izvršila.

A ovde će se zadevajet. Bate Medija će doturuje vo vra, Muarem k'skandžija beše. Nino gumno tamo, Rifatosko kavamo, dolu Dakinsko, tija pljevne kede se, gumena do gumena, kopice do kopice. Ja som sljikana vo jeno, som ga pratila sljika Umiši. Ja i Umiša i vra, ne se viđi toljko kona ke zimam. Veap dajdžo najviše ne sljikuav.

Muaremu bate će poturuje i kupoji ka će zemet da se beret ke mašina, Muarem će reče: „Nemoguće, najgoljem kup, koljko si turiv?“ Če gljeda koljko je vra stajen, a bate skrišum da iljeze pojče kup. K'skan beše Muarem, a Rifat beše širokogrudem, Duroski. A Muarem pa će pukne.

Kazivač Zelija Ljajko, rođ. Omeri (1949), 04.04.2019. godine

Raž se radio na poseban način, obično se lupao (se čuka). Taj posao su mahom radile žene. Slama se vezivala u sitne i veće snopove i koristila za pokrivanje plevnji i kuća, kao i za izradu samara (sipene stelje).

Pasulj (gra) se ljuštio (se ljupiv, se 'rbif).

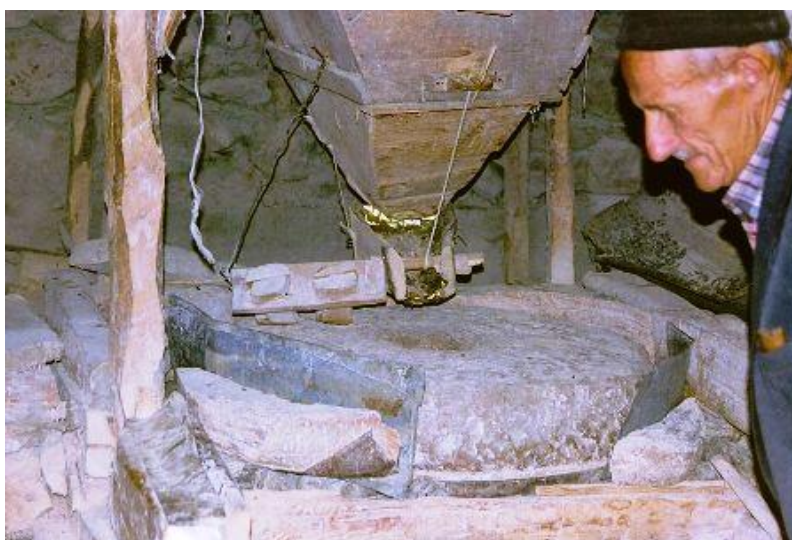
Kad se svi poslovi završe, išlo se po sijeno u planinu, udaljenoj više sati hoda. Išlo se čak do Buštrice i Šerupe.

Vodenice (mlinovi)

Kruševo ima povoljne uslove za izgradnju mlinova na vodu (*vodenice*), pa ih je nekada bilo mnogo više za potrebe sela i okolnih naselja. U turskom popisu iz 1579. godine pominje se da Kruševo ima pet vodenica (< tur. *değirmen* – mlin, vodenica).

Posljednje vodenice radile su do posljednje decenije prošloga vijeka, kada se i prestalo sa gajenjem žitarica u selu i okolini. Ostala je samo narodna pjesma „Vodeničare, babov prijatelj“, veoma popularna u cijeloj Gori.

Eštrifoska vodenica je, nakon odlaska porodice u Tursku 1959. godine, ostala u vlasništvu njihovog zeta Bećira Mustafe. Vodenica se nalazi u centru sela, preko mosta, i nije još srušena. Vodu je dobijala iz jaza koji je išao paralelno niz rijeku.

Fejzaska vodenica je bila na jazu ispod kuće porodice Brenoli (kod sadašnje štale Fejze Brenolija). Bila je u vlasništvu Dželjadina Brenolija, a u njoj je do kraja radio njegov stariji brat Murat Brenoli, sa kojim su dijelili ujam. Jedno vrijeme je u ovoj vodenici radio i Alija (Aljo) Mustafa. Nekad je vodenica radila sa dva kamena; na jednom se mljelo brašno, dok na drugom trice (jarma).

Krčoska vodenica se nalazila kod *Džandarskog vrta*, na mjestu gdje je bila separacija za kamen Ismaila Sopija. Vodenica je bila u vlasništvu porodice Krčo iz Zli Potoka; odavno ne radi, ostao je samo toponim.

Ibuljeva (Džirpanoska) vodenica se nalazi dva-tri kilometra niz rijeku prema Globočici. U vlasništvu je porodice Madžuni (Đirpanovci). Vodenica više decenija nije u funkciji. Juna mjeseca 2018. godine otvoren je put za potrebe buduće hidrocentrale, pored kojeg su vidljivi tragovi vodenice.

Valjavice (Valjajce)

Valjavica (valjajca) je vrsta mlina za valjanje sukna. Imala je uglavnom jednu stupu.

U Kruševu se pamte **Hadžijinska valjajca** (porodica Isljami), koja se nalazila kod kamena blizu Uboze i sadašnje centrale „Restelica 1“, kao i **Eminova valjajca**, u blizini džamije.

Posljednja valjavica radila je u Restelici krajem prošloga vijeka.

Pilane

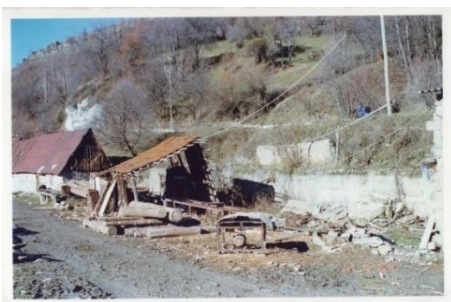
Kruševljani su obrađivali drvo i koristili drvenu građu za svoje potrebe, ali su je i prodavali susjednim selima, naročito Brodu. Smatra se da je većina kuća u Brodu izgrađena od drveta iz Kruševa. Do kasno je građa iz Kruševa, konjima preko Stratorja i Kaculjice, transportovana i prodavana u Brodu.

Obrada drveta vršena je ručno pomoću velikih testera, poznatih kao *bičkije* (< tur. *bički* – nož, testera), postavljenih na rampama za sječu i

obradu građe. Mnoge porodice u selu živjele su od napornog rada u šumi.

Osman Brenoli je 60-tih godina prošloga vijeka izgradio prvu pilanu u selu. Nalazila se na mjestu sadašnje kuće Beadina Brenolija. Pokretala ju je voda koju je dobijala sa istog jaza kojim se snabdijevala i vodenica. Radila je dvadesetak godina i bila je među prvim, možda jedina, takve vrste u Gori.

Hamdija Sejrani je otvorio drugu pilanu na električni pogon, pedesetak metara ispod škole, gdje se i danas nalazi. Nekada je radila građu za kuće, dok sadašnji vlasnik Dželjadin Sejrani vrši samo sitne usluge.

Kamenolom

Ismail Sopi je 23.02.2001. godine pokrenuo biznis drobljenja i prerađivanja kamena. Kamenolom je radio sve do 2008. godine. Zapošljavao je

od 6 do 8 radnika. Zbog neloyalne konkurencije i drugih problema prestao je sa radom.

Bio je prvi i jedini ovakav objekat na području Gore. Nažalost, vlasnik nije naišao na podršku zajednice, mada su postojali idealni uslovi za njegov rad (blizina kamena i vode, putna infrastruktura, tržište i dr).

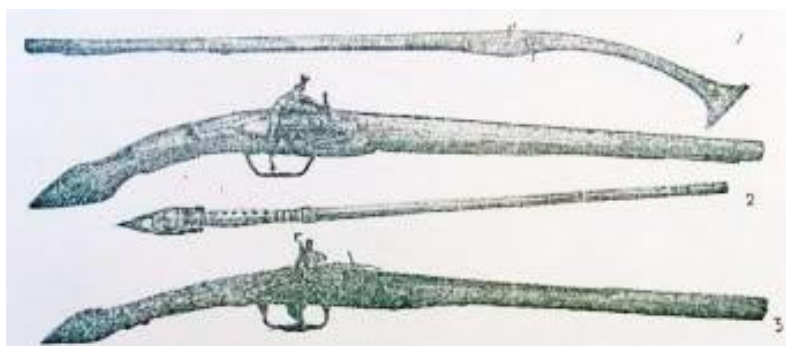
Zanati (*Zanajeti*)

Poznato je da su se neki zanati razvili u selima pod uticajem geografske sredine i potreba, kao što su zidarski, drvodeljski, terzijski i drugi. Međutim, u Gori i Kruševu su pored ovih bile odomaćene i druge vrste zanata – kovački, puškarski, gajtandžijski.

Kruševljani su se, pored stočarstvom i poljoprivredom, bavili i mnogim zanatima. U osmanskom periodu bili su to zanati koji su pratili život na selu i bez kojih nije bio moguć opstanak. Kasnije odlaze u pečalbu u udaljene gradove Carstva.

Puškarski zanat (*Tufegdžilak*)

U više sela Gore bilo je pet do deset puškarskih radnji. Sačuvana je jedna esnafska *teskera* - dozvola, iz 1859. godine koja glasi na ime Sullejmana, puškara iz Vranište. Dozvolu je izdalo Ministarstvo finansija u Carigradu i naplatilo taksu od deset groša.

Lutovac piše na koji su način pravljene stare puške "kremenjače", te da je to saznao od Muharema Derviševića iz Bačke, koji se u ranoj mladosti bavio ovim zanatom. Njegov predak došao je kao puškar iz Elbasana 1501. godine i naselio se u selu Bačka, u kojoj su već postojale tufegđijske radnje.⁶⁹

Izrađivane su "namlije" puščane cijevi, dvije vrste: *Dajlen* (dugačka puška "BEDI") i *Karanfil* (kraća od prve za pet prstiju). Izrada je trajala dva do tri dana. U selima Vraništa, Rapča i Kruševo izrađivane su, sem namlija, i drugi puščani dijelovi: obarači, kundaci, a također i noževi.

Sve se prodavalo u Prizrenu, a dijelom u Tetovu i u okolnim selima. Sem prizrenskih puškara, koji su kupovali goranske proizvode bilo je i drugih posrednika - trgovaca. Gorani su sami odnosili na konjima oružje i prodavali ga po vašarima i saborima po cijeloj Turskoj državi.

Imali su svoje puškarske radnje u raznim gradovima Balkanskog poluostrva. Nuhri Mustafa iz Donjeg Krsteca držao je tufegđijsku radnju u Grčkoj. Za vrijeme ljeta on bi dućan u Grčkoj zatvarao i vraćao se u svoje selo, gdje je također imao puškarski dućan. U jesen bi potovario na tri konja alat i izrađeno oružje i odlazio ponovo u Grčku. Tako su radili i drugi goranski puškari.

Sa pojavom fabričke puške - „martinke", puškarstvo se počelo gasiti. Ono je još neko vrijeme živjelo od lovačkih pušaka i popravke savremenog oružja. Poslednji ostaci puškarstva su se mogli vidjeti u Rapči sve do Drugog svjetskog rata.

Čuveni majstor Đimšit iz Rapče, koji je izrađivao i savremeno oružje savršene umjetničke vrijednosti umro je u toku rata. Sa njim je nestao i poslednji puškar u Gori. Jedini ostaci tih zanata su stari alati, koji se još mogu naći. Na njih podsjećaju "dućani" sada pretvoreni u sobe.

Pominju se kao glavni puškari u Prizrenu i Debru u 19. vijeku. Posljednje prizrenske tufegđije porijeklom su iz Gore.

⁶⁹ Lutovac, str. 21-24.

Prizren krajem 19. vijeka

„Predanje govori o tome da su puškarsku čaršiju obnovili Gorani. Naime, Gorani su radili kao šegrti i kalfe kod poznatog puškara Dode u Debru. Nakon ubojstva Dode, Gorani su se doselili u Prizren i na kružnom su prostoru pokraj Kujundžijske čaršije otvorili puškarske radionice. Zbog uspomene na svoga majstora su je nazvali “Dodina čaršija”. Dakle, tokom XIX stoljeća su glavni puškari Prizrena bili Gorani. U gradu je polovicom XIX stoljeća bilo preko 100 puškarskih radionica, koje su godišnje izrađivale preko 10 000 pištolja i veliki broj dugačkih i kratkih pušaka. Neki su autori zbog toga Prizren nazvali oružnicom Balkanskog poluotoka.”⁷⁰

Razumije se, pošto je u gradu nestalo ovog zanata, oni su se prilagodili drugim poslovima slične prirode. Postali su uglavnom mehaničari.

Na kraju se nameće pitanje zbog čega se puškarstvo odomaćilo i razvijalo u planinskoj Gori, a ne u drugim krajevima koji su za to imali povoljnije uslove?

⁷⁰ Esat Haskuka, Historijsko-geografska analiza urbanih funkcija Prizrena, VPŠ „Bajram Curi“, Đakovica, 1985, str. 123-124.

Moglo bi se pretpostaviti da je na to uticala blizina Prizrena i Tetova, poznatih središta za izradu oružja u osamnaestom i devetnaestom vijeku. Nema sumnje, to je bio jedan od uzroka, ali ne i jedini, jer bi se puškarstvo, u tom slučaju, prije razvilo u selima pored gradova, nego u planinskoj i besputnoj Gori.

Druge razloge valja tražiti u starim zanatima i kontinuitetu stanovništva. Vjerovatna je pretpostavka da neki stari zanati vode porijeklo još iz Srednjeg vijeka, kada su oni, kao što se zna iz starih pisanih spomenika, bili odomaćeni po selima. Pošto se u Gori održalo staro stanovništvo iz toga vremena, što nije običaj sa drugim naseljima oko Prizrena, može se i to uzeti kao razlog za rano uvođenje i dugo održavanje ovoga zanata. Razumije se, zanati u Gori su preobražavani uporedo sa vremenskim potrebama, jedni su iščezavali, a drugi se pojavljivali. Puškarstvo je poslednja faza u tom razvitku. Odlazak u pečalbu uticao je na njegovo brže opadanje i konačno napuštanje.

Puškarstvo u Kruševu je bilo razvijeno još sredinom 19. vijeka, a možda i ranije. Fatima Abidini pominje nekog Tafilja tufegdžiju.

Bahta tetka sama bila, jetim, nemala nikogo. Od Kruševo bila; otec i se vikaf Tafilj tufegdžija. Ona mi velji: „Tufekdžija mi biv otec“. Oko i beše jeno belo, ja i veljim: „Šo ti je oko, tetko?“ „Otec mi biv tufegdžija i vo fildžanče ezap i ja da poljam vo oko mi kipnav.“ Dadi i bila očeva tetka, Sinanova tetka bila. Se omužila za Muso Merselj; imav namesnica, nemav deca i ona ga zelje boš će ima deca. Namesnica ne ostava ti da imaš deca, so mađije. I ona se turila od tuje i se omužila vo Resteljica.

Vo Resteljica imala pasinka, paščerka, ubavo bila, ama oni otišlje za Tursko. Paščerkata ošla za Tursko i poslje ona učila deca resteljčke. Učena bila, učila medreze vo grat. Turski zbori, turski uči. Idala vo Tetovo ke sestrina ćerka, Umiša. Muso Merseljova kuća bila Ekrem kede je. Ekrem ga kupiv od nego. Kajrakosko prodav a vamo zef. I tija kućice go kupiv, dve građe ka naprešne kuće. Bašća nat kuća bila Abdilj Veljo od Resteljica, ot nego ga zev, dve koze dav.

Kazivač Fatima Abidini, rođ. Ramadani (1930), 28.08.2019.

Kovačnica (Maćinče)

U Kruševu je do kasno postojala radionica (*maćinče*), u kojoj su obavljani kovački poslovi. Pored ostalog, proizvodili su i puške. Kovačnica je bila u vlasništvu usta Mustafe iz Hamzoske porodice. Njega je naslijedio sin Ismailj (Smailj). Izrađivali su i kalili poljoprivredne i druge alatke: kose, srpove, krampove, sjekire, raonike i sl.

„Maćinče i Gajtandžinica“ - vlasništvo porodice Mustafa

Alatke izrađivane u Kovačnici

Gajtandžinica je radila pod istim krovom u vlasništvu ove porodice. Kasnije su u njoj radili Kasem i Rušit, da bi ih naslijedili Kasemovi sinovi Haljilj, Hzer i Šaban. Proizvodili su gajtan za potrebe sela i okoline. Pokretala ju je voda dovedena jazom sa rijeke. Mašine su nabavljene iz Soluna i Prilepa prije više od 250 godina. Prestala je sa radom krajem prošloga vijeka.

Ostaci mašina u Gajtandžinici porodice Mustafa

Samardžija u selu bio je Osman Osmani. Istovremeno je bio nalbatin i aščija. Samare je pravio za potrebe Kruševa, ali i za mušterije iz okolnih naselja. Prema patronimu *Samardžinci* i toponimu *Samardžin dof*, može se zaključiti da je ovaj zanat postojao i ranije. Posljednje samardžije danas još rade u Brodu i Šištevcu.

Osman Osmani - posljednji samardžija u Kruševu

Nalbati (potkivači) u selu bili su Jahja Dute i Osman Osmani, ali su konje potkivali i drugi Kruševljanji. Osman Osmani je materijal nabavljao u Gostivaru. Išao je preko planine konjima i donosio potkovice (*pločice*) i eksere (*kljinci*).

Osman Osmani Panta - posljednji nalbatin u Kruševu

Terzije (krojači) su nekad radili u svakom selu Gore. Posebno su poznate terzije iz Broda, Restelice, Vranište, Dragaša i drugih sela Gore s obje strane granice. Danas ih je ostalo samo u Restelici i Brodu, dok ih u drugim selima odavno nema.

Posljednje terzije u Kruševu bili su braća Sejfidin i Skender Haruni (Agai, Aginski). Zanat su naslijedili od svoga oca Muhameda (Mehmeda), porijeklom iz Restelice.

Mahmudija Kuši je bila posljednja žena u selu koja se bavila ovim zanatom.

Prvu pekaru u selu otvorili su sinovi Osmana Brenolija. U njoj su radili pekari iz Hasa, ali i Ćemal Iljijazi. Radila je 70-ih i 80-tih godina prošloga vijeka. Danas pekare postoje samo u Restelici.

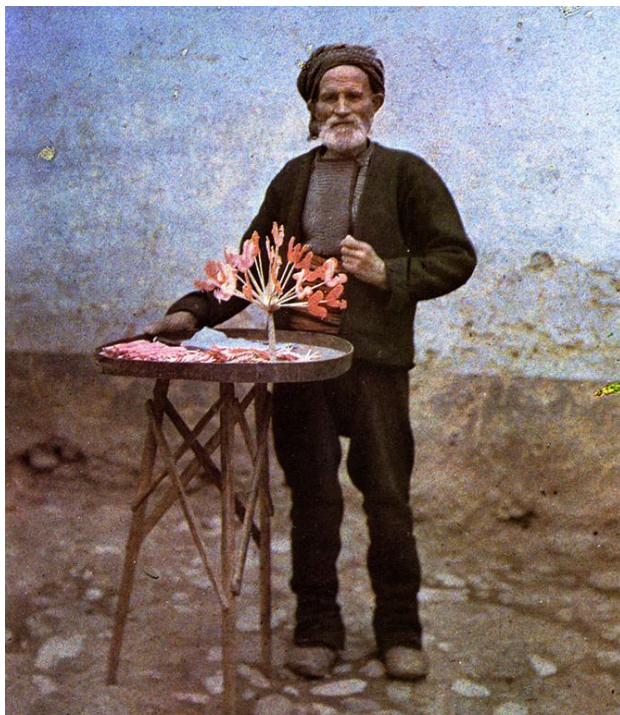
Aščije (kuhari) u selu su pripremali jela za svadbena i druga porodična veselja. Najstariji aščija u selu bio je Mazlam Hodža. Kao aščije radili su i Ćazim Abidini, Izet Mustafa, a nakon njih Jahja Dute, Osman Osmani i Šefket Hodža. Danas u selu više nema aščija, pa na svadbama i veseljima hranu spremaju aščije iz Zli Potoka, Globočice, Radeše i drugih sela.

Posljednje aščije (kuhari) u selu - Osman Osmani i Šefket Hodža

Bozadžije i slastičari iz Kruševa su nekad radili širom carstva, a kasnije širom bivše Jugoslavije – od Makedonije do krajnjeg sjevera Hrvatske.

U „tursko vreme“ Kruševljani su imali dućene u Prizrenu, Sofiji, Plovdivu (Filibe), Solunu, Elbasanu i drugim gradovima, čak i u samom Stambolu.

Šećerdžija u Prizrenu 1913. godine

„Halvadžije, šećerdžije, lokumdzije su imali svoje dućane u kojima su prodavali svoje proizvode. Ali neki su šegrti ili kalfe šećerdžija nosili svoje proizvode na okrugloj ili četvornoj tabli ulicom i prodavali. Kada bi se umorili, tablu bi postavili na tronožni stalak. Bozadžije su od kukuruznog brašna pripremali bozu. Odavno su poznate prizrenske bozadžije. Većina prizrenskih slastičara je podrijetlom iz Gore.“⁷¹

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
САВАМАЛСКИ

КВАРТ — КОМИСАРИЈАТ

Потврда пријаве

Шерифовић М. Зеџира
бозачица

Рођен у *Призрену* 9/3 год.
пријавио је се са *М*

17. Јуна 1929 год.
у Београду.

ПОШТАНСКО ОДЕЉЕЊЕ
17 VII 929

Поштом чиновника Пријавног одељења,
Р. Максимовић

ИЗВОД ИЗ НАРЕДБЕ О ПРИЈАВЉИВАЊУ СТАНОВНИКА.

Свака промена стана има се најдаље трећег дана, од иселовања из старог стана пријавити само кварту — комисаријату, у коме се нов стан налази или Централном Пријавном Одељењу, уз подношење ове потврде и пријаве промене стана.

Ко, би се за стално хтео иселити из Београда, мора то усмено или писмено пријавити, што се може и преко поште учинити.

Ова потврда мора се чувати и поднети приликом сваке пријаве промене стана.

Образци Ц. П. О. бр. 6.

*Dokument Šerifović (Šerifi) Zečira
kruševačkog bozadžije u Beogradu iz 1929. godine*

Danas sve manje Kruševljana ima svoje poslastičarnice. Većinom su orijentisani na burek, tako da je aktivnih oko dvadeset buregdžinica, mahom u Crnoj Gori i Srbiji. (Vidi tabele 44 i 45 sa spiskom ugostiteljskih objekata).

⁷¹ Esat Haskuka, Historijsko-geografska analiza urbanih funkcija Prizrena, VPŠ „Bajram Curi“, Đakovica, 1985, str. 132-133.

Ugostiteljske i trgovinske radnje (*Dučani*)

U selu radi veći broj ugostiteljskih i trgovinskih radnji. Donosimo tabele ugostiteljskih i trgovinskih objekata u 2019. godini.

Kafe „Jelak“ 2013. godine

Tabela 44: Ugostiteljski i trgovinski objekti u selu 2019. godine

	Ime radnje	Vlasnik	Djelatnost
1.	DARIS	Zejno Brenoli	trgovina
2.	KRUŠEVO	Ismailj Abidini	trgovina
3.	ANES	S. Hodža	trgovina
4.	DŽELJO	Dželjadin Mustafa	trgovina
5.	ŠEHERZADA	Reis Abidini	trgovina
6.	TEFERIĆ	Nasuf Brenoli	restoran
7.	JELAK	Fejzo Brenoli	kafana / bife
8.	Muminovaa kafana („Kruševo“)	Jakup Dauti	kafana / bife
9.	LATKARI	Mijat Seferi	kafana
10.	TheWazZupCafe	Bazrija Brenoli	kafe bar
11.	BREZA	Idris Hodža	buregdžinica picerija
12.	No1	Abdula Abidini	poslastičara
13.	MULLIRI-MLIN Buzec	Nexhmidin Aslani	prodavnica
14.	MULLIRI	Gazia	prodavnica
15.	VERONA	Hasan Abidini	kafe bar

Tabela 45: Ugostiljski objekti (dućani) van Kruševa 2019. godine

	Ime radnje	Vlasnik	Država, grad	Djelatnost
1.	Mimoza	Behair Seferi	CG, Rožaje	buregdžinica
2.	Ukus	Zurap Seferi	CG, Rožaje	buregdžinica
3.	Amar	Raif Bero	CG, Podgorica	buregdžinica
4.	Mesopotamia	Bajram Bero	CG, Podgorica	buregdžinica
5.	Maja, Čarobni ukusi	Emrula Bero	CG, Podgorica	buregdžinica
6.	Sara	Nezir Bero	CG, Podgorica	buregdžinica
7.	Dino	Jonuz Mustafa	CG, Podgorica	buregdžinica
8.	Bakery	Hasidin Bero	CG, Podgorica	buregdžinica
9.	Kod Brka	Ferhat Hodža	CG, Tuzi,	buregdžinica
10.	Stari Aerodrom	Hajradin Seferi	CG, Podgorica	buregdžinica
11.	Sarajka	Hatidža (Sefer) Seferi	CG, Podgorica	buregdžinica
12.	AS	Rašit Dute	CG, Tivat	buregdžinica
13.	Orient	Faridin Islami	CG, Berane	buregdžinica
14.	Grill Peppers	Afrim Islami	CG, Berane	roštilj
15.	Kod Suda	Raim Islami	CG, Berane	buregdžinica
16.	Zvezda	Sadik Hodža	SRB, Bujanovac	poslastičara
17.	Kod Kala	Kadrija Dute	SRB, Užice	buregdžinica
18.	Omladina	Liman Brenoli	SRB, Zrenjanin	buregdžinica
19.	Omladina	Emrija Brenoli	SRB, Zrenjanin	buregdžinica
20.	Pčela	Ferit Abidini	SRB, Žitište	pekara
21.	AS	Vait Ilijazi	SRB, Prijepolje	buregdžinica
22.		Aljidin Seferi	Skopje	
23.	Gora	Arif Osmani	RKS, Zubin Potok	buregdžinica
24.	Bosna grill	Muharem Mustafa	AUT, Beč	buregdžinica / roštilj
25.	Duro	Šezuret Osmani	SLO, Izola	caffe

O zanatu (*zanajet*) u Kruševu postoji više poslovice:

Zanajet ne te ostava bez ljep.

Sve, sve, ama zanajet.

Ne fukaj nos vo tuđ zanajet.

Vo selo souje zanajet ne se poštuje.

Zanajet se uči so kradene.

Koj ima zanajet, rabota go falji.

Bez alat nema zanajet.

Ramadan, Šefit i Jahja Bero

POGLAVLJE VIII

VJERA, OBRAZOVANJE, ZDRAVSTVO

VJERA

Prihvatanje islama

Prihvatanje islama od strane domaćeg stanovništva je prelomni i najznačajniji događaj u cjelokupnoj historiji Gore i Kruševa.

Prelazak na islam nije bio nagao već je tekao postepeno i nije nametan od strane vlasti. To potvrđuju i turski defteri prema kojima se može pratiti ovaj proces, koji je trajao od početka 16. do sredine 17. vijeka i doprinosio stabilizaciji i povećanju stanovništva, što je suprotno tvrdnjama mnogih autora da je „islamizacija“ u Gori nasilno izvršena u vrijeme Kukli-bega i Sinan-paše. Prema historijskim izvorima, Kukli-beg je umro 1538. godine, kada je broj muslimana u Gori bio još neznan.

Islam je potpuna vjera koja ljudima daje odgovor na svako pitanje i u svakom aspektu ljudskog života. Iako ne odmah i ne u velikim masama, narod je s ljubavlju prigrljio ovu vjeru, jer su tu našli utočište mira.

Islam treba shvatiti kao jedan potpuno novi i kompletni način života, novu filozofiju koja daje svoje viđenje svijeta, te metode i načine rješavanja problema, bili oni privatne ili društvene prirode. Islam je vodič, kojim se služe oni koji su ga prihvatili, a istima pruža mogućnost boljitka u svim sferama ljudskog življenja.

Nišan-ploča u selu Mlike potvrđuje da je islam u Gori bio prisutan i prije dolaska Osmanlija na Balkan. Vjerovatno se radi o doseljenicima iz Halepa u Siriji, na što upućuje i ime roda Alepovci iz ovog sela. Međutim, na prvom popisu koji su izvršile osmanske vlasti u Gori 1452/53. godine nije bilo popisanih muslimana.⁷²

Prema turskom defteru iz 1530. godine,⁷³ u mnogim selima Gore javljaju se muslimanske porodice, što znači da je islam ovdje prisutan najmanje pet stoljeća. Prema ovom defteru, u selu Orčikle je 6

⁷² Тајјана Катић, *Вилајет Пастриц (Паитрик) 1452/53. године*, Мешовита грађа, XXXI, стр. 39-74, Историјски институт, Београд, 2010.

⁷³ 167 Numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Rûm-ili defteri (937/1530) II Vilâyetin, Prizrin, Alaca-hisâr ve Hersek livâları, Ankara, 2004.

muslimanskih porodica, dok u selu Mlike od 9 porodica četiri su mislimanske. I u drugim naseljima Gore bilo je muslimana.

Prve podatke o muslimanima u Kruševu imamo na popisu stanovništva iz 1579. godine, prema kojem selo (Krušova) ima 68 kuća, 7 muslimana i 3 bečara. Original ovoga dokumenta, kao i ostali materijali sa ovoga popisa, koji obuhvata i ostala goranska sela, nalazi se u Arhivu za Balkan, zaveden pod brojem 449. Dio koji se odnosi na Kruševo je na str. 219-220. Fotokopija je ovjerena pečatom Arhiva i nosi datum izdavanja 22.05.2001. godine.

Pri dnu dokumenta, u rezimeu, stoji da je u selu Kruševu bilo sedam stanovnika muslimana (Muslim), šezdeset i jedan hrišćanin (Hiristiyan) i tri osobe označene kao bekar. U ovom dokumentu nalaze se samo imena punoljetnih muškaraca, jer se žene ne popisuju, osim ako je neka žena nosilac domaćinstva, odnosno udovica ili samohrana osoba. U ovom dokumentu nema popisanih žena.

Ovo je spisak popisanih stanovnika Kruševa iz 1579. godine:

Havass-i Humayundan Avan Nahiyesine tabi Kroševo karyesi: 1579.

Abdullah oglu⁷⁴ Ahmet, Abdullah oglu Gafer, Seyyit Mehmet oglu Mustafa, Dabağğ oglu Yusuf, Abdullah oglu Ibrahim, Abdullah oglu Huseyin, Abdullah oglu Sulejman, Polat veledi⁷⁵ Avan, Polat veledi Piri, Gun veledi Solmaz, Solmaz veledi Ustuvan, Avan veledi Nigo, Tuna veledi Nigo, Nigo veledi Laran, Zimmi veledi Biše, Biše veledi Usturas, Isak Lomič, Ustuvan Nigola, Ustuvan Nigo, Nigo Lale, Yuvan Ustuvan, Dodo Zampir, Dazinlu Ajvan, Dodo Javan, Javan Ustuva, Guldan Nigo, Nigo Nigola, Landon Domiç, Polat Dimitri, Rase Lespo, Zuluf Domanič, Zuluf Gurci, Dimitri Nigola, Niv Zili, Ugras Liponas, Marko Navl, Lolo Zagol, Javan Gurun, Juvan Nigo, Zulef Dimitri, Zulef Nigo, Budan Piri, Budan Kurt, Kurt Nigo, Derič Nigo, Zulef Ustuvan, Zulef Nigin, Polat Ustuva, Niv Istango, Javan Danyo, Javan Nuce, Nigo Laran, Javan Zulfikar, Javan Ishak, Ismail Bukin, Mečin Beše, Domiç Beše, Budan Nigo, Nigo Ustivane, Bogdan Nigola.

Na osnovu ovog popisa, može se zaključiti da se proces prelaska na islam bio u ranoj fazi. Tek nešto više od 10% stanovnika Kruševa prihvatilo je islam. Od sedam nosilaca domaćinstva, njih petero su prvi koji su prešli na islam a samo dvojica su ga naslijedili od roditelja. Naime, prilikom prelaska na islam preporučuje se promijeniti i odabrati ime koje kod Allaha Uzvišenog ima značaj i epitet dragog imena kao Abdullah (Božiji rob) i Abdu-r-Rahman (Rob Milostivog). Pet od sedam nosilaca

⁷⁴ *oglu* – sin, ukoliko je musliman.

⁷⁵ *veledi* – sin, ukoliko nije musliman.

domaćinstva imaju ime Abdullah, jer su vjerovatno prvi u porodici primili islam.

Inače, u ovo vrijeme u cijeloj Gori proces je bio u početnoj fazi. Nazif Dokle iznosi podatak da je 1591. godine samo 18% stanovnika Gore primilo islam, najviše u selima Mlike i Topoljane.⁷⁶

Džamije

Nema pisanih tragova kada je izgrađena prva džamija u Kruševu. Muhamet Pirraku pominje da je to bilo 1540. godine, međutim ne navodi nijedan izvor.

Na jednoj uzvišici, preko rijeke, nalazi se *Odžin kamen*. Radi se o ogromnoj obloj stijeni na vrhu brda. Prema usmenoj predaji, dok u selu nije podignuta džamija, sa tog kamena mujezin je učio ezan i pozivao na namaz. I do naših dana, sa ovog kamena, ponekad bubanj (*tupan*) označava *iftar* (prestanak posta).

Odžin kamen

Dokument iz 1667. godine, koji smo dobili iz Državnog arhiva u Istanbulu, baca novo svjetlo na izgradnju prve džamije u Kruševu. Prema ovom dokumentu, u Kruševu je prije ove godine postojao mesdžid,

⁷⁶ Nazif Dokle, *Bogomilizam i etnogeneza Torbeša Kukske Gore*, Alem, 2011, st. 279.

te muslimani iz više sela iz Gorske nahije upućuju zahtjev da se on pretvori u džamiju kako bi i oni „tu mogli (bez problema) obavljati džumu i Bajram-namaze“.

۸۶۸
کتاب
اسلامیه - اوقاف

بزرگوار قاضی سید عزی در
لقد اودع

BASKAKI
ARŞIVI

قضاء بظهور رضا فاشدن غوره ناحیه سندک در روز عرفة مسطور الای و لان
قریه لراها البسندن شرف اسلامه مشرف اولان حسن واحد و محمود و سایر لرینات
ناحیه لرینده قرینت برده جامع اولوب اوی صلوة جمعه و عیدین کلمی عسرت
چکابلده فوز شوه نام قرینه ده محمد حسینه الله نمکه کند و مال الله جامع املک
مرا اتمیر لکه اذن هایون اذنی بورتون رجاسنده عفره ابد اولباید ارض
شوقتلو و غمناک با دنا هکدر

سنة ۱۰۵۰ هـ
۵۰ ناسیون
استیع
سنة ۱۰۵۰ هـ
۵۰ ناسیون
استیع
سنة ۱۰۵۰ هـ
۵۰ ناسیون
استیع

۷

ص
لدر لدر

OSMANLI ARŞIVI	
1E-EV	
7	868

Zahtjev za izgradnju džamije u Kruševu iz 1667. godine

Donosimo tekst dokumenta koji je sa staroturskog preveo i priredio Dr. Sejfidin Haruni:

Povod obraćanja nas pokornih sluga kapiji Slavnog Sultana je sljedeći: „Mi, počašćeni Islamom, Hasan bin (sin) Abdullah, Ahmed, Mahmud i drugi iz sela Restelisa (Restelica), Şetefçe (Šištevac), Novasil (Novo Selo), Andoje (?), Topolan (Topoljane), Koloz (Kolovoz), Oruşka (Orešek), Bayka (Bačka) i Dikanse (Dikance), koja se nalaze u nahiji Gora, pri Prizrenskoj kazi (tur: Prizren Kazasi), koja pripada Dukađinskom sandžaku (tur: Dukakin Sancağı) u Rume-lijskom ejaletu (tur: Rumeli Eyaleti), brojčano sačinjavamo poveliki džemat te svako od nas ovdje, pojedinačno, jasno iskazuje svoju molbu i stanje, shodno tome čemu vjera Islam nalaže, da nam, zbog nepostojanja džamije u blizini nahije (Gora) u kojoj živimo, obavljanje Džume i Bajram namaza predstavlja poteškoću, te smo kao takvi lišeni sevaba tih ibadeta. Zbog toga, željni smo da u dosadašnjem mesdžidu koji se nalazi u selu po imenu Kuruşova (Kruševo), koje je poveliko po broju stanovnika i (relativno) blizu našim mjestima, izgradimo minber kako bismo na taj način tu mogli (bez problema) obavljati Džumu i Bajram namaze.“

Prenosim vašem Visočanstvu da su podnosioci zahtjeva na ovaj način dostavili svoje molbe Visokoj (Osmanskoj) Državi insistirajući na dopuštenje izgradnje (pomenutog minbera). Poslednju riječ će o ovome dati Onaj koji raspolaze i pozitivanim i negativanim odgovorom (Padišah/Sultan).

Napisano u posljednjim danima mjeseca Muharrema, 1077. godine (po Hidžri) / 1667. god.

Musa - Rob koji se moli za Visoku osmansku državu

Prizrenski kadija

Sažetak

Molba (zahtjev) prizrenskog kadije

Ahmed, Hasan, Mahmud i drugi ljudi iz nahije Gora pri pomenutoj kazi (Prizren), koji su počašćeni Islamom (koji su primili Islam) a čija su imena pomenuta u dolje navedenom tekstu, podnose molbu vašem Visočanstvu tražeći dopuštenje da u ime Allaha svojim materijalnim sredstvima (o svom trošku) u selu po imenu Kuruşova (Kruševo) izgrade (pretvore) postojeći mesdžid u džamiju, zbog toga što u blizini njihove nahije (Gora) ne postoji džamija, te se zbog toga susreću sa velikim poteškoćama pri obavljanju Džumanskih i Bajramskih namaza. (O ovome) volja i odluka je samo u rukama velikog i moćnog Sultana!⁷⁷

⁷⁷ Zahvaljujemo se gospodinu Bilalu Urga koji nam je pomogao da iz Osman-skog arhiva Republike Turske dobijemo ovaj vrijedan dokument. Zahvalnost pripada i prevodiocu dokumenta Dr. Sejfidinu Haruniju.

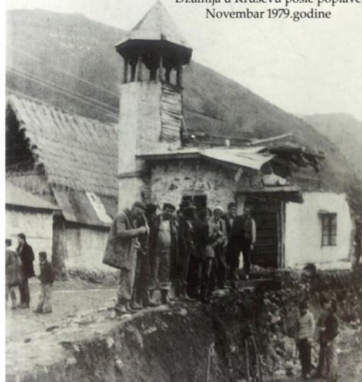
Iz dokumenta se može zaključiti da je u to vrijeme, dakle prije 1667. godine, u Kruševu već postojao mesdžid. Što se tiče konstatacije da „u blizini njihove nahije ne postoji džamija“, može se odnositi samo na sela pomenuta u zahtjevu, dok su u nekim selima Dološte vjerovatno postojale džamije, jer se uopće ne pominju u dokumentu. Pojedina sela Gore su često pripadala drugoj administrativnoj jedinici, odnosno nahiji – Dološti, Opolju ili Ljumi.

Nije poznato gdje se nalazila prva džamija u Kruševu.

U velikoj poplavi novembra 1979. godine, pored ostalog, stradala je i džamija. Nema pouzdanih podataka kada je bila izgrađena ova džamija. U periodu od 1981. do 1983. godine na istom mjestu podignuta je nova džamija. Tokom izgradnje mještani su namaz obavljali u kući Kadrije Abidini, a za džumu su odlazili u susjedna sela: Globočicu, Restelicu i Zli Potok.

Džamija u Kruševu posle poplave
Novembar 1979.godine

Džamija u Kruševu poslije poplave 1979. godine

Unutrašnjost stare džamije

Sredinom 2009. godine na inicijativu mještana sela koji žive u Podgorici, pokrenuta je akcija da se postojeća džamija obnovi. Počelo se sa izgradnjom minareta, koje je završeno do oktobra iste godine. Prije toga formiran je odbor mimo džamijskog (Rahim Brenoli, Destan Seferi,

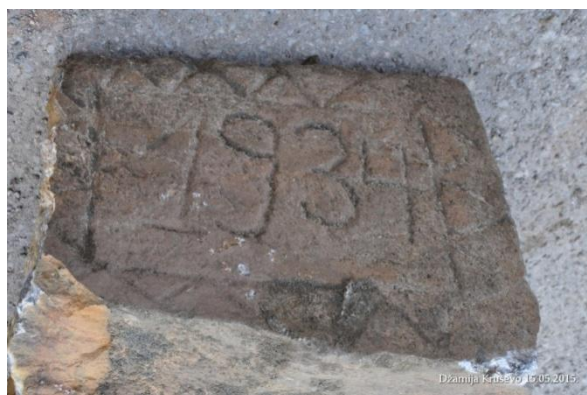
Admir Idrizi), koji je otvorio poseban žiro-račun. Akciju je novčano podržalo 128 donatora i nekoliko privatnih firmi, koje su pomogle u materijalu. Transparentnost je bila na prvom mjestu, pa su sve donacije i plaćanja išla preko džamijskog žiro-računa. Izvođači radova bili su iz Donjeg Ljubinja, sa majstorom Džumretom Mujovi na čelu. Preostala novčana sredstva su kasnije iskorištena za izgradnju nove džamije.

Izgradnja munare 2009. godine

Prilikom rušenja džamije, 15. maja 2015. godine, u temelju je pronađen kamen sa natpisom „1934“. Najverovatnije je ovo godina renoviranja džamije koju je odnijela voda 1979. godine. Poznato je da je prije postojala džamija u Gornjoj mahali, ispod kuće Irfana Brenolija, koja je također stradala u poplavi.

Ramadan Haruni prenosi da njegov otac Sejfidin, rođen 1907. godine, nije zapamtio džamiju u Gornjoj mahali, što znači da natpis iz 1934. označava renoviranje džamije na postojećem mjestu, a da je stara džamija stradala prije 19. vijeka. Na tom mjestu su do devedesetih godina prošloga vijeka stajali nadgrobni nišani, ali su nemarom mještana uništeni, isto kao i na mezarju iznad sadašnje kuće Džimšita Omerovića, s lijeve i desne strane puta prema Restelici.

Kamen-ploča sa natpisom na džamiji uništenoj u poplavi 1979. godine

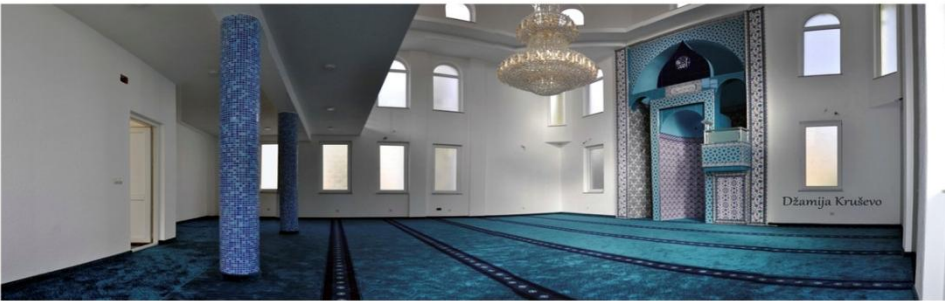
Nakon izgradnje minareta, javile su se dvije ideje: prva, da se renovira postojeća džamija, i druga, da se izgradi potpuno novi objekat. Na sastanku održanom 4. novembra 2014. godine (Kurban-bajram) džemat sela Kruševa odlučio je da se gradi nova džamija. Data je podrška Džamijskom odboru da otpočne sa pripremama, pa je mjeseca maja 2015. godine počela izgradnja nove džamije.

Tokom izgradnje džamije namaz je obavljan u lokalu Muharema Mustafe

Projekat je uradio inženjer Afrim Aliu iz Prizrena, porijeklom iz Opolja. Srušena je postojeća i do kraja septembra iste godine izgrađena nova džamija (karabina). Tokom izgradnje mještani su namaz obavljali u lokalu Muharema Mustafe, dok su Bajram-namaz klanjali u školskoj sali. Prvi namaz u nedovršenoj džamiji klanjali su 5. jula 2016. godine. Sabah-namaz je predvodio imam Senaid Feta a bilo je prisutno 25 džematlija. Nakon toga, klanjali su i Bajram-namaz.

Izgradnja džamije 2015-2017. godine

Maja mjeseca 2017. godine kompletirana je unutrašnjost džamije, pa se počelo klanjati svih pet dnevnih namaza u novoj džamiji. Akcija izgradnje privodi se kraju. Dovršavaju se radovi oko šadrvana, ograđivanja dvorišta, a gradi se i gusulhana sa WC-om.

Akciju je finansijski podržalo 374 donatora, kao i veliki broj firmi u vidu materijalne pomoći. Građevinske radove izvršio je majstor Redžep Šaiپی iz Retimlja kod Orahovca.

Mještani Gore su poznati kao dobri darodavci džamijama i ustanovama čija je djelatnost vjersko prosvjećivanje. Treba napomenuti da su izgradnju džamije, pored mještana Kruševa, pomogli i dobrotvori iz drugih sela Gore i šire, a poseban doprinos dali su mještani Rapče i Restelice. Mnogi dobrotvori tražili su da ostanu anonimni, što je inače poznato u islamskoj tradiciji.

Nova džamija je lijepo uređena a čistoća u njoj je na najvišem nivou. Unutrašnjost džamije je izuzetno lijepa. Podovi su prekriveni najlepšim tepihom koji je darovan. Posebno treba istaći Bilala Uргу, koji je iz Istanbula poslao keramiku kojom je urađen mihrab. On je unuk Arifa Žagulja, koga su 1916. godine kod Mavre/Roše ubile haramije.

U džamiji se nalazi veliki broj knjiga (Kur'ana, zbirka hadisa i dr.), koje su također poklonili mještani. U okviru džamije izgrađene su i druge prostorije za različitu namjenu.

Mihrab i minber džamije

U selu postoje dva mezarja (*grobišća*) bez mnogo starih nišana. Nekoliko mezara (starih i sa nišanima), koji su se nalazili u haremu džamije, odnijela je voda 1979. godine. Međutim, neko je 60-tih godina prošloga vijeka uništio veliki broj starih nišana na seoskom mezarju, koje se nalazilo pored puta prema Restelici.

Dovne i Gorne grobišća

Bilo je i starijih „grobišća“ na više mjesta. Jedno se nalazilo ispod *Odžinog kamena*, drugo pored puta kod *Džandarske češme*, treće kod stare trafostanice, iznad Ekremove kuće.

Mekteb (*Mejtep*)

U Kruševu je radio mekteb, uvijek kad je bilo dozvoljeno i kad su za to postojali uslovi za njegovo funkcionisanje. Mekteb je bio mjesto gdje su obrazovane mnoge generacije, pa su sva djeca, kako muška tako i ženska, bila pismena.

Stariji ljudi su kazivali da su mekteb završavali još u 19. vijeku.

Mije ke sme tamo, Abazovci, Topoljci, tuje biv hodža. Hamzojci i biv brat. Nana Ćazimica, Džemka, kažuješe idala tamo na hodža. "Prt ni šljakna hodža i knjige ni ge sobra. Napamet sme učilje. Hodžinci bilje tuje, mati Hamzojčina Zejnepa bila od tuje."

Nana kažuješe, mola Husen ge učiv i zatija Hamzovci nazualje Husen, dajdo i biv. Tija rano bilo, nana Džemka ka bila dejče. Mula Husen ge učiv. "Ne viđiv, ćorav bif, alji napamet sme učilje. Napamet ne terav da učime." Nana šo mi kažuala, ja ne som zatekla.

Kazivač Fatima Abidini, rođ. Ramadani (1930), 28.08.2019.

Između dva svjetska rata u Kruševu nije bilo svetovne škole, ali je radio mekteb, naročito poslije 1930. godine, kad u selo dolazi imam Aslan Sejdi iz Lještana. Kroz ovaj mekteb prošlo je mnogo djece oba pola koja su završila hatmu („*isteralje atme*“).

Mije ka sme idalje dejčiča malove, so krpčiča na glava, alji hatmina sme učilje, ot kraj selo vo kraj selo atme ka činiš, miljina. Mlogo deca imaa. Malo ljudži a pojče deca. Sme učilje, ja i Nezija će projeme ozgora, lapajca, nemalje openke. Ona Zepa bovna, ga čuva vo skut tetka i i velji: - „Kuje se oja? - „Jonuz i Veljia“. A ono ja i Nezija, malove sme bilje. Ja vo devet godine atme som učinila. Vo osom zaidala, vo devet atme. I deseta godina jope atme i se istura dve atmina da isteram. Mevljutot mi se uči.

A zn'š ka sme idalje, ka šo idet vo stroj. Mije šo činime atme proe sme, a druge te idet po nas, stroj, deca povno. I će učime: „Eja iman o ki Kuran tenzilj, ide Ramazan olursun, ide jaran“ i oni deca će učinet: „Amin!“, boš jag'nca bljekaje, a zn'š šo pristalo. Mije će pujeme: „Zader, zaden andžak isaljen, Ja resuljala“ i deca: „Amin!“ Boš jag'nca bljekajet. Mravoje mi proiđajet. I će ideme od kuća na kuća, ne na sve kuće, samo koj čini atme i vo taja kuća će ni dadet po nešto. Nana alarameteljesen kažuješ, ke dadinci kede se muje, tuje bila Hodžinska kuća, Bećiru i Izetu majkinici. Izet i Aljo ka činilje hatme, decam davalje, ona mu rekla: „Hodža, nemoj po jeno, po dve.“ On po dve davav, da dade po jeno. I ka će doje ret, nana će mu reče: „Nemoj, hodža, po jeno, po dve!“

I take mije ot ret, ot kuća na kuća sme idalje. A dogodina činilje Huriya, Ebip, Zićir, druge te hatme, mije proo sme činilje. I take c'ideme i će se radujeme za atme, a nis selo glas trinči ka jag'nca ka bljekajet. Bilo hubavo.

Od hadžije ne pamtim od Kruševa da biv nekoj. Pamtim od Resteljica hadži Adem i hadži Isak ka idalje za na hadž, ge praćalje. Dejče som bila, negde 1935. ili 1936. godina bilo.

Kazivač Fatima Abidini, rođ. Ramadani (1930), 25.01.2016.

Imami (hodže) u Kruševu

Hafiz Abdulaziz ef. Zejnel Abidin je prvi imam iz Kruševa za koga se pouzdano zna. Rođen je sredinom 19. vijeka. Njihova kuća nalazila se na mjestu gdje je danas kuća porodice Kuši. Živio je u Prizrenu i bio muderis Mehmed-pašine medrese. (Više o Hafizu ef. Abdulazizu Zejnel Abidinu vidi u poglavlju o poznatim ličnostima iz Kruševa).

Mola Husen je živio u 19. vijeku. Prenosi se da je bio slijep (*oćo-rajef*) i da je u takvom stanju podučavao djecu. Tjerao ih je da napamet uče dove (molitve).

Mola Musa je bio imam u selu Radoste, opština Orahovac. Poznato je da je bio iz Kruševa. Mola Musa je bio prijatelj sa mola Mevljanom iz Restelice, koji je dugo vremena bio imam u Ostrozubu, gdje je i ukopan u haremu džamije.⁷⁸

Mola Aslan ef. Sejdi (oko 1880-1941)

Rođen je u Lještanu u drugoj polovini 19. vijeka, a preselio (umro) na početku Drugog svjetskog rata od tifusa.

Kao imam u Kruševu radio je od 1930. do 1939. godine i za to vrijeme nekoliko generacija pohađalo je mekteb i završilo hatma dov. Zapamćen je kao veoma dobar i strog imam, koji je od djece tražio znanje, rad i disciplinu.

Mola Aslan Sejdi je bio oženjen Nazljom iz Radeše. Njihova djeca su: Fatima, Džemilja, Amiš (čija dva sina žive u Kanadi), Ramadan, Ramiza i Aliriza. Ramiza i Aliriza su se iselili u Tursku.

Prezime između dva svjetska rata: *Jašarević*.

Mola Ramadan ef. Kurtiši (1892-1973)

Rođen je u Ljubošti od oca Kurtiša i majke Sajde. Bio je oženjen Abibom. Njihova djeca su: Eštref, Mevljan, Amdija i Zićir.

Školovao se u Edrenu u Turskoj. Tokom Drugog svjetskog rata obavljao je imamsku dužnost u Kruševu. Kao imam radio je još u Ljubošti i Rapči.

Danas jedan dio njegove porodice živi i radi u selu, drugi u Beogradu i Njemačkoj.

Mola Ćazim ef. Hadžiisaku (1883-1965)

Rođen je u Restelici 1883. godine, od oca Ishaka i majke Đulzade. Bio je iz Dumanoske porodice.

Osnovno vjersko obrazovanje stekao je u resteličkom mektebu, dok je u Prizrenu završio Mehmedpašinu medresu.

Nakon Drugog svjetskog rata šest godina je bio imam u Kruševu. Ostao je upamćen kao vješt u prenošenju znanja, ne

⁷⁸ Informaciju je potvrdio Abdulgani Abidini koji je dugo godina živio i radio u Orahovcu, te napominje da se više puta sreo sa njegovim unukom.

samo iz vjerske pouke već kao dobar poznavalac i drugih nauka – historije, geografije i matematike.

Imamsku dužnost obavljao je u vrijeme otkupa i oduzimanja oružja na Kosovu i Gori, zbog čega je često pozivan na informativne razgovore i maltretiran od strane policije. Pritisak je naročito vršen na viđenije i imućnije ljude koji su klevetani da posjeduju oružje.

Prema njegovom svjedočenju, tokom jednog privođenja u policijsku stanicu u Kruševu, službenik ga je upitao: „Hodža, znaš li ko je napravio šibicu?“ Hafiz Ćazim mu je odgovorio: „Bog je čovjeku dao pamet pa je on svojom kreacijom napravio šibicu“. Onda su uslijedile „konstatacije“ i zaključak policijskih službenika da „efendija zna ko je napravio šibicu, a ne zna ko ima oružje u Restelici.“

Bio je oženjen Azbijom. Imali su troje djece: Arzu, Đulzadu i Nezira. Mola Ćazim ef. Hadžiisaku ostao je upamćen kao mudar čovjek, koji je svoje znanje prenio mnogim generacijama.

Preselio (umro) je 1965. godine u Restelici.

Mola Sulejman ef. Čauš (1879-1977)

Rođen je u Restelici 1879. godine. Njegovi roditelji bili su otac Šehab i majka Hamida.

Kratko vrijeme je bio imam (hodža) u Kruševu. Imamsku dužnost obavljao je i u selu Čiflak u opštini Orahovac.

Preselio u dubokoj starosti u Restelici.

Hadži Nedžmidin ef. Ihtimani (1912-1990)

Rođen je u Lještanu 1912. godine u poznatoj porodici koja je dala više generacija imama. Njegova braća bili su Isak i Hafus. Završio je trgovačku školu. Poznavao je turski i arpaski jezik, a znanje je sticao od svog starijeg brata Hafusa.

U kraljevskoj vojsci, koju je služio u Sloveniji i Tuzli, bio je vjeroučitelj. Preživio je Barski masakr. Poslije Drugog svjetskog rata bio je predsjednik Udruženja za djecu bez roditelja. Zbog neslaganja sa Partijom, tri puta je bio u zatvoru.

Dužnost imama u Kruševu započeo je 1956. godine, poslije Sulejmana iz Restelice. Službovao je oko petnaest godina. Nakon Kruševa, imamsku dužnost obavljao je u Dikancu i Ljubošti. Mnogi ga pamte po blagoj naravi i pitomosti. Rado je viđen i primljen u svakoj porodici u selima gdje je radio.

Pored dužnosti imama, radio je kao nalbatin (potkivač) i zubar.

Bio je oženjen Zejnepom (1915–1988). Njihova djeca su: Ihtiman (1940), Ajdin (1945), Džemilja, Anifa i Ćibrija. Nedžmidinovi sinovi i unuci drže poslastičarsku radnju u mjestu Pukovac u Srbiji.

Prezime između dva svjetska rata: *Aslanović*.

Džavit ef. Šuplja (1925-2018)

Rođen je u Restelici 1925. godine. Njegovi roditelju su bili Mustafa i Rabija. Imamsku dužnost obavljao je u Kruševu sedamdesetih godina 20. vijeka. Na ahiret preselio 24.02.2018. godine.

Jahja ef. Dute (1910-1983)

Bio je iz Kruševa. Završio je osnovnu školu i meдресu u Tetovu. Dvije godine je radio u Grčkoj, dok više godina u Beogradu. U Bujanovcu je 1958. godine bio ortak u dućanu sa porodicom Hodža, ali je napustio poslije nekoliko mjeseci.

Pored maternjeg, govorio je albanski, turski i grčki jezik, a poznao je i arapsko pismo.

Osim imamske dužnosti, obavljao je i poslove nalbatina (potkivača), aščije (kuhara), nadriljekara i zubara. Bio je i profesionalni pčelar. U vrijeme njegovog službovanja u selu je radio mekteb (kod Kruše).

Poplava je 1979. godine uništila džamiju u vrijeme dok je bio imam u selu. Tokom izgradnje nove džamije namazi su obavljani u kući Kadrije Abidini. Tada je napustio imamsku službu, a na njegovo mjesto došao je Bećir Mustafa.

Hadži Bećir ef. Mustafa (1924-2007)

Bećir Mustafa je sin Izeta i Ćamilje Mustafa, rođ. Dželjo. Bio je oženjen Azbijom Mustafa, rođ. Gaziu, Eštrefovom kćerkom.

Pored imamske dužnosti bio je seoski berberin (brica), a radio je i u vodenici, koja još postoji ali duže vrijeme nije u funkciji.

Pred kraj života obavio je hadž.

Fejsal ef. Milaimi

Rođen je 1969. u selu Brodosavce (Bresanë) u Opolju. Završio je Alauddin medresu 1988 godine. Bio je imam u selu od 2004. do 2011. godine. Imamsku dužnost obavljao je i u Nebregoštu (Župa).

Hadži Senaid ef. Feta (1969)

Rođen u Gornjoj Rapči, od oca Dževata i majke Zimбилje. Osnovnu školu je završio u Rapči. U Sarajevu upisuje Gazi Husrev-begovu medresu, ali je završava u Prištini. Prvu imamsku službu obavljao je 1994. godine u Zli Potoku, a od 1995. do 1997. godine u selu Donja Rapča, dok je od 1998-1999. radio kao imam u selu Gornji Krstec. Od 1999. do 2010. godine bio je imam u Gornjoj Rapči. Od avgusta mjeseca 2011. godine imamsku službu obavlja u Kruševu.

Završio je Edukativni fakultet u Prizrenu. Oženjen je i otac dvoje djece.

Vehap Ramadani (1979)

Završio je Allaudin medresu u Prizrenu 1997. godine. Tokom školovanja, za vrijeme Ramazana, vodio je vjersku pouku za djecu u Kruševu i često mijenjao hodžu Bećira u njegovim dužnostima.

Školske 1998/99. upisao je studije na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu, ali zbog situacije na Kosovu napušta studije i odlazi u Zapadnu Evropu. Danas živi i radi u Belgiji.

Proteklih godina su Sejfidin Haruni (1985), Behrudin Mustafa (1985) i Jasmir Idrizi (1988) završili Imam Hatip Lisesi (Srednja vjerska škola) u Turskoj. Sejfidin je doktorirao arapski jezik u Bursi, dok su druga dvojica završili fakultete na Kosovu. Povremeno su obavljali imamsku i dužnost mujezina.

Prošle godine je Mehmed Abidini upisao Srednju medresu u Prizrenu. Po prvi put je i jedna učenica, Kadira Ramadani (2002), upisala žensku medresu u Prizrenu.

Praznici

Mjesec Ramazan

Privrženost vjeri posebna je karakteristika stanovništva ovih krajeva. Ogromna većina, po tradiciji, upražnjava ramazanski post (*drži ramazan*). Džamijski odbor izabere jednog čovjeka koji *tupanom* oglašava vrijeme za iftar i sehur (*sufur*). Odredi mu se cijena po domaćinstvu za cijeli mjesec. Više mještana je dosad vršilo ovu dužnost. Ponekad mu se, u vrijeme pred sufur, pridruže i momci iz sela koji ga prate po sokacima. Posebno se raduju djeca pred iftar, dok „čekaje da tupne“.

Tokom mjeseca ramazana pojačani su ibadeti. Posebno mjesto imaju *teravije*, koje klanja veliki broj odraslih, žene i djece.

Noć Kadra (*Kadrēesi*) je među najznačajnijim praznicima u islamu. Ova noć, 27. dana ramazana, posebno se obilježava. Ranijih godina su za ovu noć priređivane svečanosti polaznika vjerske pouke.

Ramazanski Bajram

Ramazanski Bajram je najveći praznik u Kruševu. Tada se u zavičaj vraćaju pečalbari i privremeno iseljene porodice. Bajramske svečanosti traju tri dana. *Sadakat* al-fitr (*vitre*) moraju udijeliti svi vjernici koji u danima Bajrama imaju dovoljno hrane za svoje dnevne potrebe. Daje se novac ili namirnice u vrijednosti vlastite dnevne ishrane, prvenstveno siromasima kako bi i oni mogli osjetiti radost blagdana.

Bajram-namaz

Nakon Bajram-namaza, tradicionalno se obilaze groblja (*grobišća*), gdje se moli za oprost umrlima. Pošto u selu postoje dva groblja

(*grobišća*), u gornjem i u donjem dijelu sela, svako odlazi na mjesto gdje su ukopani njegovi srodnici.

Po povratku sa mezariluka (*grobišća*), odlazi se na čestitanje. Posjećuje se rodbina, prijatelji i starije osobe u selu. Prvog dana praznika roditelji daruju svoju djecu, obilaze komšije i rodbinu. Posebno se raduju djeca jer dobijaju poklone u novcu. Ovo je jedan od najboljih adeta u selu, koji kod djece ostane u dubokom sjećanju kroz cijeli život. Posjete se nastavljaju drugog i trećeg dana Bajrama.

Bajramski namaz i obilazak umrlih rezerviran je za muškarce, dok žene kod kuće pripremaju ručak. Često je ručak zajednički, pa se okuplja šira familija. Danima prije Bajrama ljudi vrše pripreme, kupuju novu odjeću, posebno djeci, pripremaju hranu. Neizostavne su tradicionalne baklave, ali i ostala jela kao što su: sarma, posebna vrsta pite (*gubjanik*), sutljijaš (*sutlijač*) i drugo.

Kurban Bajram

Kurban-bajram je drugi veliki praznik, ništa manji od ramazanskog Bajrama. Nekoliko dana uoči Bajrama traži se brav ili goveče za klanje. Vodi se računa da se izabere najbolje grlo. Ponekad se udruži po nekoliko ljudi i kolju zajednički kurban. Prilikom klanja kurbana poštuju se islamski propisi. Meso se podijeli na način koji je poznat i propisan u islamu.

Klanje kurbana

Sve ostalo je kao i kod Ramazanskog bajrama – namaz, obilazak (zi-jaret) mezara, porodične posjete, ručak i dr.

Kad neko oglasi da je odlučio da obavi hadž (*učinif nijet*), prije polaska i po povratku s hadža, obilaze ga prijatelji i rodbina. Ranije su hadžije iz sela masovno ispraćane. Kruševo je svoje hadžije imalo još u 19. vijeku. Porodica Hadžijinci je po tome dobila ime. Pamte se Šaban-hadžija, K'mber-hadžija, Ibrahim-hadžija i drugi.

Danas je u selu više hadžija i hadžinica.

Tabela 46: *Spisak hadžija iz Kruševa*

Red. br.	Ime i prezime	Godina rođenja	Godina odlaska na hadž
1.	Ismail Abidini	1958	1995
2.	Ismail Abidini	1958	1997 (bedelj za majku)
3.	Aslan Brenoli	1939	2001
4.	Ramiza Brenoli	1941	2001
5.	Bećir Mustafa	1924	2005
6.	Sadik Idrizi	1954	2006
7.	Rešat Abidini	1967	2008
8.	Abdulgani Abidini	1942	2009
9.	Nezija Brenoli	1958	2018
10.	Osman Brenoli	1988	2018
11.	Havzija Mustafa	1976	2019

Arefe (*Deljene*)

Starim islamskim obredima pripada i Arefe (*deljene*). Tada, u okviru proslave, domaćinstva među sobom dijele halvu „kao arafat uoči Bajrama“. Pored halve prave se i priganice da zamiriše kuća (*da udri duša*). Kazuju da je ovo opšteislamski vjerski obred.

Poznati su još dani: *Lejlet al-regaip*, *Lejlet al-miradž*, *Lejlet al-berat*, ma-
da su svi ovi dani u Kruševu poznati kao *Deljene*.

Mevlud (*Mevljut*)

Mevlud je vrsta kolektivnog ibadeta koji nije zaobišao ni selo Kruševu. Mevlud je arapska riječ za rođendan Allahovog Poslanika Muhammeda. Svake godine se na dan rođenja 12. Rebiul-evela organizovala kolektivna svečanost u čast rođenja Allahovog Poslanika. Pored ovog datuma na našim prostorima mevlud se učio i u drugim prilikama kao što su: sunećenje djece, svadba, preseljenje (smrt), useljenje u novu kuću i niz drugih prilika.

Način izvođenja mevluda na ovim prostorima imao je isti stil i sadržaj. Do '80-ih godina mevlud je učen na turskom jeziku, a kasnije, kako su se imami školovali, osmanlijsko pismo je zamijenjeno te se i mevlud učio na bosanskom jeziku.

Sadržaj mevluda je bio: pristup (zahvala Allahu i učenje tekbira), rođenje (sam čin rođenja Allahovog poslanika), miradž (opisivanje kako je Allahov Poslanik obavio miradž), učenje Kur'ana i ilahija i na kraju dova kojom je traženo od Allaha da podari hajr nijetu i skupu.

Sa dolaskom raznih učenja i stavova unutar zajednice, tradicija kolektivnog učenja mevluda u Kruševu je dokinuta i sve se svelo na individualni nivo i zahtjeve pojedinaca u raznim prilikama.

OBRAZOVANJE

Obrazovanje do 1912. godine

O počecima školstva u Gori postoji veoma oskudna literatura. Dosad se isključivo smatralo da školstvo u Gori počinje nakon Prvog svjetskog rata, tačnije od 1918. godine kada je u Vraništi otvorena prva osnovna škola na srpskom jeziku.

Međutim, treba istaći da su i prije raspada Osmanskog carstva u skoro svim selima Gore radile vjerske škole mektebi (*mejtepi*) i da je cjelokupno stanovništvo bilo pismeno. Poznato je da je prije 1912. godine u Restelici radila *ruždija* u kojoj su, pored vjerskih, izučavani i svjetovni predmeti: tarih/historija, hesap/račun, zemljopis, ahlak/nauka o moralu i dr.).

Ruski konzul u Prizrenu I. S. Jastrebov još 1873. piše da u mnogim selima Gore postoje džamije i mektebi. Bilježi da „selo Brod ima oko 500 kuća i dve džamije“. Iznosi i podatak da je u Brodu „već otvorena muška škola za turski jezik“⁷⁹

Austrougarski naučnik, avanturistički putnik, renomirani paleontolog i geolog, Baron Franz Nopcsa (1877-1933), prošao je kroz Restelicu 1907. godine i zapisao:

"Prije nego što smo otišli u kuću domaćina, pili smo kafu u jednoj kafe-čajdžinici. Naš domaćin je došao sa brojnim posjetiocima, uključujući jednog znatizeljnog hadžiju i druge duhovne vođe. Sa hadžijom smo nešto govorili na rumunskom. Ljudi u Restelici su obrazovani i većina zna da čita

Izvor: www.elsie.de

Sva nastojanja da se „razvoj školstva na prostorima Gore“ veže samo za period poslije Prvog svjetskog rata bila su tendenciozna, sa ciljem negiranja njegovog postojanja i postupnog odbacivanja islamskog karaktera. Zato je ovaj period ostao nedovoljno istražen, mada postoje mnoge potvrde i dokazi da su u Gori i prije 1912. godine živjeli i stvarali mnogi učeni muderisi, imami i alimi, poznati i na širem prostoru.

U historijskom sjećanju ostali su mnogi učeni ljudi iz Gore školovani u Prizrenu, Istanbulu, Kavali, Bitolju, Tetovu i drugim gradovima Carstva. Posebno se ističu imami iz Lještana, Restelice, Borja, Kruševa,

⁷⁹ I. S. Jastrebov, *Podatci za historiju srpske crkve*, Državna štamparija, Beograd, 1879, str.137-138).

Globočice, Dikanca, Vranište, Pakiše, Zapoda, ali i iz drugih sela Gore. Džamije, a posebno mektebi pri njima, bile su škole u kojima je opismenjavano cjelokupno stanovništvo Gore. Iz mekteba su izlazile obrazovane i za život pripremljene generacije.

Najavljeno prevođenje dokumenata iz turskih arhiva vezanih za Goru, sigurno će dati novu sliku i uvid u obrazovni sistem toga vremena.

Gora je u osmanskom periodu dala čuvene književnike, pjesnike pa i kompozitore koji su pisali na orijentalnim jezicima. Najpoznatiji su Derviš Aga iz Restelice, Abdurahman Mehmed Emin iz Mlika, Arif Hersekli iz Broda, Abedin ef. Zejnullah iz Kruševa i dr. Porijeklom iz Gore je muderis šejh Imer Lutfi Pačarizi (1870-1928), čuveni pjesnik i publicista na turskom, arapskom i persijskom jeziku (napisao oko 60 djela). Njegov otac Mustafa-efendija, rodnom iz Rapče, više od pedeset godina bio je imam u Prizrenu.

در مقام
 ناز و دل سر به ناز و دل بی بار سکا نون دلی
 صاف رخ با کول منترم سولدی ابرو بره و نه
 اعلی قدر ایکی بدینم قانده و لدی
 سورسک بر او غنی سوچی اولور اولور
 و مردم باران بر سر سیک کولور
 صفاه ایدوب او توغور لر ارا
 بر بوجور سکر سمونه الیمه ال نری داتر
 سورسک بر او غنی سوچی اولور اولور
 و مردم باران بر سر ایو الیمه نارس
 اشم بنا کوندر غنی بنسیر غنی با غنما
 کند ی الیمه انباشت در قوندر صامسیر
 سورسک بر او غنی سوچی اولور اولور
 اوان دفری بو عا سون صا مش بلدی
 کونشی طار او سوک من کاش قاشی
 صحر کوشن ای اذن اون درت بلدی
 سورسک بر او غنی سوچی اولور اولور
 م

توسکی
 نیکانلا اوغلی دیر لکنده برین
 هم عز سوینور اچانم جهانده برین
 نیکانلا اوغلی دیر لکنده برین
 صویدیلر باشنده دلدی برین
 نیکانلا اوغلی دیر لکنده برین
 بو ندری کومسک اچانم ندری
 ایکی چفته بیه ساد لشم
 نه یان ایلده قشیرم
 ۱۹۱۱ یا تم بر ایو ایسی
 چا یو ای بل بله لره کول اسکن ادر سن

چاسه واسری ایمله سویمه بلبل الامان
 بلبل ایدر غنج ایچون ایلم اهو فغان
 حسته کم کلاس اوچون دن عتمه کلیم جهان
 بلبل حسته کلر یاسه یار کل دو سسه دینه نیم
 نیم بر یارم واسری ناز اچلمش کل کبی
 شمدی یاد ادری عدولسری دو ناسال کبی
 حشر شدن ایبری دو شدن احوی فلیش قول
 هر عا سفین واسر یانن بر کل اغلری کبی
 صحتی قره اولد نلرین هجی اولور می اغلری
 قره ها کبی شری ایچون دلر اولور دم داغلی
 کور شهم ز قیاسه قلدی دو سدم نه چاسه
 بو بلدی وفا اولور می نازی دلر یار یار
 محشره واسر نصی جنم اولور می بو یار
 الصا

خوب بلبل کسون فغان ایسون
 در نگی عاشقنره در مان ایسون
 یارم چاق قدر جانم سیران
 الرحق جانم نغ اولور سین
 نجه اغلری جانم فرم طاشی کل
 کوز لر مدان اغان قندم کل
 هجی نغ بشه جانم نور کلمش کل
 لر حق جانم نغ اولور سین
 اغلقدن ندری جانم کوز فرس
 شدن کبیر بلور مقدر چاسر
 کابیر شوخ عمر جانم کوزغ بار سیر
 الرحق جانم نغ اولور سین
 اعقل بریت ندر جانم کول سر برین
 صرهد کوشن ادر هر برین
 جهان کلیمش بر بد هر بری

Pismenost u osmanskom periodu

Obrazovanje poslije 1912. godine

O obrazovanju na prostoru Gore nema puno pisanih dokumenata, a naročito nedovoljno pažnje posvećeno je periodu balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata, kada dolazi do velikih promjena u dotadašnjem sistemu obrazovanja. U tom periodu Gora je bila u sastavu Albanije, pa odgovor na ovo pitanje treba tražiti u albanskim arhivima.

U periodu 1916-1918. Albanija je bila „prijateljski“ okupirana od strane Austro-Ugarske, jer ove države nisu bile u ratu. Austro-Ugarska je formirala albansku žandarmeriju i otvarala škole. Promovisan je albanski jezik i pravopis kako bi se smanjio italijanski uticaj. Također, u ovom periodu izgrađeni su putevi i druga infrastruktura.

U Arhivu u Tirani čuva se dokument na albanskom jeziku u kome se govori o otvaranju škola u Podsrezu Gora sa sjedištem u Vraništa. Ustvari, to je odgovor na zahtjev upućen zapovjedništvu Žurskog okruga od strane Mola Arifa iz Kruševa 29. decembra 1916. godine, u kojem traži da se otvore škole (mada su neke oštećene) i moli ih da pošalju 3 do 4 učitelja.

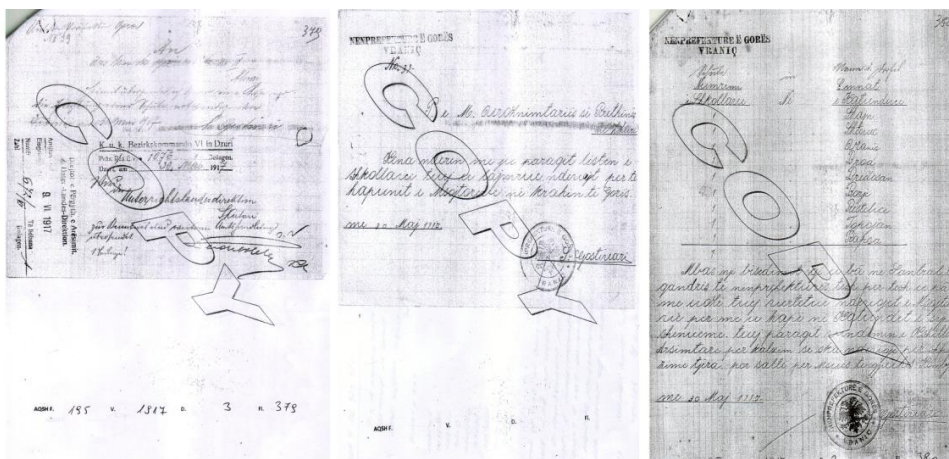
*Podsrez Gora
Vraništa
Broj 39.*

*Naredba zapovedništvu Žurskog okruga
Imamo čast da vam predstavimo listu škola, obavještavajući vas o potrebi za
otvaranje škola u Gorskom okrugu.*

30. maj 1917. godine

S. Gostivari

Naredba je izdata 30. maja 1917. godine pod brojem 39 i potpisana od strane Salija Gostivarija. U naredbi je predstavljena lista škola za otvaranje u Gorskom okrugu. Na listi su 6 sela iz Gore (Šištejec, Vraništa, Brod, Borje, Restelica i Rapča), dva iz Opolja (Šajnovce i Brodosan), kao i selo Topoljane.

Faksimil dokumenta o otvaranju škola u Gorskom okrugu

Podsrez Gora
Vraništa

Broj škola

Imena sela:

1	Shajne
1	Shishtavec (Šištejec)
1	Vranič (Vraništa)
1	Brod
1	Bredosan
1	Borje
1	Restelica
1	Topojan
1	Rapče (Rapča)

Nakon razgovora koji je održan u centrali Podsreza, utvrdili smo potrebu da se otvore škole u gore navedenim selima, podnoseći odluku Obrazovnog Savjeta da nema potrebe za druge troškove, nego samo za sale za nastavnike nacionalnog jezika.

30. Maj 1917.godine

S. Gostivari

AQSM F.195

Viti: 1917.

Ditari: 3

Fleta: 380

Po završetku Prvog svjetskog rata, u kosovskom dijelu Gore otvaraju se škole na srpskom, dok u albanskom dijelu škole na albanskom jeziku.

O obrazovanju na srpskom jeziku u Gori pisao je Živorad Milenović, koji donosi informacije o počecima obrazovanja i navodi da je stanovništvo Gore imalo pozitivan stav prema obrazovanju. Do 1929. godine u kosovskom dijelu Gore radile su 4 škole u veoma teškim uslovima: u Vraništi (od 1918.), Brodu (od 1920.), Restelici (od 1922.) i Rapči (od 1929.).⁸⁰

U „Prosvetnom Glasniku“ pominju se nastavnici koji su radili u Gori, svi svršeni Bogoslovsko-učiteljske škole: Krsta Bulajić (Vraništa, 1921), Milan D. Vujisić (Restelica, 1921), Sava Jovanović (Brod, 1921), Jovan Lukić (Vraništa, 1922), Jovan Tomić (Restelica, 1922), Svetozar Vukčević (Restelica, 1922), Spira Borzanović (Brod, 1924).

I Dr. Abdulla R. Vokrri je pisao o obrazovanju u Gori u periodu od 1918. do 1929. godine. U svom radu navodi da su se stanovnici ovog kraja protivili otvaranju škola na srpskom jeziku, a da prosvjetni radnici koji su imenovani u tim školama nisu željeli raditi iz straha. Ovakvo stanje otežavalo je otvaranje novih škola. U ovom periodu škole su radile sa minimalnim brojem nastavnika, odnosno jedan nastavnik je radio sa velikim brojem učenika. Školske 1919/20. radilo je samo dva nastavnika, školske 1922/23. radilo je 5 nastavnika, od kojih su dvojica bili vjerski učitelji, dok je školske 1927/28. radilo 10 nastavnika.⁸¹

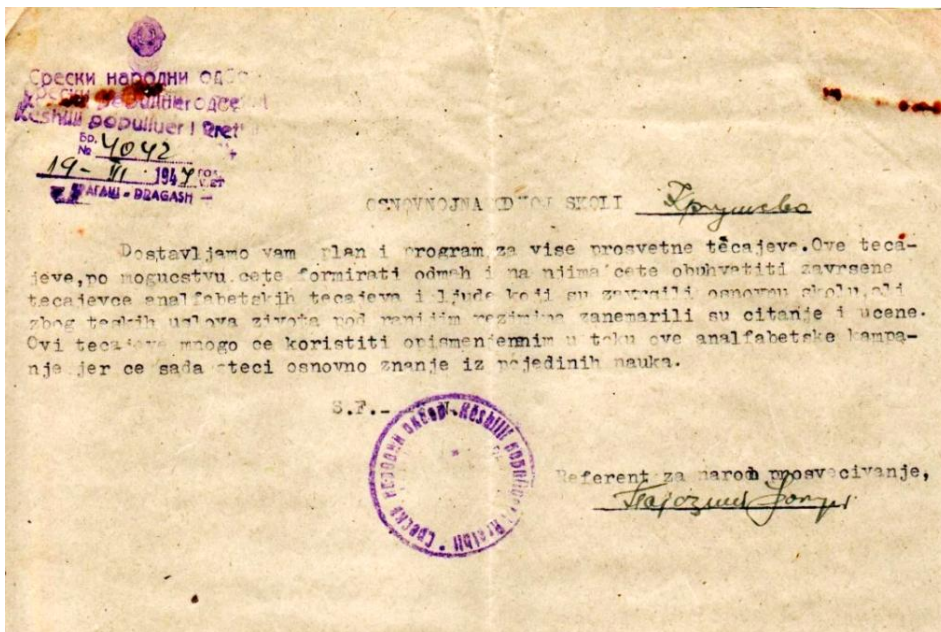
U ostalim selima do Drugog svjetskog rata radili su samo mektebi.

⁸⁰ Milenović, Ž. (2010) *Obrazovanje goranske etničke zajednice na Kosovu i Metohiji od 1918. godine do danas*. Baština, br. 28, str. 223-230,

⁸¹ Vokrri, Abdullah. (1990), *Skollat dhe arsimit në Kosovë ndërmjet dy luftërave botërore (1918-1941)*, Prishtina.

Obrazovanje u Kruševu poslije 1945. godine

Poslije Drugog svjetskog rata organizovani su analfabetski tečajevi po privatnim kućama. Tečajeve su održavali Džafer Ramadani, Jahja Dute, Mehmed Abidini i Ibrahim Gaziu. Tada su mnogi po prvi put naučili pisati ćirilicu, mada je većina ranije završila mekteb i poznavala arapsko pismo.

*Prorpatno pismo o dostavljanju planova i programa
za analfabetske tečajeve u Kruševu*

Adžo (Džafer) ne učiv žene tečaji. Tija bilo četirs peta, četirs šesta, ne učiv po kuće. Mije sme učilje vo Fejzovci, jene učilje vo Jainci, jene vo Memedofci, maala po maala. Vamo Memed ge učif, Jaija i nas adžo ne učif. A ka ne zaslušualje na ispiti bif i Eštref.

Kazivač Fatima Abidini, rođ. Ramadani (1930), 16.01.2016. godine

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА — REPUBLIKA POPULLORE E SERBIS
 АУТОНОМНА КОСОВСКО-МЕТОХИСКА ОБЛАСТ
 KRAHINA AUTONOME E KOSOVES E METONIS

**СВЕДОЧАНСТВО
D I S H M I**

Методије Б. Арђић из *Крчицево*
 nga
 през *Торска* рођен-на *1930* године,
 rrethi *Торска* lindur *1930* vitit
 занимање *Великоградина* вохађао-ла је
 mjeshtria *Великоградина* ka ndjekë

**АНАЛФАБЕТСКИ ТЕЧАЈ
KURSIN KUNDRA ANALFABETIZMES**

у *Крчицево* од *20/1* 1948 до *15/10* 1948 год.
 në *Крчицево* prej *20/1* deri *15/10* vitit
 и на дан *11 децембра* 1948 год. положио/ла испит са *5*
 dhe me datën *11 децембра* 1948 год. ia dhënë provimin me
5 sukses.

Посебна преба упуштање **лазе на: аналфабетски течај, те-
 чни провешити течај, или провешити течај (после претходно прекрпајати).**
 Mandë kursistin duhet me e çergue: në kursin analfabetik, në kursin
 e ultë arsimor, në kursin e natë arsimor (gënjat e panevojshme të shlyhen)
 у *не* *Крчицево*

Руководиоц течаја,
 Udhëheqës i kursit, Претседник испитне комисије,
 Kryetari i komisionit provues, *Михаило Ђукић*

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА **REPUBLIKA POPULLORE E SERBIS**
 АУТОНОМНА КОСОВСКО-МЕТОХИСКА ОБЛАСТ **KRAHINA AUTONOME E KOSOVES E METONIS**

СВЕДОЧАНСТВО — D I S H M I

Ајза Билал из *Крчицево*
 nga
 през *Торска* рођен-на *1950* године, занимање *Великоградина*
 rrethi *Торска* lindur *1950* vitit mjeshtria *Великоградина*
 вохађао-ла је *ка фреквенте*

АНАЛФАБЕТСКИ ТЕЧАЈ — KURSIN KUNDRA ANALFABETIZMES

у *Крчицево* од *7/1* 1950 до *25/10* 1950 год.
 në *Крчицево* prej *7/1* deri *25/10* vitit
 године и на дан *25/10* 1950 год. с успехом положио/ла испит. *5*
 dhe me datën *25/10* 1950 год. ia dhënë provimin me sukses.

у *не* *Крчицево* 1950 год.
 Руководиоц течаја,
 Udhëheqës i kursit, *Дурадаковић* Претседник испитне комисије,
 Kryetari i komisionit provues, *Делић Ђукић*

.ПРОГРЕС • 387-50.000 4-IV-50

Sojedočanstvo o završenom analfabetском течају

Najprije je otvorena škola u Globočici, 1945/46. godine. Prvi učitelj bio je Abdija Šaban (Sprotiva).

Prozivnik 1945/1946. godine

U toku 1947. godine počinje da radi škola u Kruševu, ali zbog nedostatka nastavnog kadra prestaje sa radom, da bi 1948. godine bila ponovo otvorena, sada kao istureno odjeljenje škole u Dragašu. Nastava se izvodila u kući Bilala Šerifi (Biljovci), koji je ujedno bio i školski kurir.

Kuća Bilala Šerifi u kojoj je radila škola

Prva generacija učenika upisana je 1948. godine. Učitelj je bio Bećir Šehu iz Restelice. Poslije neoga dolazi učitelj Vuk Čubranović iz Peći. Naredne godine otvara se područno odjeljenje u Zli Potoku, gdje je učitelj bio Sejfudin Sulejmani iz Orčuše, koji je radio i u Kruševu, a jedno vrijeme bio i upravitelj škole.

U Kruševu je od prvog do trećeg razreda bilo upisano ukupno 42 učenika.

U I razred 1948. godine upisani su sljedeći učenici:

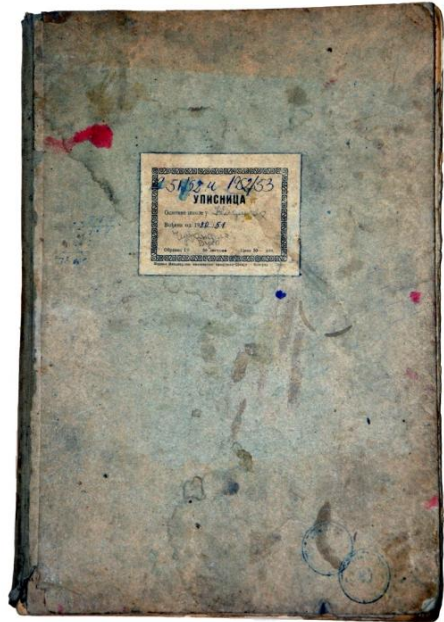
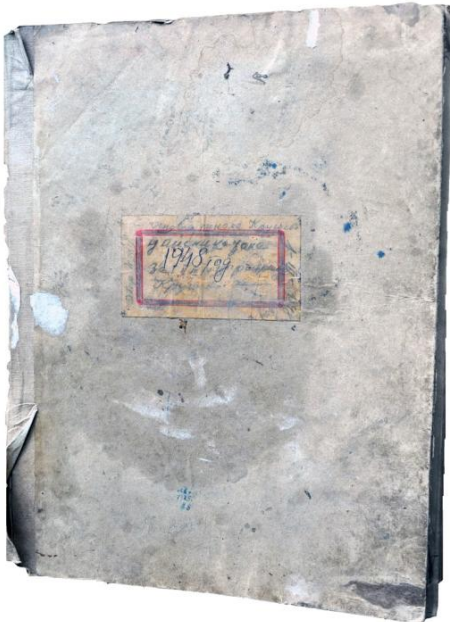
1. Muharema Hadžira⁸²
2. Jahija Džuliza
3. Bilala Hadžira
4. Dželjadina Džemilja
5. Biljala Šemsidin
6. Izeta Ćemalj
7. Isljama Ramiz
8. Salija Aliriza
9. Zećira Ahmet
10. Salima Seljam
11. Alije Šefik
12. Zećira Misin
13. Murata Alija
14. Ilijaza Iljmija
15. Abaza Rabija
16. Haruna Begza
17. Isljama Safet
18. Dalipa Seljva

Ispit su 03.01.1949. godine izvršili učitelji Bećir Šehu, učitelj u Kruševu, i Vuk Rašković, učitelj u Restelici, „uz prisustvo predsednika MNO-a Pajazita“.⁸³

Predmeti u prvom razredu: *Srpski, Početne str. nastave, Račun, Lepo pisanje, Pevanje, Telesno vežbanje, Crtanje*. Brojčana ocena je i iz Vladanja.

⁸² Imena i prezimena su u obliku kojim su zavedena u Prozivniku.

⁸³ Pajazit Šola iz Globočice.

Уписнице 1948-1953. године

ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
НАРОДНА РЕПУБЛИКА Србија

Уписнице бр. 1

СВЕДОЧАНСТВО

Име и презиме Милана Милосавић презиме Милосавић
 народност Србин рођен 19.12.1937 у Београду
 срез Београд Народна Република Србија
 учесник је школске године 1948/49 I пут II разреда основне школе и
 показао је овај успех:

Српски језик	<u>Одлично (5)</u>
Историја	<u>Одлично (5)</u>
Језик	<u>Веома добро (4)</u>
Политички програми	<u>Одлично (5)</u>
Рачун	<u>Одлично (5)</u>
Рукописи	<u>Одлично (5)</u>
Цртање	<u>Веома добро (4)</u>
Певање	<u>Одлично (5)</u>
Летописи	<u>Одлично (5)</u>
Фискулатура	<u>Одлично (5)</u>

Напомена: Одлично (5)
 Има востанова: оспредава X, поспредава X
 Према томе учесник је с Одлично успехом срезни II разред
 у Београду 1948 год.

Учесник је издати: Београд Училишта: Београд

ФЕДЕРАТИВНА НАРОДНА РЕПУБЛИКА ЈУГОСЛАВИЈА
НАРОДНА РЕПУБЛИКА Србија

Уписнице бр. 4

СВЕДОЧАНСТВО

Име и презиме Ђуро Јакупић презиме Јакупић
 народност Србин рођен 1937 у Београду
 срез Београд Народна Република Србија
 учесник је школске године 1949/50 I пут IV разреда основне школе и
 показао је овај успех:

Српски језик	<u>Одлично (5)</u>
Историја	<u>Веома добро (4)</u>
Језик	<u>Веома добро (4)</u>
Политички програми	<u>Веома добро (4)</u>
Рачун	<u>Веома добро (4)</u>
Рукописи	<u>Веома добро (4)</u>
Цртање	<u>Веома добро (4)</u>
Певање	<u>Веома добро (4)</u>
Летописи	<u>Одлично (5)</u>
Фискулатура	<u>Веома добро (4)</u>

Напомена: Одлично (5)
 Има востанова: оспредава X, поспредава X
 Према томе учесник је с Веома добро успехом срезни IV разред
 у Београду 1949 год.

Учесник је издати: Београд Училишта: Београд

Сведоџанства

U II razred 1948. godine upisani su:

1. Rifata Muharem
2. Hazira Hadžira
3. Mazlama Hava
4. Mazlama Fatma
5. Osmana Aslan
6. Fejze Kadira
7. Džafera Hatema
8. Dželjadina Sejran
9. Ešrefa Hava
10. Salija Hava
11. Hebilja Seljva
12. Alimana Ragip
13. Ahmeta Jakup

Ispit su 3. januara 1949. godine izvršili: Bećir Šehu, učitelj u Kruševu, i Vuk Rašković, učitelj u Restelici, uz prisustvo predsjednika „MNO-a u Kruševu druga Pajazita“.

Predmeti u drugom razredu: *Srpski, Račun, Lepo pisanje, Pevanje, Telesno vežbanje, Crtanje*. Brojčana ocena je i iz Vladanja.

U III razred 1948. godine upisani su:

1. Alimana Nijazim
2. Dalifa Sejfula
3. Abaza Ramadan
4. Muharema Mustafa
5. Biljala Malić
6. Nedžipa Jamin
7. Alimana Seljman
8. Rifata Aslan
9. Hazira Mustafa
10. Ahmeta Šaban
11. Alije Ramadan

Ispit su 3. januara 1949. godine izvršili: Bećir Šehu, učitelj u Kruševu, i Vuk Rašković, učitelj u Restelici, „uz prisustvo predsednika MNO-a u Kruševu druga Pajazita“.

Predmeti u trećem razredu: *Srpski, Istorija, Zemljopis, Račun, Lepo pisanje, Pevanje, Telesno vežbanje, Crtanje*. Brojčana ocena je i iz Vladanja.

Početakom 1949. godine ova generacija upisuje naredni razred, što znači da su za jednu godinu završili dva razreda. Naredni razred su upisali sljedeći učenici:

I razred:

1. Haruni Sejfidina Mejrema
2. Ahmeti Abaza Rabija
3. Bejljuli Ilijaza Ilmija
4. Bejljuli Hebilja Ramiza
5. Gaziu Ešrefa Arifka
6. Brenoli Murata Alija
7. Šerifi Zećira Misin
8. Seferi Islama Safet
9. Sejrani Dželadina Hamdija
10. Habidini Salima Selam

Predmeti u prvom razredu: *Srpski, Početne str. nastave, Račun, Lepo pisanje, Pevanje, Telesno vežbanje, Crtanje*. Brojčana ocena je i iz Vladanja.

II razred:

1. Hodža Muharema Hadžira
2. Dute Jahija Džuljiza
3. Sejran Dželadina Džemilja
4. Toro Dalifa Selfa
5. Šerifi Bilala Šemsidin
6. Bero Alije Šefik
7. Bela Izeta Ćemal
8. Seferi Islama Ramiz
9. Seferi Salija Riza
10. Šerifi Zećira Ahmet

Predmeti u drugom razredu: *Srpski, Račun, Lepo pisanje, Pevanje, Telesno vežbanje, Crtanje*. Brojčana ocena je i iz Vladanja.

III razred:

1. Brenoli Fejza Kadira
2. Ahmeti Džafera Hatema
3. Gaziu Eštrefa Hava
4. Duro Hazira Hadžira
5. Bejljuli Hebilja Selfa
6. Seferi Salija Hava
7. Hodža Mazlama Hava

8. Hodža Mazlama Fatma
9. Haruni Sejfidina Hurija
10. Bejluli Haruna Begza
11. Duro Rifata Muharem
12. Brenoli Osmana Aslan
13. Hamza Alije Ragip
14. Sejrani Dželadin Sejrán

Predmeti u trećem razredu: *Srpski, Istorija, Zemljopis, Račun, Lepo pisanje, Pevanje, Telesno vežbanje, Crtanje*. Brojčana ocena je i iz Vladanja.

IV razred:

1. Hodža Alimana Nijazim
2. Sopi Bilala Malić
3. Toro Dalifa Sejfula
4. Hodža Muharema Mustafa
5. Hadži Ahmeta Šaban
6. Duro Hazira Mustafa
7. Duro Rifata Aslan
8. Ahmeti Abaza Ramadan
9. Bero Alije Ramadan
10. Imeri Nedžipa Jamin
11. Hamza Alije Selman

Predmeti u četvrtom razredu: *Srpski, Istorija, Zemljopis, Račun, Lepo pisanje, Pevanje, Telesno vežbanje, Crtanje*. Brojčana ocena je i iz Vladanja.

Školske 1949/50. upisani su sljedeći učenici:

I razred 1949/50

1. Hodža Muharema Ruva
2. Abidini Ćazima Hava
3. Duro Rifata Vetija
4. Idrizi Galipa Kumrija
5. Šerifi Bilala Rizvan
6. Abidini Salima Ganija
7. Toro Dalipa Mehmed
8. Seferi Islama Safet
9. Bejluli Ilijaza Bejlul
10. Sejrani Dželadina Ilmija
11. Kasema Dževaira
12. Gaziu Ibrahima Mejra

Predmeti u prvom razredu: *Srpski, Početna str. nastave, Račun, Higijena, Lepo pisanje, Pevanje, Telesno vežbanje, Crtanje*. Brojčana ocena je i iz Vladanja.

II razred 1949/50

1. Haruni Sejfidina Mejrema
2. Bejljuli Ilijaza Ilmija
3. Ahmeti Abaza Rabija
4. Behljuli Hebilja Ramiza
5. Gaziu Ešrefa Arifka
6. Brenoli Murata Alija
7. Šerifi Zećira Misin
8. Sejrani Dželadin Hamdija
9. Habidini Salima Selam

Predmeti u drugom razredu: *Srpski, Početna str. nastave, Račun, Lepo pisanje, Pevanje, Telesno vežbanje, Crtanje, Ručni rad*. Brojčana ocena je i iz Vladanja.

III razred 1949/50

1. Hodža Muharema Hadžira
2. Dute Jahija Džuliza
3. Šerifi Bilala Hadžira
4. Sejrani Dželadina Džemila
5. Toro Dalipa Selva
6. Šerifi Bilala Šemsidin
7. Bero Alije Šefit
8. Bela Izeta Ćemalj
9. Šerifi Zećira Amet
10. Haruni Sejfidina Huriya
11. Brenoli Osmana Aslan
12. Sejrani Dželadina Sejran
13. Seferi Islama Ramiz

Predmeti u tećem razredu: *Srpski, Istorija, Zemljopis, Prirodne nauke, Račun, Lepo pisanje, Pevanje, Telesno vežbanje, Crtanje, Ručni rad*. Brojčana ocena je i iz Vladanja.

IV razred 1949/50

1. Brenoli Fejza Kadira
2. Ramadani Džafera Atema
3. Gaziu Ešrefa Hava

4. Duro Hazira Hadžira
5. Bejluli Hebilja Selfa
6. Seferi Salija Hava
7. Hodža Mazlama Hava
8. Hodža Mazlama Fatma
9. Bejluli Haruna Begza
10. Duro Rifata Muharem
11. Hamza Alije Ragip

Predmeti u četvrtom razredu: *Srpski, Istorija, Zemljopis, Prirodne nauke, Račun, Higijena, Lepo pisanje, Pevanje, Telesno vežbanje, Crtanje, Ručni rad.* Brojčana ocena je i iz Vladanja.

Školske 1950/51. godine upisani su sljedeći učenici:

I razred 1950/51

1. Bero Aljuša Musa
2. Seferi Arifa Aljilj
3. Ramadani Abaza Ćibrija
4. Ramadani Abaza Sidika
5. Omeri Medije Fatima
6. Bejljulji Ilijaza Bejljulj
7. Gaziu Ibrahima Mejra
8. Sejrani Dželadina Iljmija
9. Kasema Dževajra

II razred 1950/51

1. Šerif Biljo Rizvan
2. Abidi Salim Ganija
3. Mustafa Muarem Ruva
4. Abedi Ćazim Ava
5. Šerif Rifat Vetija
6. Omer Galip Kumrija
7. Šerif Daljif Memet

III razred 1950/51

1. Abedi Salim Seljam
2. Zićir Šerif Misin
3. Sejran Dželadin Amdija
4. Bejljulj Hebilj Ramiza
5. Bejljulj Ilijas Iljmija
6. Fejzo Murat Alija

7. Amet Abaz Rabija
8. Arif Eštref Arifka
9. Memet Sejfidin Mejrima

IV razred 1950/51

1. Sejran Dželadin Sejran
2. Šerif Biljo Šemsidin
3. Usen Izet Ćemal
4. Sali Isljam Ramiz
5. Bero Alija Šefit
6. Fejzo Osman Aslan
7. Mustafa Muarem Adžira
8. Sejran Dželadin Džemilja
9. Sefer Salji Ava
10. Šerif Biljo Adžira
11. Memet Sejfidin Urija
12. Šerif Daljif Seljva
13. Šerif Zećir Amet
14. Šerif Jajja Đuliza

1. Slavica	8. Bahta Seferi	15. Ramadan Šerifi	22. Derviš Šerifi	29. Hiba Osmani	36. Marija
2. Bešir Isljami	9. Nurka Šerifi	16. Haljilj Mustafa	23. _____	30. Humiša Idrizi	37. Šanija
3. Nada	10. Džulzada Haruni	17. Raman Gaziu	24. Ćedo učitelj	31. Gara Seferi	38. Desanka
4. Ismet Gaziu	11. Sagira Brenoli	18. Veroljub	25. _____	32. Šerif Šerifi	
5. Arif Osmani	12. Halim Gaziu	19. Seadin Mustafa	26. Mehdija Omeri	33. Remzija	1958.god
6. Murat Šerifi	13. Zuljfiya Brenoli	20. Ljiha Ramadani	27. Ibrahim Hodža	34. Emina Iljazi	Arhiva starih fotografija
7. Ferida Omeri	14. Ramadan Iljazi	21. Ćamilja Šerifi	28. Ljatif Toro	35. Arifka	Kriševo

Školske 1951/52. godine, od prvog do četvrtog razreda, upisano je 32 učenika, školske 1952/53. godine 34 učenika, 1953/54. godine 29 učenika.

Врста — тип школе основна

Образац III—20/К — 1951/52 стр. 7

Бр. контролника 18

20. Редовни ученици по успеху и разредима

Разред	Укупно ученика			Број ученика који су завршили разред						Ученици који нису завршили разред				
				са оценом			свега завршили			због слабог успеха	због нередовног похађања	свега нису завршили		
	муш.	жен.	свега	од-лич.	врло доб.	добар	муш.	жен.	свега			муш.	жен.	свега
а	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
I	3	5	8	3	2	1	2	4	6	2	%	1	1	2
II	2	2	4	3	%	%	2	1	3	1	%	%	1	1
III	4	6	10	5	2	2	4	5	9	1	%	%	1	1
IV	3	7	10	4	3	3	3	7	10	%	%	%	%	%
св. I—IV	12	20	32	15	7	6	11	17	28	4	%	1	3	4
V														
VI														
VII														
VIII														
св. V—VIII														
ук. I—VIII	12	20	32	15	7	6	11	17	28	4	%	1	3	4

20. Укупан број ученика из колоне 3 последњи ред мора да се слаже са бројем ученика у табелама 12 колона 11, 13 колона 1, 14 колона 11 и 15 колона 9.

У Крушево дне 12. VII 1952 године

Податке попунио Судијанин Свјетлан

Управитељ школе,

Судијанин Свјетлан

Извештој о раду и стању основ. школе Крушево

Уставља у овој школи изводи се методика нове школе
а у наставу ни је била никаква сметња у току овој период, сеп
у просветну школску годину 50 дана ни је родила ова школа због добрих
школских зграда. Под школски саветници при овој школи одржавао је рад
на своје сасијанке и на њима су претшкола кој изводиш и школа.

Родитељски савјетници при овој школи одржавају се месечно
једномјесечно и на њима су претшкола и школа у вези са школском радом.
Свијетна код деце долази у школу пошто. Школа се тиме интензивно и очигледно
срештава на ма довољно како би првобитно да има због тога свијетна ова школа
1950 год. изборена. Очигледно срештава не одлази ова школа била око срешта
који су најинтереснија као што су: рођушка, свиме стоварје и школа али школа
посијавки прудисе доврши и да притом се даде на кој пош школа
посијавки коју изводи ова посијавки. Школа се тиме успије у овој школи,
прим дама на ова школа очигледно срештава горе поведени, али школа посијавки
у својим пројекцијама задовољни

Свијетна који је предвиђен за ову школску годину сав је пошти-
кун и искориштен је у најинтересит поградња.

14-5-1952 год
Крушево

У Виду ове школе
Управниот школа
Сурјинот Сурјинот

Izvoještaj o radu i stanju Osnovne škole Kruševo iz 1952. godine

Od 1952. do 1958. godine škola radi kao potpuna osmogodišnja u novoj zgradi napravljenoj dobrovoljnim radom građana.⁸⁴ Upravitelj škole bio je Ramadan Hamza iz Vranište, a u školi je radilo 5 radnika. Zbog nedostatka kadrova od 1958. godine škola ponovo radi kao četverorazredna, da bi 1959. godine potpuno prestala sa radom.

Od 1960. do 1962. godine radi u sastavu Osnovne škole „Nebojša Jerković“ u Dragašu. Učitelj je bio Dimitrije Đorđev, koji je prije toga nekoliko godina radio u Dikancu. Držao je nastavu u svim razredima, od prvog do četvrtog, u kojima je bilo 49 učenika.

Školske 1962/63. odlukom Izvršnog odbora Opštine Dragaš, škola postaje matična sa područnim odjeljenjima u Restelici, Globočici i Zli Potoku. Te godine upisana je prva generacija u petom razredu (36 učenika).

Sve predmete izvodio je Radoslav Dević, dok je upravitelj škole bio Dimitrije Đorđev. Tada su formirani organi škole a radilo je ukupno 19 radnika.

Sadašnja školska zgrada izgrađena je 1963. godine. Od 1965. do 1967. godine školom je upravljao direktor Džafer Ljajko, dok je od 1967. do 1975. direktor škole bio Šukrija Haljilji.

⁸⁴ „Godine 1950. izgrađena je škola kod današnje pošte. Do te godine škola je bila u kući Bilala Šerifi. Učitelji su bili Krsto Tanasković iz Prizrena, Dušanka Antonijević iz Svetozareva, Rasim Šola iz Globočice, Sejjidin Sulejmani iz Orčuše i Ramadan Hamza iz Vranište.“ (Prema kazivanju Abduljgani Abidini, Kruševo, 28.10.2017.)

Školske 1972/73. godine uvedena je prinudna uprava zbog loših međuljudskih odnosa („slučaj Jeremić“), a prinudni upravnik bio je Dimitrije Đorđev.

Od 1976. godine škola u Restelici postaje samostalna. Počela je sa radom u novoj školskoj zgradi pod imenom „22. decembar“.⁸⁵

Od 1975. do 1978. godine direktor škole u Kruševu bio je Rešat Ibro, od 1978. do 1982. Nedžair Murati, dok je od 1983. do 1990. godine direktor bio Sadik Idrizi.

⁸⁵ 22. decembar je bio Dan jugoslovenske narodne armije (JNA).

Od 1990. do 1993. godine školom upravlja Maksut Maksuti, a od 1993. godine do rata na Kosovu (1999) Bejdin Demirović.

Nakon rata, od septembra 1999. do 2004. godine direktor škole je bio Sadik Idrizi. U tom periodu škola je obnovljena od strane njemačke organizacije GTZ.

Broj učenika je nakon rata u stalnom opadanju. Juna 1998. godine školu je pohađalo 366 učenika, da bi u januaru 2007. godine taj broj iznosio svega 153. Danas je broj učenika u sva tri naselja, koja su nekada činila jedinstvenu školu, manji i kreće se blizu stotinu.

Od 2003. do 2010. godine direktor škole bio je Nasuf Brenoli. U toku njegovog mandata, 2006. godine, većina nastavnog osoblja napustila je matičnu školu u Kruševu i nastavila sa radom u Globočici, po nastavnom planu Republike Srbije.

Škola u Kruševu, zajedno sa isturenim odjeljenjem u Zli Potoku, radi na bosanskom jeziku, po nastavnom planu i programu Kosova.

Škola je 2008. godine promijenila ime u „Svetlost“.

Od 2010. godine direktor škole je Elvir Ilijazi.

U Kruševu su od 1945. do 1963. godine radili učitelji:

Abdija Šaban (Globočica), Laposava Vuković, Vuko Čubranović, Bećir Šehu (Restelica), Vuk Rašković, Dušanka Milovanović, Skada Nemčev, Sejfidin Sulejmani (Orčuša), Ivan Kuković, Mila Mitrović, Krsto Tanasković, Dušanka Antonijević, Ramadan Hamza (Vraništa), Rasim Šola (Globočica), Slavko Vujović, Milan Laban, Ljubica Veljković, Milena Jovanović, Svetislav Mihajlović...

Radnici Osnovne škole „5. oktobar“ 1974. godine

Od školske 1962/63. godine, kada je škola u Kruševu postala matična, sa područnim odjeljenjima u Restelici, Globočici i Zli Potoku, radilo je oko 200 radnika.

U tabeli je spisak zaposlenih prema Matičnoj knjizi službenika. Postoji mogućnost da se neko ne nalazi na spisku, jer su neki radnici radili u Restelici, gdje je prebačen dio školske arhive.

Tabela 47: Matična knjiga službenika škole u Kruševu (1963-2018)

Br.	Ime i prezime službenika	Država	Vrijeme službovanja	Nastavno/pomoćno osoblje
1.	Dimitrije Mihailov (1932)	Srbija	1963-1987	NO
2.	Šukrija Halili (1937)	Globočica, Kosovo	1963-1965 1967-1975	NO
3.	Krunislav Đorđević (1936)	D. Gušterica, Kosovo	1957-1963	NO
4.	Sulejman Seferi (1936)	Restelica, Kosovo	1959-1976	NO
5.	Džafer Ljajko (1937)	Globočica, Kosovo	1959-1964 1965-1999	NO
6.	Sejfidin Sulejmani (1922)	Orčuša, Kosovo	1950-1963	NO
7.	Radoslav Dević (1943)	Crna Gora	1962-1966 1968-1981	NO
8.	Ahmet Mehmedi (1925)	Globočica, Kosovo	1963-1976	PO
9.	Hamzo Seferi (1906)	Restelica, Kosovo	1963-1966	PO
10.	Fatima Kajkuš (1915)	Globočica, Kosovo	1963-1973	PO
11.	Husen Husen (1917)	Restelica, Kosovo	1954-1963	PO
12.	Isa Bajro (1940)	Restelica, Kosovo	1963-1966	PO
13.	Darinka Radoman (1935)	Crna Gora	1963-1964	NO
14.	Rešat Ibro (1944)	Globočica, Kosovo	1963-1964 1966-1978	NO
15.	Tomislav Femić (1934)	Crna Gora	1963-1967	NO
16.	Bogoljub Mikić (1944)	Srbija	1963-1964	NO
17.	Nedžair Murati (1945)	Globočica, Kosovo	1963-1964 1966-1983	NO
18.	Slobodan Aković (1941)	Crna Gora	1963-1966 1968-1970	NO
19.	Dunja Simović (1943)	Crna Gora	1963-1964	NO
20.	Hasan Mušović (1937)	Crna Gora	1963-1965	NO
21.	Murat Dizdarević (1943)	Crna Gora	1963-1964	NO
22.	Safet Hodža (1930)	Restelica, Kosovo	1963-1963	PO
23.	Šerif Hajdarpašić (1941)	Crna Gora	1964-1965	NO
24.	Mara Bučković (1943)	Crna Gora	1964-1964	NO
25.	Omer Hajdari (1934)	Globočica, Kosovo	1964-1964	NO

26.	Musa Alidini (1943)	Mlike, Kosovo	1964-1966 1968-1968	NO
27.	Milan Lutovac (1935)	Crna Gora	1964-1965 1966-1975	NO
28.	Dragoljub Božović (1942)	Crna Gora	1964-1967 1969-1973	NO
29.	Velika Petković (1938)	Štrpce, Kosovo	1964-1965 1965-1976	NO
30.	Kamber Kajkuš (1938)	Globočica, Kosovo	1964-1969	NO
31.	Derviš Dželjo (1920)	Restelica, Kosovo	1964-1976	PO
32.	Sejran Bećirler (1945)	Globočica, Kosovo	1965-1967 1968-1972	NO
33.	Hamza Sulta (1944)	Restelica, Kosovo	1965-1967 1968-1968 1969-1971 1972-1976	NO
34.	Radomir Merović (1945)	Crna Gora	1965-1966	NO
35.	Sabrija Muhović (1944)	Crna Gora	1965-1968 1969-1972	NO
36.	Ljubomir Nikolić (1942)	Srbija	1965-1966	NO
37.	Radmila Petković (1932)	Srbija	1965-1966	NO
38.	Slavka Bogavac (1943)	Crna Gora	1965-1968	NO
39.	Slobodan Vlahović (1943)	Crna Gora	1965-1966	NO
40.	Olga Nicović (1944)	Srbija	1965-1966	NO
41.	Radovan Raičević (1943)	Crna Gora	1965-1967	NO
42.	Bajram Abazović (1940)	Crna Gora	1966-1969	NO
43.	Jusuf Šukurica (1944)	Crna Gora	1966-1968 1970-1973	NO
44.	Mitar Matović (1946)	BiH	1966-1967 1969-1970 1972-1974	NO
45.	Radislav Sekulović (1944)	BiH	1966-1967 1969-1969	NO
46.	Rosa Mirović-Nikolić (1940)	Vitimirica, Kosovo	1966-1975	NO
47.	Milan Mirović (1937)	Crna Gora	1966-1967	NO
48.	Šefit Ljajko (1947)	Globočica, Kosovo	1967-1969 1971-1972 1973-2006	NO
49.	Živana Mladenović (1944)	Srbija	1967-1969	NO
50.	Misin Hodža (1948)	Restelica, Kosovo	1967-1968 1970-1973 1975-1976	NO
51.	Sabrit Ramadani (1949)	Vraništa, Kosovo	1967-1968	NO
52.	Ivan Nikolić	Srbija	1967-1972	NO
53.	Hristina Nikolić (1943)	Srbija	1967-1972	NO

54.	Radoš Bojat (1942)	Crna Gora	1967-1969 1971-1974	NO
55.	Nikola Rašević (1948)	Crna Gora	1967-1968	NO
56.	Branko Pantović (1948)	Crna Gora	1967-1969	NO
57.	Spasoje Pejić (1938)	Srbija	1967-1971	NO
58.	Marija Stojčetović (1947)	Gotovuša, Kosovo	1967-1969	NO
59.	Mustafa Osmani (1934)	Kruševo, Kosovo	1966-1998	sekretar
60.	Branislav Samčević (1947)	Crna Gora	1967-1968	NO
61.	Nasuf Šola	Globočica	1966-1969	PO
62.	Miomir Jeremić (1942)	Srbija	1968-1973	NO
63.	Ljubinka Jovanović (1946)	Štrpce, Kosovo	1968-1976	NO
64.	Arif Fejza (1947)	Globočica, Kosovo	1968-1970	NO
65.	Jakup Ahmetljerdan (1946)	Zli Potok, Kosovo	1969-2006	PO
66.	Ilijaz Hakljaj (1946)	Isnić, Kosovo	1969-1970	NO
67.	Biserka Zarić (1951)	Prizren, Kosovo	1969-1970	NO
68.	Bećir Ljika (1947)	Restelica, Kosovo	1969-1970 1972-1976	NO
69.	Miomir Antić (1948)	Srbija	1969-1970	NO
70.	Vojimir Gutić (1946)	Crna Gora	1969-1972	NO
71.	Milena Živković (1947)	Srbija	1969-1974	NO
72.	Rizo Sprotiva (1947)	Globočica, Kosovo	1969-1969 1970-2006	NO
73.	Milan Lalić (1950)	Srbija	1970-1976	NO
74.	Desanka Rokvić (1946)	Srbija	1970-1971	NO
75.	Slobodan Janičević (1945)	Štrpce, Kosovo	1970-1976	NO
76.	Ljubica Stanković (1948)	Štrpce, Kosovo	1970-1970	NO
77.	Sejdija Hajdari (1948)	Globočica, Kosovo	1970-1971 1972-2006	NO
78.	Prvoslav Vuković (1943)	Srbija	1970-1970	NO
79.	Ljiljana Jeremić (1950)	Srbija	1970-1971	NO
80.	Rada Ognjenović (1950)	Peć, Kosovo	1970-1971	NO
81.	Milorad Marinković (1949)	Srbija	1971-1971	NO
82.	Bogoljub Obradović (1948)	Srbija	1971-1972 1973-1987	NO
83.	Nada Jakšić (1948)	Srbija	197-1974	NO
84.	Duljko Šukurica (1947)	Crna Gora	1971-1972	NO
85.	Ramadan Begler (1949)	Zli Potok, Kosovo	1971-1973	NO
86.	Aleksandra Trojanović	Srbija	1971-1972	NO
87.	Misin Šerifi (1940)	Kruševo, Kosovo	1972-1972 1974-2003	PO
88.	Humet Tudžari (1952)	Globočica, Kosovo	1972-1974 1975-2006	NO
89.	Vukašin Jović (1947)	Srbija	1972-1975	NO
90.	Ragbet Hasani	Vraništa, Kosovo	1972-1973	NO
91.	Refkija Ašimi	Vraništa, Kosovo	1972-1973	NO

91.	Desanka Stojanović (1949)	Štrpce, Kosovo	1970-1976	NO
92.	Murat Adrović (1943)	Crna Gora	1971-1976	NO
93.	Milivoje Stanišić (1951)	Štrpce, Kosovo	1972-1973	NO
94.	Dušanka Resanović	Hrvatska	1970-1973	NO
95.	Arif Kelmendi (1948)	Kosovo	1970-1973	NO
96.	Muso Kaljo	Restelica, Kosovo	1972-1976	NO
97.	Risto Dakić	Crna Gora	1972-1973	NO
98.	Senlita Kalješi	Globočica, Kosovo	1973-1974 1975-1976	NO
99.	Radislav Simović	Crna Gora	1973	NO
100.	Tomislav Kostić		1973-1973	NO
101.	Adem Šehu	Restelica, Kosovo	1973-1976	PO
102.	Bejdin Šok (1950)	Globočica, Kosovo	1973-1975 1976-2006	NO
103.	Milosava Ilić (1949)	Crna Gora	1973-1987	NO
104.	Ejup Ćufta (1953)	Restelica, Kosovo	1973-1976	NO
105.	Ćemal Fejza (1953)	Globočica, Kosovo	1973-1976	NO
106.	Behair Bećirler (1952)	Kruševo, Kosovo	1973-1974 1975-1976 1991-2006	NO
107.	Milena Đorić		1973-1974	NO
108.	Dimitrije Đorić		1973-1974	NO
109.	Slobotka Sovtić (1946)	Sredska, Kosovo	1973-1979	NO
110.	Rahim Sprotiva (1952)	Globočica, Kosovo	1973-2006	NO
111.	Ali Ademi		1973-1974	NO
112.	Fetiš Seferi (1956)	Kruševo, Kosovo	1974-2000	PO
113.	Mesip Daljifi	Dikance, Kosovo	1974-1975	NO
114.	Maksut Maksuti (1950)	Globočica, Kosovo	1974-1975 1976-2006	NO
115.	Sadik Idrizi (1954)	Kruševo, Kosovo	1974-2004	NO
116.	Nuridin Dželjadini (1952)	Dragaš, Kosovo	1974-1975	NO
117.	Emri Redžepi	Šajnovce, Kosovo	1974-1975	NO
118.	Husen Mustafa (1930)	Kruševo, Kosovo	1975	PO
119.	Dželal Redžepar	Zli Potok, Kosovo	1974-1976	NO
120.	Elmaz Sahtijari	Vraništa, Kosovo	1975	NO
121.	Rean Krasnići (1945)	Bučë, Kosovo	1975-1976	NO
122.	Hajradin Brenoli (1953)	Kruševo, Kosovo	1975-1976 1979-2006	NO
123.	Basrija Halili (1952)	Globočica, Kosovo	1975-1976 1982-2006	NO
124.	Slavica Gavrić		1975	NO
125.	Zevđan Ćufta (1955)	Restelica, Kosovo	1975-1976	NO
126.	Jonuz Kaljo (1954)	Restelica, Kosovo	1975-1976	NO
127.	Rahmet Beriša	Bučë, Kosovo	1975-1976	NO
128.	Mubedin Mehmedi (1955)	Globočica, Kosovo	1976-2006	PO

129.	Musli Skeraj (1950)	Rence, Kosovo	1979	NO
130.	Rami Skeraj (1958)	Rence, Kosovo	1979-1984 1984-1989	NO
131.	Adem Vehbi (1956)	Brodosavce, Kosovo	1984-1984	NO
132.	Hazbija Rastoder (1963)	Crna Gora	1987-1988	NO
133.	Sinap Kajkuš (1960)	Globočica, Kosovo	1987-1990	NO
134.	Mehmed Abdi (Globočica, Kosovo	1988-2006	NO
135.	Fatmir Mehmeti (1964)	Kukovce, Kosovo	1988-1990	NO
136.	Agim Hasani (1962)	Kruševo, Kosovo	1989-2007	NO
137.	Rizan Krasnići (1965)	Brezna, Kosovo	1989-1991	NO
138.	Bajram Redžepović (1960)	Globočica, Kosovo	1991-2006	NO
139.	Samir Agović (1970)	Crna Gora	1991-1992	NO
140.	Alija Osmani (1964)	Kruševo, Kosovo	1992-1996	NO
141.	Šerif Bahtijari (1963)	Globočica, Kosovo	1994-2006	NO
142.	Veis Šerifi (1967)	Kruševo, Kosovo	1994-2007	NO
143.	Jasna Basta (1950)	Hrvatska	1995-1995	NO
144.	Zejnudin Hočko (1964)	Globočica, Kosovo	1995-1996 2001-2006	NO
145.	Denis Demirović (1974)	Globočica, Kosovo	1996-1996	NO
146.	Dilaver Hočko (1975)	Globočica, Kosovo	1996-2006	NO
147.	Senad Demirović (1973)	Globočica, Kosovo	1996-1999	NO
148.	Hamida Demirović (1977)	Globočica, Kosovo	1997-1999	NO
149.	Harun Ilijazi (1972)	Kruševo, Kosovo	1998-1999	Sekretar
150.	Šefik Fejza (1966)	Globočica, Kosovo	1999-2001	Sekretar
151.	Elida Ilijazi (1982)	Kruševo, Kosovo	1999-2000	NO
152.	Seljman Osmani (1967)	Kruševo, Kosovo	1999-2007	NO
153.	Bedri Hajdari (1976)	Kukljibeg, Kosovo	2000-2015	NO
154.	Emir Hajdari (1979)	Globočica, Kosovo	2000-2006	NO
155.	Muhedin Brenoli (1968)	Kruševo, Kosovo	2000	PO
156.	Eugen Ljajko (1974)	Globočica, Kosovo	2001-2001	NO
157.	Mevludin Hodža (1978)	Kruševo, Kosovo	2004-2006	NO
158.	Kurtiš Kajkuš (1955)	Globočica, Kosovo	2004-2008	NO
159.	Nasuf Brenoli (1959)	Kruševo, Kosovo	2005-2010	NO
160.	Vezaip Omerović (1982)	Kruševo, Kosovo	2005-2006	NO
161.	Almina Kajkuš (1987)	Globočica, Kosovo	2006-2009	NO
162.	Behar Brenoli (1984)	Kruševo, Kosovo	2006-2018	NO
163.	Amir Pajko (1982)	Globočica, Kosovo	2006-2008	NO
164.	Almida Šola (1987)	Globočica, Kosovo	2006-2010	NO
165.	Admir Idrizi (1985)	Kruševo, Kosovo	2006	NO
166.	Elvir Ilijazi (1979)	Kruševo, Kosovo	2006	NO
167.	Nijazim Idrizi (1963)	Kruševo, Kosovo	2006	NO
168.	Nuridin Abidini (1980)	Kruševo, Kosovo	2006	NO
169.	Adnan Redžeplar (1974)	Zli Potok, Kosovo	2006-2012	NO
170.	Ervin Begler (1973)	Zli Potok, Kosovo	2006	NO

171.	Veljida Kalješ (1987)	Globočica, Kosovo	2006-2013	NO
172.	Mirzalem Osmani (1987)	Kruševo, Kosovo	2006	NO
173.	Hasan Kučlar (1963)	Zli Potok, Kosovo	2006	PO
174.	Hajrulah Brenoli (1986)	Kruševo, Kosovo	2009	NO
175.	Mirsad Kojčin (1982)	Globočica, Kosovo	2008	NO
176.	Arjan Vurani (1987)	Globočica, Kosovo	2008	NO
177.	Mazlam Hodža (1980)	Kruševo, Kosovo	2010-2012	NO
178.	Samet Grdelaj (1956)	Rence, Kosovo	2008-2015	NO
179.	Misin Idrizi (1964)	Kruševo, Kosovo	2008	PO
180.	Jaser Mustafa (1987)	Kruševo, Kosovo	2007	NO
181.	Hajret Jusufi (1978)	Zli Potok, Kosovo	2011-2019	NO
182.	Nermin Mazlami (1990)	Zli Potok, Kosovo	2012	NO
183.	Fatima Mustafa (1976)	Kruševo, Kosovo	2007-2017	NO
184.	Ernad Šok (1991)	Globočica, Kosovo	2013	NO
185.	Bazrija Brenoli (1986)	Kruševo, Kosovo	2015	NO
186.	Behrudin Mustafa (1985)	Kruševo, Kosovo	2015	NO
187.	Feđat Seferi (1979)	Kruševo, Kosovo	2017	NO
188.	Belmin Brenoli (1997)	Kruševo, Kosovo	2018	NO

ZDRAVSTVO

Kroz historiju su na ovim prostorima harale mnoge zarazne bolesti i epidemije. U pojedinim periodima bilo je masovnog umiranja stanovništa, kada su neka sela zapaljena i izabrana nova mjesta za stanovanje. Prema usmenoj predaji, mnoga naselja su nestala uslijed zaraznih bolesti i velikih epidemija, kao: Preminje, Gljivnike, Gušavce, Grmjane i dr.

Narod pamti i pominje velike epidemije kuge (*čume*) krajem 17. vijeka i kasnije, kada su stradala sela i nestajale čitave porodice. Velikih epidemija bilo je sve do sredine prošloga vijeka. Pominju se epidemije tifusa, boginja (*sitne kraste*), kolere, tuberkuloze (*verem*) i drugih bolesti od kojih je stanovništvo masovno umiralo.

Narod je koristio razne prirodne lijekove i trave kako bi se izliječio. Kasnije su otkriveni uzročnici mnogih zaraznih bolesti, koje su tek nedavno iskorijenjene.

Ćupa ga znm, som ga zatekov. Zejnepa se vikala, beše pomalova, so modro šamijiće. Ona ljekar bila. Mlogo sposobna bila. Sama ge bola deca za vreme bogine. Babetu mu sedeše ke šija ka crno. So nekua srebrena igla, od jenogo vo drugogo, šo zimalje tija.

Ka nastanalje bogine, otec imav ke deset godine. Abidin biv so Esata vo Tetovo, tuarilje žito i Esata go fatilje bogine. I nad Brod, ke pujet pesma „Mi iljezla majka Abazova“, 'ržoji bilje sve. I tuje Esata go ostajvo, ne mogov da go donese. Došov vo Kruševu, izev trošenica i so koni nazač go zev Esata. Ona go videla da je boljen od bogine, so igla nekua srebrena i tak-tak od jenogo vo drugogo. Došlo vreme vek bilje, šest sedom deca, i došlo red na babetu i ona rekla: „Pa dobro, jeno ako saka ono najmalovo“. Alji i nemu mu istijala, mu sedeše nemkoljikavo ke šija. Ono ka zarazeno bidualo tija. Nemkoljikavo. Ona sama ge peljucala. Za ženske stoari nemala nad na.

Kazivač Seljam Abidini (1930), 28.08.2019.

Centar porodične medicine - Kruševu

Centar porodične medicine u Kruševu je počeo sa radom kao ambulanta davnih pedesetih godina prošloga vijeka. U tom periodu radila je babica Barija. Jedan od prvih radnika bio je bolničar Džemo Ljajko iz Globočice, koji je radio od 1957. do 1993. godine. U to vrijeme dolazile su ekipe ljekara i tehničara iz Dragaša, Prizrena i vršile vakcinaciju stanov-

ništva. Nakon Drugog svjetskog rata zdravstvena zaštita je bila prioritet države. Opština Dragaš je zauzimala visoko mjesto po procentu vakcinisanja stanovništva na prostorima bivše Jugoslavije.

Jonuz Jonuzi, Deir Sadiku i Džemo Ljajko

U okviru programa UN 1970. godine izgrađena je postojeća ambulanta.

Dugo godina kao ljekar radila je Radmila. Nakon njenog odlaska, dva puta nedjeljno dolazili su doktori Muslija Rušiti iz Lještana i Jakup Redžepi iz Radeše. Poslije njih radio je doktor Adnan Kamberi iz Broda, koji je jedno vrijeme stanovao u prostorijama ambulante. Sa njim je radio i farmaceut (apotekar) Dželjadin Aslani.

Stomatolog Blagoje Džingarski, rodom iz Štipa, dolazio je jednom nedjeljno, sve do 1985. godine kada se zaposlio Habus Selam Hodža iz Restelice.

Nazif Kojčin radi kao ljekar od 1984. godine. Za vrijeme specijalizacije, mijenjao ga je doktor Sejdija Kaćka iz Restelice. Džuljzada Hajdari radi kao patronažna sestra od 1985 godine. Arif (Šujo) Hodža radi od 1986. godine kao medicinski tehničar, dok Bekim Ljajko od 1990. godine radi kao apotekar.

Od 1989. do 1998. godine radi kao Zdravstvena stanica. Ljekar je jednom nedjeljno posjećivao Zli Potok i Globočicu, dok je tehničar svakodnevno obilazio pacijente. U Zli Potoku je donacijom mještana Adema Halitija seoska kuća preuređena za potrebe ambulante.

Kao laborant je jednom nedjeljno radio Nuridin Ljajko iz Globočice. Povremeno su radili Sinap iz Kukaljana, kao medicinski tehničar, i Enes Ramadani, kao zubni asistent.

Nakon rata na Kosovu, Zdravstvena stanica Kruševo preimenovana je u *Zdravstveni familijarni centar Kruševo* (2001). Tada je zgrada renovirana od strane italijanske organizacije „Nova Frontiera“ i dobija stalnu laboratoriju. Laborant je bio Hysen Skeraj, koji je radio godinu dana, a od 2002. godine radi Dželjilj Toro.

U sklopu Centra rade i dvije ambulante: u Restelici i Globočici. Organizacija IOM je 2005. godine opremila laboratoriju.

Trenutno u **Centru porodične medicine** u Kruševu radi ukupno sedam radnika:

1. Dr. Nazif Kojčin (specijalista opšte medicine)
2. Dr. Habus Selam Hodža (stomatolog)
3. Bekim Ljajko (apotekar)
4. Dželjilj Toro (laborant)
5. Arif Hodža (medicinski tehničar)
6. Džuljada Hajdari (patronažna sestra)
7. Vasvija Šerifi (pomoćna radnica)

Kao pomoćni radnici su radili Nazif Šerifi i Daut Hodža.

Turska Vlada je 2017. godine renovirala zgradu centra. Iste godine je Vlada Japana za potrebe laboratorije donirala savremeni elektronski aparat „Himalajzer“.

Usluge Centra porodične medicine u Kruševu koriste mještani Kruševa, Restelice, Globočice, Zli Potoka, te pograničnih sela u Albaniji.

Donacija Republike Turske

Kruševo kod Dragaša: Renoviran Centar porodične medicine

Centar porodične medicine u Kruševu, čije je renoviranje i opremanje finansirala Republika Turska, danas je svečano pušten u rad.

U okviru projekta renoviranja popraavljen je krov, vanjski i unutrašnji dio zgrade, doktorske sobe i sobe za pacijente, laboratorija kao i apoteka, urađen je mokri čvor i uređeni su toaleti. Centar porodične medicine je opremljen dentalnom jedinicom sa savremenom kompjuterizovanom stolicom, centrifugalnim uređajem za potrebe laboratorije, stolovima za pregled

pacijenata, stetoskopima, ormarima za lijekove kao i kancelarijskim namještajem.

Na ceremoniji otvaranja Centra porodične medicine, osim osoblja zdravstvenog centra prisustvovali su mještani Kruševa i okolnih sela, ambasadorica Turske na Kosovu Kivilcim Kilic, predstavnik Turskog odbora na Kosovu Ihsan Tavazar, predsjednik Dragaša Salim Jonuzi, direktor opštinskog direktorijata zdravstva Ramadan Jashari, kao i mnogobrojni gosti.

U svom kratkom govoru ambasadorica Turske Kivilcim Kilic je istakla da je sretna što je Centar porodične medicine renoviran i da će osoblje uz dodatnu opremu pružati bolje usluge pacijentima.

Predsjednik opštine Salim Jenuzi se zahvalio Republici Turskoj na neizmjerljivoj podršci u svakom segmentu, počevši od bratske podrške u izgradnji države Kosovo pa do podrške u svakodnevnom poboljšanju života građana.

Stomatolog Abduselam Hodža je istakao da ova donacija doprinosi poboljšanju pružanja usluga građanima nekoliko sela dragaške opštine, kao i nekoliko sela iz Republike Albanije. Zahvalio se na podršci Republike Turske.

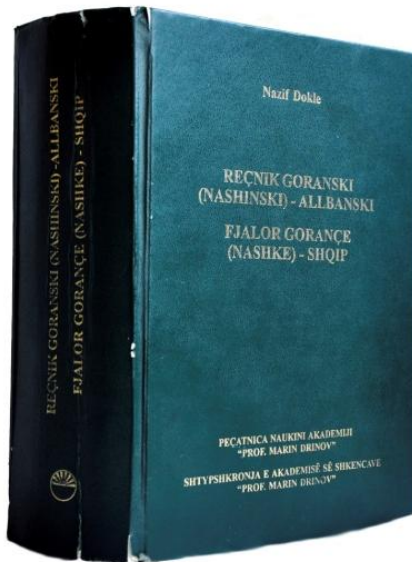
(Obavljeno u portalu info-ks.net 30.05.2017.)

POGLAVLJE IX

JEZIK, KULTURA, SPORT

Goranski govor

Gora je planinska oblast koja se nalazi u jugozapadnom dijelu Balkana, na tromeđi Kosova, Makedonije i Albanije. Reljef Gore je izrazito brdsko-planinski a većina naselja nalazi se na nadmorskoj visini između 1000 i 1500 metara, što je uticalo da govor Gore u dužem historijskom periodu ostane izvan procesa kojim su bili zahvaćeni drugi južnoslavenski govori. Direktna uticaja na govor Gore imao je njen interlingvalni položaj, kao i polilingvalna naobrazba većeg dijela muškog stanovništva, a nakon propasti Osmanskog carstva, i lociranje govora Gore na tri lingvistički različita lokaliteta: na Kosovu, u Albaniji i u Makedoniji.

Nazif Dokle: *Rečnik Goranski (Našinski)-Albanski*

Zbog geografskih i drugih okolnosti, Gora je u prošlosti mnogo više bila upućena na komunikaciju sa zapadnomakedonskim zaljeđem (Tetovo, Gostivar, Debar). Do kasno, čak i nakon propasti Otomanske imperije, mnogi stočari iz Gore su tokom zimskih mjeseci tjerali svoja stada na ispašu u Ovče polje, Solun, Janjinu i druga mjesta u Makedoniji i

Grčkoj. Također, mnogi Gorani su držali zanatske radnje (dućane) po gradovima u Makedoniji, Grčkoj, Bugarskoj, Albaniji i Turskoj: Istanbulu, Sofiji, Skoplju, Solunu, Kavali, Draču, Elbasanu i drugim gradovima. Na ovaj način stvarani su uslovi za jezičke kontakte i interferencije. Sve je to ostavilo duboke tragove i uticalo na govor i narodno (usmeno) stvaralaštvo Gore.

Balkanskim narodima svojstveno je da žive u međusobnim kontaktima i da govore i razumiju po više susjednih jezika. Isto tako trude se da, koliko je to moguće, govore i upotrebljavaju prestižni državni jezik, u zavisnosti gdje su se zatekli u datom historijskom trenutku – Osmanско carstvo, Jugoslavija, Albanija.

Gora je okružena slavenskim i neslavenskim jezičkim teritorijama (Opolje, Ljuma, Reka, Polog). Stanovnici Gore, naročito muškarci, bili su u stalnom pokretu, tako da su dolazili u česte kontakte i sa jezicima koji se nisu govorili u neposrednom okruženju. Međutim, žene i djeca su doskora ostajali u Gori, čime su doprinosili da se u govoru održe i sačuvaju mnogi jezički arhaizmi u konzerviranom obliku. To je uticalo da je u govoru žena prisutan daleko manji broj tuđih riječi, oblika i fraza.

Gora je najbolji primjer balkanskih jezičkih prožimanja i interferencija. Tokom otomanske uprave državni i prestižni jezik bio je turski. Poslije Prvog svjetskog rata, u kosovskom dijelu Gore kao i kod goranske subgrupe u Makedoniji (Urvič i Jelovjane), srpski jezik postaje zvanični državni jezik. Po završetku Drugog svjetskog rata, srpskohrvatski je zvanični državni jezik u kosovskom dijelu Gore, dok je u Urviču i Jelovjanu državni jezik makedonski.

U albanskom dijelu Gore je od 1923. godine do danas albanski zvanični državni jezik. Sve je to ostavilo vidne tragove na ukupnu goransku leksiku, pa je ovo na lingvističkom planu najbogatije jezičko područje.

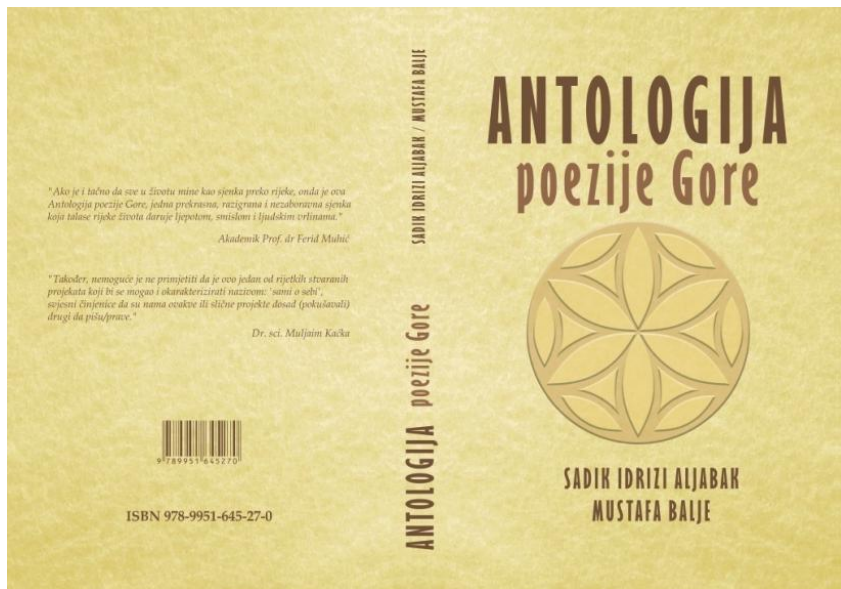
U kosovskom dijelu, goranski govor se u posljednjih sto godina razvijao pod jakim uticajem standardnog srpskog/srpskohrvatskog jezika, koji je u ovom periodu bio jezik na kome se odvijao obrazovni sistem i administracija.

Aktuelno stanje u govoru Gore

I pored velikih promjena koje su se desile u Gori zadnjih sto godina (brojne migracije, izolacije, česte promjene granica i država, sistema, vlasti i sl.), danas u svim dijelovima Gore – na Kosovu, u Albaniji i Makedoniji – djeca *usvajaju* goranski govor u prirodnom okruženju, u prirodnim situacijama od rođenja nadalje. Prvi jezik koji čovjek u svome životu kao dijete usvaja u djetetovom jezičkom razvoju naziva se *maternji jezik* (mother tongue). Stanovnici Gore svoj maternji jezik nazivaju

našinski/našenski/ naški/ našečki čime prave distinkciju u odnosu na druge, njima nematernje jezike, koje u kasnijoj fazi života nauče i koriste.

I pored raznih uticaja kojima je izložen, goranski govor je i dalje u živoj upotrebi u svim dijelovima Gore. Promjene u kontaktima sa drugim jezicima evidentne su u svakodnevnom govoru, dok je narodno stvaralaštvo odoljelo gotovo svim uticajima sa strane. Najbogatiji i najčistiji goranski govor čuva se u narodnim pjesmama i drugim vrstama usmenog stvaralaštva.

a) Fonetski sistem

Goranski govor se po nekim fonetskim osobinama razlikuje od svih okolnih dijalekata i na srpskoj i na makedonskoj strani, jer se razvijao pod snažnim uticajem neslavenskih jezika – turskog, arapskog, aromunskog i albanskog.

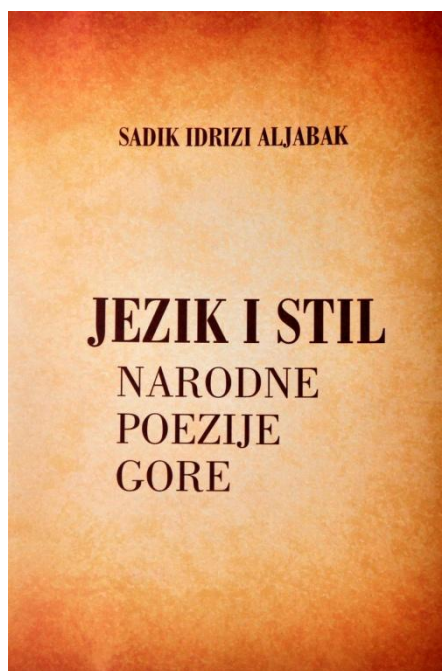
Najveći broj današnjih slavenskih jezika završio je transformaciju staroslavenskoga (opšteslavenskoga) vokalskog sistema, te imaju vlastitu fotografiju vokalskoga stanja. U govoru Gore su još prisutni recidivi staroslavenskoga vokalskog sistema (poluglas, diftonzi, vokalno *l* i *r*, i dr.).

Konsonantski sistem goranskog govora razvijao se pod snažnim uticajem neslavenskih jezika – turskog, arapskog, aromunskog i albanskog. Dio fonema javlja se s različitim alofonskim varijacijama, a uočava se i fonološka neutralizacija. Unutar goranskog govora uočljive su

razlike u pogledu distribucije konsonanata, tako da su u nekim govornim tipovima pojedine foneme gotovo nestale, dok su u drugim veoma stabilne.

b) *Morfološki sistem*

U govoru Gore došlo je do smanjenja broja padežnih oblika što je rezultiralo, uz ostale morfološke i tvorbene karakteristike, pojavom brojnih morfostilema. Takvo egzistiranje deklinacije proizvodi vrlo markirane lingvostileme.

Postojanje člana u postpoziciji je značajna odlika goranskog govora. Aromunski jezik, koji je snažno uticao na stanje u goranskom govoru, odvaja se od drugih romanskih jezika po tome što se u njemu član, umjesto ispred imenske riječi, dodaje kao jedan oblik sufiksa, na kraju imenske riječi, pa se kroz deklinacije mijenja zajedno sa takvom imenskom riječi. Slično stanje srećemo i u govoru Gore, u kojem dolazi do deklinacija članovanih imenskih riječi, što je osobina gotovo nezabilježena u okolnim slavenskim jezicima. Oblici tipa *petlavogo*, *petlatogo*, *petlanogo*; *petlavomu*, *petlatomu*, *petlanomu* su veoma arhaični i poznati su u malom broju balkanskih slavenskih govora. Stanje slično goranskom Koneski bilježi u govoru Boboštica kod Korče. Sličnu pojavu poznaju i neki govori Pomaka na Rodopima.

U konjugaciji nisu potvrđeni oblici infinitiva, glagolskog priloga prošlog i futura II. Gubitak infinitiva i njegova zamjena opisnom konjuktivnom konstrukcijom *da + prezent* ili *prezentom*, likvidacija slavenskog futura kao i prisustvo analitičkog perfekta su, pored ostalih, odlike po kojima se govor Gore svrstava u kategoriju jezika sa visokim stepenom balkanizacije.

c) *Leksika*

Na leksičkom planu Govor Gore predstavlja nedovoljno istraženo područje, kako po pitanju porijekla leksike tako i prema njenoj emocionalno-stilskoj funkciji i upotrebi. Goranski govor je sačuvala mnoge arhaizme i okamenjene slavenske lekseme. Međutim, do njega su doprle i mnoge riječi iz susjednih neslavenskih jezika, a ne rijetko i posrednim putem, i iz dosta udaljenih jezika. To je bogatilo govor Gore i govornicima pružalo široke mogućnosti za stilski odabir izraza. Zato govor Gore predstavlja zaseban i izrazito bogat leksički areal.

Glavninu leksike govora Gore, uglavnom, čine riječi slavenskog porijekla uz prisustvo velikog broja pozajmica iz turskog jezika, ali i iz drugih jezika iz bližeg i daljeg okruženja. Govor Gore karakteriše čuvanje i upotreba arhaične leksike, ali i sposobnost formiranja novih riječi na osnovu postojećeg jezičkog materijala.

U govoru Gore prisutan je određen broj leksema čije je porijeklo teško utvrditi. Neke lekseme, prisutne u govoru Gore, nemaju ekvivalenata u drugim jezicima ili drugim jezičkim arealima. Za drugu grupu leksema korijene treba tražiti u balkanskim jezicima (grčkom, aromunskom, albanskom i dr.), a možda i u „tajnim jezicima“ korištenim od različitih grupa na jednom širem prostoru (majstorski jezici, bošakački jezik i sl.).

d) „Ženski“ i „muški“ govor

U mnogim radovima iz sociolingvistike i srodnih disciplina dokazano je da postoje razlike u konverzaciji muškaraca i žena vezane za izgovor, intonaciju, melodiju, boju glasa (žene imaju mekši glas od muškaraca), zatim za sintaksičku organizaciju i sl. Ustanovljeno je da na svakom jezičkom nivou ima razlika. Istraživački rezultati upućuju na dva osnovna tumačenja. Prema jednome, riječ je o *jeziku žene* (women's language), a prema drugome, riječ je o nekoj vrsti *ženskog dijalekta* (genderlect) u okviru datoga jezika. U oba slučaja naglašavaju se razlike a ne sličnosti među polovima vezane za jezik. U prvom slučaju govori se o

potpuno drugom jeziku, dok se u drugom priznaje samo djelimično odstupanje od "norme" muškog govorenja.

Na leksičkom planu u „ženskom“ govoru Gore funkcioniра daleko manji broj tuđica (pozajmica), kao i oblika i fraza importiranih iz drugih nesrodnih jezika. Veoma frekventan uzvik *diko* (hej, more, šta kažeš) karakterističan je samo za govor žene. Jezičko ponašanje žene je uslovljeno i njenim socijalnim statusom u okviru zajednice. U tradicionalnom goranskom društvu se mlade žene (*maneste*) obezličuju. Tako žena udajom gotovo gubi svoje lično ime dato rođenjem, a prihvata ime po mužu (*Osmanica, Omerica, Rasimica*) kao lično ime.

e) Jezik i politika

Gora se nalazi na mjestu gdje se završava jedna i započinje druga zona južnoslavenskih jezika. Osim toga, u neposrednoj blizini Gore su u prošlosti, ali i sada, živjele zajednice čiji jezici pripadaju različitim neslavenskim grupama (albanski, grčki, aromunski, turski jezik) i koji su snažno uticali kako na leksiku tako i na strukturu govora Gore.

Gora je zaseban dijalektološki areal interesantan za proučavanje teorije jezičkih kontakata, kao i teorije razvoja jezika u tuđoj jezičkoj sredini. Govor Gore je vjekovima ostao u izolaciji i imao periferni položaj i „zamrznuto stanje“, ali se nakon historijskih promjena koje su se u posljednjih sto godina desile na Balkanu, našao u potpuno novoj i izmijenjenoj situaciji. Danas govor Gore može biti dobar izvor podataka za proučavanje diglosije, bilingvizma, jezičkih interferencija, kao i za druga istraživanja.

Među brojnim istraživačima i lingvistima još uvijek postoji niz nesuglasja kad je u pitanju govor Gore, njegovo porijeklo i autorizacija.

Mladenović navodi da se govor Gorana može podijeliti u tri govorna tipa:

1. Brodski: Brod
2. Restelički: Restelica, Kruševo
3. Dološtanski: Rapča, Krstec, Dragaš, Ljubošta, Radeša, Lještane, Kukaljane, Orčuša, Vraništa, Mlike, Dikance, Bačka, Globočica, Zli Potok.

Mladenović Ističe da goranska sela koja se nalaze u Albaniji pripadaju dološtanskom govornom tipu, dok goranska sela koja se nalaze u Makedoniji pripadaju resteličkom govornom tipu.⁸⁶

Ova podjela je uslovna jer dološtanski tip obuhvata samo govor sela Rapče, Donjeg i Gornjeg Krsteca, Pakiše, Orgoste, Zapoda, Košarišta i Orčikla, dok su ostala sela, po mnogim jezičkim osobinama, mnogo bliža resteličkom tipu.

Govor Kruševa

Govor Kruševa spada u restelički tip, ali nije puno udaljen ni od govora drugih susjednih sela – Zli Potoka, Globočice i Šištejeca, koje Mladenović svrstava u dološtanski tip.

Mladenović je za osnov uzeo grupe *št* i *žd*, koje su u resteličkom tipu neutralisane pod uticajem obližnjih zapadnomakedonskih govora, pa su dale oblike *šč/šć*, *žd/ždž*. Ova pojava je prisutna u obližnjim rekanskim govorima, posebno u Žirovnici i susjednim selima, kao i u obližnjim pološkim govorima.⁸⁷ Kontakt Restelice sa ovim selima bio je od presudnog značaja za stabilizaciju ove inovacije.

Gróbišća, strnišće, úgnišće, děčišća, dějčišća, sírišće, ščávelj, vėščer, vėščerica, šćice, gúščer, púšći, svójščina, áljišća, píšći, pőščim („biskati“), kljěšće, níšćo, svėšćo, zášćo, išće, dok u Restelici *záošćo, óšćo*.

U velikom broju toponima u Restelici i Kruševu javlja se grupa *šč/šć*: *Bačljjišća, Bóbišća, Džerávišća, Gášćen, Juručké grobišća, Košárišća, Kotárišća, Plátišća, Pripórišća* (Restelica); *Đandarské vrtišća, Duroskó ljenišće, Gazáljišće, Krínčišća, Poprádišća, Lječišća, Trantórišća* (Kruševo).

Manje je primjera sa grupom *ždž/ždžđ*: *Bóždžurok, áždžer, Méždžejec*.

Po nekim osobinama govor Kruševa se na mikro planu razlikuje od govora susjednih sela, koje donosimo u tabeli.

⁸⁶ Radivoje Mladenović, *Govor šarplaninske župe Gora*, SANU, Beograd, 2001. str. 506.

⁸⁷ Grupu *-šč* poznaje i galički govor koji je imao znatnog uticaja na goranski govor zbog stalnih kontakata stočara na Šar-planini, kao i u zimovnicima na putu do Solunskog polja. Možda ovi kontakti imaju i starije korijene zbog veza Mijaka i Gorana.

Tabela 48: Jezičke sličnosti i razlike Kruševa sa selima u okruženju

Restelica	Šištejec	Kruševo	Globočica	Zli Potok
zaoščo	zašto	zaščo	zašto	zašto
niščo	ništo	niščo	ništo	ništo
išće	jošte	išće	ište	ište
ugnišće	ugnjište	ugnišće	ugnište	ugnište
bašća	bača	bašća	bašta	perivolj
kon	konj	kon	kojn	kon
ope	jope	jope	jope	jope
niva	njiva	niva	niva	niva
avla	halva	alva	halva	alva
svabda	svadba	svadba	svadba	svadba
čvera	čvera	fčera	fčera	fčera
p'vno	povno	povno	povno	p'vno
b'ven	boljen	boljen	boljen	b'ven
vila	vila	digren	jaba	vila
Musa	Museta	Museta	Museta	Museta
Ibru	Ibretu	Ibretu	Ibretu	Ibretu
mati	dada, mati	dada	nana	dada
bavajko	ljaljo	bate	adže	babo
ubave ljudi	hubave ljudi	ubave ljudi	hubavi ljudži	ubave ljudži
im daf	im daf	im daf	im daf	mgj daf
staila	stajla	stajla	stajla	stajla
s'nice	s'njice	s'nice	sanice	s'nice
ok'sa	uk'sa	uk'sa	uk'sa	uk'sa
sodoi	s'doi	s'doj	s'doj	s'doj
den	denj	den	den	den
će idem	ke idem	će idem	će idem	će idem
jaboko	jabuko	jabuko	jabuko	jabuko
šemšije	čader	čader	čader	čader
ponedovnik	ponevdenik	ponevdenik	ponedevnik	ponevdenik
Usen	Husenj	Usen	Husen	Usen
frcaje	mažet	mažet	mažet	mažet
daždanec	džuždevec	doždanec	đuždevec	duždeec
džamadan	džemadan	džamadan	džomedan	džamadan
prpljač	poprač	poprač	poprač	prpljač
crakalo	čibrit	čibrit	čibrit	evza
kopem	kopem	kopem	kopem	kopam
zboreša	zboreha	zborea	zboreha	zborea

Muzika (*M'zika*)

Svirači

Na svadbama i sunetima, ali i u drugim prilikama, u Kruševu se uvijek sviralo i pjevalo. Pjesma je pratila sve događaje u cijelom životnom ciklusu. Pjevalo se na livadi i njivi, na konju i uz svaki drugi rad. Pjevalo se kad je neko odlazio na put (gurbet, pečalbu), ali i kad se vraćao poslije dugih godina provedenih van svoga doma i zavičaja (*mem-ljećet*). Pjesmom su ih ispraćali u razne vojske, sa željom da se vrate živi i zdravi. Pjevalo se i sviralo kad se rodi dijete i običajima koji prate taj čin, pjevalo se pored kolijevke, pjevalo se i sviralo na svadbana, za Bajram i druge praznike, uz *ojljiju* (dodolu), na džambali. Pjesma je bila sastavni i neodvojivi dio života.

Svadbe i suneti su se pravili isključivo uz pratnju *tupana* (goč, bubanj, lodër) i *svirli*, (zurla, zurna, curla). Riječ *zurna*, *zurla* potiče od persijske riječi *sur* - „svadba“, „svečanost“ i *nay* - „frula“, „svirala“.

Muška igra (oro)

Riječ *tupani* u govoru Gore označava *tupan* (bubanj, goč), ali kad se odnosi na svadbu, ona zapravo obuhvata i *svirle* (zurle), odnosno orkestar za svadbu sastavljen od dva *tupana* (bubnja) i dvije *svirle* (zurle), u rijetkim prilikama, sastavljen je od četiri *tupana* i četiri *svirle*, ili „čift *tupani*“.

Muzičke grupe (tajfe) obično dolaze iz redova Roma, koji obavljaju i kovački zanat u selima Gore, a koje narod naziva „cigani“, *tupandžije* ili *svirladžije*.

Većina ih je iz Prizrena, ali su ranije živjeli i u selima Gore i Opolja (porodica Osmani iz Mlika, Džemo iz Globočice i dr.). U novije vrijeme, nakon 1999. godine, bilo je muzičkih grupa (*tajfi*) i iz sela u albanskom dijelu Gore (Borje, Orešek, Crnoljevo, Orgosta i dr.).

Džemo je živio u Globočici krajem 19. i u prvoj polovini 20. vijeka. Ostao je neprevaziđen *svirladžija* koji je obogatio gorski *nebet* (*nibet*) sa četiri nove epsko-tragične melodije (*kajdina*): *Pesma za zaliv*, *Osman-pašina* (za Plevne), *Čanakaljska* i *Mekam za žena*. Dotad se klasičan *nebet* sastojao od 10 melodija: 1. *Taksim* (uvod), 2. *Početak svadbe*, 3. *Džafer-begova*, 4. *Džemiljina*, 5. *Gurbetčiska*, 6. *Čerim-čajina*, 7. *Omer-agina*, 8. *Novo-ženska*, 9. *Pelivanska*, 10. *Zatvorane novožena vo „đerdek“* (soba u kojoj mladenci provedu prvu bračnu noć, ložnica).⁸⁸

Tajfe su se sastojale od četiri ili više muzičara. U Kruševu se nazivaju *svirladžije*, *tupandžije*, *majstori*. Glavni majstor naziva se *usta* (usta – pers. „majstor“, „umjetnik“).

Od domaćih svirača pamti se usta Mustafa, koji je bio svestran kao majstor i zanatlija. Bio je kovač, puškar, gajtandžija. Svirao je na tamburi i pjevao. Priča se da je i njegov brat Sadidin svirao tamburu. Pamti se da je i na tamburi svirao Fejzo Brenoli, od koga je naučio i sin Dželjadin Brenoli. Dželjadina su naslijedili sinovi, od kojih je najpoznatiji Fejzo Brenoli. Porodičnu tradiciju nastavlja i Faruk Brenoli. Poznato je da je i Idriz Gaziu (Eštrefoski) svirao tamburu.

⁸⁸ Nazif Dokle, *Torbeshet e Kukesit* (Martesa), Tirane “Gerr”, 2013, str. 37-38.

Najbolji svirač u Kruševu bio je Arif Seferi (Saljioski). On je svirao kaval, gajdu i *svirlu* (zurlu). Bio je vrstan majstor na ovim instrumentima. Gajdu je svirao solo, dok je kaval svirao u duetu sa Osmanom Hodža (Mazlamoski). Osman je svirao i u duetu sa bratom Feimom. Kaval je svirao i Dželjadin Brenoli. Dobar „tupandžija“ bio je Isak Idrizi (Aljabakoski).

Bilo je i drugih svirača, ali više u pokušaju. Frulu (*šupeljka*) svirali su gotovo svi stočari, jer je bila laka za učenje i mogla se svirati solo.

Narodna pjesma i pjevači (*puači*)

U Kruševu je pjesma pratila cijeli život, od rođenja do smrti. U narodnoj poeziji Gore susreću se motivi poznati na jednom širem balkanskom prostoru – *motiv držanja zadate riječi (bese)*, *motiv prepoznavanja*, *motiv metamorfoze (pretvaranje u kukavicu, lastavicu i dr.)*, *motiv udaje /ženidbe daleko od rodnog mjesta*, *motiv zaziđivanja u temelj nove građevine*, *motiv prepoznavanja brata i sestre*, *motiv Odiseja* i drugi.

Razlikuju se muške i ženske pjesme, kako po motivima tako i po instrumentima koji ih prate.

Pjesme iz Gore imaju mikro i makro geografiju. „Geografski prostor, ili njihova domovina, započinje i završava se Šar-planinom, koja je poznata kao mjesto sa simboličkim vrijednostima za dobro, lijepo, zdravo u čovjekovom životu.“⁸⁹ U pjesmama se pominje Grad (misli se na Prizren), Solunsko polje, Beljigrad, Anadol, Sofija, Kavala, Bitola, Gusinje, Stambol, Turska i dr. Pominje se i niz lokalnih ojkonima i toponima (Kruševo, Brod, Restelica, Šištejec, Muridža, Barbula, Bara, Bela zemna, Maruša planina, Careva češma, Samovila i dr.).

Svadbarske pjesme su vrlo stare pjesme u kojima su opjevane pojedine faze koje čine svadbenu svečanost. Opjevane su prva ljubav i prosidba djevojke, svatovi koji idu po djevojku, djevojačka tuga zbog rastanka sa roditeljima. U pjesmama se često ističe neizvjesnost novog života, ali se iskazuju i osjećanja radosti mlade i mladoženje zbog zajedničkog života.

Svadbarske pjesme su pune bogatih opisa djevojačke ljepote koja se poredi sa suncem i mjesecom, opisa svečanog ruha vezenog zlatom i svilom. U ovim pjesmama je sve lijepo, sjajno i raskošno, puno mladosti i cvijeća.

Svadbene običaji su vrlo stari i raznovrsni. Ženidba je oduvijek smatrana najvećim i najpresudnijim trenutkom u životu, pa je razumljivo što je bila popraćena bogatim obrednim svečanostima. Svadbarska pjesma je

⁸⁹ Nazif Dokle, *Goranski narodni pesni*, Patrija, Skopje, 2000.

imala pored običajnog i ritualno, obredno značenje. Pjesmom se izricala molitva i želja da mladenci budu srećni i dugovječni, da žive u slozi i ljubavi, da izvedu porod i da dočekaju unuke, praunuke.

Opjevani su svi dijelovi svadbe, a svaki čin ima svoje pjesme. Jedne se pjevaju kad se prosi djevojka, druge kad se po djevojku putuje, na povratku, u mladoženjinoj kući. Najviše se pjeva mladi i mladoženji, pa mladoženjinoj majci, ocu...

Svadbarske pjesme predstavljaju kôd svadbe. Ne postoji momenat ili ceremonija na svadbi koju ne prati pjesma. Glavno mjesto u ovim pjesmama pripada nevjesti (ovdje *manesta*, rijetko *nusa*), a potom zetu i njihovim najbližim s obje strane.

Klasifikacija ovih pjesama se ne može odvojiti od glavnih momenata svadbe:

- Pjesme o vjeridbi (*Vađane dejka*);
- Pjesme za određivanje dana svadbe (*Sečene papuče*);
- Svadba kod djevojke (*K'na*);
- Šamija (*Zaredujene*)
- Zvanci (*Zuanci*);
- Daronosci (*Alijštari*);
- Uzimanje nevjeste (*Svatoji*);
- Gledanje nevjeste (*Stramujene*);
- Ulazak mladoženje kod nevjeste (*Zatvorane novožena*);
- Odlazak nevjeste po vodu (*Navoda*),
- Prvi odlazak nevjeste kad roditelja (*Provič*) i dr.

Osnovna karakteristika gotovo svih pjesama je što predstavljaju jedinstvo poetske riječi i muzike ili melodije. Svadbarske pjesme isključivo pjevaju žene svih starosnih dobi, ali i djevojke, u zavisnosti od situacije i običaja.

Zanimljivo je i žensko dvoglasno ili horsko pjevanje, koje prati svadbene običaje i predstavlja staru seosku tradiciju na širem području. Pjesme se izvode vokalno, veoma rijetko uz pratnju instrumenata, među kojima se ističe *daire* (*daire* - arapski „def“). Tekst pjesama nastaje u momentu pjevanja, jer se prilagođava konkretnoj situaciji. Sadržaj pjesama nije strogo utvrđen i daje mogućnost djevojkama, ili ženama, koje učestvuju u pjevanju, dakle stvaraočima, da modeliraju stari i, za svaku priliku, stvaraju novi tekst pjesme.

U pjesmama koje prate svadbene običaje često se uspostavlja dijalog između grupa djevojaka ili žena s obje strane svadbe. Veliki broj ovih pjesama počinje formom glagola u imperativu (*slušaj, neka ti je, naspi se, stani, jad'te, ne hitaj, berite se, stegni, ne želaj, čini gajret* i dr.) čime se drugoj

strani, kroz pjesmu, šalju poruke, zahtjevi, želje, a ne rijetko se provocira i situacija.

Ove pjesme predstavljaju najkreativniji dio narodne poezije, jer se tekst pjesme stvara iznova za svaku priliku i situaciju. Prvi stih pjesme je, zapravo, ustaljeni model koji služi kao uvertira i priprema pjevača (dueta ili grupe). Pošto otpjevaju prvi stih, pjevači naprave pauzu tokom koje stvaraju (dogovaraju) tekst za naredni stih pjesme.

Narodna poezija Gore i Kruševa raspolaže bogatom metrikom. Na prvi pogled uočljivi su neki metrički elementi, kao što su ponavljanja, vokativ, dužina vokala, pripjevi.

U leksičkom pogledu primijetan je veliki broj turcizama u svim pjesmama. Ponekad se stiče utisak da su turcizmi „preplavili“ ovu narodnu poeziju. Prisustvo orijentalnog elementa daje čar i ljepotu, njima se primarno kolorizira ambijent stvaran različitim kulturno-historijskim procesima, naročito snažnim prisustvom Orijenta.

U novije vrijeme javljaju se prvi pjevači koji se ozbiljnije bave ovom vrstom umjetnosti.

Fejzo Brenoli (1964) je najpoznatiji pjevač narodnih pjesama u selu. Pjevanjem i sviranjem na tamburi bavi se od malih nogu, jer se u porodici tradicionalno sviralo i pjevalo. Pjesme pjeva isključivo uz tamburu. U početku je pjevao u svom lokalnu u Kruševu, dok zadnjih godina pjeva na svadbama, sunetima i drugim porodičnim veseljima u skoro svim selima Gore na Kosovu, ali i u albanskom dijelu. Nastupa solo, ali i zajedno sa sinom Farukom, koji ga prati instrumentalno. Ponekad im se pridruži i sestrić Adem Tonga iz Dikanca.

Fejzo i Faruk Brenoli

Fejzo Brenoli je i autor pjesme o Pajazitu Toro („Pajova“), koji je ne- sretno stradao čuvajući stado ovaca kod Javora. Tekst pjesme je dat u prilogu pjesama o Kruševu.

Sejfidin Haruni (1985) još od ranog djetinjstva pokazuje afinitet prema umjetnosti i poeziji a bavi se i pisanjem pjesama, ilahija i kasida. Njegove ilahije na bosanskom jeziku („Ilahija majci i ocu“, „Dođi i pokaj se“ i dr.) osvojile su mnoga srca šire javnosti.

Dosad je izdao tri albuma narodnih pjesama na goranskom (2003, 2005. i 2008. godine), kao i album ilahija i kasida na bosanskom, turskom i arapskom jeziku (2009). Ukupno je objavio oko trideset pjesama, 8 ilahija i kasida. Važno je istaći da je Haruni autor svih tekstova pjesama i ilahija.

Sedamdesetih godina prošlog vijeka omladinci iz sela formirali su prvu i dosad jedinu rok-grupu „*Tan-tan pelifan*“. Naziv je dobila po imenu poznate narodne brzalice. Grupa je imala par nastupa na seoskim priredbama, a činili su je: **Hamzo Mustafa**, gitara, **Zejno Brenoli**, pjevač i frontmen, **Bajram Bero**, gitara i **Omer Džajko**, bubnjar. Još neki omladinci iz sela bili su uključeni u rad benda.

Članovi grupe „*Tan-tan pelifan*“

Grupa je izvodila pjesme na tekstove poznatih narodnih brzalica „Tan-tan peljifan“ i „Eveljeme, develjeme“, zatim pjesme čiji je autor Ramadan Haruni – Ramče, kao i nekoliko pjesama „Bijelog dugmeta“.

Javna biblioteka u Kruševu

Javna biblioteka u Kruševu osnovana je 1978. godine. U početku biblioteka se nalazila u prostorijama Doma kulture, ali je proteklih godina nekoliko puta mijenjala lokaciju. Sredinom devedesetih, zbog lošeg stanja u kojem se nalazio Dom kulture, biblioteka je premiještena u prostorije škole. Kratko vrijeme, tokom renoviranja škole (2001), bila je u staroj zgradi škole, iza pošte.

Od 2007. godine, kada je od strane Caritas-a, OSCE-a i opštine Dragaš izgrađen Centar zajednice, biblioteka dobija svoju prostoriju u površini od 25 metara kvadratnih.

U biblioteci radi Fetiš Seferi, zaposlen 2000. godine. Prethodno su radili Behair Bećirler, Sadik Idrizi, Zejnudin Hočko i Veis Šerifi.

Ukupan fond knjiga kojim raspolaže biblioteka je 6.350. Knjige su na srpskohrvatskom, bosanskom, albanskom, turskom i engleskom jeziku. Godišnje se na čitanje izdaje između 1.400 i 1.600 knjiga. Knjižni fond čini školska, stručna kao i literatura za odrasle. Javna biblioteka u Kruševu trebalo bi da se snabdijeva od strane Javne biblioteke u Dragašu, ali zbog nedostatka sredstava najčešći donatori su privatna lica i međuna-

rodne organizacije. Potrebe biblioteke za novom školskom literaturom su velike, kako zbog promjene školskih planova tako i zbog dotrajalih i oštećenih knjiga.

Svi naslovi knjiga uredno su zavedeni u elektronskoj formi, tako da bibliotekar i čitaoci mogu provjeriti koje knjige posjeduje biblioteka. Svaka nova knjiga dobijena kao donacija propisno se zavodi, kako fizički tako i u elektronskoj formi (spisku) i nakon toga je spremna za izdavanje na čitanje.

Od 2000. do 2010. godine broj stalnih članova biblioteke bio je oko 200. Međutim, posljednjih godina, zbog migracije stanovništva i drugih političko-ekonomskih problema, broj članova na godišnjem nivou kreće se oko 100.

Sport

Sport zauzima važno mjesto u životu Kruševa i Kruševljanja. Još od najranijih dana djeca se bave sportom i sportskim aktivnostima. „Seir“ i „Trka“ su činile sastavni dio svadbi, suneta i drugih veselja. Tada su organizovane sportske igre u kojima je učestvovala omladina. Neizostavne discipline bile su: trka djece, troskok i skok iz mjesta (*ripane so tri kreča i so jen kreč*), bacanje kamena s ramena u trku (*frljene kamen*), hrvanje (*prijačane*) i dr.

U troskoku i bacanju kamena s ramena naročito su se isticali: Isak Idrizi, Šemsidin Šerifi, Šanija Abidini, Hajradin Brenoli, Sadik Idrizi, Tair Idrizi, Veis Šerifi i drugi.

Do kasno, posebno za Prvi maj, u Dragašu su organizovane konjske trke i borbe pehlivana (*peljivani*). Tada je „malo i veliko“ odlazilo da posmatra ove aktivnosti. Konjske trke su organizovane u Vraniškom polju, dok pehlivanske borbe u blizini Dragaša. Ponekad su konjske trke organizovane i prema Stratorju, od Crvenike do Buke, iznad Restelice i dr.

Kruševo je u prošlosti imalo svoje pehlivane, među kojima se naročito pamti i ističe legendarni Emin Karcula iz Kendoske porodice, koji je stigao do Stambola i postao prvak Turske. Posljednji pehlivan u selu bio je Hasan Haruni-Bego, koji je preselio prije nekoliko godina.

Trkačke konje imali su Aljiman Hodža i Halit Seferi. Aljimanvi konji su više puta osvajali prvo mjesto, a kao jahač zapamćen je Arif Osmani.

Kasnije su se pojavili moderni sportovi: fudbal (*topka*), odbojka, košarka i drugi.

Fudbal se kao igra pojavio poslije Drugog svjetskog rata, kada su mnogi Kruševljani odlazili na radne akcije i po prvi put se sreli sa pravom fudbalskom loptom. Prije toga su igrali sa krpenjačama. Seljam Abidini ovako opisuje prve fudbalske korake:

Kažujea napre, granica ka bila puštena, da igralje i doidalje da igrajet fudbal Šiščijani, generacija Ibraim Eštrefoski. Alji sport se razvoiv poslje navamo.

Naša generacija igrala fudbal. Isak biv postar od nas, ama sme igralje i ja (Seljam), Bejljulj, Sejran, Šemo, Ragip, Muarem. Taja generacija. Toga počnav fudbal da se razvija. Ne sme imalje topka, pa sme ga prajlje od vlakna, od grive od koni i take ka topka će ga napravjme. E poslje Mečo donese jena topka od Rijeka.

Sme igralje među sela, čak sme idalje i do Brod. Sme igralje i so Globočica na Ploča. Doiđalo da igrame i so dovine sela, so Vraništa, ama na Đakovo polje vo Dragaš sme idualje da igrame. Od muje drugari gljedam nikoj ne ostanav. Vraništanče jeno, Akif go vikaa, živeše vo Bosno, sme se družilje so nego, umre pret dve godine, ono bilo jako dobar fudbaler.

Za frljane kamen na svadbe so Isaka ne sme moglije. Na 1. i 2. maj vo Dragaš ka imalje peljifani, ne mogov nijeden nego da go izede. Kao ripač i frljač, Isak biv jak sportista. I ja som se čeprkav so tija. Imalje napre, Idris

Informator Seljam Abidini, 28.08.2019.

Među prvima iz Kruševa fudbal je igrao Isak Idrizi, kome je, još na radnoj akciji u Padinskoj skeli, ponuđeno da igra za „Crvenu zvezdu“, ali nije dobio saglasnost svojih roditelja. Isak je, inače, bio veliki sportista. Dugo godina držao je primat u troskoku i bacanju kamena s ramena (*ripane i frljane kamen*), ne samo u Kruševu već i na svadbama, sune-tima i praznicima u okolnim selima i cijeloj Gori.

Kruševljani nisu imali registrovan fudbalski klub, ali su uvijek učestvovali na turnirima i utakmicama između sela i često osvajali prva mjesta. Kao dobri fudbaleri zapamćeni su: Isak Idrizi, Osman Hodža (golman), Seljam Abidini, Šemsidin Šerifi, Bejljulj Bejljulji, Šerif Šerifi, Ljutvija Osmani, Faridin Isljami, Arif Hodža Šujo, Nusret Seferi, Veis Šerifi i mnogi drugi.

Neki Kruševljani su igrali za fudbalske klubove u regionu i šire.

Ljutvija Osmani Ljunga je prvi ozbiljno trenirao. On je 1966. godine počeo da igra za podmladak Fudbalskog kluba „Rijeka“. Međutim, zbog povrede nije uspio da napravi karijeru.

Miriman Sejrani je igrao za FK „Priština“.

Elgin Ilijazi je igrao u Prijepolju.

Džumret Šerifi je igrao fudbal za NK Rijeka. I njegov sin Leo je fudbalski talenat.

Isa Toro je igrao za „FK Ibar“ i „FK Županicu“ iz Rožaja.

Ernes Isljami je igrao za „FK Berane“, „Zetu“, „Budućnost“ u Crnoj Gori, zatim za „FF Gallivare“ u Švedskoj, dok od sredine 2019. godina igra za „KF Flamuritari“ iz Prištine.

Jahja Dute je igrao za „FK Sloboda“ iz Užica i „FK Sevojno“.

Emir Toro je igrao u nekoliko regionalnih klubova u Italiji: „Bologna Primavera“, „Sasso Marconi“, „Casalecchio“, „San Benedetto“ i trenutno igra u „Lagaro“. Prošle godine dobio je bronzanu kopačku kao najbolji golgeter.

Emsel Seferi je osam godina trenirao fudbal. Igrao je za „Policras“ i „Valdardia“ iz Siene, kao i za prvi tim „Gracciano“ iz Colle Val d’elsa.

Sergen Behlulji od najmlađih kategorija igra za „ASV Milland“, koji se takmiči u regionalnoj ligi Sjeverne Italije.

Murat Kačar je igrao za „CAP Charenton“ i „RC Joinville“ u regionalnoj Ligue Paris IDF.

Bilal Šerifi igra za „Winer AD Prizren“, a bio je i član reprezentacije Kosova U15.

Kruševo je ranih 60-tih godina prošloga vijeka imalo odbojkaško igralište. Odbojka je bila omiljeni sport; igrala se skoro svakog dana i pratio je veliki broj gledalaca. Dugo vremena teren za odbojku se nalazio u krugu policijske stanice.

Kruševo ima idealne uslove za zimske sportove. Još 60-tih godina prošloga vijeka bilo je inicijative da se formira skijaški klub, ali se ostalo na pokušaju. Izvjesni Gogić je trenirao omladince u skijanju. Neki od njih su učestvovali i na pokrajinskim takmičenjima, a posebno su se isticali Zulfija Brenoli i Arif Osmani.

Lov (Avdžije)

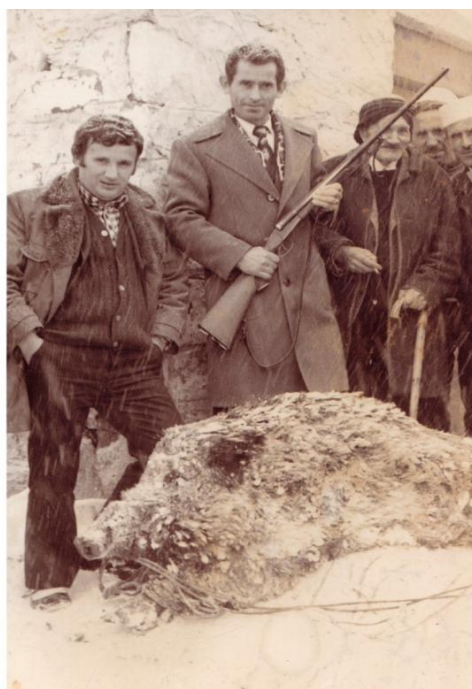
Lovci (avdžije)

Lov je sport koji je duboko isprepleten s historijom ljudskog roda, od samog nastanka čovjeka predstavljao je sredstvo njegovog preživljavanja. Napretkom čovječanstva lov više nije sredstvo koje opravdava cilj, tj. ljudi su uglavnom prestali loviti da bi se prehranili, što predstavlja civilizacijski uspjeh. Tokom historije lov je bio odlika i privilegija bogatih te su ga prakticirali kraljevi, vladari, revolucionari, predsjednici i političari, odnosno uticajni i cijenjeni ljudi. Savremeno društvo prilagodilo je ovaj sport nivou običnog čovjeka, čovjeka koji nije titular, niti plemić.

Prepreke koje se danas javljaju za bavljenje ovim sportom su znatna novčana sredstva koja lov iziskuje. Iako je bavljenje lovom skupo, on je u znatnoj mjeri zastupljen u široj populaciji, jer sa sobom nosi ideju povezivanja i druženja ljudi, koji u današnjem brzom svijetu globalizacije sve rjeđe nalaze vremena za to.

Privlačnost lova, taj strastveni zagrljaj i simbiozu lovca i divljine, flore i faune, najbolje mogu dočarati sami lovci.

U Kruševu je uvijek bilo lovaca. Većina lov shvata kao druženje i zabavu a sve manje da se nešto ulovi. Od divljači najviše se lovi zec (*zajec*), lisica, rjeđe vuk i divlji vepar (*divja svina*).

Ostale institucije

Kancelarija matične službe

Zgrada matične službe i pošte (prije požara)

Mjesna kancelarija, u okviru koje radi matična služba, osnovana je nakon Drugog svjetskog rata. Više puta je mijenjala prostorije, a najduže je radila u staroj školi, koja je izgorjela u požaru 10. juna 2019. godine. Požar je izbio u dijelu objekta u kome se nalazila pošta, a brзом intervencijom mještana, iz prostorije u kojoj je bila smještena matična služba, iznesena je kompletna dokumentacija.

Objekat je izgrađen davne 1953. godine i imao je različitu namjenu. Jedno vrijeme je tu bila osnovna škola, zatim biblioteka, pošta i mjesna kancelarija.

Matične služba vrši usluge za četiri naselja: Kruševo, Restelice, Globočicu i Zli Potok. Nakon požara, kancelarija je izmještena u prostorije Centra zajednice u kojoj se nalazi i biblioteka.

Kao matičari dosad su radili: Bajram Šaban Hodža iz Restelice, Ajet Ese iz Restelice, Osman Bajro iz Restelice, Abdula Abdula iz Globočice, Abdilj Mustafa iz Kruševa, Mustafa Osmani iz Kruševa, Haljilj Abdula iz Globočice, Ibrahim Čufta iz Restelice, Kamber Kajkuš iz Globočice. Dugo godina dostavljač je bio Jonuz Seferi.

Matična služba ima urednu dokumentaciju, a posljednjih godina je digitalizovana. Trenutno poslove matičara obavlja Kurtali Mustafa, dok je dostavljač Suljbetin Ljajko iz Globočice.

Požar na zgradi matične službe i pošte 10.06.2019. godine

Pošta

Pošta

U Kruševu je više decenija radila pošta, ali je zatvorena i više nije u funkciji. Najprije je radila u starim prostorijama (na mjestu sadašnjeg lokala „Jelak“), zatim je bila premještena u staru školu.

Prvi poštari bio je Ahmet Kaljo iz Restelice, koji je iz Dragaša na konju donosio poštu i dijelio po selima.

Dugo godina poštari su bili Gafur Mekača iz Restelice i Ramadan Begler iz Zli Potoka. Posljednji su u pošti radili Husnija Mekača i Đul-behar Šerifi.

Pošta je prije nekoliko godina zatvorena i nije u funkciji.

Policijska stanica

Policijska stanica

Još u vrijeme Kraljevine, odnosno između dva svjetska rata, u selu je radila policijska stanica. Jedno vrijeme bila je smještena u staroj opštinskoj zgradi, dok je kasnije napravljena nova stanica, na putu prema Restelici (*Džandarske vrtoji, Stanica*).

Zgrada stanice žandarmerije je bila velika, sa pomoćnim prostorijama, kuhinjom, spavaonama i drugim pomoćnim objektima. Ispod puta imali su ograđeni vrt u kojem su gajili zelje, luk, krastvce i ostalo povrće. Tu su napravili i česmu, koja se i danas zove *Džandarska češma*. Broj žandarma je zavisio od situacije. Poslove kurira obavljao je Nedžip Nedžipi.

U vrijeme Albanije, poslije 1941. godine, formirana je nova milicija. Na čelu je bio izvjesni Ramadan Toska, dok su kao milicioneri iz sela radili Abaz Ramadani i Aljiman Hodža. U to vrijeme dolazili su i italijanski karabinjeri.

Postojeća zgrada policijske stanice izgrađena je poslije Drugog svjetskog rata. Kao pomoćni radnici (kuriri) iz sela radili su Feim Hodža i Alija Brenoli. Zgrada je više puta renovirana, a posljednji put nakon rata na Kosovu.

Do 1999. godine komandiri policije su bili: Momčilo Kaplarević, Husein Bašić, Šerif Lutvija, Ismailj Daljifi, Osman Sahtijari i Musedin Hočko. Gotovo svi komandiri, kao i policajci sa strane, živjeli su u selu sa svojim porodicama.

Policijska stanica je uvijek pokrivala četiri naselja. Trenutno radi kao podstanica sa više policajaca. Komandir je Servet Hodža iz Kruševa.

U policijskoj službi Kosova iz Kruševa rade: Zulfikar Ramadani, Abduljvehap Toro i Džemail Brenoli, svi u „zelenoj patroli“, odnosno u pograničnoj službi. Poslije rata u policiji Kosova radili su još: Miljazim Seferi, Jonuz Mustafa, Nusret Seferi, Destan Seferi i Šeap Šerifi.

POGLAVLJE X

TRADICIJA, OBREDI, OBIČAJI, FOLKLOR

Praznici promjene vremena

Đurđevden (5 - 8. maj)

Đurđevden, koji se u tradiciji Kruševa i Gore naziva još i *Đuren*, je glavni dan vremenske mijene. Njegova proslava se vezuje za radost obnavljanja i oživljavanja prirode, spas od duge i divlje zime, izlazak na ljeto. Vezano za praznik, ne može se zanemariti ni socijalni element. Za Đurđevden se u svoje domove vraćaju *putnici* (*pečalbari*, *gurbetčije*).

Među pripremama za Đurđevden je i krečenje kuća (*mažene*). Zbog nedostatka kreča, u ovom kraju koristila se „bela zemna“, koja se vadila iz tla. Proslava Đurđevdena traje 4 dana.

Predmečka, 5. maj

Toga dana bere se cvijeće. Sva djeca iz sela, u grupama prema uzrastu, familijama i mahalama, idu kroz livade i beru cvijeće. Kada naberu dovoljnu količinu *gorolija*, *kukajčino sveće*, *jagolika* i druga, vraćaju se kući, gdje ih majke kupaju (*ge k'pet*) vodom u kojoj su cvijeće i kuhana jaja, koja kasnije djeca pojeđu.

Đurđevden, 6. maj

U noći sa 5. na 6. maj, djevojke i djeca ustaju rano i pjevaju. Nekoliko dana ranije djeca su pripremala logorsku vatru (*kup*), koji se zapali u ranu zoru 6. maja. U Kruševu se „kup“ palio na dva mjesta: *na Čukar*, za Donju mahalau, i *vo Mlakiče.*, za Gornju mahalau. Uvijek su se mahale takmičile čiji je „kup“ veći i koja je vatra duže gorjela. U zadnje vrijeme koriste se automobilske gume (*točkoi*), koje djeca sakupljaju mjesecima unaprijed.

Djevojke i mladi parovi igraju blizu vatre, zatim se šetaju i kidaju klasove ozimih žita i vrbove grančice, kojima ukrašavaju vrata, krevete (*tronoi*), naćve (*noćvi*) i dr. i prskaju svježom vodom sve ukućane da se rasane i ne budu dremaljivi.

Toga dana počinje se mutiti mlijeko. Sve poslove treba završiti brzo. Čas mutiti mlijeko, čas očistiti kuću, sve zbog uroka (*naoči*). Ima dosta sujevjerja vezanih za poslove koji se obavljaju toga jutra.

Nakon što završe poslove, djevojke (*dejke*) i momci (*bećari*) oblače nova odijela. Muškarci trebaju barem po neki dio obući po prvi put (*da polazet*), dok djevojke ovog dana moraju obući sve po prvi put. Postavlja se ljuljaška (*nušaljka*), na kojoj se uz pjesmu i šale ljuljaju (*se nušaje*) momci i djevojke.

Ljekojta, 7. maj

Ovoga dana cijelo selo, malo i veliko – momci i djevojke, žene i nevjeste, djeca i stariji – kako narod kaže „malovo i goljemo“, odijeveni u najboljem ruhu, ponesu jelo i piće i izlaze *na Ljekojta*. Mjesto se nalazi kod *Gornje česme*, ispod *Brda* i *Stratorja*. Ranije se išlo do izvora (*kajnak*), koji se nalazi ispod brda, na kojem su se djevojke i žene umivale, vezivale konce za travu, kako bi imale sreću i bile zaštićene od uroka (*da ne ge udret naoči*).

Tu se razvijalo veliko kolo (*oro*), u kojem su naročito igrali momci i djevojke, dok su stariji posmatrali sa strane. Porodice u grupama sjede i ručaju na širem prostoru. Ovdje se odvijala glavna proslava izlaska iz duge zime, odnosno izlaska na „seljemet“ (< selamet ar. *spas, povoljno stanje*), kako je govorio narod, potpuno zavisano od prirode.

Skoro svake godine na ovom mjestu dolazili su i mladi iz Globočice i Zli Potoka. Zadnjih godina okupljaju se na mjestu *Košće*, pored puta za Zli Potok, koje postaje tradicionalno veselje za više sela.

Potkruša, 8. maj

Okupljanje se nastavlja i 8. maja, sada na sasvim drugoj strani sela, na mjestu *Potkruša*, koje se nalazi preko rijeke i podjednako je udaljeno kao i *Ljekojta*. Ovdje dolaze momci i djevojke, koje na drveću prave ljuljaške (*nušaljke*). Ljuljaju se (*se nušaje*), pjevaju i zadirkuju zaljubljene momke i djevojke (*gledanci i gledanice*).

Baba Marta (*Babe ili Zajemnici*)

Prema usmenoj predaji, vrijeme je zatoplilo. Starica, koja je sa koza-
ma izašla u planinu, pohvalila se „sečketu” (februaru):

*Sečko, sečko petmesečko,
Da ti prdnem na bradina.
Koze som ge izvadila,
K' mesa ne som ga isabila.*

Sečko (februar) se obraća *Marti* (mjesecu martu) i zamoli ga:
- *Marto, sestro, daj mi tri dena i tri noća vo zajem, da ga zaginem baba vo planina!* (Martu, daj mi tri dana i tri noći u zajam, da uništim Babu u planini.)

Zato se *Babe* nazivaju i *Zajemnici* (pozajmljeni dani).

Marta je dala (pozajmila) tri dana i tri noći koje je Sečko tražio. Nastala je oluja (*dim i m'gla*) koja je zatrerala Babu, zajedno sa hizmećarima i kozama. Spasio se samo jedan pas, koji se sklonio ispod samara. Tragičan kraj Babe zbog nepriznavanja snage marta, koji je donio lijepo vrijeme, prate stihovi:

*Sečko seče,
Marta dere
Kože na grede.*

Džambala

U Kruševu se ranije organizovala džambala, vrsta narodnog karnevala. Džambala se odavno ne organizuje, osim u Zli Potoku u kojem se održavala do prije nekoliko godina.

Džambala u Kruševu je bila okupljanje (*erfene*), bez nekih elemenata koji prate parvu džambalu, organizovanoj u Zli Potoku i Orešku. U Kruševu je ova tradicija prestala prije pola vijeka. Inače, organizovali su je momci i djevojke kod *Izvoru*, a neke godine čak i iznad Jelaka (*Nadjela*). Pravili su halvu (*alva*), igrali i veselili se cijeli dan. Sve je bilo na dobrovoljnoj osnovi, jer su svi učestvovali u nabavci materijala za pripremanje hrane.

Džambala se pravila nekoliko dana poslije Đurđevdana i nije bila vezana za tačno određeni datum. Slične karnevalske predstave organizovane su i u drugim godišnjim periodima.

Narodna vjerovanja i sujevjerja

Kruševljani nisu mnogo sujevjerni, kao što je slučaj sa nekim drugim selima Dološte. Ipak, ostalo je tragova iz predislamskog perioda, koji su u fosilnom obliku stigli do naših dana. U novije vrijeme sve je manje ovakvih pojava, ali želimo ukazati na ostatke sujevjerja prisutnog u našim krajevima.

Dodole (*Ojljije*)

Kad u selu dugo ne padne kiša, pravi se *ojljija* (dodola). Obično djeca naprave strašilo od dronjaca i šetaju ga selom pjevajući:

*Ojljio, bojljio, momojljijo,
ke te kuče uk' salo?
Ojljio, bojljio, momojljijo,
molji Boga dož da vrne!*

Djeca odlaze do seoskih česama i prskaju dodolu vodom. Žene ih daruju jajima i drugim poklonima. Na kraju, *ojljiu* bacaju u rijeku.

Nismo zapamtili da se učila dova (molitva) za kišu u džamiji. U nekim selima Gore, najprije se u džamiji izuču dova za kišu, pa se tek onda sa dodolom (*ojljijom*) prošeta kroz selo.

Magija, čarolija (Mađije)

I danas, osobito među ženama i djevojkama, vjeruje se u snagu magije. Naišli smo na slučajevne čvrstog vjerovanja da magija može uzrokovati impotenciju, nedostatak želje za formiranjem porodice, bračni konflikt i razdor među parovima, blokiranje sreće za vjeridbu i ženidbu /udaju, promjenu u moralnom ponašanju i dr., te da se može riješiti ukoliko se pronađe i otkrije uzrok koji je doveo do nje.

Jedna izreka koja govori o vjerovanju u snagu magije kaže: „Da možem da ti naprajam mađije, bi te naterala da igraš vo rešet.“ (*Da ti mogu napraviti magiju, natjerala bih te da igraš u rešet*)⁹⁰

⁹⁰ Nazif Dokle, *Etnogeneza i bogomilizam Torbeša Kukske Gore*, str. 219.

Urok, Urokljive oči (*Uborok, Naoči*)⁹¹

U govoru Gore *uborok, uboročene, naoči* su imena koja označavaju primanje uroka, dok izraz *uborečen* služi da se odredi objekt ili subjekt na koji se to odnosi, primalac uroka, osoba oštećena od uroka.

I danas postoji vjerovanje u uroke, smatra sa da urokljive (*loše oči*) mogu izazvati smrt, bolest ili prekid trudnoće. Ovo vjerovanje još živi u narodu, čak je u nekim sredinama i pojačano. Vjeruje se da ovaj atribut (moć uroka) imaju uglavnom zelene, plave ili šarene oči. Predmet urokljivih očiju su lijepe osobe ili stvari koje privlače pažnju zbog određenih uzroka i okolnosti.

Također se vjeruje da se odbrana od urokljivih očiju realizira tako što se ublaži fokus zlih očiju skretanjem pažnje na druge asimetrične predmete: na rogove, pljuvačku, bacanjem malih kemenčića, izgovaranjem riječi *mašala*, hamajlijama, gašenjem žara u vodi i dr.

„Ka će stramuje mlanesta, više glava besime, naprajene ka kitka, jajce prazno šareno so dve boje, fišek, jen kromit, jen luk i cvećice niz ni.“

(*Kad nevjesta stramuje, iznad glave, u obliku kite, okačimo jaje prazno išarano dvjema bojama, fišek, glavicu crnog luka, glavicu bijelog luka i cvijetiće po njima*).

„Ke stramuje mlanesta, više na, se besi jena kitka naprajena so jajce šareno, jeno parče ot crepnarka, luk, kromit. Ovja i stavaje da ne udret naoči manesta.“

(*Tamo gdje nevjesta stramuje, više nje, na tavanu, okači se jedna kita napraoljena od jednog šarenog jajeta, jednog komada stare krpe, bijelog i crnog luka. Ovo se stavlja da nejestu ne ureknu*.)

„Ka će ostane trudna žena, će staj malo luk, rok ot brava, vukojna, koža ot bursuk, rok ot škrapja, nišader, konske munistre plajetne, nekuje furkiče, da ne ga udret naoči, elji da ga čuvaje ot Sotona. Ovja se stavaje i na ludo.“

(*Kad žena ostane u drugom stanju, staviće malo luka, rog od brava, vukovinu, kožu od jazavca, rog od škorpije, nišador, konjske plave perlice, neke ukrase, kako je ne bi uročili ili da je čuvaju od Satane. Sve se ovo stavlja i na bebu*.)

„Za da ne te zemet naoči, ka će se odalječi čujek što može da zeme naoči, po nego će pljukneš i će frljiš dve-tri kamenčića.“

(*Kako te ne bi „uhvatile“ zle oči, kad se udalji čovjek koji može biti njihov uzrok, pljuneš za njim i baciš dva-tri kamička*.)

⁹¹ Prema Nazifu Dokleu

„Šarene oči i zelene pojće zimaje naoči. Vo ajmaljija stavaje soljca, luk, munistre zeljene.“

(Šarene i zelene oči su podložnije zlim očima. U hamajliji se stavlja sol, luk, perlice zelene.)

„Rodiljka promeneta sedi senata nat jorgan naguben nat tron, dete elji dejče pokrijeno pri na. Nad ruljče jena ajmaljia goljema so pare, luk, vukojna, nošče.“

(Porodilja lijepo odevena sjedi na naboranom jorganu na krevetu, dječak ili djevojčica pokriveni do nje. Iznad bebe jedna hamajlija velika sa paricama, luk, lukovina i nožić.)

Padavica (Ogrejsanica)

Padavica (*ogrejsanica*), teška i neočekivana bolest, potpuna ili djelimična paraliza za koju se vjeruje da je uzrokovana zbog nemara, gaženja, silovanja ili povrede tabu mjesta ili stvari kao što su: kućni prag, strugotine, ostaci hrane, hljeb, groblja i dr.

Vjeruje se da je najbolji način zaštite od ove smrtonosne bolesti poštovanje tabua, dok je za oporavak od njih potrebno obratiti se svetim mjestima, turbetima, dobrim ljudima, dobrotvorima.

Praznovjerja (Sujevjerja)⁹²

„Ka će rodi jena žena dejče, će i stajet pot glava benebreg da rodi drug put dete.“

(Kad žena rodi djevojčicu, ispod glave joj stave benevrek da drugi put rodi dječaka.)

„Žena trudna ne trebe da jade piperika, će i bide ljuto ludo.“

(Trudnica ne treba da jede paprike, jer će joj beba biti ljuta.)

„Žena trudna ne trebe da gljeda ogin, da ne mu iljizaje malovomu bruke.“

(Trudnica ne treba da gleda u vatru, jer će djetetu izlaziti ospe.)

„Ako se kara trudna žena će i bide dejče, ako traje će i bide dete. Ako i se spiye trudni ženi i je dete, ako ga tera da rabota i je dejče.“

(Ako se trudnica svađa, rodit će djevojčicu, ako pak ćuti rodit će dječaka. Ako joj se spava, rodit će dječaka, ako joj se radi rodit će djevojčicu.)

„Ka će jadeš pret žena trudna, elji ka ti posaka jadene žena trudna trebe da i dadeš. I ostanuje merak i može da go frlji. Za tija ostanaf laf: 'Će frlji', za ljuđi što se prokudne.“

⁹² Prema Nazifu Dokleu

(Ako jedeš pred trudnicom i ako ti to što jedeš potraži ona, obavezno joj treba dati. Ostaće joj merak i može pobaciti. Zato je ostala izreka: „Pobacit će“ za ljude koji su prokudni.)

„Žena trudna ne fela da ga preskočet, dete će i se udavi so popuk šo mu se opkoljuje ka juže vo grlo.“

(Nije dobro preskočiti trudnicu, jer će joj se dijete zadaviti pupkom koji će mu se oviti kao uže oko vrata.)

„Žena šo se muči mlogo, šo ne može da rodi, da ga preskoči muž svoj će rodi.“

(Trudnica koja se mnogo muči, koja se ne može poroditi, ako je preskoči njen muž, porodit će se brzo.)

„Ka će se rodi dejče će go poljaje, ako je so dva tifa, po nego će se rodi dete.“

(Kad se rodi djevojčica, pogledat će je i, ukoliko ima dupli potiljak, poslije nje rodit će se dijete.)

„Žena ka će rodi, duri šes nedelje, ne trebe da praća ljudi će i izbega mljeko.“

(Kad se žena porodi, prvih šest nedjelja ne treba da ispraća ljude, jer će joj mlijeko pobjeći.)

„Ka se raduje ogin, će ti dojde nekoj. Se veli: 'Za air, nekoj će ni doje'.“

(Kad se oganj 'raduje', doći će neko. Tad se kaže: „Neka je za hair, neko će nam doći.“)

„Ka će zabrajš ložica na sofru, ka će se digne sofru, nekoj će ti dojde.“

(Ako zaboraviš kašiku na sofri, kad se sofru pospremi, neko će doći.)

„Ka će pečeš so vrnik, koljko žara će se podubet, toljko musafiri će ti dojdet.“

(Kad pečeš na saču, koliko se žara podubi, toliko će ti musafira doći.)

„Ka se slušaje kokoške, će dojde nekoj.“

(Kad se kokoši „slušaju“, doći će neko.)

„Ka će siješ da ostajš ne dosijano, ima da te najde nešto lošo.

(Kad siješ i ostaviš nešto nedosijano, snaći će te nešto loše.)

„Decam na zaranke, na akšam, ne davaj ljep, će ti umre mati.“

(Djeci u akšam nemoj davati hljeb, jer će ti mati umrijeti.)

„Ka će umre starešina, za jena godina piljića da ne piljiš, seme da ne davaš, da ne vapcuješ.“

(Kada u kući umre starješina, godinu dana ne treba piliti kvočku, ne treba davati sjeme, ne treba ništa bojiti.)

„Ne biduje da brojš dzvezde, će ti iljezet bradajce.“

(Ne treba brojati zvijezde, jer će ti izbiti bradavice.)

„Kon i kuće da te prok'vnet je mlogo lošo i ne mož da viđiš air.“

(Da te prokunu konj i kuće, mnogo je loše i ne možeš imati haira.)

„Ne biduje da se čuva čifte petlji vo kuća.“

(Nije dobro da u kući držiš parni broj pijetlova.)

„Ka će ti pane ljep ot usta, dušman ti go zef. Zemi go ot zemna ne obrišen, odma da go stajš vo usta.“

(Kad ti hljeb ispadne iz usta, dušmanin ti ga uzeo. Uzmi ga sa zemlje neobrisanog i odmah stavi u usta.)

„Ako projdeš po pot željka, će se naprajš dejče.“

(Ako prođeš ispod duge, postat ćeš djevojčica.)

„Ka ne i se palji ogin ženi, ne i se radualje ka se rodila, zašto bilo dejče.“

(Kad se ne pali vatra ženi, nisu joj se obradovali kad se rodila, pošto je bila djevojčica.)

„Dejka ne biduje da zeme kokoška i metla ot rodnina, će i se rađaje dejčiča.“

(Nije dobro da djevojka uzme kokoš ili metlu iz svoga roda, jer će rađati djevojčice.)

„Krava ka ne voduje jeno dve-tri godine će i turaje vo uši kovčeđića. Starke ka će pljetvime nive će gi tražime i će gi bereme.“

(Kad krava ne vodi dvije-tri godine, u uši joj stavljaju bubamare. Mi, starije žene dok plijevamo njive od korova, tražimo bubamare i sakupljamo ih.)

„Ka će ti iljeze mrtva koska, da ti ozdrave trebe da ti ga ližne posmrtniče.“

(Ako ti se pojavi „mrtva kost“, kako bi ozdravila treba da je polizne posmrčce.)

„Ženi što ne i trpet deca trebe da zakolje jagne. Da izede meso, koske nepanato na zemna da ge zakope negde.“

(Ženi kojoj djeca umiru, treba da zakolje jagnje. Da meso pojede, a kosti, koje prije toga nisu dodirnnule zemlju, zakopa.)

„Ka će se svršši tkajene, ka će go presečet tija šo se tkalo, tuje dejka što tkala ne trebe da sedi da gljeda, da ne i se sečet svatoj, ka će se muži.“

(Kad se završi sa tkanjem, dok se sječe ono što je izatkano, nije dobro da tu bude i da to gleda djevojka tkalja, jer će joj se svatovi „presjeći“ kad se bude udavala.)

Tabui (Nefela)⁹³

Nefela (tabu) je:

- Da menaš ložica, će menaš žena. (*Da promijeniš kašiku, jer ćeš promijeniti ženu.*)
- Da brojš zvezde, će ti iljezet bradajce. (*Da brojiš zvijezde, izaći će ti bradavice.*)
- Da se gledaš vo ogljialo, će mrdneš ot um. (*Da se gledaš u ogledalu, poludjet ćeš.*)
- Da čuvaš čifte petlji vo kuća. (*Da čuvaš par pijetlova u kući.*)
- Da se gljedaš vo voda. (*Da se gledaš u vodi.*)
- Da frljiš smetište po ićindija. (*Da bacaš smeće iza ikindije.*)
- Da rabotaš vo petok. (*Da radiš u petak.*)
- Da gaziš troe. (*Da gaziš mrvice hljeba, trohe.*)
- Da frljiš troa. (*Da baciš mrvicu.*)
- Da sediš na prak na akšam. (*Da u vrijeme akšama sjediš na pragu kuće.*)
- Da sediš pot streha na akšam. (*Da sjediš pod strehom u vrijeme akšama.*)
- Da obesiš aljišta so glava nadolu. (*Da odijeću okačiš naopako.*)
- Da cepiš drva na akšam. (*Da cijepaš drva u akšam.*)
- Da gaziš debunke. (*Da gaziš ljuske droveta.*)
- Da pljeteš elji šiješ na akšam. (*Da pleteš ili šiješ u akšam.*)
- Da pereš vo tornik i vo petok. (*Da pereš u utorak ili u petak.*)

Narodna tradicija

Čestitanja i pozdravi (Airljujene)

Muškarci u Gori su do kasno, čak mnogo decenija nakon raspada Otomanske imperije, koristili mnoge sekvence (izraze, izreke, poslovice) na turskom jeziku a zatim ih prevodili na svoj lokalni govor. Na taj način su iskazivali prestiž ali i posebno poštovanje prema državnom jeziku i pripadnost višem, aristokratskom sloju. Žene u konverzaciji ne koriste čestitanja i pozdrave iz orijentalnih jezika (arapskog, turskog), kao i rijetke pozdrave iz albanskog jezika, koji se javljaju samo u govoru muškaraca.

⁹³ Prema Nazifu Dokleu

Najčešći pozdravi i čestitanja:

- *Često vi Bajram!* (Sretan Bajram!). - *Amin, i vam neka vi je čestit za mlogo godine!* (Amin, neka je i vama sretan za mnogo godina!)
- *Bajram mubarećola!* (Bajram mubarek olsun!). - *Alaraziola!* (Alah razi olsun!)
- *Često vi rabota!* (Sretan rad!). - *Da ste zdrave i žive* (Da ste zdravi i živi!)
- *Školađere!* (Sretan rad!) - *Ejvala* (Ejvallah)
- *Airlija neka vi je manesta!* (Sretna nevjesta u kući!) - *Amin, da dočekate za deca i vnuci!* (Amin, da dočekate za djecu i unuke!)
- *Vekuječno da vi bide!* (Neka vam je vječno!)
- *Airlija sunet!* (Sretan sunet!) - *Amin, da dočekate za deca i vnuci!*
- *Airlija razboj!* (Sretan razboj!). - *Amin, air da viđiš!*
- *Ožđeldan!* (Dobro došao!) - *Ožbolduk!* (Dobro vas našao!)
- *A ste stanalje?* (Jeste li poranili?) - *Šućur Sajbiji, staname. Vije?* (Hvala bogu, ustali smo. Vi?)
- *A ste se naspalje?* (Jeste li spavali dobro?) - *Kane, a vije?* (Da, a vi?)
- *Id'te so zdravje!* (Idite sa zdravljem!) - *Sed'te so zdravje!* (Ostanite u zdravlju!)
- *Meraba!* (Merhaba!)
- *Ugurala! - Ejvala!* (Sretan put! - Ejvalaah!)
- *Seljam alječum!* - *Aljićum seljam!* (Selam alejkum! - Alejkum selam!)
- *Afijetola!* (Prijatno!). - *Bujrum!* (Izvolite!)
- *Puna mbar!* (Sretan rad!) - *Mar pač!* (Hvala! U redu!)
- *Pazarola!* (Sretan pazar!) - *Ejvala!*
- *Semizola!* (Sretan rad!; prilikom klanja stoke). - *Ejvala!*

Zahvalnost (*Blagosujene*)

U Kruševu se ljudi zahvaljuju za svako dobro učinjeno djelo. Najčešće se spominje ime Allahovo, ali i djelo za koje se zahvaljuje:

- *Ala bin beriçat versen* je izraz za blagostanje, svako dobro; od tur. *Allah bin bereket versin!* Bog vam dao mnogo (hiljadu) dobra!
- *Ala sve ubavo ti daf!* (Allah ti sve dobro dao!)
- *Na sebaþ da ti go piša!* (U sevap da ti upiše!)
- *Air da viđiš!* (Sreću imao!)
- *Ala kabul!* (Allah kabul!)

- *Ala da te izraduje!* (Alah te sradovao!)
- *Ala ćelječ da ti svrte na ljice!* (Da ti Allah djecu okrene na pravi put!)
- *Išala sve so ubavo!* (Inšalah sve sa dobrim!)
- *Ruke da ti c'ftet!* (Ruke ti se pozlatile!)
- *Usta ti puala!* (Dabogda pjevao!)

Kletve (K'vnatice)

Kletve su prisutne u Kruševu, ali ne u tolikoj mjeri kao u nekim drugim selima. Kletve se često izgovaraju u trenutku ljutnje i svađe, a naročito ih upotrebljavaju žene. Donosimo samo neke karakteristične, mada ih ima mnogo više:

Po ridoji da šetaš!
Air da ne viđiš!
Saba da ne naješ!
Ala da ne te izraduje!
Aram da ti bide!
Vo kuća da ne se zavrteš!
Da ne viđiš bef den!
Ruka da ti se isuši!
Da se vlječeš po zemna!
Damla da te udri!
Duša vo duše da ti ne ide!
S'nce da ne te ogrije!
Petef da ne vi kukne!
Ćoraf da odiš!

Zakletve (Zak'vnujene)

Ljudi se često zaklinju u nešto najmilije i najvrednije što imaju. Zaklinju se u Boga (Allaha, Sajibiju), u roditelje, djecu, u nimet. Opet donosimo samo mali broj zakletvi, koje obično počinju glagolom „žimi“ sa značenjem „tako mi“:

Žimi Sajibija!
Žimi koske materine!
Žimi deca!
Žimi oči!
Žimi ljep!
Žimi berećet!

*Žimi nimet!
Žimi musaf!
Žimi najmilo!
Žimi den denešen!*

Poslovice (Umne lafoj)

Narodne poslovice, izreke i mudrosti sačuvane su kao viševjekovno nasljeđe, prenošenjem s koljena na koljeno. Brojni narodi su na osnovu događaja, ponašanja ili raznih pojava koje se nerijetko ponavljaju, ustalili svojevrсни izraz koji bi na osnovu tih iskustava predvidio dalji razvoj događaja, savjetovao određeno ponašanje ili ukazao na djela koja bi trebalo preduzeti.

Veliki broj poslovice i izreka nastalih prije više vijekova i danas se mogu primijeniti na brojne situacije i događaje iz savremenog načina života. U Gori i Kruševu postoje na stotine raznih poslovice, a mi smo izdvojili samo neke:

*Nof den – nova nafaka.
Goljem gljitni, goljem ne progovori.
Svakua planina svua težina.
Insan ot laf, magare ot stap.
Dve glubenice pot miška ne se noset.
Kuća so jen kamen ne se praj.
Pljukni gore, će pane na tebe.
Laf a izbega ot usta, nema asker da go fati.
Stram ne ide po kamen i droo, traži čujeka.
Čedo te nosi na zmijina dupka i dušmanova kuća.
Ako zemeš so jena ruka, vrati so dve.
Ako zemeš so ruke, ne vraćaj so noge.
Den bez rabota, noć bez dremka.
Obraz ne gori ot s'nce, tuko ot stram.
Jezik koske nema, ama koske krši.
Čujek se vrzuje za jezik, stoka za rogoj.*

Zagonetke (Gačke)

Zagonetke (*gačke*) su kratke forme koje su se nekad koristile kao zabava u vrijeme kada nisu postojali drugi savremeni oblici (knjige, TV, internet). Kazivači su najčešće žene i djeca, sasvim rijetko i muškarci.

Zagonetka je iskaz, pitanje ili fraza dvosmislenog ili nejasnog značenja, odnosno vrsta misaono-govorne igre. Pitanje je formulirano u gotovo utvrđenom obliku i ima samo jedan pravi odgovor prihvaćen u tradiciji.

U Kruševu postoje dvije vrste zagonetki (*gaćke*) – jedna je vezana za porodicu a druga je klasična zagonetka koja se odnosi na opšte stvari.

Prva vrsta je veoma zanimljiva i prisutna u skoro svim selima Gore, samo što se razlikuje leksika za određene ličnosti. Postavlja se pitanje koje se odnosi na članove neke porodice u selu, dok druga strana treba da pogodi o kojoj se porodici radi.

Primjer:

- Jen *korlak*, jena *korlakica*, tri muš i žene, jeno piljev-jajce, dve jarke, tri petljina?

(*Jedan udovac, jedna udovica, tri bračna para, jedna trudnica, dvije djevojčice i tri dječaka*).

U Globočici *korlak* i *korlakica* su *gogoman* i *gogomanica*, dok u Restelici *okljukanik* i *okljukanica*.

Druga vrsta zagonetki (*gaćke*) je poznata u svijetu. Donosimo nekoliko primjera zagonetki sa odgovorkama, koje su korištene u Kruševu:

*Po gora hodalo, ni voda pilo ni trava paslo,
doma došlo, zad vrata se skrilo.* (Sekira)

Pet sestre bunar prajet. (Iglje i čorap)

Sama ruka grop kope. (Strea)

Dva orla se tepaje, bela pena puštaje. (Grebeni za vovna)

Mrtoa kobilu – žive creva. (Kuća so ljudi)

Odrana kobilu niz selo rika. (Tupan)

*Zid, zid, zidosan,
var, var, varosan,
ni dupka ni procepka.* (Jajce)

Laur laje po reka. (Pirojka)

Dva brata – jena šija. (Bisage)

Pomalovo od ora, poteško od vola. (Žar)

Lindra igra na rudina. (Vodenički kamen)

*Čane, čane divojke, čaneječki zborea,
svilen gajtan pljetea. (Trmke)*

Tuar vljiza, opas ne vljiza. (Ložica)

Svetna kapa po rid šeta. (Veđa)

Car vo zeljeno – vojnici vo crveno. (Šipunke)

Jena manesta sve zad vrata sedi. (Metla)

Igre za djecu i odrasle

Nekada, dok još nisu postojala današnja sredstva i mogućnosti, bile su zanimljive proste i jednostavne igre u prirodnom ambijentu. Pamte se mnoge igre za djecu i odrasle. Male djevojčice su počinjale igrom *manestice* (nevjestice), u kojoj djevojčice oponašaju (imitiraju) nevjestu.

Od *dječijih igara* u sjećanju starijih ostale su tek neke: *Ašegovci, Uškane, Krljuškane, Ilrika piperika, Trčane koni, Ripane vo slama elji seno, Kljiskice, Tura elji jazija, Kamenčofci, Ljuzgane na snek (so noge, s'nice, elji snopje), Pangrovci, Puškice, Gačkane, Salandža, Nušane, Dzendzane, Davene kućića, Borije, Pištuljani, Tutkane snek* i druge.

Za mlade: *Ripane so tri kreča i od mesto (skok u dalj i iz mjesta), Trka, Frljane kamen (bacanje kamena s ramena u trku), Nušane, Ašegovci, Skijane, Prijačane (hrvanje), Šutkapice.*

Za odrasle: *Džambala, Filjdzanofci, Ripane, Frljane kamen, Domine, Karte, Dama, Lov* i dr.

POGLAVLJE XI

KRUŠEVLJANI (KRUŠIJANI)

Kruševljani prema stepenu obrazovanja

Kruševljani su se kroz historiju školovali na orijentalnim jezicima – turskom, arapskom i persijskom. Poznati su učeni Kruševljani iz 18. i 19. vijeka. Abedin ef. Zejnulah (18. v.), Hafiz Abdulaziz ef. Zejnel Abidin (19. v.) i Mola Arif Gaziu su neka od poznatih i školovanih imena Kruševljana.

Kasnije, u vrijeme Kraljevine, neki su se školovali na srpskom jeziku, kako u Gori tako i u mjestima u kojima su radili kao pečalbari. Najbliža škola bila je u Restelici. Poznato je da je Džafer Ramadani 30-tih godina prošloga vijeka pohađao Trgovačku akademiju u Podgorici. Ibrahim Gaziu je školske 1933/34. pohađao Medresu u Prizrenu.

Ibrahim Gaziu kao učenik Mehmed-pašine medrese u Prizrenu

Kasnije, krajem 60-tih godina, prve generacije upisuju srednje, a potom više i visoke škole. Danas su neki završili doktorat, master i fakultete svih profila. Neki studiraju u zemljama bivše Jugoslavije, dok drugi širom svijeta.

Veliki broj Kruševljana završio je srednju školu, ali ovdje ne dajemo njihova imena, kako ne bismo nekoga izostavili.

U nastavku je spisak Kruševljana prema stepenu obrazovanja. Moguće da se neko ime ne nalazi na ovom spisku, ali ništa nije urađeno s namjerom, već isključivo zbog nedostatka informacija, pošto mnogi Kruševljani žive i školuju se vani.

Doktorat:

1. Sadik Idrizi
2. Veis Šerifi
3. Sejfidin Haruni

Magistar/Master:

1. Husmen Brenoli
2. Halim Toro
3. Enis Brenoli
4. Bazrija Brenoli
5. Miralda Bero
6. Osman Brenoli
7. Samir Toro
8. Benseera Šerifi
9. Jahija Dute
10. Amra Šerifi

Fakultet:

1. Alija Osmani
2. Afrim Isljami
3. Fatmir Isljami
4. Mevljudin Hodža
5. Vezaip Omerović
6. Mazlam Hodža
7. Behar Brenoli
8. Hajrulah Brenoli
9. Admir Idrizi
10. Elvir Ilijazi
11. Nuridin Abidini
12. Jasmir Idrizi

13. Mirzalem Osmani
14. Jaser Mustafa
15. Azir Mustafa
16. Adis Idrizi
17. Seit Toro
18. Sulejman Kuši
19. Feđat Seferi
20. Ertur Hasani
21. Mijat Seferi
22. Selmir Abidini
23. Edin Seferi
24. Nusret Seferi
25. Fahret Šerifi
26. Gazmend Brenoli
27. Suljo Brenoli
28. Selmir Iljijazi
29. Eldin Seferi
30. Binesa Bero
31. Faruk Brenoli
32. Semrana Mustafa
33. Setmer Mustafa
34. Tefik Bero
35. Mirsada Osmani
36. Šerif Osmani
37. Senada Šerifi
38. Denis Šerifi
39. Damir Šerifi
40. Haris Sejrani

Viša škola:

1. Hajradin Brenoli
2. Faridin Isljami
3. Šukrija Hodža
4. Nasuf Brenoli
5. Nezafet Aginski
6. Agim Hasani
7. Seljman Osmani
8. Elvida Brenoli

POZNATE LIČNOSTI IZ KRUŠEVA

Abedin ef. Zejnulah (18. vijek)

Otac mu je bio iz Kruševa a majka iz Šištevca. Nije nam poznato kada je rođen, ali se pouzdano zna da je preselio (umro) 1786. godine.

Bio je kompozitor i pjesnik. Napisao je dosad prve poznate stihove na našinskom (goranskom).

O pjesniku nema drugih pisanih informacija, a stihove koje donosimo objavio je Nazif Dokle u knjizi narodnih pjesama iz Gore i Golog Brda „Sevni, bre ašik, sevni, bre dušo“.

Dokle je knjigu posvetio „prvopoznatomu našinskomu kompozitoru, puaču i pesniku Abedin efendija Zejnula, so oca ot Kruševo i matere ot Šištejec, umren vo 1786. godina, šo napišaf vake našinski“:

*“Evo pišem da vi kažem i svoj hal:
Ni propana naša roba, sirotino gospodo,
Bre pomogaj da Bog – nema nikoj nikoga.
Ne steraha vo Gora, ka koni vo gumno.
Neka zn'jet, zaginahme, gospodo,
Teška ovaja krahina, krvava haljina,
Mlogo sme malo, neka zn'je Sajbija.”*

Hafiz Abdulaziz ef. Zejnel Abidin (1853-1917)

Rođen je u Kruševu (Gora) 1853. godine. Još dok je bio dijete, njegov otac Zejnel Abidin se odselio u Prizren i nastanio blizu Mehmed-pašine džamije (Bajraklija).

Po završetku medrese i dobijanja idžazetname od čuvenog muderisa toga vremena Ismaila Haki ef. Manastirija, Abdulaziz odlazi na studije u Istanbul. Po završetku studija, kratko vrijeme radi kao imam u Bursi, ali je, po preporuci učenih ljudi toga vremena, ponovo vraćen u Istanbul.

Međutim, otac mu je prije polaska na studije poručio: „Šaljem te u Stambol na studije, ali kad ih završiš, da se obavezno vratiš i služiš kraju u kojem si rođen.“

Hafiz Abdulaziz ef. vraća se u Prizren da ispuni očev amanet, mada se istanbulska ulema protivila takvoj odluci. Po povratku u Prizren, izabran je za muderisa Mehmed-pašine medrese.

Abdulaziz ef. je bio najpoznatiji učenjak u Prizrenu i okolini. Bio je prijatelj i blizak saradnik muderisa Imera Prizrenija, vođe Prizrenske lige (1878-1881). Kada je hadži Imer Prizreni izabran za delegata Osmanske Skupštine 1887. godine, po njegovom prijedlogu Abdulaziz je imenovan za muderisa Medrese. Na toj dužnosti će ostati sve do preseljenja na Ahiret, 1917. godine.

Zbog sposobnosti i pravičnosti, zlobni ljudi su mu više puta prijetili smrću.

Uz Božiju pomoć, dva puta je izbjegao atentat. Kad nije uspio, jedan atentator vratio je dobijene lire riječima: „Kad sam ga nanišanio, umjesto hafiza Abdulaziza javila mi se sjena lava, te nisam imao hrabrosti da opalim iz puške.“

Hafiz Abdulaziz ef. je preselio 1917. godine u Prizrenu. U znak poštovanja i sjećanja na njega, veliki pjesnik hadži Omer Lutfi Pačariz, porijeklom iz Rapče, posvetio mu je dva hronograma na osmanskom jeziku.

Hafiz Abdulaziz je u braku sa hanumom Eminom imao dvije kćerke – Salihu i Fadilu, i dva sina – Madžida i Aziza, koji su se 1957. godine iselili u Tursku.

Mola Arif Gaziu (1861-1923)

Mola Arif Gazi (poznatiji kao Arif Kruša) rođen je u Kruševu sredinom 19. vijeka. Potiče iz ugledne porodice (Ibrovci), koja se bavila stočarstvom, ali je imala i vodenicu, valjaonicu sukna, pilanu...

Mola Arif je imao dva sina, Emina i Ešrefa, kao i više kćeri.

Uživao je veliki autoritet i poštovanje u Gori i širem okruženju, kako zbog obrazovanja tako i zbog porodičnog vaspitanja. Bio je nepokolebljiv borac za interese svoga sela i cijele Gore. Nadao se da će svoje sinove pripremiti za častan život, ophođenje i korisno stvaranje za porodicu i sredinu u kojoj su živjeli.

Njegova „musafirska odaja“ bila je uvijek širom otvorena za putnike namjernike. Bio je barjaktar Gore i, zajedno sa muderisom Mehmetom Alijom iz Pakiša, delegat Prizrenske lige, održane 1878. godine.

Otac mola Arifa bio je hadži Ibrahim, koga je na mjestu Mlake, zajedno sa još osam članova porodice (mahom žena i djece), 1913. godine pogubila srpska soldateska.

Mola Arif je izbjegao ovaj masakr, ali je stradala njegova žena. Nekoliko godina kasnije je pogubljen u blizini Žura, gdje je i ukopan.

Jusuf i Džemilja

Jusuf i Džemilja su historijske ličnosti. Živjeli su u drugoj polovini 19. vijeka. Jusuf je bio iz Hadžijinske a Džemilja iz Beroske porodice. U njihovim životima sve bi bilo normalno da se u njihov brak i život nije umiješala Jusufova majka. Ona nije mogla trpjeti ponašanje mlade i prelijepa nevjeste, koja je bila „nišan vo Gora“, i koja je, mimo svih običaja, često izlazila na kapiju, dok je Jusuf odlazio na pazar u Prizren. Svekrva je to smatrala velikim i neoprostivim grijehom, te je tražila od sina da je otjera (*da ga turi*). Jusuf nije mogao da ne poslušati majku, da pogazi njenu riječ.

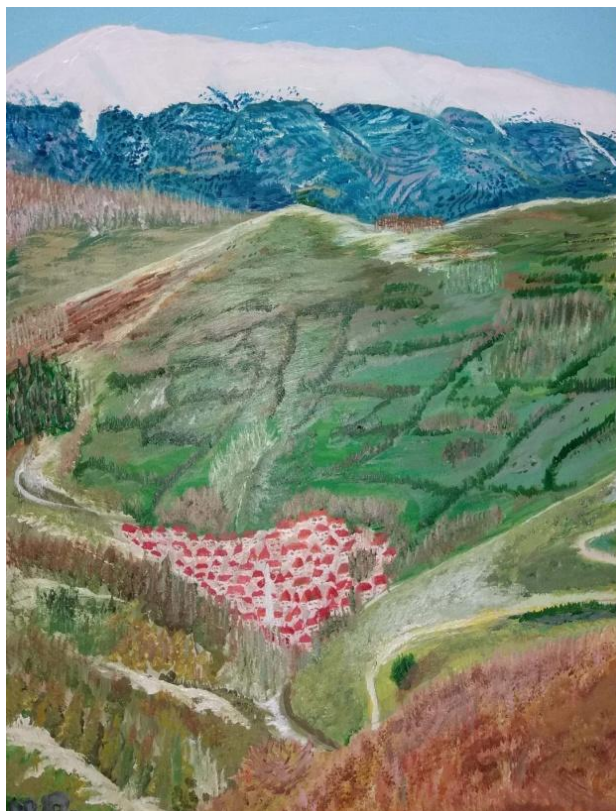
Iz inata, ili možda iz srdžbe, Džemilja se ubrzo preudaje, sada u susjedni Šištejec. Prema kazivanju Feima Hodže ovaj događaj se desio 1882. godine. Poslije toga, Jusuf odlazi u Tursku iz koje se nikad nije vratio. Napustio je svoj dom i svoju majku, ostavio Goru i gubi mu se svaki trag.

O Jusufu i Džemilji je ispevana najljepša goranska balada, koju mnogi upoređuju sa čuvenom „Hasanaginicom“.

Drugi Džemiljin muž bio je Hamzo iz Šištevca. Imali su sina Sefera. Sefer je imao dva sina, Limana i Mufidina, i kćer Feridu. Džemiljini unuci su još živi i u podmakilim su godinama, dok kćerka nije živa.⁹⁴

Nazif Dokle: *Nevjesta*

Hasidin Bero: *Kruševo, selo ispod zemlje*

⁹⁴ Kazivač Feim Hodža (1933).

Džemiljina pesma ne lji ga pujea: „Ge navrzaa na Kajrakoske plotoji.“ Od dajdžovci ga mužilje. Kuća tuje bila Džemiljina. Salji ga nasljeđiv, ka šo bila ka vljezlje i sedalje Abazoske do docna, ga isturalje, vamo ka ke Muaremovci, vo dvor pendžerčiča Džaferove.

Od tuje bila Džemilja mužena. Od tuje, nana ni rekla, Jusuova kuća bila, a ona od ke dajdžoi, „na Kajrakoske plotoji ge navrzaa svatoji“, ka došlje da ga zimajet od Šištejec Džemilja.

Nana (Omerica) ne ga pamtila, negde oko 1850. bila Džemilja. Poslje dajdžoi ga omužilje. A Abazoska stara kuća, taja vo dvor so pendžerčiča, bila Jusuova. Ona ka se obljekla vo dečke nogajce, preko reka da nosi žito naramo, turila mati Jusuova. Nana mi velji: „Ona turila seno vo vreća, da proje Jusuu, so modre nogajce, ne obljekla terljik i naramo zela. Tenka, visoka bila“, velji nana. Ama mati mu ga turila.

Na pazar ti ošov Jusu. I ka došov od Pazar, ga oterala. I zela kapa so dukati da i ga preredi dur i je muž na pazar. Vo Prizren se idalo, po dva dena se noćevalo. I on ga traživ, otvorav i zatvorav vrata, ke mu je Džemilja, ne može da praša matere. I ona mu rekla: „Džemilja je na gosti, som ga onesla.“ Više da ne ga vratiš, som ga ispuđila. Kapa so dukati i som ga zela.“

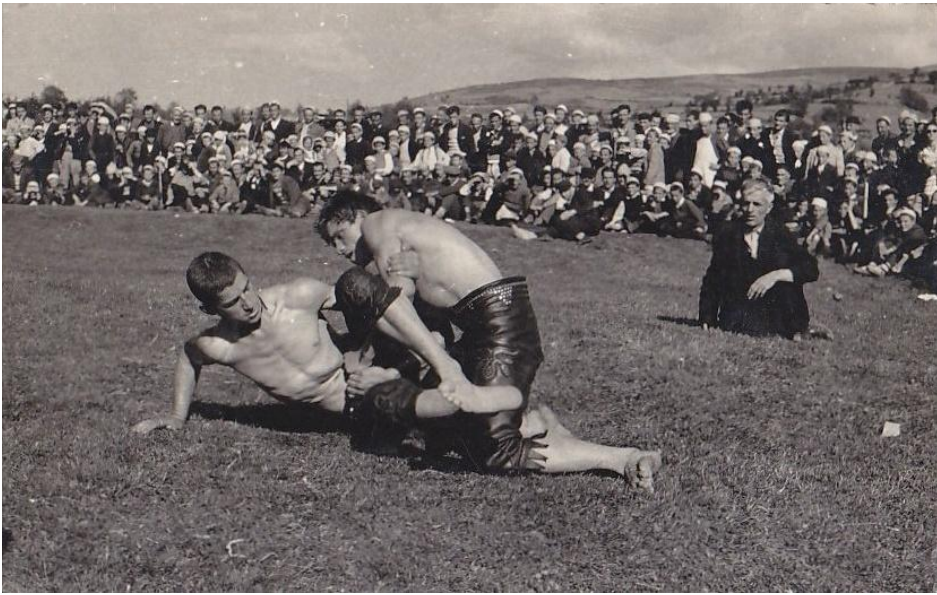
Kazivač Zeliya Ljajko, rođ. Omeri (1949).

Emin Karcula Pelivan (?)

Emin Karcula je bio veliki pelivan iz Kruševa. Prema usmenoj predaji, bio je iz Kendoske porodice i živio je krajem 19. i početkom 20. vijeka. U cijelom našem kraju živi legenda o njemu i njegovom junaštvu. I danas majke svojoj djeci tepaju: „Ka će porasteš, da mi bideš ka Karcula“. Pravo ime bilo mu je Emin, ali ga svi znaju i pamte po nadimku koji je dobio u ranoj mladosti.

Postao je najbolji pelivan u cijelom kraju. Kasnije su ga pozvali u Stambol. S vremena na vrijeme, u selo bi stigao neki haber o njemu. Pričalo se da je bio evropski prvak i da je osvojio olimpijsku medalju, ali nema potvrda za to.

Kasnije je bio veliki junak u borbi protiv Rusa, u kojoj je ranjen više puta. Pao je u rusko zatočeništvo i odveden na neko pusto ostrvo na Crnom moru. Po sklapanju primirja, založio se sultan da Karcula bude oslobođen. Pušten je u zamjenu za nekoliko visokih ruskih oficira.

Pelivani u Dragašu 1957. godine

U Stambol je stigao gladan i iznemogao. Ušao je u prvu aščinicu i poručio cijeli jemek (jelo) koji su imali. Toliko se prejeo, da je na mjestu ostao mrtav. Takav je haber stigao u selo.

I danas u selu živi legenda kako je završio veliki Karcula.

„Kad se pomene Karcula, meni se javlja slika iz ranog djetinjstva. Bilo mi je petnaest ili šesnaest godina. Živio sam u jednom kosovskom gradiću. U dućan ulazi starac, naš prvi komšija, Turčin Sado.

– Bak, Gorče, bak!

Ispod kaputa vadi staru požutjelu gazetju. Samo dva lista i veliki naslov EMIN GORALI ŞAMPIYON. I nekoliko fotografija. Na jednoj Emin u našoj nošnji, staroj. Na drugoj, u pelivanskom k'špetu, krupan kao planina. A ispod nje: PARIS 19.. godina. Starac uzima novine i odlazi. Nisam mogao saznati šta je još pisalo.“⁹⁵

⁹⁵ Iz knjige „Gora daleka i sama“.

Ešref Gaziu/Kaçar (1902–1973)

Rođen je 15. juna 1902. godine u Kruševu, od oca Arifa i majke Arifke, rođ. Sopi iz Topoljana, Albanija.

Rano je ostao jetim, pa je preuzeo ulogu glave porodice. Stekao je autoritet, ne samo u svom selu, već i u cijeloj Gori, Opolju i šire. Bio je poštovan i dobrodošao u gradu Prizrenu. Nastavio je očevu tradiciju pa je njegova „musafirska odaja“ u Kruševu uvijek bila otvorena za sve putnike namjernike.

Bio je jedini delegat Druge prizrenske lige iz Gore, održane od 16. do 21. septembra 1943. godine u Prizrenu.

Nakon 1945. godine, Ešref Gaziu i njegova porodica doživljavaju neprestana maltretiranja. Pokrenut je sudski postupak u kojem je osuđen na 20 godina zatvora. Odležao je više godina u prizrenskoj hapsani.

Zbog stalnih pritisaka i nepodnošljivog života, Ešref Gaziu 1959. godine napušta svoje rodno Kruševo i slomljenog srca odlazi u Tetovo. Kasnije se preselio u Skoplje, a nakon mnogih poteškoća stigao je u Tursku i nastanio se u selo *Yalıköy*/Podima, na području Čataldže (*Çatalca*). Preselio je u Istanbulu 1973. godine.

Džafer Ramadani (1910–1978)

Rođen je u selu Topoljane (Topojan) u Albaniji, ali su se njegovi roditelji doselili u Kruševo u vrijeme Prvog svjetskog rata, kada je imao samo tri-četiri godine.

Bio je jedan od najpismenijih ljudi svoga vremena. Pisao je na srpskohrvatskom, albanskom i turskom jeziku. Posjedovao je bogatu biblioteku a polje interesovanja bilo mu je široko. Imao je averziju prema komunizmu i nikada se nije uključio u „društvene tokove“ i zbiivanja.

Nije nam poznato kakvo je obrazovanje stekao. Oskudni podaci se mogu naći na marginama njegovih knjiga u kojima je bilježio svakodnevne događaje. Na jednom mjestu piše da je pohađao Trgovačku akademiju u Podgorici.

Kraljevsku vojsku služio je u Skoplju 1931. i 1932. godine. Bio je kaplar merničke čete Treće armijske oblasti. Preživio je bombardovanje Beograda. Nakon Drugog svjetskog rata radio je kao knjigovođa u Fudbalskom klubu „Partizan“.

Bio je oženjen Lejlom iz Beroske porodice. Imao je kćerku jedinicu Hatemu koja je umrla u 19. godini života. Njena prerana smrt uticala je na njegovo povlačenje u sebe. Preselio je (umro) 1978. godine u Prizrenu.

Interesantna su njegova zapažanja o fenomenu alkoholizma, trihiniozi i štetnosti svinjskog mesa. U vezi toga zapisao je:

„Zaista je islam pravi izvor sreće, i najmanje udaljenje pod kakvim vidom 'reformacije', 'savremenog života', 'boljih uslova i životne perspektive' je odricanje od njega, pad sa čistog obzorja u materijalistički i egoistički ambis. Dakle, promotrivši gornja izlaganja kao apsolutno tačna i nepobitno dokazana, jasno je svakome, radi čega je zapravo Kur'ani Kerim, kao božanski arbitar sreće čovječanstva, zabranio bilo kakav način uživanja svinjskog mesa. Kulturnoj Evropi je trebalo desetina vijekova da otkrije strahovitog nišitelja ljudskog života u obliku trihine, a Islamu je poznata ta bolest za vrijeme svog početka.“

Pisao je o Ibn Sini, Ibni Batuti moreplovcu, o Muhamedu Ibn Musi (čuvenom matematičaru po čijem se djelu zove algebra - nauka o brojevima), o derviškim redovima (posebno o bektešijama, rufajjama, mevlevijama). Pisao je o Sarajki Umihani Čuvidini, prvoj pjesnikinji iz Bosne, koja je na narodnom jeziku opjevala žalost za poginulim ljubavnikom Mujom barjaktarom. Pisao je o mnogim pašama iz naših krajeva, između ostalog i o čuvenom Sinan-paši iz Topoljana (Topoijan), u kojem je i sam rođen.

Jedna sveska njegovih „Tumačenja“ je iz 1950. godine, dok je mnogo zapisa na marginama njegovih knjiga. Neke stvari je prepisivao, druge sam pisao, ali je teško utvrditi pravo autorstvo.

Koristio je latinicu, ćirilicu, albanski alfabet i tursku latinicu, a poznao je i arapsko pismo. Imao je izuzetno lijep rukopis, njegova slova su pravi kaligrafski biseri.

Njegova ostavština nije dovoljno proučena, a nije ni sačuvana. Najveći dio je nestao, ili je uništen nakon njegove smrti.

Nekoliko mudrosti iz njegove zaostavštine:

„Tamo gdje nema dembela i neradnika, tu nema špijuna i muna-fika!“

„Svjestan sam da zahtjevam nemoguće. To je jedini način da dobi-jem moguće. Ako bih se zadovoljio time da jednostavno zahtjevam moguće, ne bih dobio skoro ništa.“

„Prilikom pozivanja naroda u Islam, Hazreti Muhamed, a.s. nikome nije kazao: 'Skinij tvoje odijelo, obuci ovo ili ono.' U kakvom se zatekao čovjek, u takvom i ostaje...“

Husmen Brenoli (1952)

Rođen je 1. marta. 1952. godine u Kruševu. Osnovnu školu završio je u rodnom selu. Nakon osnovne škole upisao je Učiteljsku školu "Dimitrije Tucović" u Prizrenu, koju je završio i diplomirao sa odličnim uspjehom. Bio je prva generacija iz Kruševa koja je školske 1968/69. godine upisala srednju školu.

Akademске 1973/74. godine upisao je Ekonomski fakultet Univerziteta u Prištini. Diplomirao je 1977. godine ocjenom 10, čime je stekao zvanje diplomiranog ekonomiste. Bio je među prvima iz Kruševa sa završenim fakultetom.

Februara 1978. godine primljen je kao pripravnik u Pokrajinskom sekretarijatu unutrašnjih poslova u Prištini, na radnom mjestu inspektora za suzbijanje privrednog kriminaliteta pri SUP-u Prizren. U SUP-u Prizren, na Odjeljenju za suzbijanje kriminaliteta - Odjsek za suzbijanje privrednog kriminaliteta - obavljao je poslove pripravnika, inspektora i šefa Odsjeka, kao i poslove pomoćnika načelnika SUP-a Prizren.

Nakon rata na Kosovu, 2000. godine, postao je polaznik kursa Kosovske policijske službe, koji je organizovao UNMIK pri Policijskoj akademiji u Vučitrnu. Kurs je uspješno završio u klasi sa bivšim radnicima PSUP-a, kada su integrisani bivši službenici iz svih nacionalnih zajednica koji su ostali na Kosovu.

Kao pripadnik Kosovske policije (KPS) obavljao je poslove policijskog službenika pri Policijskoj stanici u Prizrenu u svojstvu policajca patrole, istražnog policajca, a poslednje godine službe obezbjeđivao je vjerske i historiske objekte u Prizrenu.

Za vrijeme rada u Policiji Kosova upisao je postdiplomski specijalistički studij na Fakultetu za kriminalistiku i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. Pod mentorstvom prof. dr. Zenaida Đelma 2009. godine odbranio je specijalistički rad na temu "Otkrivanje i dokazivanje trgovine ljudima kao oblika organizovanog kriminala" i stekao zvanje specijaliste kriminalističkih nauka, oblast sigurnosne studije.

Cijeli radni vijek (40 godina efektivnog rada) proveo je u policijskoj službi u Prizrenu, kada je 2017. godine otišao u zasluženu penziju.

Sadik Idrizi Aljabak (1954)

Rođen je u Kruševu (Gora, Kosovo), gdje je završio osnovnu školu. Gimnaziju je završio u Vučitrnu. Na Filološkom fakultetu Univerziteta „Kiril i Metodij“ u Skoplju 1977. godine diplomirao je na studijskom programu Srpskohrvatski jezik i jugoslovenska književnost.

Doktorske studije završio je na Univerzitetu u Novom Pazaru 9. marta 2012. godine. Doktorski rad pod naslovom “Lingvostilističke osobensosti narodne poezije Gore” odbranio je pred Komisijom u sastavu: Prof. dr. Hasnija Muratagić-Tuna (predsjednik Komisije), Prof. dr. Ahmet Kasumović (mentor) i Doc. dr. Refik Sadiković (član). Uspješnom odbranom doktorskog rada, stekao je zvanje doktora filoloških nauka - uža naučna oblast Srpski / bosanski jezik i književnost.

Radio je kao profesor u osnovnoj i srednjoj školi u Kruševu i Dragašu. Bio je direktor Osnovne škole „5. oktobar“ u Kruševu u više mandata. Od otvaranja Edukativnog fakulteta na bosanskom jeziku pri Univerzitetu u Prizrenu (2003) radi kao predavač i profesor više predmeta. U periodu od 2014. do 2018. godine bio je prorektor za međunarodnu saradnju i kvalitet Univerziteta u Prizrenu.

Kao profesor radio je na više privatnih koledža i univerziteta: AAB, FAMA, Biznesi, a 2014. godine, u okviru programa Mevlana, primljen je kao gostujući profesor na Trakya Univerzitetu u Jedrenu (Edirne, Turska). Zbog obaveza na matičnom univerzitetu, nije mogao prihvatiti poziv.

Učestvovao je u izradi nastavnih planova za predmet Bosanski jezik i književnost za osnovne i srednje škole na Kosovu. Koautor je Čitanke za 10. razred srednjih škola na bosanskom jeziku.

Bio je poslanik u Parlamentu Kosova od 2002. do 2004. godine, kao i od 2007-2010. godine, dok je u periodu od 2004-2007. godine bio ministar zdravlja u Vladi Kosova.

Objavio je više od 30 naučnih radova iz oblasti jezika, književnosti, folkloru i kulture. Učesnik je mnogih naučnih simpozija i konferencija u zemlji i inostranstvu. Bio je recenzent mnogim autorima sa Kosova i šire.

Bavi se pisanjem više od 40 godina. Poeziju i prozu piše na lokalnom goranskom i na bosanskom jeziku. Pjesme i pripovjetke su mu objavljene u mnogim časopisima i antologijama na više svjetskih jezika. Prevođen je na turski, albanski, bugarski, slovenački i romski jezik. Uskoro mu iz štampe na turskom jeziku izlazi knjiga pjesama „Drugo ime sna“.

Prevodi s makedonskog, albanskog i engleskog jezika.

Živi i radi u Prizrenu.

Objavljene knjige: *Muhadžirluk*, pjesme (1997), *Nepogodni išareti*, pjesme (2002), *Gora, daleka i sama*, pripovijetke (2004), *Drugo ime sna*, izbor poezije (2012), *Jezik i stil narodne poezije Gore*, (2012), *Antologija poezije Gore* (2018, koautor Mustafa Balje).

Knjige pripremljene za štampu: *Ranobalkanska antroponimija i toponimija Gore* (lingvistička analiza), *Gumno* (pjesme).

Prevedene knjige: *Bogomilizam i etnogeneza Torbeša Kukske Gore* (autor Nazif Dokle), *Goranske narodne balade* (autor Nazif Dokle), *Kćeri magle*, roman (autor Namik Dokle), *Gora bez ptica* (autor Namik Dokle), *Dani slijepih miševa* (Nazif Dokle).

Halim Toro (1964)

Rođen 1964. godine u Kruševu u kojem je završio osnovnu školu.

Srednju medicinsku školu završio je u Prištini. Po odsluženju vojnog roka od godinu dana u Bitolju, akademske 1984/85. godine vratio se na studije Medicinskog fakulteta u Prištini. Diplomirao je 1991. godine i stekao zvanje doktora opšte prakse. Juna mjeseca 1991. godine zaposlio se kao mladi ljekar na Dječijoj klinici Medicinskog fakulteta u Prištini.

Novembra mjeseca 1992. godine dobija specijalizaciju iz oblasti pedijatrije, a specijalistički staž obavlja na Dječijoj klinici u Prištini do oktobra mjeseca 1995. godine kada odlazi na završnu godinu specijalizacije u Beogradu na Univerzitetској dečјој klinici (Tiršova) pri Medicinskom fakultetu u Beogradu.

Marta mjeseca 1997. godine položio je specijalistički ispit iz pedijatrije i vraća se na radno mjesto pri Dječijoj klinici u Prištini kao mladi pedijatar, gdje nastavlja da radi sve do danas.

U Kragujevcu je 1993. godine zvršio kurs za ultrazvučne preglede abdomena i centralnog nervnog sistema kod djece, od kada se neprekidno bavi ultrazvukom u pedijatriji.

Postdiplomske magistarske studije upisao je 1995. godine na Odsjeku Endokrinologija, metabolizam i enzimologija i završio sa nastavom i ispitima. Međutim, kad je trebao braniti magistarski rad, desili su se politički prevrati i ratovi pa je sve ostavio.

Godine 2002/2003. imenovan je za savjetnika ministra zdravstva u Privremenoj Vladi Kosova. Od 2005. do 2007 godine također je bio savjetnik ministra zdravstva u Vladi Kosova.

Godine 2016. završio je subspecijalistički ispit iz gastroenterologije i radi na odjeljenju Gastroenterologije kao šef Kabineta za gastrokopiju na Dječijoj klinici Univerzitetskog kliničkog centra u Prištini.

Od 2003. godine, u slobodno vrijeme, radi u privatnoj poliklinici „Fati im“ u Prištini.

Oženjen je i otac dvoje muške djece. Stariji sin Seid je doktor-stomatolog specijalist za ortodonciju, a mlađi sin Samir je magistar farmacije.

Osim maternjeg jezika, odlično govori albanski i makedonski, a služi se engleskim i ruskim.

Od 1991. godine sa porodicom živi i radi u Prištini.

Adem Osmani (1966–2007)

Rođen je u Kruševu 1966. godine. U rodnom selu je završio osnovnu školu, dok je Srednju trgovačku školu završio u Lipljanu. Pohađao je Vojnu akademiju u Beogradu koju nije završio. Do rata na Kosovu radio je u firmi „Koritnik“ u Restelici i Dragašu.

Po završetku rata na Kosovu zapošljava se u Domu zdravlja u Dragašu. Bio je veoma aktivan u društveno-političkom životu opštine Dragaš, pa i šire. Jedan je od osnivača Demokratske stranke Vatan i Koalicije Vakaf. Imao je visoke pozicije u stranci i koaliciji, dok je u jednom mandatu bio odbornik u Skupštini opštine Dragaš.

Bio je veoma omiljen među Kruševljanima, ali i u cijeloj Gori i šire, bez obzira na vjeru, naciju i političku pripadnost. Nakon kosovskog konflikta, u vrijeme zategnutih odnosa, bio je most između Gore i Opolja.

Preselio je iznenada 13.5.2007. godine. Preranom smrću prekinut je njegov životni put, ali i veliki planovi koje je imao.

Veis Šerifi (1967)

Rođen je 1967. godine u Kruševu, gdje je završio osnovnu školu. Srednju tehničku školu završio je u Prizrenu. Fakultet tehničkih nauka završio je 2004. godine u Kosovskoj Mitrovici (10 semestara ili 300 ECTS bodova) i stekao zvanje *diplomirani inženjer građevine*, smjer: *konstruktivni*. Diplomski rad „Dvorana za male sportove“ odbranio je ocjenom 10 (deset). Također je završio i Tehnički fakultet u Čačku 2006. godine i stekao zvanje *profesor tehničkog obrazovanja*, na smjeru *Tehnika i informatika*. Diplomski rad pod nazivom „Analiza izgradnje sistema za podršku odlučivanju zasnovanih na znanju“ odbranio je ocjenom 10 (deset).

Magistrirao je na Tehničkom fakultetu u Čačku 2010. godine, na smjeru *Tehnika i informatika*, naučna oblast *Informacione tehnologije* i dobio zvanje *magistar tehničkih nauka* (4 semestra ili 120 ECTS bodova). Odbranio je magistarski rad pod nazivom „Logistička podrška u investicionoj gradnji sa posebnim osvrtom na upravljanje čvrstim komunalnim otpadom“.

Doktorirao je na Građevinskom fakultetu Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru (Bosna i Hercegovina). Doktorsku disertaciju pod naslovom „Matematičko modeliranje uticaja komponentnih parametara na fizičko-mehanička svojstva cementnih kompozita tipa maltera“ odbranio je 2017. godine pred komisijom u sastavu: Dr. Dragica Jevtić, Dr. Mirsad Tarić i Dr. Merima Šahinagić-Isović.

Od strane Internacionalnog univerziteta u Travniku, na Fakultetu politehničkih nauka, izabran je u nastavno-naučno zvanje *docent*, za užu naučnu oblast *Materijali i konstrukcije*.

Od 1994. godine radi kao predmetni nastavnik u osnovnoj školi „5. Oktobar“ u Kruševu na predmetima: *Informatika i računarstvo*, *Tehnika i tehnologija*, *Tehničko i informatičko obrazovanje*, *Od igračke do računara* i *Matematika*.

Posjeduje sertifikat ECDL (*European Computer Driving Licence*) od 2006. godine, ECDL *Authorized Tester* – ovlašćeni ispitivač je od 2009. godine.

Učesnik je na brojnim međunarodnim konferencijama, skupovima i simpozijumima u Crnoj Gori, Rumuniji, Srbiji, Bugarskoj, Sloveniji, Bosni i Hercegovini, na kojima je izlagao i publikovao svoje naučno-stručne radove.

Kao građevinski ekspert iskazao se kao projektant i izvođač brojnih projekata UNDP-a, Švicarskog Karitasa, CIMIC-a, IOM-a, MCMC-a, UNICEF-a, CDF-a, više vladinih i nevladinih organizacija.

Za doprinos u nauci i promovisanje međunarodne saradnje, 2011. godine dobio je jubilarnu medalju i diplomu *50 godina Univerziteta "Vasile Alecsandri"* u Bacau.

Objavio je 105 naučno-stručnih radova u poznatim međunarodnim časopisima i konferencijama iz oblasti tehnike, informatike i građevinarstva, ima preko 300 citata. Objavio je 15 radova u časopisima i konferencijama sa SCI liste, i ima 16 citata.

Tehnički je urednik brojnih naučno-stručnih monografija, knjiga, zbornika radova, časopisa i sl.

Član je više nacionalnih i međunarodnih naučnih i stručnih udruženja.

Sejfidin Haruni (1985)

Sejfidin Haruni rođen je 8. februara 1985. godine u Gori (selo Kruševo), na krajnjem jugu Kosova. Osnovnu školu završio je u rodnom selu. Poslije rata na Kosovu, 2000. godine, nastavlja dalje školovanje u Turskoj, čime umnogome definiše svoj dalji životni put.

Srednju školu, a nakon toga i teološki fakultet u Bursi završio je kao student generacije. Postdiplomske studije nastavlja na odsjeku Arapskog jezika i književnosti. Magistrirao je 2010. godine na temu „Fenomen diglossia (dvojezičnost) kroz historiju arapskog jezika“. Nakon položenog državnog kvalifikacionog ispita za arapski jezik 2014. godine na Teološkom fakultetu u Bursi, jednom od najvećih i najprestižnijih fakulteta u Turskoj, primljen je kao jedini vanredni profesor sa balkanskih prostora. Haruni je 2017. godine dobio tursko državljanstvo, nakon čega je imenovan za sudskog prevodioca za srpski, bosanski, turski i arapski jezik.

Na Univerzitetu Uludag u Bursi, 11. maja 2018. godine uspješno je odbranio doktorski rad iz oblasti Arapski jezik i književnost na temu „Refleksija kufanske i basranske jezičke škole na el-Enbarijev komentar poezija predislamskog perioda“ i stekao zvanje doktora jezičkih nauka. Doktorsku disertaciju Haruni je branio pred komisijom koju su sačinjavali: Prof. dr. Ismail Güler – mentor (Bursa), Prof. dr. Asim Jedyildiz (Bursa), Prof. dr. Jakup Dživelek (Ankara), Prof. dr. Dursun Hazer (Eskişehir) i Doc. dr. Hasan Taşdelen (Bursa). Temeljni izvor Harunijeve

disertacije bio je komentar „sedam arapskih zlatnih oda“ poznatog kufanskog jezičara Ebu Bekra el-Enbarija koji je živio krajem trećeg i početkom četvrtog stoljeća po hidžri.

Disertacija je zapravo komparativna studija dweju najpoznatijih jezičkih škola u historiji arapske gramatike u kojoj dr. Haruni, iscrpnim istraživanjem gramatičkih termina i analiza u ovom komentaru poezija, ponovo dovodi u pitanje termin „škola“ za dotične jezičke pravce i, pozivajući se na intelektualnu pozadinu klasičnog islamskog perioda, logičkim i naučno utemeljenim dokazima negira fanatizam koji se, kako kaže, nebezazleno, pripisuje arapskim jezičkim školama i akterima. Dr. Sejfidin Haruni je svojim briljantnim odgovorima, po ocjeni komisije, opravdao očekivanja i ovladao temom nakon čega mu je od strane istih jednoglasno dodijeljena titula doktora jezičkih nauka.

Od 7. maja 2019. godine počinje da radi kao redovan profesor Arapskog jezika i književnosti na Teološkom fakultet prestižnog Sakarya Univerziteta.

Pokazujući afinitet prema umjetnosti i poeziji, još od malih nogu bavi se pisanjem pjesama, ilahija i kasida. Njegove ilahije na bosanskom jeziku (‘Ilahija majci i ocu’, ‘Dođi i pokaj se’ i dr.) osvojile su mnoga srca šire javnosti. Haruni se, između ostalog, amaterski bavi i projektiranjem i interpretacijom kratkih dokumentarnih filmova, poezije i sl. „Od Gore do Čanakkalea“ i „Sažeta biografija Alije Izetbegovića“ su neki od njih.

Haruni je dosad izdao tri albuma narodnih pjesama na goranskom, kao i album ilahija i kasida na bosanskom, turskom i arapskom jeziku. Treba napomenuti da je autor svih tekstova pjesama i ilahija.

Profesor Haruni je od prošle godine počeo pisanje Tursko-Srpskog rečnika, za koji tvrdi da će biti poseban u ovoj oblasti.

Doktor Sejfidin Haruni živi i radi u Sakariji. Oženjen je i otac dvoje djece.

KAZIVAČI (INFORMATORI)

1. Hata Idrizi, rođ. Abdi (1926-2010), Kruševo
2. Fatima Abidini, rođ. Ramadani (1930), Kruševo
3. Feim Hodža (1933), Kruševo
4. Jamin Nedžipi (1935), Kruševo
5. Ramadan Ramadani (1936) Kruševo
6. Seljam Abidini (1939), Kruševo
7. Ihtiman Ihtimani (1940), Lještane
8. Behljulj Behljulji (1941), Kruševo
9. Zineta Balje, rođ. Hadžiisaku (1941), Restelica
10. Mehmed Toro (1942), Kruševo
11. Ruvejda Toro, rođ. Hodža (1942), Kruševo
12. Mejra Ramadani, rođ. Gaziu (1942), Kruševo
13. Abduljgani Abidini (1942), Kruševo
14. Ajdin Ihtimani (1945), Lještane
15. Ramadan Haruni (1945), Kruševo
16. Kadri Skeja (1946), Prizren
17. Zeliha (Idrizi) Ljajko (1949), Globočica
18. Šaćir Dute (1952), Kruševo
19. Husmen Brenoli (1952), Kruševo
20. Zuriya Idrizi, rođ. Brenoli (1952), Kruševo
21. Zejnepa Šerifi, rođ. Mustafa (1952), Kruševo
22. Femija/Fehmi Kaçar (1952), Yalikhöy/Podima, Turska
23. Ismail Sopi (1955), Kruševo
24. Hzer Mustafa (1955), Kruševo
25. Fetiš Seferi (1956), Kruševo
26. Abdilj Kurtiši (1956), Ljubošta
27. Munefir Hodža (1957), Kruševo
28. Rešit Lakuš (1957), Prizren
29. Tefik Bero (1964), Kruševo
30. Arif Hodža (1964), Kruševo
31. Ramadan Sejdi (1966), Lještane
32. Bekim Ljajko (1969), Globočica

LITERATURA

- Асенова, Петя (2004), *Архаизми и балканизми в един изолиран български говор (Кукьска Гора, Албания)*, София.
- Bandžović, Safet (2003), *Ratovi i demografska deosmanizacija Balkana (1912 - 1941)*, Prilozi 32, Sarajevo, str. 179-229.
- Belić, Aleksandar (1935), *Galički dijalekat*, Srpski dijalektološki zbornik, knjiga VII, Beograd.
- Cvijić, Jovan (1996), *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje*, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd.
- Cvijić, Jovan (1911), *Antropogeografski i etnografski spisi*, Knjiga 4, Tom I, Beograd.
- Cvijić, Jovan (1911), *Osnove za geografiju i geologiju Makeonije i Stare Srbije*, knj. 3, Beograd.
- Çoruhlu, Túlin (2007), *Gora- halk sanatlari*, Istanbul.
- Dedijer, Jefto (1913), *Kosovska Stara Srbija*, Beograd.
- Dokle, Nazif (2009), *Bogomilizmi dhe etnogjeneza te torbeshëve të Gorës së Kukësit*, Tiranë.
- Dokle, Nazif (2013), *Torbeshet e Kukesit (Martesa), "Gerr"*, Tiranë.
- Dokle, Nazif (2016), *Torbeshët e Kukësit – mendësia, krijimtaria artistike, mënyra e jetesës*, Tiranë.
- Dokle, Elmaz (2010), *Borje dhe Borjanet – Monografi*, Prizren.
- Šarplaninske župe Gora, *Opolje i Sredska (1995)*, SANU, Geografski institut "Jovan Cvijić", Knjiga 40/II, Beograd.
- Filipović, Milenko (1963), *Struktura i organizacija srednjevekovnih katuna*, Simpozijum, Sarajevo.
- Filipović, Milenko (1967), *Različita etnološka građa Žur i okolna sela*, Srpski etnološki zbornik kn. LXXX, SANU, Beograd, str. 121-148.
- Džogović, Alija (2003), *Jedan interesntan dokumenat sa popisa stanovništva 1579. godine u Gori*, Takvim, Prizren.
- Džogović, Alija (1996), *Onomastika Gore*, OP SANU, Beograd.

Hadži Vasiljević, Jovan (1924), *Muslimani naše kroi u Južnoj Srbiji*, Beograd.

Hasani, Harun (1987), *Goranske narodne pesme*, Jedinstvo, Priština.

Haskuka, Esat (1985) *Historijsko-geografska analiza urbanih funkcija Prizrena*, VPŠ „Bajram Curi“, Đakovica.

Hoxha, Shefqet (2007), *Shqiptari Sinan Pashë Topojani*, GEER, Tiranë.

Hrabak, Bogomil (1988), *Arbanaški upadi i pobune na Kosovu i u Makedoniji od kraja 1912. do kraja 1915. godine*, Vranje, str.11.

Idrizi, Sadik (2012), *Jezik i stil narodne poezije Gore*, MONT, Priština.

Idrizi, Sadik (2004), *Gora, daleka i sama*, Alem, Prizren.

Иванов, Йордан (1925), *Българско-албанска етничка граница*, Македонски преглед, год. I, књ. 4, Софија.

Jastrebov, I., Stepanovič (1970), *Podatci za historiju srpske crkve*, Državna štamparija, Beograd.

Jireček, Konstatntin (1988), *Historija Srba*, Knjiga I, Beograd.

Kaleši H., Ismail, R, (1958-59), *Prizrenac Kukli-beg i njegove zadužbine*, Prilozi za orijentalnu filologiju VIII-IX, Sarajevo, str. 143-168.

Кънчов, Васил (1900/1970), *Избрани произведения*, Том 2, Софија.

Koneski, Blaže (1966), *Historija makedonskog jezika*, Prosveta – Kočo Racin, Beograd-Skopje.

Конески, Блаже (1982), *Граматика на македонскиот литературен јазик*, Култура, Скопје.

Kosova, Parim (2007), *Veshja tradicionale e Gorës gjatë shekullit XX*, Prishtinë.

Kostić, Petar (1933), *Prosvetno-kulturni život pravoslavnih Srba u Prizrenu i njegovoj okolini u XIX i početkom XX veka*, Skoplje.

Loma, Aleksandar (1994), *Jezička prošlost jugoistočne Srbije u svetlu toponomastike*, Zbornik radova, Niš, str. 115-116.

Lutovac, Milisav (1955), *Gora i Opolje*, Srpski etnografski zbornik, Beograd.

Македонски фолклор бр. 3-4 (1969), Скопје.

- Miftari, Faik (2012), *Hafizët e Prizrenit me rethinë (1912-2012)*, Këshilli i Bashkësisë Islame, Prizren.
- Milojević, Miloš (1872), *Odlomci Historije Srba u Turskoj i Austriji*, Državna štamparija, Beograd.
- Mirdita, Zef, (2007), *Vlasi, polinomičan narod*, Povijesni prilozi 33, Zagreb, str. 249-269.
- Mišić, S., Subotin-Golubović, T., (2003), *Svetoarhandëlovska hrisovulja*, Historijski Institut, knj. 3, Beograd.
- Mladenović, Radivoje (2001), *Govor šarplaninske župe Gora*, SANU, Beograd.
- Nikolić, P. T. (1914), *Širenje Arnauta u Srpske zemlje*, Glasnik SGD-a, sv. 3-4, Beograd.
- Osmani, Jusuf (2006), *Vendbanimet e Kosovës 20 – Dragashi*, Prishtinë.
- Pavlović, Milivoj (1939), *Govor Sretečke Župe*, Srpski dijalektološki zbornik, knjiga VIII, Beograd.
- Petrović, Snežana (2012), *Turcizmi u srpskom prizrenskom govoru*, Institut za srpski jezik SANU – Monografije 16, Beograd.
- Pešikan, Mitar (1986), *Stara imena iz Donjeg Podrimlja*, Onomatološki prilozi, Beograd.
- Pirraaku, Muhamed (2006), *Qëmtime për kontributin e ulemas nga Gora në lëvizjen kombëtare shqiptare*, referat sa Simpozijuma održanog u Dragašu, 29. maja 2006. godine.
- Pulaha, Selami (1973), *Krahina e Sanxhakut të Dukagjinit gjatë shek. XVI*, Studime historike 4, Tiranë.
- Rexha, Iljaz (2003-2004), *Një Fragment i Defterit të Rumelisë të Viteve 1451-1452 ku përfshihen disa vendbanime të Kosovës në Kuadër të Arbanonit mesjetar*, Gjurmime Albanologjike, Seria e Shkencave Historike, 33-34, Prishtinë.
- Ристовски, Блаже (1969), *Кон прочувањето на народната поезија на Гораните*, Македонски фолклор 3-4, Скопје.
- Селищев, А. М. (1929), *Полог и его болгарское население: Историческое, этнографическое и диалектологические очерки северозападной Македонии*, София.

Slavković, Božica (1913), *Šume i šumarstvo na Kosovu i Metohiji 1929–1941*, Istorija 20. veka, br. 2, Beograd, str. 75/92.

Srećković, Pantelija (1865), *Sinan paša*, Državna štamparija Biograd.

Светиева, Анета (2004), *Политизација на етничкиот идентитет на Торбешиите („нашинците“)*, ЕтноАнтропоЗум, Скопје. стр. 50-70.

Светиева, Анета (2004), *За преселбите на балканските муслимани и за нашинците – Торбеши, Помаџи и други (Турџи) во Турџија*, ЕтноАнтропоЗум 4, Скопје.

Trifunovski, Jovan (1952), *Urovič i Jelovjane*, Glasnik Etnografskog instituta, SAN, Beograd.

Trifunovski, Jovan (1955), *Arnautiši-osebna grupa šarplaninskog stanovništva*, Etnološke sveske X, Beograd.

Tucović, Dimitrije (1914), *Srbija i Arbanija*, Beograd.

Trearup, Birthe (1967), *Narodna muzika prizrenske Gore*, Rad XIV kongresa folklorista Jugoslavije u Prizrenu.

Усикова, Рина (2007), *Врски меѓу македонскиот јазик и други балкански јазици*, Семинар за македонски јазик, Охрид.

Vasiljević, Miodrag (1950), *Jugoslovenski muzički folklor I*, Prosveta, Beograd.

Видоески, Божидар (1973), *Говорот на полошките села Урвич и Јеловјане*, Кирил Пејчиновиќ и неговото време, Тетово.

PRILOZI

KRUŠEVO U NARODNOJ POEZIJI

(U zbirci Haruna Hasanija)

Pjesma br. 113

Da li ste čule razbrale
šo bilo čudo golemo
vo tija selo Kruševo:
se beret odže acije
i Džemiljina akraba,
Džemilja će ga turaje,
Džemilja bela i crvena,
Džemilja nadaleko čujena,
Džemilja nišan vo selo,
Džemilja gorska anema.
- Jusufe, milo materino,
Džemilja neje za tebe:
ti ka si ošov vo Prizren,
ona ti ošla vo roda,
ti ka si stignav od pazar,
toga se Džemilja vrati od roda.
Oj more, Jusuf-adžija,
da znaješ imaš ime golemo,
ti da ga turiš Džemilja,
Džemilja neje za tebe,
majka će najde poarna,
poarna i poubava.
Oj more, Jusuf-adžija,
da l' ti je žalj za dukati,
ili ti je žalj za ališta?
- Majčice mila, premila,
ališta ogin da ge izgore,
dukati šejtan da ge izede,
ka da ga Džemilja prežalim,
Džemilja mi ga duša izgore.
Ne projdoa ni šest nedelje,
Džemilja ga dadoa vo Šišteec,

ke materina rodnina,
ga dalje će ga zimaje
so dve rale svirle tupani.
- Majčiie mila, premila.
eno ge, majko, idet tupani,
so Džemiljne svatoi,
od Bela Zemna nadolu,
frljaje puške kuršumi.
Majčice mila, premila,
zatvori vrate, pendžeri
da ne ga slušam jekava,
da ne ge čujem tupani,
da ne ge viđim savatoi.
Ej mori, Razo sestrice,
osedlaj mi kona dorija,
frlji mu bela terkija,
Džemilja da ga ispratim
du šišteečke gumena.
Ileze Jusuv v' sred selo,
na ata konja dorija,
na ramo puška graorka
i altipatlak vo puas.
Svatoi se uplašia,
kroz selo se rasturija.
Jusif ge vikna svatoi
i Džemiljine deveri:
- Nemojte, ne se plašite,
tupani ne zastanujte,
terajte svadbi redoi,
izin mi dajte i mene
da dojdem i ja vo Šišteec,
Džemilja da ga ispratim
i da gi dadem daroi,
šo ge nosila Džemilja.
- Ej, mori, bela Džemiljo,
podigni, mori, duak od čelo,
još jen put da se viđime,
ja da ti dadem daroi i
alaf da se učinime.
- Oj, more, Jusuf-adžija,
ne digam duak od čelo,
od tebe imam avale.

Zamale, Jusuf, premale,
na šištetčke zavori,
pri šišteečke grobišta.

Pjesma br. 155

Kniga dojde Bajretu brletu
i vo kniga sitno mu pišuje:
ti sakaje, Bajro, najgolemo mito
i još zgora od sto oka vovna.
- Slušajte me, dejke resteličke,
slušajte me ja što će vi kažem:
će prodadem kobila i ždrebe,
a pa ždrebe, Čamke, sve za radi tebe;
će prodadem slama ofsenica,
neka čuje cela Restelica;
će prodadem slama ržanica,
neka čuje cela Globočica.
Će ideme, Čamke, putoj pokraj reka,
će slezeme dolu vo Kruševo,
tuje mije život će živujeme.

Pjesma br. 247

Trnale majka i ćerka, lele,
noga za noga odea,
će idet gore v' Planina,
bavajku ruček da nosgt.
- Svrti glava navamo, ćerko,
da viđiš mlade kosači,
da viđiš mlade bečari,
zakosje ge redet kosači,
livada ga pokosile.
- Livada ga pokosile, majko,
nema ruček da gim doneset,
krušeečka je plajna daleko.

Pjesma br. 375

Ogrijala mesečina
po više borska nahija,
vo krušeečka džamija.
Projdoa trojca Brojani,
senaa na mazen kamen,
na mazen kamen v'sred selo,
tražea kmeta Idriza,
da kupet jagne sugare:
na devet majke dojeno.
vo Šar-planina gojeno,
na mermer kamen krmeno,
na studen kajnak pojeno.
Idriz gim veli, kažuje:
- Jagne sugare je dadeno,
go zea dvajca bečari,
bečari Krušijani,
pod ladna vrba sedea,
sugare jagne jadea,
mlogu go skupo platile,
šestotin lire bulgarske.

Pjesma br. 376

Oj, more, jagne sugare,
na devet majće dojeno,
vo Šar-planina paseno,
na laden izvor pojeno,
na mermer kamen krmeno,
od sedmina duše čuano,
sedmina duše ovčari,
svirea žoute kavali,
daleko im se čuea,
duri vo selo Kruševo.
- Slušajte, dejke dadene
i dvegodišne maneste:
"Široko polje kraj nema,
ubava moma gled nema".

(U zbirci Nazifa Doklea)

Pjesma br. 206.

Ogrijala, Đulj kalešo, mesečina,
Što je ujun, Đulj kalešo, za begane,
- Ke će mije, Suljo bećar, zamineme?
- Po pot Murga, Đulj kalešo, šišteječka,
Kroz jelojna, Đulj kalešo, krušeječka.
- Ke će mije, Suljo bećar, noćevame?
- Vo bačila, Đulj kalešo, krušeječke.
- Što će mije, Suljo bećar, večerame?
- Presni leboj, Đulj kalešo, sirenina.

Pjesma br. 490.

Daj mi kaži, mor planinice, putoj Krušeječki,
Putoj Krušeječki, mor planinice, karpe Resteličke.
Da ilezem, mor planinice, gore vo vrhoi,
Ja da tražim, mor planinice, dva-trojca askeri,
Prvi asker, mor planinice, Husen baščauša,
Drugi asker, mor planinice, Mehmed burizana,
Treći asker, mor planinice, Halilja berbera.
Prvi ostajf, mor planinice, svua stara majka,
Drugi ostajf, mor planinice, svua mila sestra,
Treći ostajf, mor planinice, svua mlada ljuba.

Pjesma br. 507.

Mori Sudo, Sudo jelenice,
Koj ti beše, Sudo, prv jaranin?
- Prv mi beše, Arif Krušejanin,
Po Arifa dete Kokorkino.
- Ke si, Sudo, noća noćevala?
-Vo Jeliče, Hatino trumiče,
- Kede ti se, Sudo, korove hališta?!
Mi gi ukraf Arif Krušejanin.

Pajova

Vreme se izloši, majčice mila mua,
gore vo ridoi, majko, i gore Nadjela.

Milo ovčarće, majčice mila mua,
ovce ge rastrelo, majko, ovce ge rastrelo.

Akšam se učini, majčice mila mua,
ovce ge zatvorilo, majko, večera večeralo.

Koga vo povnoć, majčice mila mua,
kučiča zalajelje, majko, ovčarće se razbudi.

Puška majzerka, majčice mila mua,
vo ruke mi ga zelo, majko, divjo da istera.

Pusta majzerka, majčice mila mua,
sama mu puknala, majko, teško go ranila.

Koga popred saba, majčice mila mua,
ovčarće počinalo, majko, ovčarće počinalo.

Saba se učini, majčice mila mua,
s'nce pregrijalo, majko, ovce zabljekalje.

Ovce zabljekalje, majčice mila mua,
kučiča naljegalje, majko, ovčarće ne stanuje.

Iso sljezov, majčice mila mua,
ovce da ge pušti, majko, ovce da ge pušti.

Ka će viđi, majčice mila mua,
Pajo se utepav, majko, Pajo se utepav.

Aber koga stigma, majčice mila mua,
ovčarće s` utepalo, majko, gore vo Javori.

Pusta manesta, majčice mila mua,
gajret ne učini, majko, vo roda mu otišla.

Milje dečica, pusta manesta,
komu ge ostaila, majko, komu ge ostaila.

Mila majčica, dadice mila mua,
ka crna kukajčica, majko, od žalos se naprajla.

Autor: **Fejzo Brenoli**

(Iz knjige „Gora, dalječna i sama“)

JUSUF I DŽEMILJA

Poslje 1999. godina, ka se puštila granica so Albanija, som učinif nijet da idem vo Šištejec, goljemo gorsko selo od drugata strana. Mi ostanaf merak da idem i viđim vo pesma ispuane „šišteječke grobišta“, da potražim grop Džemiljin. Doktor od selo mi kaža da mu bila stara majka i da je vnuk Džemiljin.

Som vided siromaštija, ama i ljudi so goljemo srce i duša, ljudi što zn'jet da se radujet. Som vided ogradene grobišta i mlogo stare nišani, izglavnici. Grob Džemiljin go fatila trava, na nišan ostanala samo godina ka umrela - 1936.

Nišan Jusufov nesom našof, ni tuje a ni vo Kruševo kede bif roden. Som prašuauf postare da mi kažet nešto za njego, ama nikoj ne zn'f kako završif i ke mu je grop. Svi mi zborilje da imaje čujeno da ostanaf daljeko od memlječet i Gora, negde vo pusta Anadolija. Sve što zn'lje bilo mahalo ke živuauf, kuje i deneska nosi njegovo ime - Hadžijinci.

* * *

Jusuf i Džemilja se rodene pred skoro dva veka vo Kruševo. Sve im bilo hubavo vo život i ništo ne bi vljezlo vo pesma da ne se izmešala mati Jusufova. Nejzi mlogo i zasmetalo zaš mlada i pristala mlanesta „šari ruke“ i „veđi udara“, zaš često iljiza na porta Jusuf ka iduje na pazar vo Prizren. Ne mogla da istrpi, za na tija bilje goljeme grehoji.

Jen den go vikna Jusufa vo odaja svua i so kletva materina zatraži da ga turi Džemilja:

- Sinko, ona neje za tebe. Turi ga, neka ne hulji kuća naša. Ti imaš ime golemo, ti si hadžija.

- Ama, majko, ja ne i som našof mahana.

- Ti ništo i ne viđiš, ti si očoraef, um ti go zela. Džemilja nema mesto vo kuća naša, ne sluša nikogo, nema nikakovf terbijet.

Jusuf bi učinif sve vo život, samo materi ne mogof da vrati. So „teško srce“ posluša matere i ga tura Džemilja.

*„Da lji ste čulje razbralje
šo bilo čudo goljemo
vo tija selo Kruševo?
Se beret hodže, hadžije
i Džemiljina akraba,
Džemilja će ga turaje.“*

Mlogo brgo vide da naprajf greška, ama vo vakve rabote nema ispravane. Ne mogof sebe da sobere i olječi rane; sosve zaginaf i se skršif. Ne idaf više na pazar, so matere sve poretko zborif. So nedelje ne sljizaf na čaršija, a vo džamija idaf samo za džuma, sve druge namazi klanjaf doma. Često se prašuf a mu je namaz primen, deka mlogo se zanesuje, pa mu trebe vreme da se sobere i povrati.

Svedere bif goljem vernik, imaf šube i se prašuf da ne iljezof od vera. Duri otišof du čujenogo imama vo Resteljica, da potraži um. I on mu davaf gajret:

- Sve ovja će projde, dosega si bif za urnek svim. Alah ne stava na proba da viđi koljko sme jake vo teške vremena.

Ništo ne mu pomognalo, i ponatamo ostanaf izbrkan i izmešan.

Od inajet, belki i od goljema ljutina, Džemilja ne sedi vo roda. Ne prošlje ni šes nedelje, se premužuje vo Šištejec.

Džemiljina druga svadba ne ličila na naše običaji i veseljina. Ne bila svadba ka druge, tuko nešto što se viđuje jenoš vo sto godine.

Du toga turenice vo Gora se mužilje na povnoć, nikoj da ne čuje i da ne viđi. Skrišum ge istpraćalje nekoljko žene, najčesto tetke. Selo bi čulo mlogo podocna, haber se širif so šepot.

Po Džemilja se dignaf cef Šištejec. Svi svatoji na konji, so puške i altipatlaci. I muzika bila bučna i jaka – dve ralje svirlje i tupani.

Kruševo, ka vo kazan i skoro pod zemna, ječi od tupani i pucanje. Svatoji se spuštaje od Mlake i Bela zemna, preko drven mos vljizaje na Pesok. Takof kalabalak selo ne videlo.

Vo kuća Jusufova kakva se čuva dženaze. On, skršen od boljka, zatvora vrata i pendžeri da ne čuje jeka i da ne viđi Džemiljine svatoji. Saka da bide jak, da pobedi samogo sebe, ama nikako ne može. Najz'đno, čini nijet i on da trgne i da isprati Džemilja. Zamoljuje sestra Raza da mu osedla konja Dorija. Sestra go k'vne i molji da ne napraji čudo, da ne bruka sebe i familija:

- Brate, nemoj da ni se smije Gora!

- Sestro, nemoj da se mešaš vo muške rabote, osedlaj kona i ne zbori niščo!

Sestra, na kua Jusuf vo život ne podignaf glas, bez laf go poslušaj. Jusuf trgina po svatoji i ge stigina više Pirove njive.

Goljema drama se naprajla bljizu šišteječke grobišta. Tuje Jusuf sobraf kuvet da zastane svatoji, ište jenoš da ga viđi Džemilja i zatraži alaf. Ka mu dalje izin, ga zamoljif da podigne duak, da ga daruje so dukati kupene za na.

*„Ej, mori, bela Džemiljo,
podigni duak ot čelo,*

*još jen put da se viđime,
ja da ti dajem daroji
i halaf da se učinime,
eto ti nosim, džanam, amanet,
amanet – kapa so dukati,
zemi i džerdan nareden,
za druga ovja ne ljiči.”
„Oj, more, Jusuf-hadžija,
ne digam duak ot čelo,
ot tebe imam havalje.”
Zamalje Jusuf, premalje,
na šišteječke grobišta.*

Samo goljeme ljudi, a Jusuf-hadžija bif takof, mozet da naprajat nešto vake i da zastanet tuđe svatoji. Beljki među nji se našof nekoj što vo Jusufova boljka prepoznaf sebe i ne ostajf da se napraj pogoljema mešantija i da „pane krf“.

Ke šišteječke grobišta bilo nešto goljemo, poteško i od mreška, nešto što će ostane da se kažuje i da se puje kroz vekoji.

Navredena Džemilja go odbiva Jusufa. On premaljuje i panuje pod šišteječke ornice, sosve skršen i zaginat, bez kuvet bilo što da učini vo život. Ostava majka i kuća, bega od Gora i iduje madžir vo Tursko. Stigina duri vo dalječna Anadolija. Tamo, veljet, završif svuje muke i svoj težok život.

Poslje mlogo godine, take se zbori vo selo, nekoj ofčar zimuať so stoka vo Tursko. Kažuaf da go vided Jusufa ka starca so bela brada. Ofčarot, tamo vo Anadolija, puaf pesma za Jusufa i Džemilja a on go čuf i go zamoljif jošte jenput da mu ga ispuje. Ofčar puaf a starec slušaf i želaf ka dete. Od džep izvadif dukat: „Zemi, zemi, ovja je pesma za mene, ovja je mua pesma.” Ofčar otišof po krđar, a Jusuf zaginať ka senka. Veljet se preseljif vo pesma.

Vo šišteječke grobišta, na gorna strana, ima jeno tuljbe. Nekoľ od ista familija svakoľ akšam tamo palji sveća. Preko noć nikoľ ne se približuje. Ljuđi zboret, tuje se nahođaje i se stavaje Jusuf i Džemilja. Ište kažujet, take će ostane sve do Kijametski den.

KARCULA PELJIVAN

Karcula bif goljem peljivan od Kruševo. I den deneska vo cela Gora živi legenda za njego. Majke jošte decam malovem zboret: „Ka će porasteš, da mi bideš ka Karcula“. Pravo ime mu bilo Emin, ama svi go pamtet po šege šo mu ostanalo dur bif ište malof.

* * *

Vo tija vreme, pred kraj XIX vek, sve sela vo Gora imalje peljivani. Insan pamti i spomina Džapuna od Pakiša, Bećira od Radeša, Burčeta od Restelica i mlogo druge. Pred borba selo so meseci spremalo peljivana i se dičilo so njego.

Vo Restelica svakua godina na 26. avgust se prajla sefska svadba. Toja den imalo i po šijese mlaneste. Celo selo bilo na noge. Sem stočari, šo ostanualje vo planina, svi bilje zafatene okolo svadba. Za toja den se klalo desetina grla krupna i sitna stoka. Na čestitanje dohiđaje prijatelji i rodbina od okolne sela.

Za svadba se vikane peljivani od Stambof, Skopje, Tetovo, Prizren... Sem peljivani, se prajlje i trke so koni od cela nahija, duri od Opolje i Ljuma. Pobednik dobiva vola. Najgoljemo selo vo Gora mora da se pokaže, sve mora da bide na mesto.

* * *

Za svakua borba Karcula se gotvif so nedelje. Stanuaf rano. Če klanja sabah i će ide pokraj reka da se „prijaja“ so vrbe. Vo selo zelje da zboret da „mrdnaf od um“ i da „ošof po tupani“.

Teško mu panalje lafoji šo mu poračaf Omer Burčo, peljivan na glas od Restelica: „Svakoju den jadem po jenogo brava, a tebe će te izedem ka jagne.“

Karcula samo trajef i se spremaf za toja den. I selo trajelo i se gotvilo. A denoji brgo dohiđaje, samo nam ne ni se čini take. I mlado i staro iljezlo na ljedina pod selo. Žene so belje šamije gledaje od podaljeko, a muži se nabilje du peljivani. Borba počnala.

Peljivani vo crne „k'speti“, so maslo namažane, se ljuzgaje ka jegulje. Begaje jeden od drugogo, se meret. Burčo, izranet ka vof, cef se tresse. Kuzn'je koljko jag'nca izef cela zima i proljeć.

Karcula misljif samo jeno, ako pobedi će bide „baš“ vo cela Gora. I drugo, mlogo teško mu panalje lafoji šo čuf od Burčeta. Bif ljut ka ris, šo mu davalo pogoljema sila.

I publika bila podeljena. Jeno vreme se zatepalje. Rabota ga umirilje čauši, hodže i postare ljuđi.

Bilo vreme pred kosa, vreme ka uzdiraje prve crešne. Bif vakat šo može da izmami i podigne čujeka. Bilje denoji od svadbe što ljičet na rosa, denoji šo počnujet od pladno i se pamtet do kraj život.

Borba se otegnala dva sahata. Peljivani se topilje na s'nce, publika vikala koljko mogla. Vo jen tar Karcula, star megdandžija, kljeknaf na koljeno, go fatif i go dignaf Burčeta na ramo. Bila pobeda i radost za jene, tuga za druge. Ka vo sve borbe, ka vo cef život insanski. So meseci se zborilo za ovja. Sve take do nekua nova borba i pobeda. A Karcula ge redif. Postanaf nadaljeko čujen.

Podocna go viknalje vo dalječen Stambof. Bif prf peljivan vo cela Turska. Od vreme na vreme, vo selo bi stignaf nekoj haber za njego. Se zborilo da stignaf do sultana. (Za svi šo ošlje vo Stambof, se kažuje da stignalje do sultana.) Još se zborilo da bif goljem junak vo borbe so Rusa i da je ranet sedomnaese puta. Na kraj, panaf vo ruke ruske i go oneslje na pusto ostrvo na Kara deniz.

Dur ležaf vo hapsana, se setif na dalječna Gora, se setif na svuje roditelji i gljedanica Asima, šo i daf laf da će se vrati. Nejzina sljika dur sipe voda od češma na sredseleo, svejeno mu bila pred oči. Taja sljika bila so njego vo sve peljivanske borbe. So taja sljika redif pobede. Rešif, ako go puštet, odma će se vrati doma, vo svoj zaginat memlječet. Vo hapsana go teknalo da junaštvo i ime goljemo trujet duša i da vo život imaje i positne rabote šo noset rados. Se setif i na stara majka, kua go moljila da ne ide i često mu zborila: „Od tamo nikoj ne se vratif.”

Ka završilo muharebe, sam sultan tražif da go puštet. Take i bilo, go zamenilje za nekoljko ruske oficiri.

Vo Stambof stignaf slab i neizranet. Bif gladen i jedva hodaf. Vljezof vo prva aščinica i poručif cef jemek. Toljko se prejaf, da panaf i na mesto ostanaf mrtof. Barem vo selo i do njegove roditelji takof haber stignaf. Toga dejka njegova Asima presekla umot Emin da će održi amanet i laf daden.

I do deneska vo selo živi legenda i se zbori kako završif goljem Karcula.

* * *

Ka će se spomne Karcula, mene pred oči mi iljiza sljika od mlados. Som imaf petnaese-šesnaese godine. Sme živualje vo jeno kosovsko gratče. Bif jesen i na komšijina kuća dremalje golubi. Vo dućan vljiza starče, prf komšija Turčin Sado.

– Bak, Gorče, bak!

Od pod palto vađa stara ž'fta gazeta. Samo dva ljista i goljem naslov: EMIN GORALI ŞAMPİYON. I nekoljko sljike. Na jena Emin vo naše aljišta

stare. Na druga, vo k'spet peljifanski, krupen ka planina. A ozdola: PARIS 19.. godina. Starec zima gazeta i iduje. Nesom mogof da viđim i razberem ište šo pišualo.

Ka som porasof, često som prašuať stare vo selo da mi kažet nešto za Karcula. Zn'lje samo da bif goljem peljivoan, najbaš vo cela Turska. I ništo pojće. Sve drugo ostanalo zavitkano, vo m'gla. Cela naša istorija je takva. Nejasna, vo legende i fragmenti.

RJEČNIK (LAFOJ, REČNIK)

A

abdal – budala, glupak
abdes – islamski vjerski popis
aber – vijest, glas
ačik(no) – otvoreno
abraš – pjegav konj, čovjek
pjegavog lica,
adaš – imenjaka
adet – običaj
adžamija – nepunoljetan mladić,
naivko
adžo – stric, mlađi otac
adželje – na brzinu, žurba
aferim – bravo!, tako je!
afijetola – prijatno (pri ručanje)
amak – budala, ograničen
čovjek
aiplak – sramota
airljija – sretno
airs'z – nesrećnik, besposličar,
bitanga
ajger – ždrijebac
ajljak – besposlen, neradnik
ajran – vrsta lijepog ćilima
ajrola – Koje dobro? Šta je?
ajva – dunja
ajvan – stoka, životinja
ak – pravo, pravdina; plata,
zarada
akaret – sramota, poremećena
osoba **akraba** – rodbina, familija
akran – vršnjak
akšamesti – predvečer
al – stanje, bijeda, nevolja
ala bin beričet versen – svako
dobro
alaf – oprostaj, zahvalnost
ala franga – na moderan način,
francuski

alaj – svečana povorka, skupina
alajka – sluškinja
alal – blagoslov, bravo
alderisa – ubijediti
alka – prsten, metalni obruč
alje – nužnik
al's-vereš – kupoprodaja,
trgovina
aljišta – odjeća
alčak – nepošten, varalica
altan – zlato
altipatlak – pištolj
aljem – narod, svijet
amal – nosač
am'ndžek – kupatilo
amanet – zavještanje, opruka
ambar – skladište za žito
angarija – rad bez nagrade,
nešto što je bez kontrole
andžak – samo, jedino, jedva
anama – gospođa, otmjena žena
anterija – dio ženske nošnje od
svile
ap – pilula, lijek
apap – drugar, prijatelj
apansaz – iznenada,
neočekivano
apsana – zatvor
araba – kola, zaprega
arabat – neuredan, zapušten
araisa – prijati, goditi
aram – što nije alal, nezarađeno
stečeno
aramija – lopov, hajduk, bandit
arč – predeni konac; trošak
argač – tor, kotar
argat – nadničar, radnik
arka – leđa, protekcija
arman – vrah, gumno

arno – ubavo, dobro
arniša – odložiti, odgoditi
arosa – opčiniti
aršin – stara mjera za dužinu
arterisa – preostati, preteći
artma – višak
as – original, pravi, poseban
aslanka – hrabra žena, lavica
asker – vojska
aspra – šljokica, ukras
asret – čežnja, tuga za nečim
astalak – bolest
avalje – izbegavanje kontakta sa nepoznatom osobom, od pogleda
astar – postava
aščija – kuhar
ašegovca – dječija igra
ašik – ljubav, ljubomora
at – dobar jahaći konj
ataljija – osoba koja donosi nesreću, baksuz **ater** – obzir, volja
ater – volja, naklonost
atulje – drvena greda na zidu
avdžija – lovac
azap – kazna, muka
azdisa – posiliti se, postati osion
azgan – bijesan, nemiran
azno – blago, bogatstvo
ažđer – aždaha

B

babo – otac
babalak – tast, punac
babinz'bec – narcis
bač – starješina bačila
badžanaci – muževi sestara, pašenozi
bajat – ustajalo, što nije svjež
bajegi – prilično, dosta
bajrak – zastava

Bajram – muslimanski praznik, ime
bakal – trgovac
bakrdan – kačamak
bakšiš – dar, poklon, napojnica
bald'za – ženina sestra, svastika
baljoš – pjegav čovjek
bambadijala – bez razloga, džabe
bandori – govoriti nešto, lupetati
bara – tražiti
barabar – jednako, isto
barak – vrsta psa
bardža – prljati
barem – samo, bar
basma – tkanina
bastra – bolest, plamenjača
batal – zapušten, neobrađen
baterisa – uništiti, upropastiti
batisa – nestade
batlak – blato, kaljuga, glib
bastisa – opkoliti
bašalsaolsun – izjava saučešća, „da je zdrava glava“
bašča – bašta, vrt
baška – odvojeno
bečar – momak
bedelj – zamjenik, punomoćnik
bedova – kletva, prokletstvo
beit – prebacivanje, podbadanje
bekica – dobar soj ovaca
belki – možda
belja – nesreća
buljezije – vrsta narukvice od đinđuva
bendisa – dopadati
benebrek – muške pantalone, čakšir
berbat – prljav, umazan
berber – brica, frizer
berećet – blagodat, obilje

besa – zadata riječ, vjera, zakletva
besleme – parazit
beter – loš, hrđav
b'bot – šum, buka
b'ktisa – dosaditi
b's – busen trave, mokar
bidat – novotarija
bičkija – testera
bilo – prečaga u potkrovlju, najviši hrbat na krovu kuće
biljbilj – slavuj
bilje – čak, štaviše
bitevija – cijelo, skroz
bitisa – propasti, oslabiti
blagosuje – zahvaljivati
blana – komad zemlje ili balege
blaze – blago tebi, sreća tvoja
bobre – narastati
bogaz – klisura
Bogđanana! – Proklet bio!
boguan – jedinac, drag, „bogomdan“
boj – stas, uzrast
bojlja – stasiti čovjek
bolajeci – dao Bog! kamo sreće!
borč – dug
borija – truba
borina – luč
hrbos – zova
boš'k – praznina
brana – drljača, vlača
brcka – dirati
brka – dirati, mješati
brkaj-vari – vrsta kačamaka
brnica – ivica; slaba njiva
brota – misliti
bruka – izraslina na kuži
bubeno – roze
bučalo – vir
bukadar – mnogo
buljezija – narukvica

bulumač – pomješano jelo, nečisto
buljuk – stado, krdo; punoljetstvo
burgija – svrlo
bursuk – jazavac
butin – bučkalica

C

cepec – dio razboja, štap
c'fte – cvjetati
crcori – mrmoriti
cik – surutka, ceđ
cimka – plakati, cmizdriti
crapa – paliti (šibicu, sijalicu)
crcalo – blebetalo; dio rala
crvec – crv
cune – poljubiti
cvikna – zaplakati

Č

čader – kišobran
čadig's – vrsta biljke, „hajdučka trava“
čakr – plavook/a, šarenih očiju
čakmak – upaljač, kremen
čamuka – jecati, poboljevati
čapa – motika
čapras – lijevo-desno
čarptisa – fiksirati, psihičko stanje
čatalj – račva, račvast
čatija – krovni sastav
čatma – spojene obrve; sastav
čatisa – dosaditi, „popeti se na glavu nekome“
čatkija – vrsta platna
čere – izgled lica
čejrek – četvrt
čekmedže – drvena kasa
čekrk – naprava za namotavanje konca

čengilj – gvozdena kuka
čerčivan – drveni ram za vrata
čerga – pokrivač za pod
čere – lice, izraz lica
čepči – verati se
češit – vrste
češćek – vrsta jela
čibuk – lula
čičok – grozd, dobar rod voćaka
čift – par
čifta – udarac konja ili magarca
čintijani – šalvari, dimije
čiplak – go, nag
čivit – modra boja, zagasito plava
čoa – glatka tkanina
čopur – vodeni slap
čučka – buket, pramen kose
čučulj – gomila sa vrhom
čuljum – kramp
čuma – kuga
čunga – čvoruga
čunki – zato što, jer
čupa – ovca bez rogova
čurilo – toljaga za butin (bučkalica)

Č

čafulj – kresta, frizura
čaja – vlasnik velikg stada
čalam – nadmenost
čamica – vrsta cvjeća, kadifica
čar – zarada
čeder – šteta, povreda
čelječ – djeca, čeljad
čeljepur – beskućnik, propalica
čepaze – besramnik
čerane – javna kuca
čerdosa – naslijediti, iskoristiti
čestrma – prečica
češ ke – da bješe, kamo sreće da si bio, da si uradio

čibarlija – prebirljiv, ugledan
čizgija – linija
čopek – pas
čufar – pokvarenjak, nevjernik, nezahvalnik
čuflejsan – pokvaren, smrdi
čumez – kokošinjac
čustek – lanac za sahat
čutek – batina

D

daabater – još gori
dada – majka
dadenica – vjerenica
daire – muzički instrument
dajak – batine
dakika – minut
dalavera – smicalica
dalga – talas, val
damar – žila, krvni sud
damka – biljeg, žig
damla – paraliza
dandana – nepotrebna gužva
davija – tužba, žalba
davrandisa – odupirati se
deba – pratiti, paziti
debunka – opiljak od drveta
defetisa – nestati, udaljiti se
dečko ruho – djevojačka nošnja
dejka – djevojka
deksa – trpjeti, podnositi
delikanlija – mladić, momak
demek – dakle, uostalom
denetisa – primijetiti, vidjeti
dere – potok, dolina
deredže – stanje, situacija
derman – lijek
ders – savjet, pouka
dert – nevolja, briga
d'bp – dub
d'ga – briga, duševni nemir
dip – dno

dif – mitološko biće, gigant
digren – gvozdena vila
dik – uspravno
dikat – pažnja, biti marljiv
Diko! – More! Što veliš!
diplosuje – pakovati, slagati
divane – lud, sulud
dizgin – kaiševi od uzde
dl'g – dugačak
dokundisa – povrijediti, dosaditi
don – duge gaće
doš – kiša
dram – dio na šporetu
drg – red, niz, stabljika
drča – vlaga, vlažna godina
dreti – nagovarati, podsticati
dremka – san
drman – rijetko drveno rešeto
drobisok – lomjava, drobljenje
drpa – cjepati, derati
drpav – poderan, pocijepan
drickulj – proliv
dronec – mrazica, ledenica
drosulj – slina
dubi – stajati
dulo – uvala, udolica
duljič – cijev, otvor
duma – misliti
duša – miris, aroma
dviska – mlada ovca, jednogodišnja

Dž

džade – drum, put
džadija – vještica
džam – prozorsko staklo
džamadan – vrsta prsluka
džambala – igra pod maskama u čast proljeća
džan – duša

džandžin – nigdje žive duše, gluho doba
džaska – gurati, udarati
džeberdisa – crknuti, lipsati
dželjina – nevjesta
dženaze – sahrana, pogreb
dženabet – spadalo, nevaljalac
džepana – municija
džeriz – kanalizacija, otpadne vode
dževap – odgovor
džrdžori – žuboriti
džida – gađati, bacati
džijan – mnogo, nebrojeno, masa
džindijalana – ludak, ludača, osoba sa psihičkim smetnjama
džins – vrsta, rod, porijeklo
džinsabah – rano, u cik zore
džorka – gurati, potisnuti
džube – ženski haljetak bez rukava
džumbus – zabava
džumbasma – posebna vrsta basme

Đ

đeberdisa – crknuti, krepati
đebeređek – nesposoban, nemoguć, onaj koji se predao sudbini
đemija – lađa, brod
đeriz – odvodni kanal
đidni – baciti
đidit – skroz, potpuno
đigara – cigareta
đinder – vrsta biljke sa bodljama
đolj – bara, lokva blata, kaljuža
đonija – prav ugao, uglomjer
đozluci – naočare
đundelak – dnevnic, nadnica
đundulje – šalavko, obješenjak

đuša – tašta, punica, baba
đut – zadnjica, guzica
đuzel – lijep, krasan

E

ebedi – nikad do vijeka
edeps'z – bestidnik, bezobraznik
egljendže – šala, zabava
edželj – suđeni čas, samrtni čas
eksik – manjak, nedostatak
elbete – svakako
eljać – ukaljan, ukvašen
eljka/eljna – varati, lagati
epa – lutati, lunjati
epten – sasvim, preko svake mjere
esap – račun
erbap – sposoban
erfene – igranka, okupljanje
eš – vršnjak
išće/jošće – još
evljija – „sveti čovjek“, onaj koji predviđa događaje
evljat – porod, djeca
ezbere – napamet

' (Ə, Ę)

'rbet – leđa
'rb – rub, ivica
'rbi – kruniti
'rdofka – rotkva
'rga – koristiti, trošiti, poderati
'rka – gornja ženska haljina
's – brzina, ljutina

F

fak – mišolovka
fanelja – džemper
faroš – kutija za smeće
faša – odrezak, komad kože
fčera – jučer
feljija – kriška, komad, odrezak

fetov – star, iznošen
fidan – izdanak, rasad
fićir – sugestija
fićor – pomoćnik bača
filj – slon
finarije – bestraga, daleko,
fljaka – mrlja, fleka
filjuz – izdanak, mladica
fitne – smutnja, intriga
fira – ostatak pri topljenju masla
fotna/spotna – podstaći oganj
fotus – ukrašena traka ispod mahrame
frca – prskati, krečiti
frča – četka
frlji – baciti
frtuna – mećava, nevrijeme
fuka – stavljati, ugurati
funija – lijevak
furka – vrsta ženskog nakita
fursat – oholost, samovolja

G

gačka – zagonetka
gajlje – briga
gajret – napor, trud, duševna hrabrost u strpljivom podnošenju bola i tuge
gajtan – svilena, pamučna ili srmena vrpca
galjiba – izgleda
garamet – težina, briga, dug
gares – zloba, pakost, mržnja
g'vgan – kost, izraslina
gazep – patnja, muka, nevolja
gazeta – novine
g'nga – mucati, govoriti kroz nos
g's – zadnjica
g'vđavi – odugovlačiti, gužvati
glavna – ugarak, žeravica

glazdav – gnjecav, nedopečen
hljeb
gljedanik – voljeni momak
gljedanica – voljena djevojka
gljitaj – gutljaj
glotno – nečisto, obraslo
žbunjem
glušec – miš
gnete – stavljati u usta, nabijati
gn'sen – nečist, zapušten
gogoman – veliki pijetao
goroljija – jagorčevina
gostiljka – gošća
gotuan – gotovan, neradnik
graduška – grād (padavina)
gramada – gomila
grčav – naboran
grivnica – metalni prsten za
kosu
grizanica – ogrizak
grne – posuda, jelo u grncu
grobnik – vampir
gromnik – nezasiť čovjek
grutka – grumen
guba –nabor
gunga – čvoruga, izraslina
naguntan – obučen preko mjere
gubjanik – vrsta pite, gužvara
gurbet – pečalba

I

ibret – pouka, primjer
ibrik – bakarna posuda za vodu
icka – štucati, štrepati
ičaje – priča, hikaja
idare – izdržavanje
idžat – novi modeli
iftira – ljaga, kleveta
igbal – sreća
ilja – svakako
iljaf – razrok
iljač – lijek

iljet – bolest, navika, duševna
mana
iljije – prevara, podvala
iman – vjera, vjerovanje
imanica – bogatstvo
imza – potpis
ira – otpadak, šljaka
irmik – griz
inćar – poricanje
isaben – pokvaren
ise – dio, komad, sljedovanje
isk'san – izujedan
ispaha – očistiti, oduvati
ispiljka – progurati, prehraniti
ispraksa – ispeći zanat, naučiti
ispoten – oznojen
ispuden – otjeran
isteristeme – htio ne htio, hoćeš-
nećeš, mora se
istikljane – naročito, namjerno
istina – ohladiti se
istindak – ispitivanje
išaret – znak
išće/jošće – još
itibar – poštovanje
itijač – nužda, potreba
izbardan – uprljan
izbrignat – inficiran od
temperature
izdupnet – probušen
izglavnik – nišan-kamen na
grobu
izijet – zor, muka
izin – odobrenje
izmet – nega, pomoć
izvadena – vjerena
iždek – vrućina, žega

J

jabandžija – stranac, tuđin
jaglija – mladi sir
jaka – okovratnik

jalan – lažni
jan – na strani, ustranu
janija – vrsta jela, gulaš, paprikaš
janlaš – krivo, netačno, pogrešno
japija – tjelesna građa
jarajsa – prijati
jarka – mlada kokoš
jarma – krupno samleveno žito za stoku
jašmak – bijela mahrama
javaša – sprava za kroćenje konja
javrija – mlad, mladunče
jaz'k – sramota
jazija – rukopis, strana u novcu
jegljen – ugljen, izgorjelo
jemek – jelo
jemin – čvrsta zakletva
jetim – siročće, osoba bez porodice
jetok – jutok
jumak – konac, klupko
jurija – neograđen prostor

K

kabajet – krivica
kabilje – rodbina, rod po krvi
kabul – saglasnost, prihvatanje
kačak – bjegunac, odmetnik
kadabok – kako treba, osigurano
kadaif – vrsta slatkiša
kadana – gospođa
kafkan – dio zida
kailj – voljan, rad
kajdisa – okliznuti se
kaka – sрати, usрати
kalabalak – mnoštvo, skupina
kaljem – pisaljka, olovka

kalješa – ovca sa crnilom oko očiju
kal'čojna – vrsta narodne igra, ples sa sabljama
kalpazan – neradnik, lažov
kandisa – pristati
kanderisa – nagovoriti
kane – da, kako da ne
kani – nuditi
kainče – šurak
kajde – melodija; pravilo
kajnak – izvor
kapak – poklopac
kaparisa – kaparisati
kaplama – ogrtač
kapurlja – greda, motka
karadža – vo crne boje
karakuš – bolest kostiju
karanica – svađa
karar – mjera, odgovor
karljica – drveni sanduk za mjerenje žita
karšija – preko puta
kat – sloj, red, sprat
katak – dodatak jelu, jelo uz hljeb
katilj – krvolok, ubica
katranica – žig na stoci
kaval – vrsta muzickog instrumenta
kečav – slabunjav, loš
kede – gdje, kuda
kedeljka – kudolja
k'fk – kuk
k'kljika – kukolj
k'mesa – kosir, mala sjekira
k'nać – zadovoljstvo, uživanje
krdisa – uništiti
krlješ – krpelj
k'saj – zalogaj
k'skan – ljubomora, zavidnost
k'smet – sreća, nafaka

k'spet – pehlivanske kožne pantalone
kətešar – domašar, koji ne izlazi iz kuće
krčnik – zub kutnjak
k'vnatica – kletva
k'zdisa – naljutiti, najediti
kidisa – odlučiti, prestrašiti se
kijamet – nepogoda, mećava
kitka – kita, resa
klade – ložiti
klamka – klatiti, mućkati
tečnost u zatvorenom sudu
klanik – ognjište; nišan-ploča
klapna – uhvatiti, uzeti na brzinu
kljepna – potonuti, zasjesti
kloca – udarati nogom
klumka – močiti u vodu
kljakna – reći, sasuti u oči
klječ – štala
klječka – otpadak od žita
kljokna – sjednuti
kobi – naslućivati
kočan – tvrd, smrznut
kočenica – razmaženica
kokija – miris tijela, slabosti osobe
koldžija – stražar
koljeba – ljuljati
kolomboć – kukuruz
komar – pletenica, kocka
komarica – biljka, raste u vodi
korlak – u igri „udovac“
kormin – škembić
kokalo – koščurina, mršavo meso
kokmiš – praznoglav, umobolnik
kokor – lokna
kokoraf – razbarušen
kolsuz – srmen jelek

koruba – kora drveta
koskiče – dugme
kosori – upravljati, imati glavnu riječ
kotolač – krug, okruglo
krakoti – smijati se, graktati
krastri – kresati drvo
krdisa – uništiti, polomiti
kreć – korak
kreptica – kamen
kriska – vrisak iz zadovoljstva
krivuljka – kriva linija, šara
krkma – vrsta zolufa kod žena
krkuljica – krivina, serpentina
krkuš – podići na ramena
krljuk – čobanski štap
krma – stočna hrana
krpa – peškir
krpče – maramica
krtulj – tvrda planinska trava
kruposa – prejesti se
kumkuma – mastionica
kumrija – voljena osoba; gugutka
kundra – cipela
kurdisa – naviti
kurto – momak, voljena osoba
kuskun – pojas od kože za samar
kušak – pojas, podupirač
kutef – dio ženskih dugih gaća
kutrak – mali pas, mladunče
kuvet – snaga
kuzum – moje milo; jagnje

L

laf – riječ
lafazan – koji mnogo govori
lagap – prezime, nadimak
lajno – životinjska balega, izmet
lakrdija – riječ, glasina, izreka
lakoć – lakat

lamarina – pleh
lamka – tražiti hranu
lamnja – nezasit, proždrljiv
lamoti – pričati, zboriti
ljebedi – talasati, njihati
ljetuačka – letovanje na pečalbi
l'tov – slab, neotporan
l'sti – sijati
ljibe – draga
lomoti – brbljati
longur – ljenčina, neradnik
los – poluga, stupac
louza – porodilja
ložica – kašika
ložičica – želudac
ložnik – pokrivač od ovčije kože
ludo – mlado, dijete

Lj

ljajlo – babo, stariji brat
ljanga – kučka, loš pas
ljaška – krava ili ovca koja je satrela prije vremena
ljedičok – lagan
ljegin – lavor
ljemezina – greda
ljejsan – proljetna kiša
ljesen – lak, lagan
ljezet – ukus, slast
ljibade – ženski kaputić do pojasa
ljink – galop
ljuzga – klizati se
ljuzgalo – klizalište

M

maca – močiti, jesti
mackav – gnjecav
maf – nestanak, uništenje
mafes – mahrama, šamija
madžir – seoba, muhadžirluk
maljuk – živo biće, stvorenje

mamudija – zlatnik
majasilj – šuljevi
majmar(ica) – osoba koja priprema mladoženju ili nevjestu
majtap – ismijavanje, šala
makara – kalem na koji se namotava konac,
maksam – dijete, beba
maksuz – naročito
maličkaf – mali
mamenica – laž
mandža – jesti, jelo
manesta – nevjesta, mlada
maraz – neizlječiva bolest, tuberkuloza
marija – stara ovca
marufet – sposobnost, vještina
masal – bajka za djecu
mastraf – trošak
maša – gvozdена naprava za žar
matorka – vrsta trave
mazala – čuvaj Bože!
maznik – vrsta pite, flija
mečina – krtina, mišić
mećan – prebivalište
mećenica – mućenica
mekam – melodija, arija
memlečet – rodni kraj, zavičaj
menka – razmjena ljudi i stvari
meselje – istiniti događaj
mestije – vrsta tanke obuće
mešanica – gužva
m'fsa – vucarati se
m'kulj – čvor, veza
m'rduljka – nestašna
m'rmka – mrmoriti
m'rčka – bora, guba
mrša – tijelo
m'ska – mazga
m'vznica – ovca muzara
mide – želudac, stomak

mimćun – mogućnost
minika – mala kučka
mintan – haljetak sa dugim rukavima
miski – sapun
miška – pazuh
moć – urin, mokraća
moornica – jeza
mreška – smrt
muftijač – nužan, potrebit
mukajet – briga, staranje
munasip – pogodan, odgovarajući
munistre – perle
murećep – mastilo
murtat – izdajnik
muštilok – nagrada za dobru vijest
muur – pečat
mutvak – ostava, kuhinja
muzevir – lažljivac, nepošten čovjek

N

naburen – namršten
nadignat – uobražen
nadopri – nasloniti, podupreti
nadreti – nagovoriti
nadvor – vani
naaka – ubaciti bez reda, upasti
najedžba – sitost, bez granice u jelu
najpojće – najviše
nakrkuš – nositi na ramenima
nalbatin – potkivač
nalča – potkovicica
nam – glas, popularnost
namćor – nabusiti čovjek
namen/a/o – čuven/a/o, na glasu
namesnica – druga žena, inoča
ná-noge – pješke

nareda – oprema, pribor
narožljiv – ljut, nervozan
nasaat – oporuka, savjet
nasiti – iznervirati
našuška – nagovoriti
navežan – natovaren
navrapito – iznenada, na brzinu
navre – obući, upasti u nevolju
nazać – nazad
neasaven – nesposoban
nebet – splet narodnih melodija
nefela – nedozvoljeno
nekna – prekjučer
nemeljazam – zašto
nependek – nenormalan, lud
neščer – oštar nož, čivija
niča – vjenčanje, brak
nički – licem prema zemlji, ničice
nijet – namjera
nimet – hrana, hljeb
nišan – znak, cilj
nizam – redovna turska vojska
noksan – manje, umanjeno
nosto – svadbeni poklon, dar
novoženja – mladoženja
nožice – makaze
nufus – član, stanovnik, lice
nunika – vrsta trave
nusa – nevjesta
nuša – ljuljati
nušaljka – ljuljaška

O

obaljen – zabezeknut
oblaga – opklada
oblješti – zasijati
obidi – probati, pokušati
odotnat – otvoren, otpušen, otčepljen
ofkanje – lelek
ogić – ovan predvodnik

ogolj – skroz, sasvim; i da
ogin – vatra
okić – inje, okit
okruta – alat, svi djelovi, pribor
omala – slabost, umor
omulušen – onesvješćen
omuži – udati se
opas – rep
opuljen – otrijesit, otvorenih očiju
oputa – traka od kože
or – poigravanje, šala
ordija – bataljon
oriz – riža, pirinač
ortak – suvlasnik
ovrljen – iskolačenih očiju
Ožbolduk – Dobro te našao!
Ožđeldan! – Dobro došao!

P

pafka – lagati
paa – hladiti
pačunka – noga, papak
paćlak – čistoća
pajton – kočije
palaf – lud, balav, bezuman
palanca – kantar, vaga
palavra – izmišljotina, varka, laž
palavradžija – lažov
paldrma – konjska oprema
pampur – voz, peć
pangarovci – igra metalnim novcem
pandža – stopalo, kandža
pardija – grana, letva
parlak – komad hljeba, odrezak
parosa – ostaviti, napustiti
partaf – stvari, oprema, prnje
paspalj – prašina u vodenici
pativič – uvijek, sigurno, svakako
patraf – nespretan, krivonog

pedalajsa – stvoriti, naći
peč – pedalj
pembeno – ružičasto
peljte – slatka pihtija
peki – dobro, u redu
pembeno – ružičasto
perde – zavjesa
perija – izmišljeno biće
periz – dijeta, uzdržavanje od teških jela
pernat – lud
pes – pas („pesi nokći“, „pesje korito“)
pestilj – sušeno voće
peščemal – veliki peškir
pevne – proći kao sjena
pijalo – piće
pijanko – lutrija, žrijeb, šort
pika – tačka, šara
pikna – ući silom, ugurati
pikosa – primjetiti, zapaziti
piljaf – kuhani pirinač sa mlijekom
pilje – ptica, vrabac
pis – pogan, odvratan
pišanica – sudbina
pišman – kajati se
pljaska – udarati
plat – lavina
platica – daska
plješka – pleća
pljit – nepečena cigla od blata i slame
ploš – blaga strmina obrasla travom, zaravan
plošnat – položen, ispružen
ploštinka – ispružen, umoran, bolestan
perde – zavjesa
perčin – čuperak kose na potiljku
pljetka – mucati

podeva – dirati
podljip – jecaj
polazeno – prvi put obučeno
poljesok – pokriven avlijski zid
polojna – struk, polovina
pometište – posteljica pri
porodu
ponik – zamišljen, zabrinut
porajca – kiselina u organizmu
porta – vrata, kapija
posnopica – pad od bolesti,
epidemija
postenica – prostor između zida
i krova
postivka – pelena
postinka – kožni podmetač za
volove
postecija – krzno od ovce
pošiv – krov, pokrov
pošći – biskati, češati glavu
pot – znoj
potka – vrbova grančica kojom
se ukrašavaju kuće, busen
međaš
povrešćaljka – drvo na vratilu
(razboju)
praska – breskva
prčica – konop na samaru
prčko – jarac
predelja – veliko stado ovaca
preften – gladan
premakari – promijeniti
prepsa – ličiti, nalikovati
preturi (se) – prebući se
prešljan – mali valjak za vreteno
prpne – zaigrati, „srce prpna“
prgljen – ručak u čast
novorođenčeta
prča – koprcati se
prće – pruće
preter – sporazum, dogovor
prifaten – plačljiv, razmažen

prijati – oboriti, obaliti
pristaf – lijep, uredan
pripek – žega, vrućina, podne
privoj – dio rala
prko – krhko
prlje – mladunče magarca
profirka – poslastica, pride uz
jelo
prokopsa – napredovati, uspjeti
u životu
prekut – nezasit, željan hrane
promena – nošnja, odijelo
promka – uzak prolaz, tjesnac
poprač – paprat
prepljet – pletenica
prča – trpati u zemlju, ukopavati
prči – duvati se, praviti se važan
prsa – hitati, žuriti
prvič – prvi odlazak nevjeste u
stari dom
pucke – kokice
purjak – bezobraznik, grub
čovjek
pusula – cedulja, pisamce
putnik – pečalbar

R

Raljice – zvijezde (Velika kola)
ralje – par
ras – trunčica, rus
ravanija – vrsta poslastice sa
jajima
ravan – konjski hod
razija – voljan, spreman
razlajen – razmažen
reim – zaloga
rešma – nevjestinski nakit
rezilj – bruka
ridža – molba
rila – usne
rine – čistiti
rešma – ženski ukras, đerdani

ropotina – grip, prehlada
rosnica – tahrana
rožda – rod, potomstvo
ruo – nošnja
rukajka – rukovet
ruljek – beba u pelenama, povoj
rušvet – podmićivanje, mito
ruždija – srednja škola

S

saba – jutro
sabija – dijete, maloljetnik
sabur – strpljenje
sade – čist, bez drugih primjesa
saфра – oboljenje žuči, gorušica
saglam – zdrav, jak
saj – stvaran, istinit, prav
Sajbija – Bog
sajdisa – poštovati, poklanjati pažnju
sajgija – poštovanje
salamadija – stoka koja luta
salandža – ljuljaška na konopcu
saltafera – široka mantija
saltanat – raskoš, pomodarstvo
salj – samo
sanki – tobože, kobajagi
sardisa – opkoliti
sarija – žutii pas
satar – sjekirica
sedavnik – gnijezdo, sjedalo
sefa – bezbrižnost, zadovoljstvo
seir – veselje, gledanje nekog događaja
selj – provala oblaka
seljamet – uspjeh, sreća
sera – prvo životinjsko mlijeko
seravnik – pita od sere
serljiva vovna/vovna – neoprana, mrsna vuna
sermija – imetak, kapital, glava
sersem – ljut, prznica

setre – kaput
sevda – ljubav, djevojka
se stitari – inatiti se, biti uporan
s'd- sud, posuda
s'dreš – sitan snijeg
s'grebe – kožna bolest
s'pra – sitan snijeg, pepeo
s'ra – red, niz
s'rok – duga motka na kojoj se suši oprani veš
silja – vojnički dopust
simā – ten; izgled
sinija – vrsta tepsije
siropuk – pokvarenjak, bezobraznik
sipelj – sitniš, sitna djeca
sitarka – svečana nevjestinska mahrama
sivno – jako, silno
skemlje – stolica, tronožac
sklopica – drvena posuda sa poklopcem
skraja – podalje, sa strane
skut – naručje, krilo
skutača – dio ženske nošnje, pregača
sljiza – silaziti, spuštati se
spaija – bogat, imućan, posjednik
sproti – naspram, preko
soba – peć
soblječen – neobučen
sobujen – neobuven
sofra – trpeza
sot – saće meda
soa – dugačak štap, močuga
soluk – disanje, vazduh
sopka – podmetnuti nogu, prepnuti
sotka – tijesnac, uzani prolaz
sotre – uništiti
srt – vrh, hrbat

stan – košulja bez rukava
stasa – stići, postati zreo
strk – vlakno, konac, nit, struk
strga – mjesto za mužu ovaca
stine – hladiti se
stopan – domaćin, vlasnik
stovna – glinena posuda za vodu
straden – koji nedostaje, jedinac
streknat – uganut
strik – šišanje ovaca
strumenak – vrsta sita
stitaren – zatjeran, uporan
strulja – duga i oštra ovčja vuna
strupka – bolest kože, krasta, lišaj
sugare – mlado, sisanče, zadnje dijete u roditalja koji su zašli u godine, mezimče
surat – lik, izraz lica
surija – stado ovaca
svaća – prija, svatica
sveđere – iako, pored toga
sveten – crven
svirla – zurla, zurna
svitka – svjetlucati, iskra
svrtka – mjesto boravka, mir

Š

šaa – svitac
šait – svjedok
šaka – šala, igra
šapšal – vucibatina, smotanko
šebek – drzak čovjek, nestaško
šega – nadimak; pogrdno ime
šej – stvar, roba
šeljafe – prostakuša, vrdalica
šerbet – šećerna voda, poseban voćni sok kod muslimana
šepka – šaputati
šidet – žestina, jakost

šipunka – šipak, šipurak
šiše – boca
šišisan – naduven
škeljav – slab, mršav
škljan – čvor
škrljaf – nerazvijen, faličan
škrtnat – skrenut, poludeo
šljakanica – šamar
špota – rugati se
štica – daska
štrk – obod, vrsta insekta
štirka – mršava ovca, nerotkinja
šube – sumnja
šuka – zviždati
šut(rak) – bez rogova; balavac, nedorastao
štuknata – ludača
šumka – tražiti, ispitivati
šuntulaf – zanesen
šupeljka – frula, svirala
šupljinka – nozdrva
švrkna – lupiti, udariti

T

tabijet – narav
tafri – kititi se
tajna – ljuljati, klatiti
takat – snaga, sposobnost
takaza – nevolja
taksimi – podijeliti, razdijeliti
tama – pohlepa, lakomost, cicijašenje
tamašar – pohlepnik
tapandisan – zaljubljen u neku stvar, uporan
taptisa – obožavati, biti uporan
tarako – ako, neka
tardžuk – kožna torba
tebešar – kreda za pisanje
tegne – patiti, tegliti
tena – samoća, tišina, malo
tek – nepar

tekne – sjetiti se
tekra – ponovo, opet
telal – glasnik
temena – pozdrav uz naklon
teneće – pleh
terljik – crni ženski ogrtač
tersene – naopake naravi
tertip – red, raspored
tevećelji – besciljno, slučajno
tevljik – ajam, ogrljak, drveni
obruč
t'fči – tucati
t'kəm – malo, nimalo
tif – vrh glave, tjeme, potiljak
tiljina – tupa strana sjekire
tina – nanos, talog
tiraćija – strastveni pušač ili
kafedžija
tire – bijeli pamučni konac
tlak – splaćina, pomije
tuko – već, ali
topka – grudva, lopta
toprva – naknadno, poslije
datog roka
traje – ćutati
trinči – zvoniti, zvečiti
trmka – pčela
trgne – krenuti, izvaditi, povući
treska – grančica
trkaljest – okrugli
trtnik – zečji rep
trtori – zbori
tringulj – bez ičega
trine – otpadak
troa – mrvica hljeba
tron – krevet
trup – deblo; tijelo
tundž – bronza
tulum – mješina
tutuljka – smotuljak
turena – razvedena
turli – raznovrsni

U
ubavština – zgoda, dobrota
uburočen – uročen
učin – magija, urok
udrenica – povreda
učkun – ludak
učum – vlast, moć
udžum – napad, navala
ugurala – srećan put
uj – ćud, narav
ujdisa – priličiti, dolikovati
ujdurisa – urediti, namjestiti
ujgun – skladno; prikladan
ukubet – nesreća
ulama – sebičnost, pohlepa
ulav – lud
umot – nada
umiračka – smrt, umiranje,
„mreška“
umnik – uman čovjek; zub
uner – vještina, navika
uplaha – strah
urna – srušiti, spustiti se, sići
urnek – primjerak, mustra
urof – vrsta žitarice
urufče – dijete rođeno prije nego
što prethodno napuni godinu
dana
uslup – skladno, po mjeri
skrojeno
ust – povrh, plus, još
ustâ – majstor
ustrojničnik – prosac,
provodadžija
ušnik(a) – naušnica, minđuša
utrpna – utrnuti
utisa – dobiti u igri, ćariti

V
vade – rok, termin
vajhalana – teško tebi, teško
njemu

vajkar – vrsta konca
vakaf – zadužbina
vakat – vrijeme, rok
vapca – bojiti, farbati
var – kreč
varosuje – bijeliti, krečiti
vasijet – amanet, zavještanje
vazife – dužnost, služba
veđa – munja
veđi – obrve
vek – mnogo, puno
veten – obećan, namijenjen
verem – tuberkuloza
veresije – kredit, poček
vesvese – duševni nemir,
nespokojstvo
vija – padavica
viran – slab, pust
vit – olujni vjetar, vitao
vitkanica – vrsta pita, zavijača
vitosa – slomiti vrat, manuti se
vnikina – nicati
vočosan – zadrž, tvrdoglav
vopnat – zategnut, tvrdoglav
votrosan – uporan, namjetljiv
vrške – vunene vezice
vrkulj – čvor na drvetu
vrngat – otesit, sposoban
vrnaj(či)ca – padavina (kiša)
vrne – pada kiša, snijeg
vrnik – sač
vrvi – prolaziti, hodati
vrzgulj – čvor na užetu
vutre – sutra

Z

zabaljen – zanesen
zabraj – zaboravi
zabrotan – zamišljen
zabun – gužva, opterećenje
začeznat – ugašen
zadeva – dirati, zadirkivati

zagar – lovački pas
zaginat – izgubljen
zagloti – zakoraviti
zaguckan – smušen, izgubljen
zaif – slab, mršav
zaire – hrana
zajden(ik) – zanesen(njak)
zajec – zec
zajok – zec mužjak
zajokica – zečica
zakastilje – nenamjerno
zakonuje – zapovijedati, držati
pridiku
zamalje – izgubiti dah, svijest
zamet – napor, trud
zamina – proći, otići
zamka – osoj, zavjetrina
zapnat/zatnat – zatvoren
zapre – umoriti se
zaptisa – skrenuti sa puta,
zalutati
zapura – velika vrućina, sparina
zarf – omotač za pismo, koverat
zarzavat – povrće
zasaj – stvarno, zaista
zastilja – podmetač, krpa
zašutka – zalutati, biti u gužvi
zatka – zapušač, pluta
zatraj – učuti
zautre – prekosutra
zaval – šteta, krivnja
zavojka – okrajak hljeba, ivica
zavor – dio između dvije njive
zazbifkan – zadihan
zbarapči – izjednačiti
zbruljen – rumen
zburbati – naoblačiti se
zbunuje – naduvati se
zdola – odozdo, ispod
zdrigosan – ukiseljen
zduši – prihvatiti, približiti se
zeer – vrlo ljut, otrov

zejnepa - nevjesta, mlada žena
zengilj - bogat
zeć - zet
zere - malo, sitno, trunčica
zerzelje - zemljotres, oluja
zevzek - šaljivčina, obešenjak
z'ban - zubun, ogrtač
z'đen - zadnji
z'mba - biljeg na ušima kod ovaca
z't - odvratno, mrsko
zgora - odozgo, iznad
zgovornik - provodadžija, svat
zljina - ljutina
zlov - ljut, zao
zor - muka, nevolja, strah
zova - zaova
zuanik - zvanac
zulum - šteta, nasilje

Dz

dzebe - hladno je
dzendza - klatiti, ljuljati
dzendzalo - klatilica

dzondzo - komarac

Ž

žaburka - mjehuri, loše meso
žanga - žila, meso sa trbuha
žburna - prosuti vodu
žela - plakati
željka - duga
žerka - kornjača
ž'ft - žut
ž'fčka - želudac
ž'ftica - žutica
župa - okolina, van sela, daleko

Dr. Sejfidin Haruni

Recenzija knjige “*Monografija Kruševa*”

Nema sumnje da je dr Sadik Idrizi jedan od najistaknutijih i najproduktivnijih stvaralaca Gore i Opolja, pa i šireg prostora. Njegov bratanac Admir Idrizi je svojim dosadašnjim zalaganjem, stvaralaštvom i interesovanjem na polju istorijskih i kulturoloških istraživanja dokazao da sigurno korača stopama svog amidže. Ljubav prema svom selu motivisala je autore da se posle višegodišnjih istraživanja odluče da napišu monografiju svoga zavičaja – sela Kruševa. Ovom knjigom Sadik Idrizi i Admir Idrizi su dali nemerljiv doprinos proučavanju i afirmaciji kulturoloških, etnoloških i istorijskih vrednosti našeg zavičaja i na taj način su ovim naučno-informativnim opusom zadužili svoje selo i Goru uopšte.

Monografija Kruševa je pisana jednostavnim i razumljivim jezikom na osnovu raznih originalnih izvora, dokumenata, rukopisa i ličnih iskustava pomenutih autora i kao takva predstavlja vrlo važan istorijski dokument jednog vremena, te viševjekovnog života jednog autohtonog naroda na Balkanu kakav su Goran(c)i. Monografiju odlikuje to što je pisana odmereno, nepristrasno i bez nacionalnih ili političkih kategorizacija, što je čini prihvatljivom za sve čitaoce, bez obzira na njihovu nacionalnu i versku pripadnost. Pored toga, izvanredno je dobro dokumentirana priložima i originalnim fotografijama i nosi karakteristike pionirskog rada kakvih do sada u Gori nije bilo. Poznato je da na našim prostorima dominiraju radovi književnog žanra čiji su autori pretežno pesnici.

Vidljivo je da su autori pisanju ove monografije prišli sa puno pažnje, znanja i entuzijazma, oslanjajući se pritom na sopstveni terenski rad (intervjui sa meštanima sela i sl.), originalna fotografska snimanja i konsultujući obimnu literaturu i izvore. Može se reći da gotovo ništa nije ostalo što se može naći u izvorima vezano za selo Kruševo, a što u knjizi nije obrađeno i spomenuto.

U *Monografiji Kruševa* prožimaju se naučno-informativni i tematski raznovrsni sadržaji: geografski, ekonomski, istorijski, kulturološki, etnološki i dr., što joj daje karakter multidisciplinarnе studije. Osnovni tekst zajedno sa fotografijama i raznim dokumentima sadrži oko 500 stranica i podeljen je u 11 poglavlja: 1. Prirodno-geografske odlike Gore, 2. Kruševo – Fizičko-geografske odlike, 3. Kruševo kroz prošlost, 4. Rodovi i porodice (kabiljina), 5. Način života, 6. Životni ciklus, 7.

Ekonomski razvoj, 8. Vjera, obrazovanje, zdravstvo, 9. Jezik, kultura, sport, 10. Tradicija, obredi, običaji, folklor, 11. Kruševljani (Krušijani).

Delo sadrži obrise autentičnih etničkih i kulturnih obeležja Gorana(ca), što je od posebnog značaja u vremenu krize identiteta i sveopšte globalizacije. U prvim poglavljima kroz generalnu sliku Gore i gorskih sela i njihovih fizičko-geografskih odlika obrađena je ili obuhvaćena gotovo čitava toponimija sela Kruševa. To je geografska karta sela od neprocenjive vrednosti. Važnost četvrtog poglavlja, koje se bavi geneološkim stablima ne treba posebno potcrtavati. U ovom poglavlju autori navode porodična stabla nekoliko kolena unazad, ali i tretiraju migracije koje su se desile posljednjih nekoliko decenija. Autori su zebeležili sva imena do kojih su mogli doći i na taj način su naveli porodično stablo za svaku familiju u selu predajući ga u emanet budućim generacijama.

U *Monografiji* se često upotrebljavaju stare goranske reči, fraze i poslovice, čime se daje veliki doprinos izučavanju goranskog jezikoslovnog nasleđa. Rečnik manje poznatih, odnosno zastarelih reči, koji se nalazi na kraju knjige, poslužiće čitaocu kao pomagalo uz koje će sa više užitka nastaviti sa čitanjem teskta ali i kao sredstvo za testiranje nivoa poznavanja starog maternjeg jezika.

Metodološki uzorak koji se nalazi u ovom rukopisu, takođe, poslužiće drugima širom Gore u pisanju monografija sličnog sadržaja. Objavljena dokumentarna građa istovremeno otvara nove mogućnosti za istraživanja na polju istorije, kulture i etnogeneze našeg naroda.

Katalogimi në botim – (CIP)

Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

908(496.51-13)

Idrizi, Sadik

Kruševo (Gora) : monografija / Sadik Idrizi Aljabak,
Admir Idrizi Aljabak. – Prizren : Utilis, 2020. – 503 f. : ilustr. ;
25 cm.

1.Idrizi, Admir

ISBN 978-9951-645-44-7